

**ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL PATRIMONIULUI CULTURAL
CENTRUL DE ARHEOLOGIE**

Cu titlu de manuscris

C. Z. U.: 903/904(478+498)(043.2)

LEVINSCHI ALEXANDRU

**CULTURA GEȚILOR ÎN SPAȚIUL PRUTO-NISTREAN
(sec. VI–IV î.e.n.)**

SPECIALITATEA 613.01 – ARHEOLOGIE

Teză de doctor în istorie

Conducător științific:

LEVIȚKI Oleg, doctor habilitat
în istorie, conferențiar cercetător
specialitatea 613.01 – Arheologie

Autor:

LEVINSCHI Alexandru

CHIȘINĂU 2015

© LEVINSCHI Alexandru, 2015

CUPRINS

ADNOTARE	4
ABREVIERI	7
INTRODUCERE	8
1. CERCETĂRI ÎN SITURILE GETICE ȘI ISTORIOGRAFIA PROBLEMEI	15
1.1. Cercetări arheologice și contribuții istoriografice	15
1.2. Opinii asupra problemelor fundamentale ale culturii getice	25
1.3. Concluzii la capitolul 1	37
2. SURSELE ARHEOLOGICE ȘI NUMISMATICE	39
2.1. Zonele locuite de geți în spațiul dintre Nistru și Prut	39
2.2. Așezări, locuințe, anexe, ateliere și complexe de cult	46
2.3. Necropole, rit și practici funerare	66
2.4. Descoperiri monetare, piese izolate și depozite	71
2.5. Concluzii la capitolul 2	75
3. CATEGORIILE DE OBIECTE SPECIFICE SITURILOR CULTURII GETICE	77
3.1. Complexul ceramic de factură locală și de import	77
3.2. Unelte de muncă din metal, os, piatră și ceramică	87
3.3. Accesorii vestimentare, piese de podoabă și obiecte de cult	96
3.4. Piese de harnașament, arme și echipament defensiv	108
3.5. Concluzii la capitolul 3	116
4. CRONOLOGIA CULTURII GEȚILOR	119
4.1. Poziția cultural-cronologică relativă a vestigiilor getice din silvostepă	119
4.2. Obiectele-repere în stabilirea cronologiei absolute	122
4.3. Concluzii la capitolul 4	141
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	143
BIBLIOGRAFIE	147
ANEXE	164
Anexa 1. Repertoriul siturilor getice din spațiul pruto-nistrean	166
Anexa 2. Așezările fortificate, construcțiile de uz menajer și de cult	187
Anexa 3. Tipologia ceramicii lucrate cu mâna	204
Anexa 4. Tipologia descoperirilor de amfore grecești	218
Anexa 5. Material ilustrativ	227
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	262
CURRICULUM VITAE	263

ADNOTARE

Levinschi Alexandru, „Cultura geților în spațiul pruto-nistrean (sec. VI-IV î.e.n.)” teză de doctor în istorie, Chișinău, 2015.

Structura tezei: introducere, patru capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 246 titluri, 146 pagini text de bază, abrevieri, anexe, inclusiv material ilustrativ cu hărți, figuri și tabele. **Rezultatele obținute:** sunt publicate în 25 lucrări științifice, din care una monografică. **Cuvinte-cheie:** spațiul pruto-nistrean, cultura getică, monede macedonene. **Domeniul de studiu:** arheologie preistorică, istorie antică. **Scopul tezei** constă în cercetarea aprofundată a culturii geților din spațiul dintre Nistru și Prut. **Obiectivele tezei** se axează pe: 1) analiza cercetărilor de teren și istoriografia problemei; 2) evidențierea zonelor locuite de geți în limitele spațiului; 3) evaluarea surselor arheologice, inclusiv a celor numismatice; 4) analiza pieselor arheologice descoperite în situri; 5) stabilirea cronologiei relative și absolute a culturii geților din spațiul pruto-nistrean.

Metodologia: în lucrare sunt utilizate metodele cartografică, statistică, tipologică, analogică.

Noutatea și originalitatea științifică: Una din cele mai importante contribuții ale lucrării constă în analiza aprofundată a culturii getice în spațiul limitat la silvostepa Nistru-Prut, care este periferia nord-estică a vastului areal carpato-balcanic. Acest lucru scoate în evidență multe aspecte ale vieții sociale și economice, poate chiar politice, ce nu pot fi surprinse pe fundalul nivelator al cercetării arealului în întregime.

Importanța teoretică a lucrării constă în valorificarea temei în profunzime, privind diversele aspecte ale culturii materiale. Rezultatele obținute pot constitui un model de analiză a vestigiilor getice din alte zone ale arealului, după care poate fi inițiată o investigație de ansamblu asupra fenomenului culturii getice la sud și nord de Dunăre.

În urma cercetării au fost aduse contribuții la **soluționarea problemei științifice importante** privind cronologia culturii getice de la periferia nord-estică a arealului. Ca rezultat au fost delimitate patru blocuri de piese cu calități de repere cronologice, fapt care marchează existența sigură a culturii getice în acest spațiu pe parcursul a circa două secole.

Valoarea aplicativă: lucrarea va prezenta un interes aparte pentru cercetătorii care se ocupă de cultura geților din orice zonă a arealului, precum și a celor interesați de culturile arheologice sincrone – a sciților și a celților. Acest studiu poate fi folosit și ca un instrument de inițiere a studenților instituțiilor superioare de învățământ de la specializările Arheologie și Istorie Antică în problematica evoluției triburilor trace în sud-estul Europei.

Implementarea rezultatelor obținute: Ideile și rezultatele principale ale cercetării au fost reflectate în 25 lucrări științifice, inclusiv una monografică, publicate în țară și peste hotare. Unele subiecte au fost prezentate în cadrul ședințelor la 12 conferințe naționale și internaționale.

АННОТАЦИЯ

Левинский Александр, „Культура гетов в Пруто-Днестровских землях (VI-IV вв. до н.э.)” диссертация на соискание ученой степени доктора истории, Кишинев, 2015.

Структура работы: Введение, четыре главы, общие выводы и рекомендации, библиография из 246 названий, 146 страниц основного текста, сокращения, приложения, в том числе иллюстративный материал с картами, рисунками и таблицами. **Полученные результаты:** опубликованы в 25 работах, в том числе одна монография. **Ключевые слова:** Пруто-Днестровские земли, гетская культура, македонские монеты. **Область исследования:** доисторическая археология, античная история.

Цель диссертации состоит углубленном исследовании гетской культуры в Пруто-Днестровских землях. **Задачи диссертации** нацелены на: 1) полевые исследования и историографию проблемы; 2) выделение зон обитания в пределах междуречья; 3) учет археологических и нумизматических источников; 4) анализ археологических находок обнаруженных на памятниках; 5) установление относительной и абсолютной хронологии культуры гетов в Пруто-Днестровских землях. **Методология:** в работе использованы методы статистики, типологии, аналогии. **Научная новизна и оригинальность:** Новизна и один из наиболее значительных вкладов работы – это глубокий анализ гетской культуры в лесостепи Пруто-Днестровья, северо-восточной периферии Карпато-Балканского ареала. Это позволило уточнить некоторые аспекты социальной, экономической и политической жизни населения, неощутимых на нивелирующем фоне ареала в целом. **Теоретическое значение** состоит в углубленном изучении темы для выявления и решения различных аспектов материальной культуры. Полученные результаты могут послужить моделью для анализа гетских древностей в различных частях ареала и приступить к обобщающему исследованию гетской культуры к югу и северу от Дуная. Проведенным исследованием был внесен вклад в **решение важной научной проблемы** относительно хронологии гетской культуры на северо-восточной периферии ареала. В результате были выделены четыре блока находок с качествами хронологических индикаторов, которые уверенно маркируют существование гетской культуры в данном регионе на протяжении около двух веков. **Практическая значимость:** Работа представит интерес для исследователей гетского периода и синхронных культур – скифской и кельтской. Она может быть использована в качестве методического пособия в преподавание курса по Археологии и Древней истории, в проблеме эволюции фракийских племен на Юго-Востоке Европы.

Применение научных результатов: Идеи и основные результаты исследования были освещены в 25 научных работах, в том числе, одна монография. Некоторые сюжеты были изложены в докладах на 12 международных и национальных научных конференциях.

ANNOTATION

Levinschi Alexandru, „Getic culture in the Prut-Dniester area” Thesis of Doctor in history, Chisinau, 2015.

Thesis structure: introduction, four chapters, general conclusions and recommendations, bibliography with 246 titles, 146 pages of the main text, abbreviations, appendices that include illustrative material with maps. **The obtained results:** published in 25 scientific papers, including one monograph. **Keywords:** Prut-Dniester area, Getic culture, Macedonian coins. **Field of study:** prehistoric archaeology, ancient history. **The aim of the thesis** is a detailed study on the culture of the Getae from the area between the Dniester and Prut. **The objectives of the thesis** are: 1) analysis of the field research and historiography of the problem; 2) highlighting areas populated by Getae within the space; 3) evaluation of archaeological sources, including numismatic; 4) analysis of archaeological pieces discovered in sites; 5) establishing the relative and absolute chronology of the Getic culture from the Prut-Dniester area.

Methodology: this paper uses the cartographic, statistic, typological and analogue methods.

Scientific novelty: One of the most important contributions of this paper is the in-depth analysis of the Getic culture in an area limited to the Dniester-Prut forest steppe, which represents the north-eastern periphery of the vast Carpathian-Balkan area. This highlights many aspects of the social and economic life, maybe even political, that can't be captured on the levelling background of research of the entire area.

The theoretical importance is the in-depth capitalization of the theme, focusing on various aspects of the material culture. The results can be used as a model for analyzing the Getic vestiges from different parts of the area, after which an overall investigation of the Getic culture phenomenon to the south and north of the Danube may be initiated.

The research contributed to **solving the important scientific problem** of the chronology of the Getic culture from the north-eastern periphery of the area. As a result, four blocks of pieces that serve as chronological reference points were established, which is a certain marker of Getic presence in this area for a period of about two centuries.

Practical value: this work will be of particular interest for researchers dealing with the Getic culture of any region of the area, as well as for those interested in synchronous archaeological cultures - the Scythians and the Celts. This study can also be used as a teaching tool for students of higher educational institutions specialized in Archaeology and Ancient History, for the study of the evolution of Thracian tribes in the south-eastern Europe.

Implementation of the results: The main ideas and results of this research were reflected in 25 scientific works, including one monograph, published domestically and abroad. Some topics were presented during the sessions of 12 national and international conferences.

ABREVIERI

a. Chr. – ante Christum

cm – centimetru

fig. – figură

m – metru

m. - mormânt

nr. – numărul

pl. – planșă

sec. – secol

tab. – tabelă

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța temei. Epoca fierului în spațiile întinse ale lumii barbare din Europa de Est și Sud-Est, bazinul Carpatic și Balcani se caracterizează prin mobilitate sporită și deplasări frecvente de populație. Cu toate că strămutările permanente sunt un mod de viață al crescătorilor de vite – nomazilor, destul de mobile devin și comunitățile agrar-păștoarești cu un mod de viață sedentar și semisedentar. La anumite etape, grupuri de populații diferite din spațiul carpato-dunărean și balcanic migrează spre est, ajungând în spațiul est-carpatic și bazinul Nistrului. Aceste grupuri de populație alogenă, care, prin cultura lor materială aparțineau masivului hallstattian din bazinul Carpatic și balcano-dunărean în perioadele timpurii, mijlocii și târzii de evoluție, au prezentat procesul de „hallstattizare” a regiunii est-carpătice. Triburile nou venite populau locurile de silvostepă, comode pentru viață sedentară și favorabile pentru agricultură și creșterea vitelor.

Aproape concomitent, din vastul teritoriu al Marii Stepe Eurasiatice, triburile de crescători de vite nomazi încep să se deplaseze spre vest, afectând zona nord-vest-pontică și regiunile interne ale spațiului carpato-dunărean. Își fac apariția nomazii cunoscuți sub etnonimul „*cimerieni*”, apoi și *sciții*, unele dintre primele populații nominalizate de tradiția scrisă. Acestea vor acorda preferință zonei de stepă.

Triburile ce au populat în această epocă zona de silvostepă a spațiului pruto-nistrean, grație complexului ceramic specific lor, sunt cunoscute în literatura de specialitate ca *grupul/cultura cu ceramică canelată din Moldova sau cultura cu ceramică ornamentată prin incizare sau imprimare; complex cultural hallstattian timpuriu cu ceramică canelată, respectiv incizată și imprimată etc.* Se au în vedere culturile arheologice de tip: Chișinău, Holercani, Saharna și Șoldănești, cunoscute în regiune între sfârșitul celui de-al II-lea mileniu – prima jumătate-mijlocul mileniului I a. Chr.

Deosebit de culturile hallstattiene este complexul ceramic al triburilor de agricultori și crescători de vite, cultura cărora se manifestă în răsăritul Carpaților, inclusiv zona de silvostepă a Moldovei, către mijlocul mileniului I a. Chr. Pentru el nu mai este caracteristică nici ceramica canelată, și nici cea incizată sau imprimată. Cultura arheologică a acestei populații este pusă în legătură cu triburile geților, de origine tracică. Dar în izvoarele literare grecești, în special la Herodot în „Istoriei”, geții, cu prilejul expediției din 514 a. Chr. a regelui persan Darius I împotriva sciților, sunt amintiți ca băștinași în Dobrogea (Herodot, IV,93). Aceleași izvoare grecești îi menționează pe geți la nord de Dunăre doar cu prilejul campaniei din 335 a. Chr. a regelui Alexandru III al Macedoniei spre Dunăre, împotriva tribalilor (Strabon, VII,3,8.; Arian, I, 3, 5-6.; I, 4, 1-5). Important este că descoperirile arheologice de ultimă oră certifică sigur existența culturii materiale a geților în regiunile de la nord de Dunăre, îndeosebi în zona de

silvostepă, încă de pe la sfârșitul sec. VI a. Chr., adică când Herodot îi amintește ca băștinași în Dobrogea. În acest sens, actuală este omiterea contradicției existente între informațiile izvoarelor literare grecești și realitățile arheologice. Acesta și este unul din motivele de bază, ce ne-a determinat să abordăm acest subiect din perspectiva descoperirilor arheologice.

Cadrul cronologic și geografic. Subiectul tezei de doctorat abordează o perioadă de circa două secole: din a doua jumătate a sec. VI a. Chr. până în a doua jumătate a sec. IV a. Chr. Limita cronologică inferioară, în lipsa unor informații scrise ce ar menționa prezența geților și la nord de Dunăre simultan cu cea din Dobrogea (circa a. 514 a.Chr.), este sugerată de izvoarele arheologice. Repere pentru limita inferioară servesc cele mai timpurii piese grecești descoperite în cadrul siturilor de habitat getice – amforele arhaice de Samos, ce pot fi atribuite celei de a doua serii de amfore arhaice [235, p. 146-148], sau variantei I-B a amforelor de tip arhaic, aflate în circuit în a doua jumătate a sec. VI a. Chr. și substituite la sfârșitul acestui secol de ambalaje de tip clasic [179, p. 27]. În siturile getice lipsesc tipuri mai timpurii de ambalaje Samos, precum și amfore arhaice de Klazomene, Lesbos, Chios, care sunt prezente în zonele învecinate, spre exemplu, în situl hallstattian târziu de la Curteni [30, p. 219], sau pe Nistrul de Jos la Ciobruciu și Speia [63, p. 61-65; 158, p. 54].

În sursele scrise, la Strabon (VII, 3,8.) și Arrian (I, 3,5-6), găsim informații despre prezența geților în regiunile de la nord de Dunăre doar începând cu a doua jumătate a sec. IV a. Chr. (anul 335). Pe Dunăre geții sunt menționați și mai târziu, dar pentru teritoriul pruto-nistrean, drept repere sunt datările oferite de cele mai târzii categorii de piese descoperite în acest mediu cultural. Sunt, în primul rând, importurile grecești. Cele mai târzii amfore, a circa 10 centre exportatoare de vinuri, constituie tipuri caracteristice mijlocului și sfertului trei al sec. IV a. Chr. [162, p. 269], dar lipsesc amfore de Chios de tip V-C – cu fundul ascuțit și fără picior evidențiat, produse în ultimul sfert al sec. IV a. Chr. [179, p. 23] și care sunt prezente în așezările din stânga Nistrului de Jos (Krasnoe). Heraclea Pontică, fiind prezentă cu amfore de tip I – pitoidale, și cu cele conice de tip II, caracteristice anilor 70–30 a sec. IV a. Chr., nu apare cu amfore de tip II-A, aflate în circuit începând cu ultimul sfert al acestui secol, cum nu apar nici amforele de tip II – pitoidale, de Sinope din a doua jumătate–sfârșitul sec. IV a. Chr. etc. Ceramica grecească cu firnis negru – vase-kantharos, cupe-kantharos, urciorușe-oenochoe etc. sunt tipuri produse în Atica între anii 350-325 a. Chr. Tot în acest context se înscriu și descoperirile monetare. Printre cele din silvostepa pruto-nistreană predomină moneda lui Filip II (359-336 a. Chr.) [155, p. 396-397], iar de la Alexandru III (336-323 a. Chr.) sunt doar doi stateri, emiși la început de domnie, dar lipsesc cu desăvârșire tetradrahmele bătute la Amfiopolis între anii 336 și 323 a. Chr., foarte populare și după moartea regelui [(232, p. 394)]. Pentru a nu discuta și alte categorii de obiecte, limita cronologică superioară o plasăm până la sfârșitul sfertului trei a sec. IV a. Chr.

Granițele geografice, în cadrul cărora sunt efectuate cercetările, se limitează la zona istorico-geografică din răsăritul Carpaților. În cadrul acestei zone accentul este pus pe descoperirile dintre Nistru și Prut, ce constituie circa două treimi din vestigiile getice din toată zona, cu cea mai mare concentrație în partea centrală a silvostepii Moldovei [188, p. 84-85]. Acest spațiu va fi extins în zona de sud a Nistrului Mijlociu și în stânga fluviului, pe malurile căruia și în imediata apropiere mai sunt documentate câteva situri, similare celor de pe malul drept.

Important este că după apariția ultimelor studii de sinteză privind cultura geților, spațiul dintre Nistru și Prut este acea regiune în care au fost efectuate săpături arheologice în situri getice, majoritatea materialelor noi fiind furnizată de cele mai recente cercetări. Cercetarea noastră presupune că anumite paralele vor fi făcute cu teritoriile limitrofe, în care s-au descoperit vestigii sporadice și izolate teritorial. Multe analogiile pentru artefactele culturii geților ne vor îndrepta privirile și în mediul culturilor învecinate și sincrone.

Scopul și obiectivele tezei.

Pentru a defini mai clar scopul și obiectivele studiului, considerăm necesar să accentuăm că pe parcursul ultimelor decenii au fost scoase de sub tipar câteva monografii arheologice, dedicate cercetărilor unor situri aparte [80, 249 p.; 81, 408 p., 9 planșe], sau săpăturilor anterioare, rămase nepublicate [34, 224 p.]. Acestor monografii alăturăm și un bogat material factologic descoperit în ultimul timp, în mare parte încă nepublicat, aceste surse oferind mari posibilități pentru studierea culturii geților din acest spațiu și prin prisma acestor vestigii.

Pornind de la acestea, **scopul tezei** constă în cercetarea aprofundată a culturii geților din spațiul dintre Nistru și Prut. **Obiectivele tezei** se axează pe: 1) analiza cercetărilor de teren și istoriografia problemei; 2) evidențierea zonelor locuite de geți în limitele spațiului; 3) evaluarea surselor arheologice, inclusiv a celor numismatice; 4) analiza pieselor arheologice descoperite în situri; 5) stabilirea cronologiei relative și absolute a culturii geților din spațiul pruto-nistrean.

La baza elaborării acestei lucrări vom pune materialul arheologic provenit din săpăturile în situ fortificat Saharna „La Revechin”, păstrate în fondurile Muzeului Național de Istorie a Moldovei din Chișinău, și documentația de șantier (jurnalele de săpătură, schițe, desene, poze etc.), elaborată personal în procesul cercetărilor. În același timp vom valorifica și materialele publicate, provenite din săpăturile colegilor efectuate mai recent, cât și din cercetările anterioare.

În scopul realizării sarcinilor propuse vom apela la un număr important de lucrări științifice cunoscute până în prezent, publicate atât în țară, cât și peste hotare. Accesul la literatura de specialitate și consultarea ei a fost posibilă grație contactului permanent cu colegii de breaslă din diferite țări, în cadrul forurilor științifice și întâlnirilor de lucru, unde am făcut în permanență schimb de literatură. Menționez și biblioteca *Institutului de Arheologie a Universității din*

Strasburg, a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”, de la București, precum și Arhiva Muzeului Național de Istorie și Biblioteca AȘM din Chișinău.

Metodologia cercetării științifice. Metodologia utilizată în procesul de lucru este pe deplin determinată de specificul sursei izvoristice a cercetării și se bazează pe aplicarea unui complex de metode fundamentale:

metoda cartografică – va presupune, înregistrarea pe hartă a diverselor categorii de vestigii legate de cultura getică cunoscute în spațiul nominalizat, în anumite zone aparte, în cadrul siturilor aparte sau în arii extinse;

metoda statistică – stabilind asocierea cantitativă a diverselor categorii de inventar din componența diferitor complexe din cadrul unui sit sau altul, aceiași asociere între diferite situri etc., vom determina principalele grupe de vestigii și gradul de asemănare sau cauzele diferențierilor existente;

metoda tipologică – presupune sistematizarea și elaborarea coloanelor tipologice pentru toate categoriile de piese, atât din cadrul unui sit sau altul, precum și din cadrul întregii culturi getice din arealul discutat. Astfel, tipul va prezenta îmbinarea stabilă din punct de vedere statistic al parametrilor de bază, iar varianta va include parametri specifici sau individuali din cadrul tipului dat etc.;

metoda analogiilor – va fi utilizată în scopul depistării similitudinilor sau deosebirilor pentru diverse categorii de vestigii arheologice din cadrul unui sit getic sau altul, din cadrul culturii getice din regiune în raport cu întreg arealul. Analogiile vor fi căutate atât în cadrul teritoriilor limitrofe cât și în culturile arheologice sincrone din spații mai largi.

Noutatea și originalitatea științifică a lucrării. Lucrarea constituie baza unui studiu monografic dedicat culturii getice într-o regiune mai restrânsă, dintre Prut și Nistru, a arealului getic din nordul și sudul Dunării. Aceasta este regiunea în care au fost efectuate cele mai multe săpături arheologice în siturile getice, îndeosebi, în ultimele două decenii, materialele acestora din urmă nefiind încă valorificate prin prisma unui studiu de sinteză. Dat fiind limitat teritorial spațiul din care sunt analizate vestigiile culturii getice, apare posibilitatea de a analiza mai în detaliu, atât particularitățile generale ale culturii, cât mai ales specificul acestor vestigii de la o zonă la alta în cadrul acestui spațiu limitat. Iar aceasta înseamnă cercetarea în profunzime a culturii getice, fapt ce scoate în evidență multe aspecte ale vieții sociale și economice, poate, chiar politice, ce nu pot fi surprinse pe fundalul nivelator al cercetării arealului în întregime.

Anticipând, precizăm că analiza vestigiilor getice din zona de silvostepă a interfluviului, a permis evidențierea anumitor particularități specifice a monumentelor getice de la o zonă la alta, cum ar fi cele din zona Codrilor și cele de pe Nistru, cele din extremitatea de sud a Nistrului Mijlociu și cele getice din extremitatea de nord-vest a zonei de pe Nistru etc.

Importanța teoretică a lucrării constă în valorificarea unei teme de loc originale, dar care este centrată pe soluționarea diferitelor aspecte, deseori particulare, ce țin de cultura getică din spațiul pruto-nistean. Totodată, rezultatele obținute pot constitui un model de ajustare și de comparare în detalii a vestigiilor getice din diverse zone ale arealului getic, după care poate fi inițiată o investigație de ansamblu asupra fenomenului culturii getice de la sud și nord de Dunăre, fapt ce va contribui la reconstituirea proceselor istorico-culturale ce s-au derulat în sud-estul Europei la sfârșitul primei și în cea de a doua epocă a fierului.

În urma cercetării au fost aduse contribuții la **soluționarea problemei științifice** privind cronologia culturii getice de la periferia nord-estică a arealului. Ca rezultat au fost delimitate patru blocuri de piese cu calități de repere cronologice, care marchează existența sigură a culturii getice în acest spațiu pe parcursul a circa două secole.

Valoarea aplicativă a lucrării. Lucrarea dată va prezenta un interes aparte atât pentru cercetătorii, implicați nemijlocit în studierea culturii getice din orice zonă a arealului, precum și pentru specialiștii, interesele cărora sunt legate de culturile arheologice sincrone – a sciților și celților, a celor interesați de prima și a doua epocă a fierului în regiunea din estul Carpaților și de la Dunărea de Jos. De asemenea, acest studiu poate fi folosit ca un instrument de inițiere a studenților instituțiilor superioare de învățământ de la specializările Arheologie și Istorie Antică în problematica ce ține de evoluția triburilor trace în sud-estul Europei și relațiile lor cu vecinii și civilizația greacă.

Aprobarea rezultatelor. Teza a fost elaborată în cadrul Centrului de Arheologie al Institutului Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei, înscriindu-se în tema de cercetare a acestuia. Rezultatele cercetării au fost discutate și aprobate în ședințele Centrului de Arheologie al seminarului științific de profil al Institutului Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei.

Principalele subiecte abordate în teză au fost comunicate și discutate în cadrul a circa 30 întruniri științifice naționale și internaționale de arheologie și istorie antică, ce și-au ținut lucrările, atât în țară, cât și peste hotare, cum ar fi:

- 1) Sesiunea științifică a Muzeului Național de Istorie a Moldovei, Chișinău, 1994-2014;
- 2) Simpozion de Numismatică, Chișinău, 2000, 2003, 2008, 2009;
- 3) Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья. (V тыс. до н. э. - V век н. э.), Тирасполь, 2002;
- 4) Al IX-lea Congres Internațional de Thracologie, Chișinău, 2004;
- 5) Международные отношения в бассейне Черного моря в древности и средние века, Ростов-на-Дону, 2007;
- 6) Probleme actuale ale arheologiei, etnologiei și studiului artelor, Chișinău, 2011-2014;

7) Al XII-lea Congres Internațional de Thracologie, Târgoviște, 2013.

Problematica culturii getice a fost abordată în 51 articole și studii, inclusiv o monografie, publicate în revistele din Republica Moldova, România și Rusia.

Sumarul compartimentelor tezei. Teza este compusă din: introducere, patru capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie ce include 241 titluri, 6 anexe.

În **Introducere** se prezintă actualitatea și importanța studierii problematicii culturii getice, în particular, importanța cercetării aprofundate a culturii în zone aparte a arealului, în cazul concret – spațiul pruto-nistrean. Sunt stabilite scopul și obiectivele lucrării, noutatea, originalitatea științifică și importanța teoretică a subiectului abordat, problema științifică soluționată și valoarea aplicativă a lucrării, aprobarea rezultatelor cercetării și sumarul compartimentelor tezei.

Primul capitol – *cercetări în siturile getice și istoriografia problemei* – are ca subiect principalele etape de cercetare a siturilor getice din spațiul pruto-nistrean, analiza istoriografiei problemei. Astfel, s-a clarificat că pe parcursul ultimelor circa două decenii acest spațiu a fost unica regiune din arealul carpato-balcanic în care au fost efectuate săpături arheologice în siturile getice. S-a mai precizat că cele mai importante aspecte privind cultura getică din spațiul nominalizat (cronologia, geneza și soarta istorică) încă nu au fost pe deplin clarificate, din care cauză în literatura de specialitate, îndeosebi cea din ultimul timp, se poartă discuții în contradictoriu.

Capitolul doi – *Sursele arheologice și numismatice* – se axează pe stabilirea fondului de izvoare de studiu a culturii getice din interfluviu. În privința surselor arheologice s-a consemnat că ele sunt reprezentate prin două categorii de situri – de habitat și funerare, circa 90% din care se găsesc în zona împădurită a silvostepii și în partea de sud a Nistrului de Mijloc. Așezările, în proporție de circa o treime, sunt fortificații care, împreună cu așezările deschise, manifestă preferință de amplasare pe terenuri înalte, ocrotite natural, unele din ele împădurite și astăzi, în preajma izvoarelor de înălțime. Complexele arheologice, sunt reprezentate prin locuințe, anexe și construcții auxiliare, ateliere meșteșugărești, gropi menajere, construcții de cult. Materialul recuperat include ceramică, unelte, obiecte de cult, accesorii vestimentare și piese de podoabă, arme, piese de echipament defensiv și de harnașament etc.

Referitor la siturile cu caracter funerar, s-a remarcat că până în prezent au fost efectuate cercetări în trei necropole, fiind cunoscute și două morminte izolate descoperite fortuit. Ritul funerar practicat de purtătorii culturii getice este incinerarea, cu depunerea oaselor calcinate și a puținelor piese vestimentare sau de podoabă în urnă sau direct în groapă.

Materialele numismatice, după cum am constatat, sunt reprezentate atât prin tezaure sau depozite monetare, cât și prin descoperiri singulare. În distribuția lor teritorială consemnăm două zone – una este legată de așezările getice din zona Codrilor, și alta – în zona Prutului de

Mijloc. Printre piesele monetare predomină tetradrahmele de argint de pe timpul lui Filip II și drahmele coloniei grecești Histria, în număr redus fiind moneda de aur și argint a lui Alexandru III și cea de argint și aramă a coloniei grecești Tyras, alte tipuri monetare fiind singulare.

Capitolul trei – intitulat *Cultura materială și tipologia inventarului*, are ca subiect sistematizarea și analiza materialului arheologic recuperat din siturile getice, care este reprezentat de ceramică, unelte de muncă din fier, bronz, os, piatră, accesorii vestimentare, piese de podoabă, obiecte de cult, arme și piese de harnașament etc. Analiza acestuia a permis să stabilim că geții din silvostepă au fost o populație de agricultori sedentari și crescători de vite mari și mici cornute, care practicau și unele meșteșuguri.

Analogii pentru categoriile de inventar au fost identificate în alte spații ale arealului getic, cât și printre vestigiile sincrone ale sciților din stepa nord-vest pontică și celților intracarpatici.

Capitolul patru – dedicat *Cronologiei culturii getice*, începe cu stabilirea cronologiei relative a culturii getice în spațiul discutat. Astfel, în baza unor situri pluristratigrafice s-a reușit a stabili că cele mai târzii vestigii, ce preced locuirea getică în regiune, sunt orizontul de morminte a culturii scitice mijlocii și un nivel de habitat din hallstattul târziu, cu ceramică grosieră cu decor arhaic pentru cultura scitică timpurie, care în sec. V a. Chr. nu mai este utilizat. Pe de altă parte, atât în zona Codrilor, cât și pe Nistru, în unele situri nivelul getic de locuire este suprapus de un nivel de habitat caracteristic culturii Poienești-Lucașeuca, cele mai timpurii manifestări ale căreia sunt atribuite sfârșitului sec. III a. Chr.

Analiza materialelor cu relevanță cronologică din cultura getică, în primul rând, importurile grecești, dar și unele piese din mediul scitic și celtic, ne-au permis încadrarea culturii getice din spațiul pruto-nistrean între a doua jumătate-sfârșitul sec. VI a. Chr. și a doua jumătate a sec. IV a. Chr. Despre o periodizare internă a culturii getice, pentru moment, este prematur de vorbit.

În compartimentul **Concluzii generale și recomandări** se prezintă o sinteză a materialelor studiului și se propune pentru consultare mediului didactic și de cercetare din Republica Moldova, România și Ucraina.

Compartimentul **Bibliografie** reprezintă suportul documentar și teoretic al tezei, acesta cuprinzând 241 titluri. Referințele bibliografice sunt prezentate în succesiune numerică, în ordine alfabetică. Anexele cuprind repertoriul siturilor getice din spațiul pruto-nistrean, analiza în detaliu a așezărilor fortificate, a complexelor menajere și de cult, tipologia detaliată a ceramicii lucrate cu mâna și a amforelor grecești, 18 figuri și tabele cu informații suplimentare la partea principală a tezei. Volumul textului de bază este de ...pagini culese cu font 12 puncte la intervalul 1,5.

1. CERCETĂRI ÎN SITURILE GETICE ȘI ISTORIOGRAFIA PROBLEMEI

Cercetarea istoriei geților, amintiți de autorii antici, la general, are un istoric aparte în istoriografia modernă și contemporană. În rezultatul unor ample investigații arheologice, efectuate de cercetătorii din România, Bulgaria, Rusia, Ucraina și Republica Moldova într-un șir de puncte din vastul areal est-carpatic și dunăreano-balcanic a fost conturată și cultura materială a geților. Pe parcursul a peste opt decenii, de când urmele culturii materiale a geților au început a fi cunoscute prin săpături sistematice (Poiana-Tecuci), problematica getică a acumulat o vastă bibliografie ce pune în discuție atât noile loturi de descoperiri, cât și studiile de sinteză pe anumite categorii de vestigii sau importante elaborări monografice privind istoria și cultura geților în diverse spații geografice și în întreg arealul populat de ei.

1.1. Cercetări arheologice și contribuții istoriografice. Primele vestigii atribuite ulterior culturii materiale specifice geților din zona împădurită a silvostepii de la est de Prut din perioada Greciei Clasice au fost documentate încă în anii 20 ai secolului trecut, când Ștefan Ciobanu publică rezultatele inventarierii patrimoniului bisericesc din Basarabia. În acest context, nu departe de cătunele Gorodca (Horodca, raionul Ialoveni) și Codreanca (raionul Strășeni) el menționează și descrie unele „cetăți vechi”, care mai păstrau „...urmele unui val puternic și a unui șanț din partea de din-afară” [19, p. 57,59]. Activitatea lui de cercetare și documentare a continuat în următorii ani, fiind înregistrate urme de „cetăți” și în împrejurimile localităților Stolniceni (raionul Hâncești) și Durlești (municipiul Chișinău) [21, p. 23-24]. La Stolniceni, în locul numit „Cetate”, în anii 1929 și 1932 au fost efectuate sondaje de către profesorul școlii comerciale din Chișinău A. Adiasevici cu elevii săi [24, p. 288-295] și de P. Constantinescu-Iași împreună cu Șt. Ciobanu [21, p. 22; 90, p. 378-379]. Aceste documentări, însă, pot fi raportate doar la preistoricul cercetării siturilor getice din spațiul de la est de Prut.

Istoricul cercetărilor arheologice propriu-zise a vestigiilor din spațiul dintre Nistru și Prut, raportate la cultura materială a geților, are ca punct de pornire anii de după cel de al-doilea război mondial. În cadrul lui putem deosebi convențional trei etape: I) anii 1946 – 1974 (începutul cercetărilor sistematice, finalizate cu apariția volumului respectiv al Hărții Arheologice a RSSM); II) 1974 – sfârșitul anilor 80 (săpături de amploare în anumite microzone ale arealului, reluarea cercetărilor la Butuceni și apariția monografiei lui I. Niculiță în 1987); III) anii 90 ai secolului XX – 2012 (cercetări în diverse situri getice, de echipe diferite, și apariția câtorva monografii arheologice, dedicate rezultatelor investigațiilor efectuate în unele situri aparte sau zone geografice).

Etapa I (anii 1946–1974). Fără a cunoaște cercetările din perioada antebelică, această etapă începe în 1946 cu documentarea direcționată a vestigiilor arheologice de la est de Prut, efectuată de către expediția AȘ a Ucrainei, conduse de Gh.D. Smirnov. Din 1947, tot Gh.D. Smirnov, conducător al expediției Bazei Moldovenești a AȘ URSS, continuă cercetările prin efectuarea unor sondaje și săpături mai ample în unele situri fortificate, plasate pe locuri înalte apărute natural, care mai păstrau valuri de pământ și șanțuri. Printre aceste se numără cele de lângă Stolniceni, Butuceni, Saharna Mare și Saharna Mică din epocii fierului [221, p. 189-202; 222, 93-96]. Scopul acestor investigații consta în atribuirea culturală și etnică a acestor așezări fortificate, precum și încadrarea lor cronologică. Săpăturile efectuate în fortificația Saharna Mare în 1946 și cele din așezarea alăturată Saharna I („Dealul Mănăstirii”) în 1947 [222, p. 93-96] i-au permis să constate că materialul ceramic din ambele situri este de același tip și este caracteristic culturii scitice. În baza fragmentelor de ceramică grecească fortificația și așezarea alăturată au fost datate în sec. IV-III a. Chr. În baza ceramicii locale lucrate cu mâna, însă, prin analogie cu materialele așezării fortificate Nemirovo din Ucraina, cercetătorul considera că începuturile acestor situri pot fi raportate către sfârșitul sec. VI a. Chr. [222, p. 96].

Tot în acești ani a efectuat cercetări și T.S. Passek care, în paralel cu vestigiile din eneolitic, în 1947 a efectuat sondaje în siturile fortificate „scitice” Horodca I și Horodca II, la nord-vest de Chișinău, și Stohnaia II (Saharna „La Revechin”), pe malul drept al Nistrului [197, p. 57-68]. Spre deosebire de Gh.D. Smirnov, cercetătoarea remarca că ceramica scitică colectată din fortificațiile și așezările scitice investigate se deosebește simțitor de cea scitică din raioanele de răsărit ale arealului. Tot odată ea a pus accent asupra specificului culturii triburilor scitice din regiunea Nistrului, din păcate, deloc încă cunoscută. Cronologic, aceste vestigii au fost puse în raport cu cele mai târzii fortificații scitice din raioanele de răsărit ale arealului [197, p. 68].

Urmează apoi importante cercetări, soldate cu bogate materiale arheologice, efectuate de A.I. Meljukova în siturile de la Ofatinți și Solonceni [(165, p. 59-68)], precum și amplele săpături ale lui T.S. Passek la Holercani [198, p. 19-37].

Chiar din primii ani de cercetare, A.I. Meljukova, spre deosebire de Gh.D. Smirnov și T.S. Passek, a considerat monumentele din epoca fierului, investigate în Moldova, ca fiind atribuite nu sciților, ci perioadei scitice [168, p. 59-68]. Făcând o generalizare asupra ceramicii descoperite în așezarea fortificată de la Ofatinți, cercetătoarea o consideră tipică pentru monumentele din sec. IV-III a. Chr. și găsește cele mai apropiate analogii în complexele ceramice de la Butuceni și Saharna Mică (în ambele situri încă nu era cunoscut nivelul hallstattian timpuriu – n.a.). Tot în acel context, A.I. Meljukova observa că ceramică de acel fel era cunoscută și în așezările și necropolele din România și Ungaria, care erau atribuite geților

[169, 67]. Cu toate acestea vestigiile cercetate de ea în Moldova au fost atribuite unor triburi din grupul tracilor de nord, fiind vorba de agatyrsi [170, p. 102].

Intense cercetări de teren la începutul anilor 50 a efectuat și Gh.B. Feodorov, cu sondaje în majoritatea monumentelor descoperite și cu săpături mai ample, inclusiv în așezarea și necropola de la Lucașeuca. Rezultatele acestor investigații au fost reflectate în monografia „Население Прутско-Днестровского междуречья в I тысячелетии н. э.” [231, 380 p.]. Siturile din perioada scitică, documentate de el în această perioadă, au constituit subiectul primului capitol al lucrării, cu titlul “Cultura getică”. În așa fel vestigiile din a doua jumătate a mileniului I a. Chr. de pe teritoriul Moldovei, printre care și cele din siturile cercetate la Lucașeuca, au fost puse în legătură cu triburile geților. Ce-i drept, materialele descoperite la Lucașeuca cercetătorul le-a reprezentat ca un facies al culturii getice cu puține influențe străine [231, p. 8-30].

Investigațiile arheologice din anii 50 au pus și începutul școlii arheologice autohtone. Tinerii cercetători din Moldova au început prospectarea planificată în diverse zone ale republicii pentru documentarea monumentelor arheologice din diferite epoci istorice. Pe parcursul acestor cercetări în teren au fost înregistrate și noi situri getice [165, p. 131- 145; 144, p. 113-128; 121, p. 273-284; 127, p. 244-250; 202, p. 185-210].

Continuă și acumularea direcționată a materialului factologic prin săpăturile în situl getic fortificat Mateuți [134, p. 220-225], demarează cercetările de amploare a monumentelor de epocă din preajma localității Hansca [171, p. 64; 191, p. 129-133; 184, p. 95-109; 190, p. 79-87; 209, p. 118-124]. După unicul mormânt din perioada scitică dezvelit la Poiana pe Nistru [120, p. 43-44], în microzona Hansca au fost efectuate săpături în două necropole getice plane – din preajma așezării Hansca „Limbari” [171, p. 64-68] și în locul „Lutărie”, lângă așezarea Hansca „Toloacă”, unde I. Niculiță dezvește 68 complexe funerare [182, p. 134-145; 183, p. 105-121; 185, p. 27-44].

Apar primele lucrări de sinteză, legate de cultura geților. În primul rând sunt discutate siturile fortificate, analiza lor fiind efectuată în strânsă legătură cu datele izvoarelor scrise antice [135, p. 35-60]. Datate în baza importurilor grecești în sec. IV–III a. Chr., cele 29 așezări fortificate cunoscute în interfluviu la acel moment le-au permis autorilor să facă concluzia că ele au fost plasate în linie, de la nord spre sud pe cursul Nistrului, și – ceea ce este foarte semnificativ – undeva din regiunea Dubăsariilor această linie cotea brusc spre Orhei și Stolniceni, întretinând spațiul dintre Nistru și Prut dinspre nord-est spre sud-vest [135, p. 59]. Prezența liniei de fortificații Dubăsari-Orhei-Stolniceni a fost explicată prin faptul că uniunea de triburi getice din silvostepă se opunea tendințelor unioniste ale geților de la Dunărea de Jos în frunte cu Dromihete, care dețineau și stepa interfluviului [135, p. 60].

În unison cu concluziile făcute în baza siturilor fortificate din silvostepă vin concluziile bazate pe vestigiile din zona de stepă a interfluviului pruto-nistrean. Cercetările efectuate pe cursul de jos al Nistrului au avut ca rezultat și documentarea unui șir întreg de monumente arheologice, majoritatea așezărilor cu descoperiri de amfore grecești din dreapta râului și a limanului fiind atribuite geților [(68, p. 64-72]. Luând în considerație elaborările făcute de V. Pârvan în baza izvoarelor scrise, în analiza surselor arheologice A.I. Meljukova exprimă părerea că în sec. VI–V a. Chr. hotarul etnic dintre sciți și geți nu putea să fie undeva spre vest de Prut, ci, posibil, trecea pe Nistru. În sec. IV–III a. Chr. râul Nistru la sigur servea drept hotar între geți și sciți [173, p. 79]. Lipsa unor puternice uniuni de triburi ale geților în sudul interfluviului făcea întotdeauna liber accesul nomazilor spre Dunăre și mai departe spre sud, considera cercetătoarea, și doar spre sfârșitul sec. IV a. Chr. ei au constituit o puternică uniune, capabilă să opună rezistență și armatelor regelui Alexandru III al Macedoniei [173, p. 79-80].

Între timp, în șirul complexelor funerare getice este inclus și mormântul prin incinerare de la Pârjolteni [149, p. 409]. Tot în cadrul acestei etape se înscriu cercetările lui M.A. Romanovskaya în microzona Rudi și sunt începute săpăturile în situl fortificat Rudi „La Șanțuri” [210, p.358-359; 212, p. 415-416; 214, p. 446; 216, p. 476; 217, p. 459-460; 151, p. 450; 168, p. 424-426].

Prima etapă de cercetare a siturilor getice și acumulare a materialului factologic se încheie odată cu scoaterea de sub tipar în 1974 a repertoriului monumentelor arheologice din epoca fierului timpuriu din Republica Moldova [148, 104 p.]. În capitolul doi al lucrării au fost incluse și analizate 113 puncte cu descoperiri atribuite culturii geților, cunoscute la acea dată în spațiul dintre Prut și Nistru [148, p. 33-73]. Această lucrare este prima sinteză privind vestigiile arheologice din epoca fierului, la general, și cele getice – în particular. Repertoriul monumentelor getice este prefațat de un compartiment de sinteză, în care au fost analizate foarte succint toate categoriile de descoperiri și aspectele culturii materiale a triburilor ce au populat spațiul dintre Nistru și Prut, inclusiv și din stânga Nistrului de Mijloc, în sec. IV–III a. Chr.

Tot în acest an, într-un scurt studiu de sinteză „Культура племен Днестровско-Прутского междуречья (VIII–I вв. до н.э.)”, privind fenomenele cultural-istorice din epoca fierului, A.I. Meljukova presupunea dezvoltarea locală a triburilor getice din interfluviul Nistru-Prut, cu origini în culturile hallstattiene din regiune. Recent descoperitul complex funerar de la Pârjolteni [149, p. 409], în viziunea ei, umplea lacuna cronologică dintre monumentele târzii ale culturii Basarabi și cele getice din sec. IV–III a. Chr. [174, p. 37]. În acest studiu pentru prima dată este abordată și problema privind soarta istorică a acestor triburi. Cercetătoarea considera că așezările getice din dreapta Nistrului de Jos și a limanului și-au încetat existența pe la mijlocul sec. III a. Chr., concomitent cu așezările sciților sedentari de pe malul stâng al fluviului. O parte a geților de pe malul drept, după părerea ei, s-au transferat cu traiul pe malul stâng. În ceea ce privește

geții din raioanele de silvostepă a interfluviului Nistru-Prut – în pofida nenumăratelor invazii de la sfârșitul sec. III, atât din răsărit, cât și din apus, această populație nu a fost nimicită, ci a conlocuit cu alte popoare – bastarnii, sarmații ș.a. [174, p. 45-46].

Etapa I se încheie cu apariția repertoriului arheologic al monumentelor din epoca fierului. Compartimentul dedicat monumentelor getice, prefațat de o succintă sinteză generală [148, p. 33-73], precum și studiile de sinteză ce au precedat acest repertoriu, permit să apreciem că prima etapă de cercetări arheologice a siturilor getice a fost foarte productivă, pe parcursul ei fiind documentate majoritatea vestigiilor cunoscute la ora actuală. Pe de altă parte investigațiile efectuate pe parcursul acestei perioade în diferite tipuri de situri – așezări fortificate, așezări deschise și necropole, s-au soldat cu descoperirea unui bogat material factologic, ce a stat la baza formulării primelor opinii cu privire la antichitățile geților din răsăritul Carpaților.

Etapa II (anii 1974–1987). Începutul acestei etape este marcat prin elaborarea lucrărilor de sinteză, primul fiind studiul redactat de I. Niculiță „Геты IV–III вв. до н. э. в Днестровско-Карпатских землях” [186, 170 p.]. Cercetările în teren nu mai au acea amploare ca în etapa precedentă, săpături fiind efectuate în siturile ce puteau completa cu materiale noi informațiile necesare în procesul de elaborare a lucrărilor de sinteză.

Săpăturile în situl fortificat Rudi „La Șanțuri”, ce au continuat până în 1976 [214, p. 446; 216, p. 476; 217, p. 459-460], din păcate, au rămas nepublicate. În rezumatul unei comunicări este prezentat foarte succint sistemul defensiv al sitului cu cele patru linii de apărare. În afară de aceasta se menționează că fortificația a fost edificată în sec. V a. Chr. și că acesta este primul sit getic de pe teritoriul Moldovei, care a funcționat până la sfârșitul sec. I – începutul sec. II p. Chr. Materialele lui, în opinia cercetătoarei, completează lipsurile în studierea triburilor getice [215, p. 83-84]. Mai târziu această așezare fortificată, în baza surselor literare antice, cu accent la „Geografia” lui Ptolemeu, a fost identificat cu orașul Maetonium de pe Nistru [218, p. 121-138].

Studiu monografic de sinteză, redactat de I. Niculiță și scos din tipar în 1977, este dedicat analizei minuțioasă a vestigiilor getice din vastul areal cuprins între Carpați și Nistru [186, 170 p.]. Cercetarea efectuată prin prisma descoperirilor din întregul spațiu nord-dunărean i-a permis autorului să-și expună punctul de vedere asupra mai multor probleme fundamentale, legate de cultura geților.

În primul rând – cronologia și periodizarea. Scoaterea în evidență a pieselor cu relevanță cronologică descoperite în complexe arheologice getice, datarea cărora nu poate fi pusă la îndoială (monede ale Histriei, Tyrei, Macedoniei, fibule, brățări, vârfuri de săgeți, ceramica cu firnis negru și amfore grecești), l-au determinat pe autor să constate că aceste monumente, precum și toată cultura getică, poate fi datată între începutul sec. IV și sfârșitul sec. III a. Chr. [186, p. 18-25]. Monumente arheologice atribuite geților ce ar putea fi datate în sec. V a. Chr.,

recunoaște autorul, sunt încă puțin cunoscute, în schimb, conform surselor literare antice, cele mai importante evenimente istorice din sec. IV în regiune sunt legate de geți [186, p. 4].

În rândul doi – geneza culturii getice din arealul discutat. Analiza întregului complex al culturii materiale a permis cercetătorului să constate că în cultura geților s-au păstrat aproape toate formele ceramice din perioada precedentă, această continuitate fiind sesizată în structura și amplasarea așezărilor. Astfel, constată cercetătorul, cultura materială a geților din sec. IV–III a. Chr. are la bază cultura materială a triburilor ce au populat aceste teritorii în perioada anterioară, fiind genetic legate de ele. În afară de aceasta, multiplele particularități comune în cultura materială a geților și a tracilor de sud, ce-și au rădăcinile în hallstattul tracic, au permis autorului să atribuie cultura materială a geților vastului areal al culturilor tracice [186, p. 131-133].

În rândul trei – organizarea socială a comunităților getice. Datele furnizate de informațiile autorilor antici, precum și de sursele epigrafice, numismatice și cele arheologice, analizate în lucrare, au adus la concluzia că geții din regiunile de nord-est a arealului locuiau ca triburi aparte sau erau organizați în uniuni de triburi nu prea mari, dovadă servind unele așezări puternic fortificate cunoscute aici. Aceste triburi constituiau un singur grup etnic și în procesul său de dezvoltare erau la treapta democrației militare [186, p. 134].

În rândul patru – soarta istorică a geților din sec. IV–III a. Chr. după invadarea părții de nord-est a regiunii de unele triburi străine pe la sfârșitul sec. III a. Chr. Nou veniții au conlocuit cu geții și existența unor grupuri de triburi polietnice au preschimbat ușor aspectul culturii materiale locale. Ca rezultat al contopirii acestor două componente, local și venit, s-a cristalizat o nouă cultură materială getică târzie numită Poienești-Lucașeuca. Analiza comparativă, îndeosebi a materialului ceramic, rezumă autorul, arată că predominant în această nouă comunitate etnoculturală este elementul local, getic [186, p. 134-135].

Această lucrare este importantă și prin faptul că I. Niculiță a definitivat conceptul privind geneza locală a culturii geților din sec. IV–III a. Chr., cu rădăcini în cultura hallstattului tracic din regiunea est-carpatică. Tot în această lucrare autorul a confirmat continuitatea de locuire a geților în această regiune și după invazia bastarnilor de la sfârșitul sec. III a. Chr.

Între timp, în anii premergători apariției studiului lui I. Niculiță, în anii 1974-1976, prin investigațiile în amplul sit pluristratigrafic de lângă Dănceni V.L. Lapușnean a cercetat și o necropolă plană din epoca fierului cu morminte prin incinerare și inhumație [204, p. 50-51; 205, p. 9-22; 206, p. 16-27; 208, p. 457-458].

În studiul de sinteză „Ранние фракийцы X – начала IV в. до н. э. в лесостепной Молдавии” [147, 142 p.] autorul pune în discuție și acele monumente getice din sec. V a. Chr., despre care I. Niculiță menționa că sunt puțin cunoscute. Vestigiile descoperite în necropolele de la Pârjolteni [149, p. 409] și Dănceni [208, p. 457-458], datate între mijlocul sec. VI și în sec. V

a. Chr., au servit drept bază pentru delimitarea unei noi culturi arheologice – cultura getică timpurie (variantea moldovenească a culturii getice timpurii). Durata ei în timp a fost determinată între sfârșitul sec. VI și sfârșitul sec. V – începutul sec. IV a. Chr., fiind considerată parte componentă a culturii tracilor timpurii din silvostepa Moldovei ce a făcut joncțiune între cultura hallstattului tracic și cea a geților din sec. IV–III a. Chr. [147, p. 18-23]. Astfel conceptul privind geneza locală a culturii geților din sec. IV–III a. Chr. a primit suport material prin vestigiile culturii getice timpurii. Caracteristic pentru aceasta din urmă (lipsind așezările) era biritualismul în ritul funerar. Creșterea procentului de înhumații la sfârșitul sec. VI – începutul sec. IV a. Chr. în comparație cu timpurile anterioare, a fost explicat de către autor prin influențele scitice din răsărit [147, p. 57-60]. Analiza comparativă a materialului ceramic din prima jumătate a mileniului I a. Chr. a permis lui V. Lapușnean să afirme că în acest areal procesul de dezvoltare autohtonă a populației tracice n-a fost întrerupt. Creșterea treptată, în formele ceramice, a procentului de elemente de origine alogenă răsăriteană, constatată pe parcursul sec. V a. Chr., a fost pusă doar pe seama influențelor din silvostepa regiunii din dreapta Niprului [147, p. 96-97].

Conceptul privind geneza locală a culturii geților din sec. IV–III a. Chr. în silvostepa Moldovei din cultura Basarabi (variantea Șoldănești), prin intermediul vestigiilor perioadei de tranziție descoperite la Pârjolteni și Dănceni, a fost susținut și de A.I. Meljukova în studiul de sinteză, apărut tot în 1979, „Скифия и фракийский мир” [176, 256 p.], dedicat Scitiei și relațiilor ei cu lumea tracică. Făcând și o succintă caracteristică a vestigiilor getice din spațiul discutat autoarea subliniază că analiza comparativă a așezărilor fortificate și deschise, a locuințelor din ele, precum și a monumentelor funerare din interfluviul Nistru-Prut, cu cele cunoscute pe teritoriul României și în nord-estul Bulgariei, nu-i permite să le delimiteze pe primele într-un grup local deosebit. O asemănare mai mare, totuși, este între vestigiilor getice din silvostepa Moldovei și cele din interfluviul Prut-Siret, în timp ce așezările din zona Nistrului de Jos au mai multe tangențe cu vestigiile din Dobrogea și Bulgaria de Nord-Est [176, p. 143]. Cu toate acestea specificul monumentelor getice de pe Nistrul de Jos, menționează A.I. Meljukova, este determinat de prezența în setul lor ceramic a vaselor-oale tipic scitice, în proporție de până la 25%, în timp ce în silvostepă aceste vase apar doar foarte rar, și numai în așezările din vecinătatea stepei. Deci influența scitică asupra culturii getice din interfluviul Nistru-Prut în sec. IV–III a. Chr. este foarte slab sesizabilă, ca și în alte raioane locuite de geți [176, p. 143-144]. Cât privește influența inversă – doar ceramica lucrată cu mâna poate fi interpretată ca dovadă a infiltrării populației trace în mediul scitic din stânga Nistrului Inferior în sec. VI–II a. Chr. Prezența geților în sec. VI – începutul sec. V a. Chr. în așezările antice de la Roxolani, Beleaevka, Nadlimanskoe ș.a., în opinia cercetătoarei, poate fi pusă pe seama colonizării grecești a țărmului de vest al Mării Negre, promotor al căreia era Histria. La acest proces au participat și

geții din împrejurimile acestei colonii. În sec. IV–III a. Chr. o parte din populația getică din dreapta Nistrului Inferior se infiltrează pe malul stâng, iar către a doua jumătate a sec. III a. Chr. încetează viața în mulțimea de așezări de pe litoralul stâng al Limanului Nistrului și, conchide cercetătoarea, doar în așezarea getică Gradențy V viața persistă până în sec. II a. Chr. [176, p. 162-163]. În așa fel A.I. Meljukova, susținând geneza locală, din hallstattul tracic, a geților din silvostepa est-carpatică, prezența geților în așezările antice din stepă și de pe Nistrul Inferior o pune pe seama pătrunderii populației similare din Dobrogea, din împrejurimile Histriei. În sec. IV–III a. Chr. geții din această zonă se extind spre răsărit, în mediul scitic din stânga Nistrului și sunt unica populație care a supraviețuit cataclismelor de la sfârșitul sec. III a. Chr., ce au afectat așezările sciților din zonă.

Prin continuarea cercetărilor în microzona Hansca, în anii 1980-1981 au fost reluate săpăturile în unele așezări getice din împrejurimi („Pidașcă”, „Limbari” și „Toloacă”), ce au pus la dispoziție un șir de complexe inedite și un bogat material factologic [187, p. 95-117]. Rămase nepublicate materialele lui Gh.D. Smirnov din situl fortificat de pe promontoriul Butuceni, au impus și necesitatea reluării în 1983 a cercetărilor în acest monument. Concomitent a demarat și procesul cercetării complexe a vestigiilor getice din această microzonă [188, p. 88-105]. Cercetările de prospectare arheologică direcționată a monumentelor din eneolitic și evul mediu timpuriu au adus și completări la repertoriul siturilor getice din zona de silvostepă a spațiului pruto-nistean [124, p. 179-193; 122, p. 198-205].

Săpăturile de la începutul anilor 80 au pus la dispoziție și noi materiale ce au stat la baza unui nou studiu monografic de sinteză redactat de I. Niculiță „Северные фракийцы в VI–I вв. до н.э.” [188, 272 p.]. În această lucrare cercetătorul își pune ca scop să urmărească procesul de formare a etniei getice și a culturii ei materiale. Se pune accent pe delimitarea teritoriilor de bază, implicate în acest proces, precum și pe determinarea perioadei lui de cristalizare [188, p. 16]. Ca rezultat al analizei multilaterale a surselor existente autorul ajunge la concluzia că formarea etniei getice se desăvârșește în perioada cuprinsă între sfârșitul sec. VI și sec. V a. Chr. în limitele spațiului dintre Nistru și Balcani, Carpați și Marea Neagră, drept imbold servind procesele de consolidare a triburilor nord-trace [188, p. 83]. Important pentru noi este faptul că din cele 365 de situri getice din sec. IV–III a. Chr., documentate în acest vast areal, aproape jumătate (154 situri) sunt concentrate în spațiul dintre Nistru și Prut și, cum menționează I. Niculiță, cea mai mare densitate a așezărilor o găsim în partea centrală a silvostepii Moldovei. În restul arealului o densitate mare a așezărilor getice este înregistrată doar în zona istro-pontică [188, p. 84-85]. Pentru zonele cu densitate mare de așezări autorul presupune integrarea lor în mari uniuni de triburi, unul din marele centre tribale în silvostepa dintre Nistru și Prut fiind situl fortificat de pe promontoriul Butuceni, înconjurat de câteva fortificații mai mici. Cât privește

zona istro-pontică, din care fac parte și așezările din partea de sud a spațiului Nistru-Prut, această zonă forma nucleul „regatului” condus de Dromihete [188, p. 191-193]. Unele schimbări produse în viața populației locale din teritoriul dintre Nistru și Carpați pe la sfârșitul sec. III – începutul sec. II a. Chr., provocate de venirea unor triburi străine, conchide cercetătorul analizând sursele literare și datele arheologice, n-a afectat simțitor modul de viață al geților. O parte din așezările fortificate și cele deschise, amplasate în diverse raioane ale Podișului Central Moldovenesc, afectat de invazia bastarnilor de la sfârșitul sec. III a. Chr., și-au continuat existența până în sec. I a. Chr.. Încetarea locuirii în multe situri fortificate din cauza distrugerii lor pe la sfârșitul sec. III a. Chr. este legată, în opinia lui I. Niculiță, nu atât de invazia triburilor străine, cât de legitățile dezvoltării interne a societății getice. În sec. II–I a. Chr., din cele 63 de fortificații existente în arealul nord-tracic, 35 sunt concentrate în depresiunea Carpaților și doar 19 la răsărit de Carpați [188, p. 196-208]. În concluzie autorul remarcă că analiza materialului arheologic din areal nord-tracic ne arată că, în toată această perioadă de timp (sec. VI–I a. Chr.), deosebirile observate între monumentele diferitelor regiuni, reprezentate de grupuri aparte de triburi, au mai mult un caracter local, decât etnic. În linii generale ele posedă trăsături comune [188, p. 196-239].

Acest studiul de sinteză, prin caracterul său amplu, pe bună dreptate, marchează sfârșitul unei etape consistente de cercetări a vestigiilor getice nu numai din spațiul dintre Nistru și Prut, dar și din tot arealul nord-tracic.

Etapa III (post anul 1987). Caracteristica ei de bază este cercetarea și introducerea în circuitul științific a unui șir întreg de noi situri getice și continuarea săpăturilor în altele. Prin cercetările efectuate în siturile getice începutul acestei etape se include, de fapt, în sfârșitul celei precedente. Au derulat în continuare săpăturile la Butuceni, ce au durat până în anul 2000 [78, p. 472-490; 75, p. 139-167; 79, p. 292-339]. Rezultatele au constituit subiectul unei monografii arheologice, dedicate acestor cercetări [80, 249 p.]. În anii 1986-1987 V. Haheu efectuează săpături în situl getic Alcedar „La Cordon” [26, p. 111-135]. Echipa de la Academia de Științe mai efectuează săpături limitate în situl fortificat Hârtopul Mare [17, p. 211-220] și ample cercetări interdisciplinare în microzona Rudi [88, p. 281-357]. În situl fortificat Rudi „La Șanțuri” săpăturile au fost reluate în 1995 și au continuat până în anul 1999, cercetările fiind efectuate de echipa de la Școala Antropologică Superioară [97, p. 101-112; 84, p. 113-118]. Aceasta echipă, prin cercetările în situl medieval Tarasova, a documentat și câteva complexe atribuite nivelului de locuire getică [132, p. 231-242].

Tot la această etapă, în 1989-1990 echipa Muzeului Național de Istorie a Moldovei efectuează cercetări în situl pluristratigrafic Glingeni II, fortificația căruia, „La Șanț”, a fost edificată în perioada de locuire getică [126, p. 38-44]. În 1993 Muzeul de Istorie a reluat cercetările în microzona Saharna [229, 71 p.; 98, p. 76-77], extinzând raza lucrărilor de

prospectare și verificând prin sondaje siturile cercetate de Gh.D. Smirnov în anii postbelici. În anii 1998-2002 cercetările în zona Saharnei au continuat prin investigațiile în situl fortificat Saharna „La Revechin” (Stohnaia II) [37, p. 98-99; 40, p. 103-112; 41, p. 49-52; 42, p. 45-55; 44, p. 64-80; 52, p. 41-48; 55, p. 51-68; 56, p. 87-100]. În afară de cercetările de la Saharna au fost efectuate și investigații de prospectare în alte zone din interfluviul Nistru-Prut. Ca rezultat a fost făcute completări la repertoriul vestigiilor getice, care a inclus încă două noi situri fortificate [54, p. 34-43]. Au fost reverificate prin prospectare vestigiile de pe Nistrul de Jos [93, p. 1-48].

În contextul investigațiilor efectuate de această instituție se înscriu și două tezaure cu tetradrahme de tip Huși-Vovriești, descoperite la Stolniceni (raionul Hâncești) [36, p. 319-324; 152, p. 92-99] și Tabani (raionul Briceni) [163, p. 374-392]. Important este faptul că primul, cel de la Stolniceni, mai includea și drahme de Histria și a fost descoperit în așezarea getică din preajma fortificației eponime.

Nu mai puțin importante sunt și investigațiile efectuate de cercetătorii de la Universitatea Pedagogică de Stat „I. Creangă” în situl fortificat Mașcăuți „Cetate” în anii 2001-2002 [74, p. 88-90], urmate de cele din anii 2003-2004 în situl fortificat Cosăuți „La Zamca” [69, p. 81-96; 70, p. 295-310]. Interesul suscitât de aceste cercetări a dictat efectuarea unor investigații de amploare în microzona cursului superior al Botnei, care demarează în toamna lui 2005. Obiectivul de bază a fost fortificația Horodca Mică, cercetată pe parcursul anilor 2006-2009, perioadă în care a fost secționat sistemul defensiv și a fost dezvelită o suprafață importantă în incinta sitului, punând la dispoziția cercetătorilor importante materiale factologice [70, p. 20-21; 72, p. 279-286; 73, p. 179-198]. Săpături mai limitate au fost efectuate și în situl Horodca Mare, începând cu anul 2008 [11, p. 11-12]. Cu regret, în afară de schițele și fotografiile sistemului defensiv, materialul factologic colectat prin cercetările din incintă încă nu a fost publicat.

În paralel cu extinsele investigații de pe promontoriul Butuceni, tot pe parcursul acestei etape cercetătorii de la Universitatea de Stat din Moldova au început în 1993 valorificarea științifică a sitului fortificat Stolniceni, lucrările fiind coordonate de T. Arnăuț [90, p. 378-400], iar săpăturile sistematice sunt reluate în anul 2003 [5, p. 281-289]. După finisarea cercetărilor pe promontoriul Butuceni, în anul 2001, sub conducerea lui I. Niculiță sunt preluate investigațiile în microzona Saharna, demarând prin ample cercetări în situl fortificat Saharna Mare, cu timpul, întreprinzând concomitent săpături în obiectivele Saharna Mică, Saharna „Dealul Mănăstirii”, Saharna „La Șanț” și Saharna „Țiglău” [81, 408 p.; 82, p. 359-393; 83, p. 193-204; 106, p. 253-266]. Explorările, ce continuă până în prezent, au pus la dispoziția specialiștilor un voluminos și semnificativ material pentru cultura geților și nivelele de locuire anterioară din epoca fierului.

În această etapă a început și valorificarea propriu-zisă a vestigiilor getice de la limita de sud a spațiului Nistru-Prut – cele de pe malul stâng al Dunării de Jos. Primele investigații în teren au

fost efectuate de către cercetătorii de la Institutul de Arheologie al Ucrainei la Novoselskoe (Satul Nou), nu departe de cunoscutul monument Orlovca-Cartal, între lacurile Cartal și Cuhurlui. Cercetările în situl Novoselskoe II au fost efectuate în anii 1986, 1988-1989, printre vestigiile descoperite fiind și complexe cu materiale getice, datate începând cu sfârșitul sec. IV a. Chr. [116, p. 132-142; 118, p. 62-68]. După periegezele din stepele Bugeacului, efectuate în anul 1997 [100, p. 117-133], cercetările acestui monument au continuat. În anii 1997-1998 lucrările au fost efectuate de către expediția internațională ucraineano-româno-moldovenească la Dunărea de Jos, cu scopul de a evidenția și cerceta nivelele și complexe hallstattiene, getice și daco-romane [99, p. 223-277]. Grație activității aceleiași expediții au fost efectuate cercetări de salvare în situl pluristratigrafic din vecinătate Orlovca II, complexe și vestigiile getice descoperite [101, p. 135-221] fiind datate foarte larg în a doua jumătate a sec. IV și în sec. III a. Chr.

Tot prin investigații de salvare, dar în Zona Terminalului de la Giurgiulești, T. Arnăuț în 1997 efectuează cercetări în necropola getică Giurgiulești „Vadul Boului”, la gurile Prutului, dezvelind 6 morminte prin incinerare, datate foarte larg, în faza sec. V–III a. Chr. [2, p. 135-145]. Câțiva ani mai târziu, prin lucrările de salvare conduse de I. Brujako, în anul 2003 sunt efectuate cercetări în situl Novo-Nekrasovka II, la confluența lacurilor Ialpug și Cuhurlui [114, p. 279-300]. Spre deosebire de celelalte situri din zonă, în această așezare a fost documentat un singur nivel de habitat din epoca fierului, cel getic, datat în baza materialului amforic grecesc în limitele sferturilor doi și trei a sec. V a. Chr. [114, p. 288-289].

La capitolul „cercetare” din această etapă includem și scoaterea din anonimat a materialelor cercetate în anii 50 în siturile de pe Nistrul de Mijloc și rămase nepublicate. Prin efortul depus de colegii de la Institutul de Arheologie și Etnografie al AȘM, au fost publicate și materialele getice din siturile Saharna Mare și Saharna Mică, Mateuți și Mateuți „La Bașne”, Solonceni „Hlinaja” și Ofatinți [34, 224 p.; 143, p. 118-223].

1.2. Opinii asupra problemelor fundamentale ale culturii getice. Doar enumerarea succintă a investigațiilor efectuate pe parcursul celei de a treia etape ne arată că în procesul de cercetare a vestigiilor getice s-au implicat mai mulți specialiști din diferite instituții de cercetare. Inevitabile au devenit și noile opinii asupra multor aspecte legate de cultura geților. Pe de altă parte, la începutul anilor 90, odată cu apariția problemei „lacunelor” în arheologia Moldovei [233, p. 198], a devenit sesizabilă și ruptura cronologică de, cel puțin, un sfert de secol între cultura getică și cultura Poienești-Lucașeuca [234, p. 113-114]. O altă ruptură cronologică se anunța între vestigiile de tip Șoldănești și cele getice timpurii, cauza fiind coborârea datării

mormintelor scitice timpurii de la Cuconeștii Vechi și Strășeni până la limitele primului sfert-mijlocul sec. VII a. Chr. [96, p. 220-221; 164, p. 41-53].

Aceste actualizări cronologice au dus, în mod inevitabil, la schimbări de atitudine față de problemele fundamentale ale culturii getice – cronologia, geneza și soarta istorică a populației respective în zonele afectate de „lacune”. Astfel, începând cu anii 90 ai sec. XX în literatura de specialitate putem distinge trei ipoteze privind abordarea acestor probleme. În ordine cronologică, prima ipoteză privind cultura geților în teritoriul carpato-nistrean, îndeosebi problema genezei culturii, este cea expusă de M. Tkaciuk și susținută de I. Brujako [96, p. 215-256; 117, p. 27-31; 227, p. 274-304; 115, p. 211-220]. Cercetarea separată a diverselor categorii de izvoare – scrise, arheologice, etno-lingvistice expusă în studiu de sinteză „Manifestări culturale din sec. V–I a. Chr.”, ce a abordat și problematica getică, a permis autorului să constate că aceștia din urmă sunt menționați de autorii antici doar la sud de Dunăre și abia către anul 335 a. Chr. ei sunt pomeniți și pe malul stâng al fluviului, apogeul informațional despre ei revenind intervalului de timp dintre al treilea sfert al sec. IV și prima jumătate a sec. III a. Chr. [96, p. 216-217, schema 2].

Conform surselor arheologice însă, constată M. Tkaciuk, cultura geților din sec. IV–III a. Chr., ce corespunde apogeului informațional despre ei, este precedată tipologic de un grup de vestigii din sec. VI-V a. Chr., pe care, după cum am arătat anterior, V. Lapușnean [147, p. 18-23] le-a individualizat în cultura getică timpurie. Ar fi greșit, continuă autorul, ca acelui orizont de monumente asemănătoare unul cu altul doar prin eterogenitatea sa, să-i atribuim o așa formă de integritate a tipurilor arheologice cum este cultura arheologică. În cazul vestigiilor analizate de V. Lapușnean trebuie să vedem o anumită comunitate complexă, a cărei apartenență etnică nu poate fi determinată univoc [96, p. 226]. Analiza surselor arheologice îl face pe M. Tkaciuk să constate că baștina geților este regiunea Dobrogei de Sud, de unde, în continuare, geții s-au răspândit în spațiul carpato-nistrean. Această răspândire, în opinia lui, s-a desfășurat în trei etape:

I – la sfârșitul sec. VI – începutul sec. V a. Chr. de la sud de Dunăre pătrund spre nord elemente getice și în spațiul carpato-nistrean apare orizontul geto-scitic Pârjolteni-Dănceni și așezările getice Butuceni și Stâncești;

II – etapa se manifestă la mijlocul sec. V a. Chr. odată cu documentarea complexului funerar de la Recea și a mormintelor prin incinerare timpurii de la Slobozia;

III – această etapă, sfârșitul sec. V – începutul sec. IV a. Chr., se caracterizează prin formarea culturii geților în teritoriul carpato-nistrean, a geților menționați de izvoarele scrise în stânga Dunării începând cu anul 335 a. Chr. [96, p. 227-228]. Această pătrundere în masă a geților spre nord de Dunăre a fost cauzată de politica expansiv-unionistă a regilor odrizi, îndeosebi pe timpul lui Sitalces. Geții s-au răspândit cu precădere în zona de pădure și pe malul drept al Nistrului și

după un secol și jumătate au părăsit pentru totdeauna teritoriile dintre Nistru și Carpați [96, p. 234-235]. Această din urmă concluzie, ce ține de soarta istorică a geților, a fost sugerată de elaborările cercetătorilor de epocă Latène [6, p. 196-221; 7, p. 183-214; 199, p. 17-25], îndeosebi cele legate de cronologie [130, 31 p.; 233, p. 198]. Ca rezultat autorul constată că între cultura geților și cultura Poienești-Lucașevca, în constituirea căreia un loc imens revine elementelor bastarne, există un hiatus cronologic de circa jumătate de secol și așa-consideratele componente locale (getice, A.L.) din cadrul culturii Poienești-Lucașevca nu au nimic în comun cu geții [96, p. 232-234]. Referitor la cauzele părăsirii teritoriilor din răsăritul Carpaților M. Tkaciuk invocă factorul suprapopulării spațiului în sec. IV a. Chr.. Rezolvarea situației a fost posibilă, în opinia lui, odată cu dispariția Sciției Mari la sfârșitul sec. IV a. Chr., când geții din interfluviul Prut-Nistru încep mișcarea în direcție estică, spre Niprul Inferior, ca imbold servind presiunea dinspre apus a scirilor-galați [96, p. 236-237].

Adeptii celei de a doua ipoteze, M. Kašuba, V. Haheu, O. Levički, în rezumatul unei comunicări și în lucrarea monografică „Vestigii traco-getice pe Nistrul Mijlociu” [142, p. 120-127; 34, 224 p.; 143, p. 118-223], au căutat să aducă argumente în favoarea existenței câtorva focare simultane, sau cronologic succesive, de formare a culturii getice timpurii (și getice). În opinia lor unul din ele, poate cel mai timpuriu, era plasat în zona de sud a Nistrului Mijlociu [142, p. 127]. Pe parcursul primei jumătăți a mileniului I a. Chr. Nistrul de Mijloc era ca un centru de culturogeneză, impulsurile căruia dădeau tonul dezvoltării culturale a regiunilor de silvostepă din interfluviile Nipru-Nistru-Prut. Acordul final în activitatea acestui centru a fost geneza culturii getice timpurii în a doua jumătate-sfârșitul sec VII a. Chr. [142, p. 121]. În calitate de „realități arheologice” au servit materialele a 8 situri pluristratigrafice cercetate în zonă [126, 272 p.; 34, p. 21-87; 143, p. 128-199], printre vestigiile cărora, în opinia autorilor, este prezentă toată coloana cultural-cronologică e epocii fierului timpuriu (a doua jumătate a sec. X – sec. III a. Chr.).

În calitate de reper cronologic în datarea atât de timpurie a procesului de geneză a culturii getice, în lipsa pieselor cu relevanță cronologică, a fost luată ceramica de factură locală lucrată manual. În opinia cercetătorilor această ceramică a putut fi utilizată de populația din zonă cu mult înainte de pătrunderea în mediul ei a importurilor grecești și a pieselor de proveniență scitică (scitică timpurie) [142, p. 123]. Analiza ceramicii lucrate cu mâna din orizontului hallstattian târziu (=getic timpuriu) al monumentelor din zona de sud Nistrului Mijlociu relevă caracterul ei hibrid, când elementele hallstattiene (tracice) și scitice (scitice timpurii din silvostepă) se contopesc organic în anumite forme noi. Analogii în răsărit pentru ceramica grosieră – Podolia, silvostepa Bugului și Niprului, și în apus pentru ceramica de bucătărie –

culturile Basarabi și Ferigile, consideră autorii, confirmă datarea acestui complex ceramic în a doua jumătate a sec. VII–V a. Chr. [142, 125].

Fără a pune în discuție soarta istorică a „Geției clasice” cercetătorii nominalizează, în calitate de limită cronologică superioară a vestigiilor getice din interfluviul Nistru-Prut, tot secolul III a. Chr. [34, p. 114; 143, p. 216].

În contextul acestei ipoteze se înscrie și studiul lui V. Haheu „Sisteme de fortificații traco-getice la est de Carpați”, care sunt parte componentă a istoriei și culturii lor materiale [27, 170 p.]. Analizate din punct de vedere al schemelor generale ale urbanismului, autorul încearcă să urmărească procesul de transformare a lor în proto-orașe. Din acest punct de vedere apariția cetăților de pământ în arealul traco-getic este considerată în sec. VI (sfârșitul sec. VII), dar evoluția lor a fost întreruptă undeva la sfârșitul sec. III a. Chr., fiind legată de pătrunderea în zonă a bastarnilor. Cetățile din spațiul de la est de Carpați încetează să funcționeze [27, p. 61].

Cea de a treia ipoteză, de fapt, este conceptul formulat de I. Niculiță încă în 1987 (în detalii – mai sus), conform căruia formarea etniei geților a avut loc în vastul spațiu dintre Nistru și Balcani, Carpați și Marea Neagră, ca rezultat al consolidării triburilor nord-trace [188, p. 83]. Pe parcursul perioadei de după începutul anilor 90 în contextul acestei ipoteze au fost elaborate studiile redactate de T. Arnăut, R. Ursu Naniu [4, 160 p.] și de A. Zanoci [103, 328 p.]. A. Zanoci în lucrarea „Fortificațiile geto-dacice din spațiul extracarpatic în sec. VI–III a. Chr.”, cu toate că admite apariția lor în mediul getic în sec. VI–V a. Chr., consideră că majoritatea așezărilor fortificate au fost construite destul de târziu, începând cu mijlocul sec. IV a. Chr., când pericolul scitic nu era așa de evident. Pe lângă factorii externi un rol important a jucat evoluția internă a societății getice. Apariția fortificațiilor a fost favorizată de:

- factorii economici, având în vedere că dezvoltarea producției și a comerțului necesitau apariția unor centre meșteșugărești și comerciale de tip proto-urban, care presupuneau și existența unor întărituri defensive pentru siguranță;

- factorii sociali, considerând că diferențierea socială a societății geto-dace ar fi grăbit procesul apariției fortificațiilor, folosite ca loc de trai pentru pătura mai înstărită;

- factorii politici, presupunând pentru societatea geto-dacă la nivelul democrației militare o expansiune sporită cu scopul de a-și lărgi teritoriile sau de a acapara o anumită avere. Acestei expansiuni, în opinia lui, îi puteau fi supuse atât alte seminții, cât și triburile geto-dace mai mult sau mai puțin învecinate [103, p. 104-105].

Cauzele dispariției (abandonării) așezărilor fortificate, ce a avut loc, în opinia autorului, la sfârșitul sec. III – începutul sec. II a. Chr., sunt puse atât pe seama factorilor externi – invazia triburilor alogene (bastarnii) și micșorarea presiunii scitice, cât și a celor interni – uzura morală și fizică a sistemelor defensive de tradiție hallstattiană [103, p. 110-111].

Ulterior, în acest concept se introduc modificări de ordin cronologic, sugerate de argumentările aduse de părtașii celei de a doua ipoteze, încât la publicarea monografiei arheologice „Butuceni” autorii presupun pentru acest sit o continuitate de locuire din sec. IX-VIII a. Chr., în sec. VII-VI acolo fiind edificată o așezare traco-getică fortificată [80, p. 62-63]. Refăcută în repetate rânduri pe parcursul funcționării sale, în a doua jumătate a sec. III și începutul sec. II a. Chr. dava de la Butuceni este părăsită pentru totdeauna [80, p. 62-63], fără a fi enunțate cauzele. În formula sa completă această ipoteză a fost expusă în studiul lui T. Arnăuț „Vestigii ale sec. VII-III a. Chr. în spațiul de la Răsărit de Carpați” [3, 408 p.]. Analiza detaliată a tuturor categoriilor de situri arheologice și a pieselor de inventar permit autorului să enunțe că observațiile stratigrafice, ordonate relativ-cronologic, făcute la un șir de obiective arheologice, certifică prezența lumii autohtone în majoritatea diviziunilor geografice ale spațiului est-carpatic [3, p. 161]. Cultura getică timpurie în acest spațiu suprapune stratigrafic aspectul Basarabi-Șoldănești și se extinde în timp în trei faze, fiecare din ele comportând relații de contemporaneitate cu vestigiile de tip Ferigile-Bârsești, Dobrina-Ravna, Beidaud-Tariverde etc. Fazele de evoluție a culturii arată în felul următor:

I. Mijlocul sec. VII – prima jumătate a sec. VI a. Chr.

II. A doua jumătate a sec. VI – prima jumătate a sec. V a. Chr.

III. Sfârșitul sec. V – sec. III a. Chr.

Putem afirma cu certitudine, adaugă autorul, că adevărata uniformizare a culturii getice are loc pe parcursul primei faze și că zona de la est de Carpați se înscrie, de rând cu zonele limitrofe bazinului Dunării de Jos, în aria de culturogeneză a geților timpurii [3, p. 166]. Cât privește sfârșitul culturii geților în acest spațiu autorul se exprimă foarte succint, prin a anunța că în jurul anului 200 a. Chr. are loc pătrunderea în acest spațiu a neamului germanic al bastarnilor, fapt ce a condus la modificări culturale serioase mai ales în partea centrală și de nord a zonei [3, p. 166].

Chiar și prin această succintă trecere în revistă a cercetărilor în siturile getice din spațiul dintre Nistru și Prut, efectuate în cea de-a treia etapă, putem constata amploarea acestor lucrări, soldate cu un imens material factologic. Aceasta, la rândul său, a servit drept imbold pentru elaborarea unui șir întreg de lucrări de sinteză și monografii arheologice asupra vestigiilor din silvostepa spațiului pruto-nistrean. Pentru comparație menționăm că în intervalul de timp de după anul 1987, pentru siturile getice din dreapta Prutului, nu putem nominaliza nici o cercetare de amploare. Studiul de sinteză semnat de S. Teodor și scos de sub tipar în 1999 [95, 258 p.] a fost bazat pe materialul factologic cercetat prin săpăturile de până la începutul anilor 90. Totodată menționăm că, în pofida existenței unei bogate bibliografii legate de cultura getică, există probleme, în jurul cărora s-au purtat sau încă se duc discuții.

La prima etapă de cercetare una din principalele probleme discutate în literatura de specialitate este *apartenența culturală sau/și etnică* a vestigiilor descoperite în siturile fortificate din silvostepa Republicii Moldova, ce includeau și importuri grecești. Datate în baza acestora din urmă în sec. IV-III a. Chr., ele au fost inițial atribuite culturii scitice [222, p. 93-96]. Mai târziu, prin asemănarea cu materialele din România și Ungaria, aceste vestigii au fost considerate ca aparținând agatyrșilor – triburi pe care A.I. Meljukova le considera ca fiind din grupul tracilor de nord [170, p. 102].

Fiodorov G.B., purtând discuții asupra materialelor din așezările fortificate și deschise din spațiul pruto-nistrean, datate cu amfore grecești în sec. IV-I a. Chr., le întrunește într-un capitol aparte denumit „Cultura geților” [231, p. 8-30]. Accentul fiind pus pe materialele descoperite în siturile de la Lucașeuca, datate în sec. II-I a. Chr., pe acestea din urmă el le-a reprezentat ca un facies al culturii getice cu puține influențe străine.

Culturii geților I. Niculiță a atribuit doar vestigiile din sec. IV-III a. Chr. de pe teritoriul Republicii Moldova [148, p. 33-73], pe care le-a inclus printre antichitățile similare din arealul carpato-nistrean [186, 170 p.]. În acel context autorul menționa că monumente din sec. V a. Chr. sunt foarte puțin cunoscute, iar după sfârșitul sec. III a. Chr. se observă schimbări cardinale în cultura materială a populației locale, legate de pătrunderea celților și bastarnilor [186, p. 4].

Într-o cultură arheologică a geților timpurii au fost individualizate vestigiile funerare din sec. VI-V a. Chr. de pe teritoriul Moldovei [147, p. 18-23]. În contextul acestor din urmă descoperiri etniei getice au fost atribuite toate vestigiile din sec. VI-I a. Chr. din vastul spațiu dintre Nistru și Balcani, Carpați și Marea Neagră. În opinia lui I. Niculiță deosebirile ce sunt observate între monumentele diferitelor regiuni au mai degrabă un caracter local, decât etnic [188, p. 196-239].

În contextul culturii geților au fost discutate mai recent și toate vestigiile arheologice din sec. VII-III a. Chr. din spațiul de la Răsărit de Carpați [3, p. 408].

Strâns legată de problematica interpretării culturale și etnice este problema *genezei populației și culturii arheologice* din răsăritul Carpaților, inclusiv din silvostepa Moldovei și de pe Nistru, pe care majoritatea absolută a cercetătorilor o consideră getică. Cu referință la spațiul în discuție, în contextul teritoriului carpato-nistrean, I. Niculiță, în baza materialelor arheologice ajunge la concluzia că cultura materială a geților din sec. IV-III a. Chr. are la bază cultura materială a triburilor ce au populat aceste teritorii în perioada anterioară, fiind genetic legate de ele. Așa monumente, ca Pârjolteni, Dănceni, Recea, Seliște, Hansca „La Matcă” și altele, reprezintă veriga de legătură, etapa imediat premergătoare de trecere de la hallstattul tracic la cultura getică din sec. IV-III a. Chr [186, p. 132].

Pentru teritoriul pruto-nistrean acest punct de vedere a fost susținut și argumentat de către V. Lapușnean prin cercetarea complexelor funerare de la Dănceni și Pârjolteni [147, p. 18-23]. În

opinia lui materialele acestor complexe constituie veriga de trecere de la vestigiile tracice la cele getice. În baza analizei, îndeosebi a materialului ceramic, cercetătorul face concluzia că în acest spațiu nu au avut loc întreruperi în procesul autohton de dezvoltare a populației trace. Prezența unui singur substrat hallstattian tracic și a unor procese similare de dezvoltare economică, culturală și socială pe teritoriul din silvostepa Moldovei, precum și în tot spațiul carpato-nistean au avut ca rezultat constituirea formelor de vase caracteristice culturii getice timpurii de la sfârșitul sec. VI – începutul sec. IV a. Chr. [147, p. 96-97].

Tot adept al acestui punct de vedere este și T. Arnăuț. Observațiile stratigrafice făcute de autor la un șir de obiective arheologice din spațiul de la răsărit de Carpați, datate în sec. VII–III a. Chr., în opinia lui, certifică prezența lumii autohtone în majoritatea diviziunilor geografice [3, p. 161]. Din punct de vedere al cronologiei relative cultura getică timpurie de la est de Carpați suprapune stratigrafic aspectul Basarabi-Șoldănești. Procesul de cristalizare și statornicire a culturii getice, afirmă autorul, are loc în perioada mijlocul sec. VII – prima jumătate a sec. VI a. Chr. și orizontul hallstattian târziu al regiunii estcarpatice, cu toate particularitățile caracteristice, se înscrie, de rând cu zonele limitrofe bazinului Dunării de Jos, în aria de culturogeneză a geților timpurii [3, p. 166]. Dar în argumentarea propusă autorul utilizează piese din diferite contexte cultural-istorice [182, p. 259-260].

Apropiat este punctul de vedere expus de A.I. Meljukova, care consideră că monumentele de tip Șoldănești, de care este legată direct geneza culturii triburilor getice din silvostepa Moldovei, au avut la baza constituirea lor un nou val de populație tracică apărut în interfluviul pruto-nistean. Acest nou val de populație, însă, a adus doar o diversificare a setului ceramic, fără a întrerupe dezvoltarea tradițiilor culturale anterioare [176, p. 18-19].

Opinie diferită de cele precedente, dar tot în contextul genezei locale a culturii geților din interfluviul Nistru-Prut, a fost expusă de colectivul de cercetători M. Kașuba, V. Haheu și O. Levițki. Realitățile arheologice constatate în silvostepa Moldovei, când pe la mijlocul sec. VII a. Chr. își încetează existența majoritatea vestigiilor de tip Șoldănești, cauza fiind invazia sciților timpurii, le-au permis să admită posibilitatea existenței câtorva centre de geneză a culturii getice [142, p. 127]. Unul din aceste centre este reprezentat prin monumentele arheologice din zona de sud a Nistrului de Mijloc – zonă ce a avut un rol deosebit în transformările culturale ale regiunii petrecute pe la mijlocul mileniului I a. Chr. Anume aici, în opinia lor, la periferia de est a lumii trace, în persoana purtătorilor culturii Basarabi-Șoldănești prin contactele și legăturile reciproce cu populația scitizată din silvostepa Podoliei de Vest, cu cea din regiunea Bugului și din dreapta Niprului a avut loc geneza culturii getice timpurii. Fenomenul s-a desfășurat în a doua jumătate-sfârșitul sec. VII a. Chr., fiind condiționat și de presiunea factorului scitic nomad, cu toate că dominant a rămas contextul cultural tracic [142, p. 127].

Spre deosebire de majoritatea cercetătorilor, M. Tkaciuk consideră că procesul de geneză și cristalizare a culturii geților istorici a avut loc în regiunea Dobrogei de sud, în baza vestigiilor de tip Ravna I și Dobrina cu tradiții hallstattiene post Basarabi. Acest proces s-a desfășurat undeva în limitele mijlocului-sfârșitului sec. VI a. Chr., perioadă în care în acea zonă ei sunt menționați de către Herodot (IV., 93) și Tucidide (II., 96) [96, p. 227]. Din Dobrogea, în continuare, cultura geților s-a răspândit și în spațiul carpato-nistrean, dar la prima etapă, la sfârșitul sec. VI – sec. V a. Chr. de la sud de Dunăre pătrund doar elemente ale culturii geților, care dau naștere orizontului geto-scitic Pârjolteni – Dănceni și apar așezările getice Stâncești și Butuceni. Pe la mijlocul sec. V a. Chr. autorul întrevide un nou flux de populație din sud, însă formarea culturii geților în spațiul dintre Nistru și Carpați, adică pătrunderea în masă a geților spre nord de Dunăre are loc spre sfârșitul sec. V – începutul sec. IV a. Chr., fiind cauzată de politica expansionistă a odrizilor în zona Dunării de Jos [96, p. 234].

Acceptând punctul de vedere expus de M. Tkaciuk, I. Brujako consideră că cultura getică se formează nu doar în zona limitată a Dobrogei de sud, ci și în Dobrogea românească de nord-est. Acest proces marcat prin evenimente necunoscute de noi a ocupat cea mai mare parte a sec. VI a. Chr. în el fiind implicate elemente ale structurii hallstattiene mijlocii cu participarea nemijlocită a tracilor din Dobrogea de sud [114, p. 219]. Cu toate că infiltrarea geților timpurii în Basarabia și Moldova are loc în a doua jumătate – sfârșitul sec. VI a. Chr., până la sfârșitul sec. V a. Chr., continuă cercetătorul, noi nu vedem aici o masă monolită tracică (getică), integritatea căreia ar fi doar accentuată de careva elemente culturale străine [114, p. 219].

Una din caracteristicile distinctive a culturii getice din silvostepa Nistru-Prut și din tot spațiul de la est de Carpați este prezența în număr considerabil a *așezărilor fortificate* care suscită discuții până în prezent. Astfel, pe marginea problemei amplasării așezărilor fortificate în limitele arealului de silvostepă și rolul lor în structura societății getice în literatură există câteva puncte de vedere.

În primul studiu de sinteză asupra acestei probleme T.D. Zlatkovskaja și L.L. Polevoi au constatat că așezările fortificate din silvostepa Nistru-Prut au fost edificate pe direcția dinspre nord spre sud, pe cursul Nistrului și, cam de lângă Dubăsari, această linie cotește brusc spre Stolniceni, întretăind interfluviul dinspre nord-est spre sud-vest, formând o linie defensivă, ce apără triburile de silvostepă a geților pruto-nistreni de atacuri, atât dinspre est, cât și dinspre sud. Prezența așezărilor fortificate pe direcția est-vest este un indiciu al independenței politice a geților din silvostepă față de uniunea de triburi getice condusă de Dromihete [135, p. 59-60]. Cât privește fortificațiile de pe cursul Nistrului, ele au constituit subiectul unui studiu aparte, prin care s-a insistat că în sec. IV–III a. Chr. Nistrul a hotarul dintre geți și sciți [173, p. 79].

Analizând amplasarea în spațiu a așezărilor fortificate, I. Niculiță constată că așezările fortificate, în majoritate, erau construite pe malurile fluviilor mari, ce aveau malurile abrupte – condiții naturale de protecție. Pe de altă parte, toate râurile erau navigabile, consideră cercetătorul, și reprezentau cele mai comode căi comerciale. Evident, astfel de așezări întotdeauna erau construite la intersecția, sau cel puțin în apropierea marilor drumuri comerciale, care și urmau, îndeosebi, cursurile navigabile ale râurilor mari [186, p. 42-43].

Constatând aceeași preferință a geților de a edifica așezări fortificate în apropierea râurilor, A. Zanoci explică fenomenul prin faptul că râurile erau: un obstacol în calea invadatorilor; ele serveau ca sursă de apă potabilă; luncile fertile ale râurilor facilitau agricultura și creșterea vitelor; fiind navigabile (Nistru, Răut, Prut), ele prezentau artere de comunicații ce înlesneau comerțul cu lumea greacă din nord-vestul Mării Negre [103, p. 16].

Opinie cu totul diferită a expus V. Haheu, care consideră că toate așezările fortificate au fost ridicate în scopuri militare. Apariția lor, inclusiv plasamentul în limitele arealului, a fost determinat de tactica și strategia militară a geților, în scopul apărării anumitor zone vitale [27, p. 55].

În problematica clasificării topografice și morfologice a așezărilor fortificate putem constata solidaritatea cercetătorilor în privința faptului că sistemul lor defensiv și configurația depindeau întotdeauna de caracteristicile reliefului pe care erau amplasate [148, p. 33-34; 186, p. 26; 103, p. 17-18; 27, p. 21]. Mai puțin clară, însă, rămâne problema structurii sistemelor defensive, iar în cazul când sunt surprinse urme de prezență a zidului rămâne neclară tehnica de edificare a acestei construcții. Dacă pentru unele situri fortificate putem identifica vizual locul de acces în incintă, pentru o bună parte din ele, îndeosebi cele de pe promontorii și maluri abrupte de râu, lucrurile sunt departe de a fi clare. Nu este clară nici structura internă a incintelor fortificate, din care cauză există puncte de vedere diferite privitor la destinația așezărilor fortificate, îndeosebi, în cazul când ele sunt concentrate nu departe una de alta și numărul lor este mai mare decât al așezărilor deschise. În sfârșit, dar nu în ultimul rând, rămâne neclară situația când au început să fie edificate incintele fortificate, care a fost cauza, prin ce se explică prezența a două sau mai multe linii defensive și, foarte important, cauzele încetării funcționării structurilor fortificate.

Ultimul raționament este în legătură directă cu controversata problemă privind *soarta istorică a geților ce au populat silvostepa de la răsărit de Carpați*. Pentru vestigiile cu așezări fortificate datate în sec IV–III a. Chr., G.B. Fiodorov considera că în sec. II–I a. Chr. ele au evoluat într-un facies al culturii getice cu puține influențe străine, fiind vorba de tirageți, pentru care erau caracteristice doar așezări deschise și necropole prin incinerare [231, p. 15].

Referitor la soarta geților din raioanele de silvostepă ale interfluviului Nistru-Prut, A.I. Meljukova a exprimat părerea că în pofida nenumăratelor invazii de la sfârșitul sec. III, atât din

răsărit, cât și din apus, această populație nu a fost nimicită, ci a conlocuit cu alte popoare – bastarnii, sarmații ș.a. [174, p. 45-46].

Același punct de vedere a fost susținut și de profesorul I. Niculiță. Societatea getică din sec. IV–III a. Chr., scria cercetătorul, unitară din punct de vedere etnic, către sfârșitul sec. III și începutul sec. II a. Chr. suferă schimbări importante. Partea de nord-est a regiunii carpato-nistrene este invadată de triburile străine ale bastarnilor, sarmaților și galaților. Ca rezultat al conlocuirii populației locale și a celei intruse are loc formarea unei noi culturi materiale, cunoscută ca Poienești-Lucașeuca. Cu toate acestea, în opinia lui, în nou-formata comunitate etnoculturală predominant rămâne același element getic [186, p. 134-135].

La aceeași concluzie ajunge și A. Zanoci, făcând analiza fortificațiilor din spațiul extracarpatic. Constatând dispariția sau abandonarea la sfârșitul sec. III – începutul sec. II a. Chr. a unui număr considerabil de situri fortificate, autorul consideră drept posibile cauze externe a acestui fenomen invazia triburilor alogene (a bastarnilor) și micșorarea presiunii scitice, dar o cauză obiectivă, de ordin intern, a fost uzura morală și fizică a fortificațiilor getice. Cu toate acestea nu toate fortificațiile de la est de Carpați își încetează existența, odată cu venirea bastarnilor. O parte din situri continuă să funcționeze ca așezări fortificate [103, p. 110-111].

Acordând atenție deosebită problemei genezei culturii getice din zona de sud a Nistrului de Mijloc, M. Kașuba, V. Haheu și O. Levițki, cu referință la geții din spațiul dintre Prut și Nistru se limitează doar la determinarea limitei cronologice superioare a acestor vestigii, incluzând tot sec. III a. Chr. . [34, p. 114]. Ce a urmat după această dată a rămas necunoscut. T. Arnăuț susține doar că impactul produs de pătrunderea neamului germanic al bastarnilor în jurul anului 200 a. Chr. a condus la modificări culturale serioase mai ales în partea centrală și cea de nord a zonei de la răsărit de Carpați [3, p. 166].

Cauzele catastrofei Geției M. Tkaciuk o vede în suprapopularea ținuturilor carpato-nistrene în sec. IV-III a. Chr. Dispariția Sciției la sfârșitul sec. IV a. Chr. și prezența sciro-galaților în zona pontică încă din primul sfert al sec. III a. Chr., în opinia lui, au servit drept imbold pentru o migrație sau permutare a geților dintre Prut și Nistru spre Niprul Inferior. Ca rezultat în cetățile de pe Nipru a luat naștere cultura sincretică geto-lateno-scitică, iar tribul tirageților este fixat de Strabon lângă malurile Boristenului [96, p. 236-237]. Spre deosebire de geții din silvostepa interfluviului, Geția Moldovei de Vest, după M. Tkaciuk, își continuă existența până la invazia bastarnilor. Venirea lor impune transferul geților de la vest de Prut în Transilvania, de unde, bastarnii îi izgonise pe celți. Acest proces a avut loc pe la sfârșitul sec. III a. Chr. [96, p. 237].

Nu mai puțin controversată până în prezent este *problema cronologiei vestigiilor getice* din spațiul discutat. Primele cercetări efectuate de G.B. Smirnov în așezările fortificate și deschise din silvostepa republicii Moldova i-au permis cercetătorului să constate că în baza ceramicii

grecești și îndeosebi a fragmentelor de amfore grecești ele pot fi atribuite sec. IV–III a. Chr. În ce privește ceramica de factură locală, în baza comparației cu materialul ceramic din cetatea Nemirovo și fortificațiilor de pe Nistrul Superior, cea mai timpurie dată revine sfârșitului sec. VI a. Chr. [222, p. 96].

Datarea vestigiilor similare celor cercetate de G.B. Smirnov în așezările fortificate în baza amforelor grecești în sec. IV–III a. Chr. a fost acceptată de majoritatea cercetătorilor, figurând la A.I. Meljukova, când face totalurile cercetărilor în monumentele de epocă scitică [169, p. 69], la Gh.B. Feodorov care delimitează în cultura getică din sec. IV–I a. Chr. vestigiile din sec. IV–III a. Chr. [231, p. 8-30]. O datare similară figurează în studiile de sinteză privind așezările fortificate din interfluviul Nistru-Prut [135, p. 35-60], ritul funerar al geților [182, p. 27-44] și repertoriul arheologic al monumentelor din epoca fierului timpuriu [148, 33-73].

Argumentarea desfășurată a datării vestigiilor getice din teritoriile carpato-nistrene a fost efectuată de I.T. Niculiță. În calitate de principale piese cu relevanță cronologică pentru determinarea limitelor cronologice a majorității monumentelor arheologice au fost implicate obiecte, descoperite în complexe arheologice, datarea cărora nu suscită îndoieli – fibule, brățări, vârfuri de săgeți de bronz, ceramica grecească de lux și amforele. Analiza acestor descoperiri au permis cercetătorului să constate că ele delimitează o datare cuprinsă între începutul sec. IV și sfârșitul sec. III a. Chr. [186, p. 21-25]. Cu toate acestea autorul admite și o datare mai timpurie pentru vestigiile getice din acest spațiu – sec. V a. Chr, dar se limitează la mențiunea că monumentele din această perioadă sunt foarte puțin cunoscute [186, p. 4].

Pătrunderea în masă (formarea) a culturii getice în teritoriile carpato-nistrene, după M. Tkaciuk, are loc la sfârșitul sec. V – începutul sec. IV a. Chr [96, p. 234] și în intervalul anilor 70-20 ai sec. III a. Chr. ei părăsesc interfluviul Nistru-Prut și se deplasează în direcție estică, spre Niprul Inferior, devenind parte componentă a unei noi comunități geto-lateno-scitice [96, p. 237].

Vestigii funerare nou descoperite la Pârjolteni și Dănceni, datate la sfârșitul sec. VI și în sec. V a. Chr., au fost considerate de către A.I. Meljukova verigă de trecere de la cultura Basarabi spre cultura getică din sec. IV–III a. Chr. [176, p. 142], iar V.L. Lapușnean le-a delimitat în cultura getică timpurie [147, p. 18-23]. Secolele VI–V a. Chr. sunt considerate de către I. Niculiță etapă de consolidare a triburilor tracice de nord și formare a etniei getice [188, p. 40-82], iar pentru M. Tkaciuk intervalul de timp de la sfârșitul sec. VI și până la sfârșitul sec. V a. Chr. constituie etape de pătrundere în teritoriile carpato-nistrene a elementelor getice de la sud de Dunăre și apariția orizontului sincretic scito-getic [96, p. 228]. Pe de altă parte, orizontul scito-tracic delimitat în așezarea Glingeni II, care a precedat cultura getică din sec. IV–III a. Chr., a fost datat în sec. VII–VI (V) a. Chr. [126, p. 40]. Ca rezultat, în baza ceramicii locale modelate

cu mâna și a antichităților scitice arhaice începuturile culturii getice în zona de sud a Nistrului Mijlociu au fost plasate în a doua jumătate-sfârșitul sec. VII a. Chr. [142, p. 121; 34, p. 116]. Ca limită cronologică superioară – în baza ștampilei amforei de Sinope de la Saharna Mare vestigiile getice din zonă au fost extinse până la sfârșitul sec. III a. Chr. [34, p. 114].

De la mijlocul sec. VII a. Chr. și până în jurul anului 200 a. Chr. datează T. Arnăuț cultura geților în spațiul de la răsărit de Carpați. La baza limitei cronologice timpurii a vestigiilor getice au fost puse fibulele de bronz, de tip Glasinac, de la Trestiana și Giurgiulești, inelele de buclă cu o extremitate în formă de buton conic de la Giurgiulești, aplica de argint din așezarea Alcedar „La Cordon”, diverse tipuri de ceramică locală din situri Hallstattiene, pluristratigrafice și getice, precum și vârfurile de săgeată de bronz de tip arhaic. Limita superioară este condiționată de pătrunderea bastarnilor care au modificat serios situația culturală din zonă [3, p. 161-166].

Este cazul, în acest context, să ne referim și la datările propuse pentru așezările fortificate care sunt o parte componentă indispensabilă a culturii getice din spațiul discutat. Primele așezări fortificate geto-dacice, în opinia lui A. Zanoci, își încep activitatea în sec. VI a. Chr. Printre cele mai timpurii fortificații getice din spațiul ce ne interesează este situl de la Butuceni, întemeiat nu mai târziu de începutul sec. VI a. Chr., datare sugerată de o aplică cruciformă de bronz, de fragmentele amforelor de Chios și anumite tipuri de vase rudimentare de factură locală [103, p. 101]. În sec. III a. Chr. numărul așezărilor fortificate atinge cota maximă, dar către sfârșitul acestui secol majoritatea cetăților își întrerup activitatea, fiind abandonate. Cu toate acestea, menționează cercetătorul, la unele dintre ele locuirea continuă și în secolul următor, pentru silvostepa Nistru-Prut fiind nominalizat situl Rudi „La Șanțuri” [103, p. 103].

Tot pentru așezările fortificate, în special cele de la est de Carpați, V. Haheu propune o încadrare cronologică largă: sec. VI (mijlocul-sfârșitul sec. VII?) – III a. Chr., specificând și respectiv sec. IV-III a. Chr. Cât privește seria de situri de pe cursul mijlociu al Nistrului și cele de pe Răut – anumite piese arheologice (fibule, vârfuri de săgeată din bronz, aplica ș.a.) pledează în favoarea edificării lor, dacă nu la mijlocul – finele sec. VII a. Chr., atunci pe întreg parcursul sec. VI a. Chr. [27, p. 49].

Consemnăm astfel că principalele aspecte ce țin de realitățile cultural-istorice din spațiul pruto-nistrian și din toată regiunea est-carpatică pe parcursul primului mileniu a. Chr., sunt văzute încă foarte diferit. Pentru rezolvarea acestora ne par destul de actuale nu doar realizarea unor noi cercetări de teren, dar mai ales valorificarea științifică corespunzătoare a tuturor descoperirilor efectuate, care după anii 90 ai sec. XX, au fost concentrate în exclusivitate în spațiul dintre Nistru și Prut. Acesta și este cauza că drept **scop** al lucrării de doctorat, ne-am propus elaborarea unui studiu aprofundat cu privire la cultura geților din spațiul dintre Nistru și Prut în vizorul noilor descoperiri, reevaluând și materialele din cercetările anterioare. Luând în

considerare scopul lucrării, dar și contextul în care se încadrează fenomenul ce urmează a fi cercetat, după analiza cercetărilor de teren și a istoriografiei problemei, ne-am propus spre realizare următoarele **obiective**: a) evidențierea zonelor locuite de geți în limitele spațiului; b) evaluarea surselor arheologice, inclusiv a celor numismatice; c) analiza pieselor arheologice descoperite în situri; d) stabilirea cronologiei relative și absolute a culturii geților din spațiul pruto-nistrean.

1.3. Concluzii la capitolul 1. Trecând în revistă istoricul cercetărilor de teren în siturile culturii getice din spațiul pruto-nistrean și istoriografia problemei constatăm:

1. În cercetarea direcționată a acestor vestigii pot fi delimitate trei etape convenționale.

1946 – mijlocul anilor 70, când prin aportul cercetărilor din Ucraina, Rusia și a celor autohtoni au fost cercetate cele mai multe obiective arheologice dar majoritatea săpăturilor au avut un caracter limitat, în multe cazuri, de verificare. Doar un singur sit funerar a fost cercetat aproape exhaustiv, dar a fost întocmit primul repertoriu al vestigiilor getice din regiune.

Mijlocul anilor 70 – sfârșitul anilor 80 este perioada unor cercetări aprofundate doar în câteva situri, dar caracterizată prin apariția câtorva studii monografice de sinteză privind cultura geților din regiune și în contextul cultural din arealul carpato-balcano-pontic.

Sfârșitul anilor 80 și până în prezent, când săpăturile în teren a vestigiilor getice au continuat doar în spațiul dintre Nistru și Prut, la ele fiind implicate mai multe echipe de cercetători din instituțiile de profil din Republica Moldova, România și Ucraina (la Dunăre). După numărul de obiective arheologice cercetate și amploarea lucrărilor această din urmă etapă este net superioară celor precedente. Valorificate prin câteva monografii arheologice aceste cercetări au iscat opinii controversate privind cele mai importante probleme a culturii getice din spațiul în discuție.

2. Din analiza istoriografică a subiectului cercetat, am constatat că mai sunt suficiente aspecte ce definesc cultura geților, la general, și în regiuni aparte, în particular, și care necesită a fi soluționate. Printre cele mai importante, însă, continuă să fie încadrarea cronologică, geneza și soarta istorică, îndeosebi, a vestigiilor din spațiul pruto-nistrean. Implicarea în cercetare a unui număr important de specialiști în domeniu, nu a facilitat soluționarea definitivă a acestor probleme de bază – ele sunt abordate în contradictoriu, îndeosebi în ultimul timp și cu referință la spațiul respectiv.

3. Una din cauzele principale, ce a iscat această pluritate de opinii este și incertitudinea privind limitele cronologice ale vestigiilor getice din acest spațiu. Determinarea acestor limite ar permite să abordăm din alt punct de vedere și problemele privind începuturile culturii getice în regiune, precum și să propunem soluții privind soarta istorică a geților din spațiul respectiv. Amplele cercetări arheologice efectuate pe parcursul ultimelor două decenii, exclusiv, în siturile

getice din teritoriul dintre Nistru și Prut au pus în valoare noi materiale ce permit și abordarea problemei cronologiei acestor vestigii.

4. Pornind de la aceste premise, drept **scop** al lucrării de doctorat, ne-am propus elaborarea unui studiu aprofundat cu privire la cultura geților din spațiul dintre Nistru și Prut în vizorul noilor descoperiri, reevaluând și materialele din cercetările anterioare. Luând în considerare scopul lucrării, dar și contextul în care se încadrează fenomenul ce urmează a fi cercetat, după analiza cercetărilor de teren și a istoriografiei problemei, ne-am propus spre realizare următoarele **obiective**: a) evidențierea zonelor locuite de geți în limitele spațiului; b) evaluarea surselor arheologice, inclusiv a celor numismatice; c) analiza pieselor arheologice descoperite în situri; d) stabilirea cronologiei relative și absolute a culturii geților din spațiul pruto-nistrean.

În contextul celor expuse folosim posibilitatea de a exprima și pe această cale sincere mulțămiri domnului profesor O. Levițki pentru faptul că a acceptat să ne îndrume și de ajutorul căruia am beneficiat pe parcursul elaborării acestui demers.

De asemenea, suntem foarte recunoscători colegilor de la Institutul Patrimoniului Cultural, Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea Pedagogică de Stat „I. Creangă”, Muzeul Național de Istorie a Moldovei V. Dergaciov, I. Niculiță, N. Telnov, A. Zanoci, O. Munteanu, I. Tentiuc, N. Mateevici, V. Haheu, V. Bicbaev, S. Agulnikov, S. Matveev, V. Iarmulski, L. Ciobanu și ceilalți colegi de breaslă care m-au susținut cu sugestii și opinii.

Au fost foarte benefice discuțiile cu colegii din România, profesorii M. Babeș, V. Sîrbu, Gh. Trohani și E. Nicolae, ca să amintesc de regretata V.V. Bazarciuc și colegii mai tineri.

În final, dar nu în ultimul rând, sunt foarte recunoscător bunilor mei colegi din Ucraina, cu care am avut multe discuții benefice, I. Bruiako, T. Samoilova, E. Redina și mulți alții.

2. SURSELE ARHEOLOGICE ȘI NUMISMATICE

2.1. Zonele locuite de geți în limitele spațiului pruto-nistrean

La ora actuală, în limitele spațiului pruto-nistrean, în literatura de specialitate figurează nu mai puțin de 300 de așezări și necropole atribuite culturii geților. Astfel, una dintre cele mai ample liste a vestigiilor din sec. VII-III a. Chr. de la răsărit de Carpați include și 305 puncte cu descoperiri getice, doar în spațiul dintre Nistru și Prut [3, p. 183-279]. Din numărul lor, numai așezări fortificate, conform altor informații, în spațiul discutat sunt nominalizate în număr de 77 [27, p. 66-82]. Cu toate acestea, la o anumită etapă de cercetare, verificarea unor situri deja intrate în repertoriu ne-a permis din șirul vestigiilor din epoca fierului din zona de silvostepă a Republicii Moldova, să punem pe seama geților nu mai mult de 190 de așezări, circa un sfert dintre care sunt așezări fortificate [160, p. 25]. Ulterior, analiza detaliată a condițiilor de relief în care sunt amplasate așezările din zona de silvostepă a Moldovei Centrale, sigur atribuite geților, precum și a altor situri din epoca fierului din aceeași zonă, ne-a permis să constatăm că doar cele ale geților sunt amplasate pe forme de relief deosebite, necaracteristice pentru purtătorii celorlalte culturi arheologice din această epocă (Chișinău-Corlăteni, Tămăoani-Holercani-Hansca, Poienești-Lucașeuca).

Pornind de la această constatare, înainte de a face o caracteristică a regiunilor locuite de geți, din repertoriile nominalizate mai sus au fost revizuite, de la bun început, un șir de monumente verificate personal sau materialele cărora au fost accesibile pentru analiză. Este vorba de siturile de pe Nistrul de Jos și din zona alăturată, de multe situri de pe cursul pârâului Cogîlnic (raioanele Orhei și Rezina), afluent de stânga al Răutului, de siturile din N-NV republicii, de unele „situri fortificate”, dispuse izolat în zona Prutului de Mijloc sau de Jos ș.a.

Luând în considerație acestea, pentru moment, în spațiul pruto-nistrean, delimităm clar două zone care, la sigur, au fost locuite de geți. Este o zonă foarte limitată teritorial și numeric în extremitatea de sud-vest a spațiului – în stepa de la gura Prutului și a lacurilor din stânga Dunării de Jos, până în împrejurimile Ismailului, în care am delimitat 13 situri cu nivel de locuire atribuit culturii getice. Unicele materiale dintr-un sit de habitat analizate minuțios și publicate, provin din așezarea Novo-Nekrasovka II [114, p. 279-300], care, în opinia autorului cercetărilor, a fost înființată de geții de la sud de Dunăre la circa 30-40 ani după campania lui Darius I împotriva sciților (514 a. Chr.) și a existat până la sfârșitul sec. V a. Chr., acest lucru fiind valabil, adaugă cercetătorul, și pentru alte așezări, cum ar fi Cartal și Novoselskoe [114, p. 294-297]. Tot în limitele sec. V a. Chr. pot fi încadrate unele forme ceramice din mormintele prin incinerare în urne din mica necropolă de la Giurgiulești și doar fragmentele de amfore grecești din stratul de cultură datează către jumătatea sec. IV a. Chr. [2, p. 135-145]. Acestea fiind unicele materiale getice publicate din siturile de pe Dunăre, le considerăm suficient de bine analizate și nu necesită

a fi repetate în studiul de față, cu atât mai mult că dependența lor de arealul sud-dunărean pare a fi incontestabilă.

Cea de a doua concentrație o remarcăm în zona împădurită a silvostepii Moldovei, în care sunt concentrate cele mai multe descoperiri – 133 de situri de habitat, unele din ele având asociate situri funerare.

În zona de silvostepă vestigiile geților sunt distribuite neuniform. Majoritatea descoperirilor se concentrează în partea centrală a interfluviului – în partea de est a ariei fizico-geografice a Podișului Central Moldovenesc. O altă concentrare de vestigii o urmărim pe Înălțimea Nistrului – în partea de jos a Nistrului de Mijloc, pe ambele maluri ale râului, și un grup nu prea mare deplasat la o depărtare de 50-60 km spre nord-vest de concentrația de bază (a. 5, fig. 1, anexa 1).

Podișului Central Moldovenesc ajunge în partea de est până în apropierea Răutului și este străbătut de o rețea bogată de ape (în spațiul pruto-istrean de afluenți ai Prutului și Răutului), care individualizează culme și culmi cu o altitudine de peste 400 m, acoperite cu păduri de foioase. În limitele acestei arii fizico-geografice pot fi delimitate două raioane destul de extinse, mai intens populate de geți.

Primul include partea superioară a văilor râurilor Cogâlnic (raionul Hâncești), Ișnovăț, Botna și cursul superior al Bâcului cu afluenții lor, areal în care sunt documentate 62 de așezări, dintre care 10 fortificate. Pe lângă 4 așezări au fost identificate și necropole. Relieful acestui raion este deluros, vestigiile getice sunt dislocate pe cursurile văilor înguste ale râurilor și râulețelor – pe promontorii înalte, în partea superioară a văilor sau pe cumpăna apelor afluenților râurilor. Acest raion posedă încă un mare potențial de vestigii, deoarece cercetările de teren au fost efectuate doar pe pantele inferioare ale văilor cursurilor de ape, cele superioare încă urmând a fi studiate. În afară de aceasta, mai sunt încă zone complet necercetate, cum ar fi cursul râulețului Lăpușna, partea dinspre izvoare a Nârnovului și Cogâlnicului, cursul Răcătăului etc.

Majoritatea vestigiilor getice din acest raion sunt cunoscute prin documentări de prospectare [144, p. 116-118; 127, p. 244-250; 202, p. 185-210]. Cercetarea unor toponime locale, cum ar fi „Horodiște”, „Horodca”, „Cetățuie”, „Șanț” ș.a., au permis completarea ulterioară a listei monumentelor din acest raion cu încă trei așezări fortificate [28, p. 33, 120, 122]. Cercetările din ultimul timp s-au soldat cu noi descoperiri getice în preajma unor localități prospectate anterior, printre vestigiile figurând și o așezare fortificată [54, p. 34-38; 15, p. 101-104].

Puține situri din acest raion au fost cercetate prin săpături arheologice. Sondaje de verificare au fost efectuate în două așezări din împrejurimile satului Cigârteni, inclusiv în cea fortificată [54, p. 34-38]. În suprafețe mai mari au fost excavate cinci așezări din împrejurimile s. Hansca [171, p. 64; 191, p. 129-133; 184, p. 95-109; 190, p. 79-87; 187, p. 95-117; 209, p. 118-124] și au fost dezvelite 68 de înmormântări în cadrul necropolei Hansca „Lutărie” [182, p. 134-145;

183, p. 105-121], atribuită așezării Hansca „Toloacă”, apărată prin escarpă de jur-împrejur, la marginea căreia se și află această necropolă. În cea de-a doua necropolă, pusă pe seama așezării Hansca „Limbari”, au fost efectuate doar săpături limitate [171, p. 64-68].

Încă o necropolă nu prea mare a fost cercetată în situl pluristratigrafic din preajma s. Dănceni [208, p. 457-458]. Din păcate, complexele funerare și materialele descoperite au fost publicate doar sumar, cele 42 de înmormântări din epoca fierului – prin înhumăție și incinerăție – fiind atribuite unui singur nivel cultural [147, p. 18-26, 50-60, 88-97]. Analiza minuțioasă a materialelor acestui nivel a făcut posibilă divizarea complexelor din epoca fierului în două orizonturi cultural-cronologice, culturii geților fiind atribuite doar 27 de înmormântări prin incinerăție [48, p. 233-238]. Rămâne neclară legătura necropolei cu așezări getice împrejurimi.

Săpături limitate au fost efectuate în fortificațiile Hansca, Durlești și Pojărâni, cele din primele două situri rămânând nepublicate, iar cele din ultimul fiind accesibile doar printr-o scurtă notă informativă [3, p. 249]. În schimb, materiale importante au furnizat săpăturile în situl fortificat Stolniceni [90, p. 378-400; 5, p. 281-289], lângă care a fost descoperit tezaurul monetar cu drahme de Histria și tetradrahme de tip Huși-Vovriești [36, p. 319-324; 152, p. 92-99].

În ultimul timp, au demarat săpături arheologice sistematice în așezarea fortificată Horodca Mică [72, p. 278-286], atenția principală fiind focalizată asupra sistemului defensiv. Ulterior, săpături au fost inițiate și în situl pluristratigrafic Horodca Mare [11, p. 11-12].

Cel de-al doilea raion din estul Podișului Central Moldovenesc populat intens de geți include cursul de jos al r. Răut cu afluenții săi de dreapta și cursul superior al r. Ichel, unde sunt documentate 13 așezări fortificate și 21 de așezări deschise. Acest raion este detașat de cel anterior prin văile late ale râurilor Bâc și Ichel, aproape lipsite de vegetație forestieră. Ca și în raionul precedent, majoritatea monumentelor geice sunt dispuse prin văile înguste ale râulețelor, în condiții de relief similare raionului precedent – promontorii înalte, partea de mijloc și cea superioară a pantelor văilor. Așezări, judecând după hartă, sunt puține. Cercetări inițiale de prospectare au fost efectuate doar în zone limitate [135, p. 49-51], aceasta explicând faptul că majoritatea punctelor noi cu vestigii getice, inclusiv așezări fortificate, apar anume în acest raion.

Mai bine cercetat este bazinul Răutului pe cursul lui de jos – „cuibul Butuceni” cu monumentele ce gravitează spre el [223, p. 248-254; 121, p. 277-278]. Prospectările efectuate în împrejurimile localităților în care figurează toponime legate de așezările fortificate au completat lista acestor vestigii [28, p. 79,87,94]. Cercetări limitate au fost efectuate și pe cursul unor afluenți de dreapta ai Răutului, soldate cu documentarea unei noi așezări fortificate la Tabăra [54, p. 39-40], și cu un cuib de așezări în împrejurimile s. Ghetlova, pe râul Cula [3, p. 217]. Văile de pe cursul acestui râu mai au mari rezerve pentru cercetare.

În comparație cu raionul analizat precedent, în acesta de pe Răut au fost supuse săpăturilor arheologice, îndeosebi, așezările fortificate din raza „cuibului Butuceni”. Cea mai mare suprafață a fost dezvelită chiar în așezarea de promontoriu Butuceni. Cele mai expresive materiale și complexe, cercetate de Gh.D. Smirnov în anii 1947-1950, nu au fost publicate, însă unele locuințe, împreună cu setul de descoperiri, au fost reconstituite prin intermediul materialelor de arhivă [3, p. 330-333]. Săpăturile în acest sit au fost reluate doar în 1983, derulând până în 2000 [188, p. 88-103; 78, p. 472-490; 75, p. 139-167; 79, p. 292-339; 80, 249 p.]. Ele au avut drept obiectiv principal cercetarea sistemelor defensive de pe promontoriu Butuceni.

Tot în scopul cercetării construcțiilor defensive au fost efectuate săpături de amploare în așezarea fortificată Trebujeni „Potârca”, în care a fost semnalat și un nivel de locuire din epoca Latene de tip Poenești-Lucașeuca [76, p. 279-343; 189, p. 107-115]. Săpături limitate a fost efectuate în așezările Mașcăuți „Poiana Ciucului” [188, p. 105; 110, p. 116-123] cu două nivele de habitat, și Mașcăuți „Dealul cel Mare” [189, p. 107-115; 107, p. 85-98]. În împrejurimile acestei localități a mai fost descoperit de V. Gukin, în ruptura malului unei cariere de nisip, lângă livadă, un mormânt cu trei sau patru urne funerare cu oase calcinate, având în calitate de capac lepede de piatră sau strachină (informație recentă, V. Gukin).

Săpături arheologice au fost efectuate și în așezarea fortificată Hârtopul Mare [17, p. 211-220], ce gravitează tot spre siturile din împrejurimile promontoriului de la Butuceni. Materialele recoltate sunt destul de interesante, fiind prezente și vestigii din perioada timpurie a culturii geților, însă documentarea lor lasă de dorit, mai ales când sunt discutate complexe descoperite.

Amintim și de săpăturile limitate în incinta așezării fortificate din împrejurimile s. Tabăra, în locul „La Crucea lui Titu” [54, p. 39-40] – localitate plasată în adâncul masivului forestier Bravicea, la izvoarele unuia din afluenții de dreapta ai râului Răut.

Un șir întreg de complexe cu materiale getice au fost descoperite pe parcursul săpăturilor în așezarea pluristratigrafică Holercani, chiar pe malul Nistrului, sit care, la general, gravitează spre așezările fortificate din împrejurimile Butucenilor. La momentul cercetărilor rezultatele investigațiilor au fost publicate doar sumar [198, p. 21-23], mai detaliat ele fiind introduse în circuit științific o jumătate de secol mai târziu [140, p. 334-347].

Aria fizico-geografică **Înălțimea Nistrului** cuprinsă între văile râurilor Răut și Căinari la vest și fluviul Nistru, la est, are aspectul unui lanț de dealuri cu altitudinea medie de 250-300 m, ce se întinde de-a lungul malului drept al Nistrului. Pantele de est sunt mai puțin fragmentate și mai line, iar cele de vest sunt abrupte spre Nistru. Grupul de vestigii de pe Nistru, sau, mai precis, așezările geților de pe cursul inferior al Nistrului de Mijloc, care numără 41 de situri, inclusiv, 19 fortificate, sunt legate, aproape indispensabil de malul râului și de puținii lui afluenți din această zonă. Gravitează spre acest grup vestigiile descoperite pe cursul superior al râulețului Cogâlnic

(Rezina), afluent de stânga al r. Răut, cu coline înalte, precum și cele trei așezări fortificate amplasate mai sus pe Nistru – Vertiujeni, Temeleuți și Japca [28, p. 22-28]. Acest raion este despărțit de cel al vestigiilor din zona Codrilor de Nord de o fâșie destul de lată de relief colinar aproape lipsit de păduri, cu pante domoale, format de afluenții de stânga ai r. Răut.

Valea Nistrului, ca și a afluenților râului din acest raion, este accidentată, în formă de canion, cu malurile înalte și abrupte. Așezările sunt plasate destul de compact, în majoritate pe cursul de jos al râului Ciorna și chiar pe Nistru. Așezări fortificate sunt cunoscute și pe malul stâng al râului. Acestea din urmă ocupă promontorii dominante cu pantele abrupte, formate la confluența unor văi ale afluenților sau a acestora cu cursul principal, precum și marginea sau panta părții superioare a terasei Nistrului. Cele câteva așezări deschise gravitează și ele spre râu și sunt plasate pe locuri înalte sau în partea superioară a pantelor văilor.

Ca și în zona Codrilor, vestigiile getice de pe Nistru sunt cunoscute, în majoritate, prin cercetări de prospectare [221, p. 189-202; 165, p. 131-145; 135, p. 35-50; 125, p. 4-9; 229, 71 p.; 34, p. 119-130,163]. Mai multe situri arheologice din acest raion au fost supuse cercetărilor prin săpături, dar acestea sunt, preponderent, așezări fortificate.

În acest context amintim de primele săpături arheologice de pe teritoriul Republicii Moldova efectuate în anii imediat postbelici – lucrările lui Gh.D. Smirnov în siturile Saharna Mare și Saharna Mică în partea de sud a raionului. A fost dezvelită o suprafață impunătoare în perimetrul incintei, fiind cercetate și sistemele defensive, dar rezultatele au fost publicate doar succint și sumar [221, p. 200-202; 222, p. 93-96]. Schițele de șantier, ce s-au mai păstrat, și unele materiale descoperite au fost introduse în circuitul științific doar recent [34, p. 76-87]. Prin cercetările din 1993, s-a constatat că în ambele cazuri construcțiile defensive din perioada getică au suprapus așezări neîntărite din epoca fierului timpuriu [229, 57 p.]. Săpăturile în așezarea Saharna Mare au fost reluate în toamna anului 2001, ulterior fiind reluate și în siturile Saharna Mică și Saharna „La Șanț”; ele continuă până în prezent. Rezultatele cercetărilor din perioada anilor 2001-2007 au fost reflectate într-un amplu studiu monografic [81, 408 p.], unele rezultate ale cercetărilor ulterioare fiind grupate în articole aparte [82, p. 359-393; 83, p. 193-204].

Săpături arheologice au fost efectuate și în mica așezare fortificată Saharna „La Revechin”, cu un singur nivel de locuire din epoca fierului, cel getic. A fost dezvelită până la o treime din suprafața incintei, fiind cercetat și sistemul defensiv. Diversele complexe de locuit, ateliere meșteșugărești și anexe gospodărești au permis să fie revăzute un șir întreg de probleme legate de istoria și cultura comunităților getice din regiune [40, p. 103-112; 41, p. 49-52; 42, p. 45-55; 43, p. 262-270; 44, p. 64-80; 52, p. 41-48; 55, p. 51-68; 56, p. 87-100; 153, p. 256-258].

Și pe cursul de jos al pârâului Ciorna au fost efectuate săpături într-o așezare nu prea mare, fortificată, de formă circulară, aflată în preajma localității Mateuți. În ea au fost surprinse două

nivele de locuire din epoca fierului, dar sistemul defensiv, resturile cărui poartă urmele unui puternic incendiu, este pus pe seama locuirii geților [134, p. 220-225; 135, p. 39-45]. Unele precizări asupra cercetărilor efectuate au fost făcute și ulterior, în baza documentației de câmp păstrate, dar materialul ceramic din săpături nu a mai putut fi găsit [34, p. 69-75].

Tot în împrejurimile acestui sat, în locul numit de băștinași „La Bașne”, în procesul săpăturilor arheologice, în una din așezările hallstatiene neîntărite, a fost documentat și un nivel de habitat getic, reprezentat prin ceramică și complexe de uz gospodăresc [138, p. 63-65; 34, p. 64-69]. De numele acestei localități este legat și unicul tezaur de piese de podoabă, atribuit culturii geților – inele de tâmplă și brățări din metale prețioase [196, p. 129-131].

Mai multe nivele de locuire au fost surprinse pe parcursul săpăturilor arheologice și în așezarea fortificată Glingeni „La Șanț” (Glingeni II), amplasată pe terasa superioară din stânga văii pârâului Ciorna. Rămășițele sistemului defensiv au fost atribuite geților [135, p. 53], dar grosul complexelor sunt legate de nivelul de locuire din hallstattul timpuriu-târziu, cu toate că și materialele atribuite culturii geților sunt suficient de reprezentative [126, p. 38-44; 34, p. 21-33]. Suprafața investigată este destul de mare, dar în perimetrul ei nu au fost descoperite complexe de locuit getice; în afară de aceasta, nici sistemul defensiv nu a fost supus cercetărilor.

Cea mai mare suprafață a fost dezvelită în așezarea Alcedar „La Cordon”, plasată în vârful imaginar al triunghiului Mateuți-Glingeni-Alcedar, aflate cam la câte 2 km una de alta [26, p. 124]. În suprafața cercetată au fost descoperite câteva complexe locative și o bogată colecție de ceramică, atribuite, culturii geților [26, p. 111-135; 34, p. 49-64].

Materiale atribuite geților au fost descoperite la Solonceni „Hlinaja”, plasată nu departe de cele trei situri amintite anterior (mai aproape de Nistru). Pe parcursul săpăturilor nivelul getic de locuire a fost presupus în baza fragmentelor de amfore din strat [168, p. 63-65], dar analiza minuțioasă a materialelor a permis și identificarea unor complexe de uz gospodăresc [169, p. 67].

Recent, în contextul săpăturilor târgului medieval și punct de vamă de pe Nistru, din vecinătatea satului Tarasovo, a fost dezvelit și un nivel de locuire getic [119, p. 199]. Materialele acestui nivel, cu care am făcut cunoștință în cadrul conferinței anuale a Universității „Școala Antropologică Superioară” (22.05.2008) recent au văzut și lumina tiparului [132, p. 231-242].

Unicul monument getic din stânga Nistrului, cercetat prin săpături, era așezarea fortificată Ofatinți (Vihvatinty). În suprafața dezvelită ai fost documentate rămășițele unei locuințe și vetre de foc. „În locuință au fost descoperite o mulțime de fragmente de vase, multe din ele aparținând unor oale sparte pe loc”. Secțiunea aplicată perpendicular sistemului defensiv a permis autorului săpăturilor să concluzioneze că „locuitorii așezării fortificate aruncau pe val cenușa și gunoiul” [168, p. 65-66]. Revizuirea documentației de șantier și a materialelor păstrate a dat posibilitate să fie făcute unele precizări și completări pe marginea celor publicate anterior [34, p. 41-48].

Pe parcursul săpăturilor efectuate nu demult în așezarea din eneoliticul târziu Rașcov XI, în stratul de cultură au fost descoperite și materiale atribuite epocii fierului, inclusiv culturii geților [141, p. 273-278]. Tot în împrejurimile acestei localități, săpături limitate au fost efectuate de către A. Romanciuk în așezarea getică nefortificată, alăturată dinspre est stațiunii paleolitice Rașcov VIII. Amplasarea așezării a fost documentată de către S. Covalenco (2007), după ce în limita șantierului stațiunii au fost descoperite două vase getice, păstrate incomplet (material inedit).

Următorul raion de concentrare a monumentelor getice, legat tot de zona Nistrului de Mijloc, este plasat spre nord-vest de arealul discutat anterior. Este vorba de un grup mic și compact de vestigii ce gravitează în jurul localității Rudi (Dondușeni), areal plasat în extremitatea de est a Podișului Moldovei de Nord, sau extremitatea de nord-vest a Colinelor Nistrului.

Între aceste două raioane de pe Nistrul de Mijloc distanțate mult unul de altul, apare doar o așezare fortificată în preajma satului Cosăuți (Soroca), semnalată de I. Borziac prin anii '80 ai sec. XX, pe care am mai verificat-o în 1989. Încă atunci a dat de bănuț faptul că în hârtoapele formate de copacii căzuți din incintă nu apărea material ceramic. Săpăturile efectuate ulterior [69, p. 81-96; 70, p. 295-310] au permis cercetătorilor să constate că în incintă lipsesc complexe și vestigiile raportate la perioada de funcționare a cetății [70, p. 308].

Cât privește concentrația de așezări din zona Rudi, cea mai completă listă a monumentelor arheologice a fost întocmită în rezultatul cercetărilor din anul 1993 [88, p. 281-290], listă ce a inclus și monumentele documentate anterior de I. Vlasenco [124, p. 179-190]. Pentru acel moment, ea includea și 23 de situri getice, inclusiv cinci așezări fortificate. Din numărul celor 18 așezări nefortificate, o bună parte, documentate de I. Vlasenco, mai degrabă ar putea fi atribuite hallstattului timpuriu sau mediu, acest lucru fiind valabil pentru siturile pluristratigrafice care includ și nivel de locuire Sântana de Mureș-Cerniașov. Corectitudinea acestei ipoteze au demonstrat-o săpăturile arheologice din situl Tătărauca Nouă XV, descoperit încă de M. Romanovskaya, pentru care se menționa și un nivel getic de locuire [148, p. 12]. În realitate s-a dovedit că așezarea include doar nivel neolitic, eneolitic și din epoca fierului timpuriu [151, p. 212]. În final, în lista revăzută a vestigiilor considerate a fi getice, au rămas doar opt situri, cinci dintre care sunt așezări fortificate.

Geografic, acest raion sau zonă este în multe privințe similar zonei Saharna, așezările getice fiind plasate în aceleași condiții și pe aceleași forme de relief – promontorii și boturi de deal înalte, platouri etc., fără a fi îndepărtate prea mult de cursul Nistrului.

Primele vestigii din acest raion au devenit cunoscute grație cercetărilor de suprafață [144, p. 113-115], însă, ca grup aparte de monumente, această zonă a fost definită mult mai târziu [124,

p. 179-190; 122, p. 202-204], toate vestigiile din zonă fiind verificate, completate, descrise și cartate ulterior [88, p. 281-357].

Cu toate acestea, săpături arheologice în cea mai puternic fortificată așezare a acestui microraiou – Rudi „La Șanțuri”, au fost efectuate destul de intens în anii 70 ai sec. XX cercetărilor fiind supuse toate patru linii defensive cu spațiile dintre ele, precum și căile de acces în incintă. Din păcate, complexe și materialele descoperite, extrem de interesante, au rămas ne publicate, informația fiindu-ne cunoscută prin succinte comunicări ale rezultatelor săpăturilor [210, p. 358-359; 212, p. 415-416; 214, p. 446; 216, p. 476; 217, p. 459-460; 150, p. 450; 167, p. 424-426]. Începând cu anul 1995 cercetările în acest sit au fost reluate. Pe parcursul săpăturilor au fost cercetate un șir de complexe adâncite cu resturi de schelete de femei și copii [97, p. 101-112], dezmembrate printre vase ceramice sparte [84, p. 113-118]. Aceste complexe, în baza materialelor descoperite, le-am atribuit nivelului getic din sec. IV a. Chr. [43, p. 275-278].

Pe parcursul lucrărilor de cercetare complexă a zonei în 1993, săpături limitate au fost efectuate și în așezarea fortificată Tătărauca Nouă „Piscul Gol”. Situl s-a dovedit a fi pluristratigrafic, dar a fost surprins și un nivel de locuire cu materiale similare complexelor adâncite din așezarea Rudi „La Șanțuri” [88, p. 292-299].

În limita Platoului Moldovei de Nord, spre vest – nord-vest de zona Rudi, pe cursul superior al râurilor Ciugur și Racovăț (afluenți ai Prutului), în literatură este conturat un raion nu prea mare, dar dispersat, de vestigii getice. El include 12 așezări, inclusiv trei fortificate – Lipnic [135, p. 35] și încă două în împrejurimile Ruhotinului, nu departe de Hotin [226, p. 18-19]. Din păcate, toate așezările din acest raion ne sunt cunoscute doar prin cercetările de suprafață efectuate pe la sfârșitul anilor 50 ai sec. XX [121, p. 276-277], și ele necesită verificare suplimentară. Nu este exclus că o bună parte din ele țin de vestigiile din epoca fierului timpuriu și mijlociu.

2.2. Așezări, locuințe, anexe gospodărești, ateliere și complexe de cult

Topografia așezărilor. În literatura de specialitate există părerea că așezările geților sunt plasate, în majoritate, ca și așezările din epoca fierului timpuriu – pe promontoriile de pe malurile râurilor, pe platouri, văi, pante etc., și că ele erau înființate în preajma surselor de apă, fiind înconjurată de soluri fertile, păduri și pășuni [148, p. 36; 186, p. 43; 188, p. 110]. Fără îndoială, toate particularitățile enumerate constituie condițiile elementare, ce erau luate în considerație de oamenii din orice epocă istorică, care aveau un mod de viață sedentar și se așezau cu traiul în această regiune. Cât privește geții – vom face unele precizări.

În formula prezentată această teză este valabilă, până la identitate, pentru cea mai mare parte a vestigiilor din grupul dislocat pe cursul inferior al Nistrului de Mijloc, raion în care multe

dintre așezările geților suprapun sau sunt plasate alături de cele din hallstattul timpuriu, de tip Saharna-Solonceni (sau Cozia-Saharna). Exemplu clasic este cunoscuta microzonă Saharna, în care așezările getice Saharna Mare, Saharna Mică și „Gura Hulboacei” suprapun în mare parte nivelul de locuire din epoca fierului timpuriu, iar cele getice Saharna „Hulboaca” și Saharna „La Revechin” au fost înființate în suprafețe nelocuite anterior, la distanță apreciabilă de așezările de tip Saharna-Solonceni „Gura Hulboacei” și „Valea Țâglău”, sus în pantă și pe malul înalt și abrupt al Nistrului [229, 57 p.]. Amplasarea siturilor getice în aceleași condiții de relief ca și cele din hallstatt este caracteristică și pentru unele situri din raza Butucenilor, pe Răut (de exemplu, chiar așezarea de pe promontoriul Butuceni), precum și pentru situri din zona Rudi, pe Nistrul de Mijloc (Rudi „La Șanțuri”). Dar și în aceste raioane, dacă e să luăm drept exemplu microzona Saharna, este clară tendința că populația din epoca precedentă, de tip Saharna-Solonceni, prefera pentru așezări forme de relief mai joase – promontorii nu prea mari în vâlcele, sau partea de jos a pantelor văilor, în timp ce geții alegeau pentru trai partea superioară a pantelor sau chiar muchia dealului. Exemple elocvente sunt așezarea hallstattiană Saharna „La Odaie” (22) și cea getică Saharna „Hulboaca” (15), ambele monostratigrafice (a. 5, fig. 3).

Cât privește zona centrală a Moldovei sau a Codrilor de Nord, situația este cu totul diferită. Cercetările minuțioase efectuate recent (Al. Levinschi, E. Brihuneț, I. Tentiuc) pe partea de jos a văii r. Ichel, de la Micăuți și până în preajma satului Drăgușeni, au permis documentarea a, cel puțin, 8 așezări (unele, și cu necropole) din hallstattul timpuriu (tip Chișinău-Corlăteni) și niciuna getică, iar cele efectuate pe moșiile unor sate (pe Ișnovăț – Mileștii Mici și pe Botna – Cigîrleni) au dus la descoperirea a, circa, 10 noi așezări, în pofida faptului că în aceste zone fuseseră efectuate cercetări metodice de periegeză [127, p. 244-250; 202, p. 209-210]. Majoritatea absolută a siturilor nou descoperite s-au dovedit a fi așezări getice, cu un singur nivel de locuire [15, p. 101-104; 13, p. 98; 54, p. 34-38], și ele au fost documentate în condiții de relief absolut diferite de a celor din perioada precedentă sau ulterioară [238, p. 214-215, fig. 5-6].

Analiza riguroasă a locurilor de amplasare a monumentelor de epocă cunoscute și a celor descoperite recent în zona Codrilor ne-a permis să constatăm că așezările geților sunt dispuse în partea superioară a pantelor văilor înguste ale râurilor și râulețelor sau pe terasele din partea de mijloc sau cea superioară a acestor văi, pe promontoriile înalte, formate de confluența văilor. Foarte rar urme de habitat getic sunt pe boturile de deal din partea inferioară a pantelor. Excepții sunt și așezările plasate în adâncul văilor nu prea mari (Hansca „Căprărie”).

Vestigiile getice de pe Nistru și partea de jos a Răutului, cu maluri abrupte sau priporoase, sunt plasate pe muchia malului sau chiar mai sus pe pantă, aproape de muchia dealului. Anume în aceste din urmă condiții de relief au fost descoperite recent de către autor noile așezări getice

în zona Saharna [229, p. 53-54; 51, p. 56], zonă în care au fost efectuate intense cercetări de către Gh.D. Smirnov [221, p. 195-196], T.S. Passek [197, p. 67] și alții.

Așezări ale geților lipsesc cu desăvârșire în partea de mijloc și de jos a pantelor văilor late și pe boturile de deal supraînălțate luncilor inundabile, locuri în care frecvent putem găsi așezări din eneolitic, epoca bronzului târziu, hallstattul timpuriu, Latene târziu, epoca romană târzie, evul mediu timpuriu și așezările medievale moldovenești.

Făcând această constatare, privind amplasarea așezărilor getice pe formele de relief înalte, accentuăm și faptul că majoritatea din ele sunt legate indispensabil de sursele de apă de înălțime – izvoarele, plasate în partea superioară a pantelor văilor sau aproape de culmea lor, izvoare ce funcționează până în prezent. Chiar și pe Nistru, iarăși zona Saharna, așezarea „La Revechin” folosea ca sursă de apă izvoarele plasate la 150 m în amonte de pantea, pe locul actualei fântâni de lângă ocolul silvic, iar cei de la Saharna Mică – izvoarele aflate actual la 200 m spre nord de așezare, cei din așezarea „Hulboaca” – izvorul actual de lângă drum, la coborâșul dinspre Saharna Nouă, etc. (a. 5, fig. 4). Situațiile, în care actual nu găsim sursele apropiate de apă, ne-ar face să presupunem că geților le erau cunoscute și fântânile.

În contextul celor expuse mai facem o precizare. Specialiștii au constatat faptul că așezările geților, în zonele lor de locuire, sunt rareori dispuse izolat și, mai des, formează „cuiburi” de așezări în limita unor zone restrânse. Gruparea lor pe „cuiburi” are la bază considerente de ordin militar, cu toate că era dictată de relațiile patriarhale, sociale și cele gospodărești ale geților [186, p. 44]. Fără a nega acest lucru, presupunem că numărul de așezări în „cuib” ar putea depinde de prezența în preajma lor a surselor de apă de înălțime. Acest din urmă factor, probabil, dicta și amplasarea unor așezări pe forme de relief necaracteristice, relativ, joase, cum ar fi cazul sitului Hansca „Căprărie” sau altele, care fac excepție de la regula generală de amplasare.

Făcând aceste precizări privind specificul amplasării siturilor getice din zona de silvostepă a spațiului Nistru-Prut pe forme de relief deosebite de a celor din epocile precedente și ulterioare, menționăm și faptul că în arealul de silvostepă sunt cunoscute așezări fortificate și nefortificate.

Așezările fortificate. Pe marginea acestei categorii de vestigii, vom aborda succint și problema *distribuirii așezărilor fortificate în limitele arealului*. Fiind în permanență obiect de discuții printre cercetători, în baza lor au făcut concluzii majore de ordin social, politico-administrativ sau militar. Astfel, pe această problemă, în literatură există trei puncte de vedere.

1. Așezările fortificate au fost edificate pe direcția dinspre nord spre sud, pe cursul Nistrului și, cam de lângă Dubăsari, această linie cotește brusc spre Stolniceni, întretinând interfluviul dinspre nord-est spre sud-vest, formând o linie defensivă, ce apără triburile de silvostepă a geților pruto-nistreni de atacuri, atât dinspre est, cât și dinspre sud. Prezența așezărilor fortificate pe direcția est-vest este un indiciu al independenței politice a geților din silvostepă față de

uniunea de triburi getice condusă de Dromihete [135, p. 59-60]. Cât privește fortificațiile de pe cursul Nistrului, ele au constituit subiectul unui studiu aparte, prin care s-a insistat că în sec. IV-III a. Chr. Nistrul a devenit râul de hotar dintre geți și sciți [173, p. 79].

2. Așezările fortificate, în majoritate, erau construite pe malurile fluviilor mari, ce aveau malurile abrupte – condiții naturale de protecție. Pe de altă parte, se consideră că toate râurile erau navigabile și reprezentau cele mai comode căi comerciale. Evident, astfel de așezări întotdeauna erau construite la intersecția, sau cel puțin în apropierea marilor drumuri comerciale, care și urmau, îndeosebi, cursurile navigabile ale râurilor mari [186, p. 42-43; 103, p. 16].

3. Toate așezările fortificate au fost ridicate în scopuri militare. Apariția lor, inclusiv plasamentul în limitele arealului a fost determinat de tactica și strategia militară a geților, în scopul apărării anumitor zone vitale [27, p. 55].

Am analizat arealul locuit de geți în zona de silvostepă a spațiului Nistru-Prut și, pentru a înțelege în ce măsură opiniile expuse corespund realităților, vom analiza separat, urmând fidel harta, amplasarea și distribuția așezărilor fortificate în contextul acestui areal (a. 5, fig. 2).

În interfluviul Cogîlnic-Botna cele cinci-șase așezări fortificate sunt dispuse în lanț dinspre SE (Cigârleni) spre NV (Horodca Mică), amplasate aproape de culmea interfluviului, gravitând spre curs de apă, cât mai departe de văile acestor râuri. Este greu de presupus că aceste cursuri de apă au fost cândva navigabile, ca să luăm în considerație și faptul că siturile de la Cigârleni și Hansca se află chiar la izvoarele unor mici afluenți ai Botnișoarei, departe de apele Botnei.

La prima vedere, se pare că unele dintre aceste așezări fortificate sunt amplasate în cadrul unui „cuib” de așezări nefortificate și acest lucru, fiind cunoscută situația în teren, este valabil pentru situl de la Hansca „Toloacă”. La Cigârleni, însă, așezarea fortificată este dispusă în extremitatea de SE a „cuibului”, cu o singură așezare în preajmă (Rezeni „Sarmeza”), celelalte fiind plasate la 6-9 km distanță de ea. La circa 4 km de cursul Botnei și 9 km depărtare de Hansca, izolat, este plasat situl de la Pojăreni. Așezarea fortificată Stolniceni apare singuratică și absolut izolată de celelalte (25 km NV de Pojăreni), iar situl fortificat Horodca Mică (18 km NV de Stolniceni), plasat la începutul unui râuleț de la izvoarele Botnei, are documentată doar o așezare în preajmă – Horodca Mare. În interfluviul Botna-Ișnovăț nu cunoaștem situri fortificate, cu toate că așezări deschise sunt în număr destul de mare pe dreapta văii Ișnovățului, afluent de dreapta al Bâcului, în preajma satelor Milești, Sociteni, Suruceni, Malcoci.

Legate de apele râului Bâcu, care se considera navigabil în antichitate, sunt trei fortificații, aflate pe dreapta bazinului de ape. Așezarea fortificată Durlești este plasată pe linie dreaptă la peste 6 km depărtare de apele Bâcului, pe un mic promontoriu ascuns în fundul unei văi de la izvoarele pârâului ce alimentează actualul lac „Valea Morilor”. În preajma ei sunt documentate doar două așezări deschise. În poziție și în condiții de relief similare se află și așezarea fortificată

Horodiște – pe un promontoriu de la izvoarele Răcătăului, afluent de dreapta din zona izvoarelor Bâcului. Distanța dintre aceste două așezări este de cam 40 km și în acest interval al cursului râului apare menționat în literatură un singur sit, fortificat, în preajma s. Pânășești, despre care știm sigur doar faptul că dealul în cauză este cunoscut sub numele de „Cetățuia”.

În interfluviul Bâcu-Ichel nu este documentat niciun sit fortificat.

De bazinul hidrografic al Ichelului este legată o singură așezare fortificată – Codreanca (Cobîlca), plasată pe un promontoriu de la izvoarele unuia din afluenții de stânga, departe de cursul principal. De fapt, acest sit gravitează spre așezările din zona Codrilor Centrali.

În interfluviul Ichel-Răut sunt cunoscute două situri fortificate. Hârtopul Mare este plasat izolat pe un deal la izvoarele unuia din afluenții de dreapta al Răutului, la circa 13 km de apele acestuia. Cea mai apropiată așezare deschisă se află la peste 5 km depărtare spre NV (Hârtopul Mic). Cel de-al doilea sit – Tabăra „La Crucea lui Titu”, este plasat departe spre V-NV de cel precedent, la izvorul pârâului Vatici, la circa 35 km de cursul principal. Ce-i drept, la doar 9 km spre SE, în condiții similare, se află așezarea fortificată Codreanca, din bazinul Ichelului.

Pe cursul Răutului, nemijlocit, sunt șase așezări fortificate ale geților, toate fiind concentrate între satele Mașcăuți și Furceni, distanța pe linie dreaptă dintre siturile marginale fiind de doar 7 km. Toate aceste așezări sunt plasate pe promontorii de pe malurile stâncoase și abrupte ale râului sau pe promontorii înalte de la cotiturile lui. Unele din ele au acces la râu doar pe cărări priporoase. Acest „cuib” de așezări fortificate și nefortificate, dispus pe cursul unui râu navigabil și astăzi pentru ambarcațiuni ușoare, se află, totuși, mult prea departe de confluența lui cu artera principală – Nistru (30 km), și doar condițiile prielnice de relief, împădurit cândva, de la periferia de est a Codrilor Centrali au favorizat locuirea acestei zone limitate, iar vecinătatea cursului de apă a impus fortificarea așezărilor plasate nemijlocit pe malurile lui.

Ca rămășițe ale unei așezări fortificate este considerat și situl documentat cândva pe un promontoriu îngust de la marginea localității Isacova, cu deschidere nemijlocită spre lunca lată a Răutului. Dispus la peste 25 km NV de gruparea precedentă, izolat, în condiții mai puțin caracteristice, fără urme clare de existență a unui sistem defensiv, acest sit a fost atribuit așezărilor fortificate datorită faptului că localnicii denumesc promontoriul „Cetățuia”.

Legate de bazinul hidrografic de dreapta al Răutului sunt încă patru puncte, vehiculate ca situri fortificate, pe văile r. Cula. Avem în vedere zona deluroasă de la periferia de nord a Codrilor Centrali, siturile fiind documentate în împrejurimile satelor Morozeni (Gorodîna), Dișcova (În Ponoară sau La Cetățuie), Meleşeni (La Cetățuie) și Ghiliceni (Valea Horodiștei) – în baza toponimelor locale. Argumentele aduse în favoarea existenței acestor așezări fortificate, cu „linii defensive” spălate de ploi și nivelate de timp, sunt mult prea modeste. Cu toate acestea, locurile de plasare a toponimelor nominalizate sunt destul de îndepărtate de apele Culei (excepție

Morozeni, ca și Isacova, cu deschidere spre râu), pe promontorii de la izvoarele unor pâraie din bazinul râului. În unele din aceste puncte este posibilă prezența unor așezări nefortificate, ca și în împrejurimile s. Ghetlova, dar la numai 10 km spre sud, la izvoarele Vaticiului, în condiții similare, este plasat situl fortificat Tabăra, cu sistemul defensiv (șanț-val) clar delimitat.

Așezările fortificate de pe Nistru, concentrate în extremitatea de sud a cursului de mijloc, par să corespundă, ca și cele de pe Răut, condițiilor expuse în una din opiniile enunțate – astfel de situri erau construite la intersecția sau în apropierea marilor drumuri comerciale, care și urmau, îndeosebi, cursurile navigabile ale râurilor mari. Aici, pe un segment de 75-80 km al cursului de apă, sau legat de el, numărul așezărilor getice fortificate (19 situri, inclusiv, 3 pe stânga lui) este aproape echivalent cu al celor nefortificate. O particularitate caracteristică pentru siturile de pe Nistru este faptul că, uneori, ele formează „cuiburi” de așezări fortificate, cum e cazul celor patru din împrejurimile Saharnei sau al celor de la Glingeni-Mateuți de pe Ciorna, printre ele aflându-se doar câte una-două așezări deschise. Siturile aflate nemijlocit pe malul înalt al Nistrului (Ofatinți, Saharna „La Revechin”, Curătura, Caterinovca) sunt plasate pe locuri înalte și abrupte, accesul dinspre râu fiind posibil doar pe cărări, iar mica citadelă Saharna „Hulboaca” a fost special concepută pentru a bara unicul loc de acces dinspre râu spre așezările din zona Saharnei. Când privește celelalte situri fortificate, în majoritate, ele, ca și în raioanele analizate anterior, erau amplasate în locuri greu accesibile, mai departe de cursul râului. Situl Horodiștea este ascuns pe un promontoriu din adâncul defileului Țăpova, siturile de pe Ciorna sunt așezate de o parte și de alta a defileului, mai departe de Nistru, iar cel de la Rașcov este departe de cursul principal, pe terasa înaltă a defileului pârâului Bagarnea, la circa 10 km de Nistru. Se creează impresia că numărul sporit de așezări fortificate în extremitatea de sud a Nistrului de Mijloc este condiționat de vecinătatea cursului navigabil al râului, ce constituia sursa principală de primejdie.

Situația așezărilor fortificate ale geților constatată în extremitatea de sud a cursului de mijloc al Nistrului pare să fie caracteristică și pentru grupul de vestigii documentat în zona Rudii, în amonte râului, la distanța de 100 km lungime a cursului de apă, de la limita de NV a raionului precedent de locuire. Siturile documentate în această zonă, se limitează la un „cuib” din opt așezări, dintre care cinci sunt fortificate. Întregul „cuib” este concentrat într-un perimetru cu latura de până la 10 km. Cel puțin trei dintre așezările fortificate sunt cu deschidere spre râu – pe promontorii formate de malul înalt și abrupt al Nistrului la confluență cu râpe adânci.

Concluzia ce ar rezulta din această prezentare a așezărilor fortificate, privită aparte (a. 5, fig. 2) și în contextul așezărilor nefortificate (a. 5, fig. 1), nu pare să corespundă în totalitate niciuneia din opiniile expuse în literatură. Ce-i drept, majoritatea așezărilor fortificate au fost construite pe malurile fluviilor mari (Răut și Nistru), dar locuite s-au dovedit a fi doar porțiunile cu maluri înalte și abrupte – zone în care coraportul dintre situri este în favoarea celor fortificate,

amplasate în locuri greu accesibile dinspre râu. Am putea spune că vecinătatea marilor cursuri de apă sau a căilor de acces, legate de prezența acestor cursuri de apă, nu atât favorizau construirea așezărilor fortificate în apropierea marilor drumuri comerciale, cât impuneau necesitatea de a pune în siguranță locurile de trai expuse pericolului din partea căilor de acces.

În problematica *clasificării topografice și morfologice* a așezărilor fortificate putem constata solidaritatea cercetătorilor în privința faptului că sistemul lor defensiv și configurația depindeau întotdeauna de caracteristicile reliefului pe care erau amplasate [148, p. 33-34; 186, p. 26; 103, p. 17-18; 27, p. 21]. Din acest punct de vedere, inclusiv în spațiul dintre Nistru și Prut, I. Niculiță deosebește trei tipuri de așezări fortificate: amplasate pe promontorii cu sistem defensiv ce barează accesul dinspre câmp, acest tip fiind predominant (60% din total); pe maluri abrupte ale râurilor cu sistem defensiv în formă de potcoavă (sau semicircular), doar 18 %; așezări fortificate plasate pe platouri proeminente cu sistem defensiv circular, mai puțin de 13 % [186, p. 26-34]. Aceste trei tipuri A. Zanoci le completează cu așezări fortificate pe platouri joase, cu aceeași configurație a sistemului defensiv ca și cele de pe platouri proeminente, și așezări plasate pe versante, cu sistem defensiv similar celor precedente [103, p. 17-24]. V. Haheu, spre deosebire de A. Zanoci, printre cele trei tipuri nominalizate de I. Niculiță mai distinge și așezări fortificate în văi deschise, cu configurația sistemului defensiv rotundă sau oval-circulară [27, p. 21-23].

Această diferențiere neesențială în clasificarea topografică a așezărilor fortificate poate fi explicată prin tălmăcirea diferită de către cercetători a anumitor forme de relief, ca să nu vorbim și de faptul că nu toate siturile au putut fi văzute „pe viu”, informația scrisă deseori fiind incompletă sau eronată. Drept exemplu, în acest context, poate fi adusă așezarea fortificată Pojăreni, care la I. Niculiță este pe platou proeminent [186, p. 28-29], A. Zanoci o consideră de tip „versant” [103, p. 23-24], V. Haheu de tip „vale deschisă” [27, p. 165-166], iar analiza fotografiei din satelit o arată amplasată pe stânga părții superioare a pantei unui promontoriu alungit, mai aproape de începuturile văii înguste cu izvoare puternice, cu ieșire spre r. Botna. Forma generală de relief după harta topografică, o mică parte din care este ocupată de așezare, poate fi calificată, ca platou sau deal alungit, ieșit din platou, ce are culmea ușor aplatizată.

Cu unele precizări, practic toate clasificările propuse pot fi considerate corecte și ele, în linii generale, se reduc la varianta optimă propusă inițial [148, p. 33-34] și expusă desfășurat de I. Niculiță [186, p. 26-34], adică, tip „promontoriu”, tip „mal abrupt de râu” și tip „pe înălțimi”, prin acest din urmă termen fiind desemnate diverse (din punct de vedere subiectiv) forme de relief, esența constând, însă, în faptul că acestui tip îi corespund așezările fortificate cu configurația sistemului defensiv de formă rotundă sau circular-ovală. Dar și în acest caz riscăm să nu avem dreptate, dat fiind faptul că, spre exemplu, situl Cigârleni „Bordeiul Turcului”, plasat pe un promontoriu alungit [54, p. 34-35], ar fi fost normal să fie considerat de tip „promontoriu”.

În realitate, configurația sistemului defensiv este de formă ovală alungită, cu resturi vizibile de fortificare de jur-împrejur. Tot în acest context amintim și de situl fortificat de pe promontoriul Butuceni, care, în toate schemele tipologice, figurează ca așezare de tip „promontoriu”. În realitate, ample cercetări în acest sit ne permit să facem constatarea că în cazul incintei de vest poate fi vorba, mai degrabă, de o așezare de tip „mal abrupt de râu”, deoarece, după cum recunosc cercetătorii, ea are configurație semiovală neregulată [80, p. 127].

La starea actuală a lucrurilor, din cele 46 de situri fortificate din silvostepă, pentru 36 de așezări avem informații mai mult sau mai puțin complete și sigure privind condițiile de relief în care ele sunt plasate și forma incintelor. Din acest ultim număr de situri delimităm:

- așezări de tip „promontoriu” – 19 (52,8 %); forma incintei, de regulă, repetă configurația promontoriului (a. 5, fig. 5/1-4), forma sistemului defensiv dinspre câmp fiind în curbă exterioară, mai mult sau mai puțin bombată. Observațiile în teren la așezarea Tabăra, informațiile publicate cu referință la situl Olișcani și cercetările recente la Saharna Mare permit să constatăm că acest tip de așezări avea edificat sistem defensiv pe întregul perimetru al promontoriului barat;

- așezări de tip „pe înălțimi” – 11 (30,5 %); forma incintei, obligatoriu, este circulară sau ovală (a. 5, fig. 5c/3-5), cu rămășițe ale sistemului defensiv de jur-împrejur (Cigîrleni, Hansca „Toloacă”, Pojăreni, Stolniceni, Codreanca, Mateuți etc.);

- așezări de tip „mal abrupt” – 6 (16,7 %); forma incintei, în mod normal, este semicirculară sau semiovală (a. 5, fig. 5c/1-2), mai bombată sau mai aplatizată (Butuceni, Saharna „La Revechin”, Rașcov etc.). Nu știm precis dacă partea așezării dinspre malul abrupt era asigurată cu sistem defensiv suplimentar. Faptul că în așezarea Saharna „La Revechin”, pe marginea malului abrupt, erau amplasate cuptoarele metalurgice, pentru a avea asigurat tirajul natural al aerului, ne-ar înclina să credem că nu era obligatorie fortificarea acestei porțiuni a așezării.

Aceasta este situația generală, dar luată pe raioane aparte, constatăm unele particularități.

În zona Codrilor de Sud, cu relief destul de accidentat, dar lipsit de pante abrupte, din cele nouă situri sigure, șase (66,7 %) sunt așezări fortificate „pe înălțimi” și doar trei (33,3 %) sunt de tip „promontoriu”, cele de tip „pe mal abrupt” lipsesc.

În zona Codrilor Centrali, din contul așezărilor fortificate amplasate pe cursul Răutului, din același număr de situri sigure, șase (66,7 %) sunt de tip „promontoriu”, două (22,2 %) sunt de tip „pe înălțimi” și incinta de vest de la Butuceni (11,1 %) – de tip „pe mal abrupt”.

Pe cursul Nistrului de Mijloc, zona de sud, pe malul drept, din cele 12 situri analizate, șapte (58,3 %) sunt de tip „promontoriu”, trei așezări (25 %) de tip „pe înălțimi” și două așezări (16,7 %) de tip „pe mal abrupt”, plasate direct pe muchia malului.

Tot în această zonă, pe malul stâng, din cele trei mici așezări fortificate, două sunt de tip „pe mal abrupt” și una de tip „promontoriu”.

În microzona Rudi, pe malul drept al Nistrului, cu relief asemănător celui din extremitatea de sud a cursului, din trei așezări doar una este de tip „pe mal abrupt”, celelalte două fiind de tip „promontoriu”.

Luată la general, siturile fortificate de pe cursul Nistrului, ca și cele de pe Răut, sunt, predominant, de tip „promontoriu” (55,6 %), celelalte două tipuri fiind la egal, câte 27,2 %.

Generalizând cele expuse, devine clar că formele de relief, de la o zonă la alta, dictau tipul și configurația sistemelor defensive ale așezărilor fortificate, în zona colinară a Codrilor de Sud predominând siturile de tip „pe înălțimi”, cu sistem defensiv de jur-împrejur și formă circulară sau ovală, iar pe cursurile mari de apă erau locuite porțiunile împădurite cu malurile înalte, unde tipul predominant de situri fortificate erau cele de tip „promontoriu”, așezate pe promontoriile formate de râpele cu maluri priporoase cu ieșire spre cursurile de apă. Pe porțiunile cu maluri abrupte apar și așezări de formă semicirculară, iar puțin mai departe de malurile acestor cursuri – și așezări fortificate de formă circulară (analiza detaliată a așezărilor fortificate vezi anexa 2).

Din tabel (anexa 1), dacă luăm în considerație cei doi parametri (dimensiunile așezărilor fortificate și complexitatea sistemelor defensive) amintiți mai sus, vedem că majoritatea siturilor fortificate au avut amenajată doar o singură linie defensivă (val-șanț), indiferent de condițiile de relief în care sunt plasate. Cât privește suprafața incintei, spre exemplu, printre așezările de „tip promontoriu barat” avem: Caterinovca – 35x60 m; Mașcăuți – 100x75 m; Saharna Mică – 120x150 m; Glingeni „La Șanț” – 350x250 m; Saharna Mare 350x300 m. Printre așezările de „tip pe înălțimi” aducem drept exemplu situl de la Durlești cu incinta de 50 m în diametru, Mateuți – 95x80 m împreună cu șanțul, și Stolniceni, aproximativ, 250x200 m.

Concluzia ce rezultă în baza datelor prezentate este că dimensiunile unei așezări fortificate, indiferent de condițiile de relief, erau mai degrabă dictate de la bun început de numărul membrilor comunității respective și/sau nivelul de dezvoltare al comunității.

Cu toate acestea, printre siturile cu o singură linie defensivă, indiferent de dimensiuni sau condiții de relief în care sunt plasate, constatăm că unele din ele au avut spațiu locuit („posadă” sau „extramuros”) și în afara incintei fortificate. Exemple sigure în acest sens sunt așezarea de „tip mal abrupt de râu” – Saharna „La Revechin”, cu incinta 100x45-50 m, ce avea spațiu locuit (locuințe deranjate prin arătură) în sectorul SE-V, și așezarea de „tip pe înălțimi” – Stolniceni, cu incinta amintită de aproximativ 250x200 m, cu zonă locuită în sectorul SE-SV, resturi de locuințe de suprafață fiind deranjate la scoaterea stratului de cernoziom. Se pare că o astfel de situație este caracteristică și pentru situl fortificat Mașcăuți de „tip promontoriu barat” – 100x75 m, cu o amplă zonă locuită în afara liniei defensive ce întretăia promontoriul dinspre câmp.

Judecând situația constatată în procesul cercetărilor din așezarea Saharna „La Revechin”, putem concluziona că prezența unei zone locuite în afara incintei fortificate a fost condiționată,

la un moment dat, de „suprapopularea” incintei sau insuficiența de „spațiu locativ” pentru numărul în creștere al membrilor comunității. Astfel, în cazul „posadelor” putem vedea un model de dezvoltare neplanificată a așezării. Lipsa spațiului de locuit din incintă era compensat prin extinderea lui în afara zidurilor.

Alt model de dezvoltare a așezărilor fortificate, probabil, poate fi considerat situl cu două-trei sau patru linii defensive, acest model fiind caracteristic, mai des, pentru așezările de „tip promontoriu barat”, cum e cazul la Potârca, Horodiște (Călărași) și Rudi „La Șanțuri”. În aceste cazuri poate fi vorba de o rezolvare planificată a extinderii așezării. Judecând după situația de la Rudi, unde în dosul fiecărui „val” au fost depistate rămășițe de locuințe, pentru extinderea așezării, de fiecare dată, se edifica un nou zid de incintă, lui fiindu-i alipit un nou șir de locuințe.

Nu este exclus că același model de extindere al așezării să fie și în cazul sitului Cigârleni „Bordeiul Turcului”, de „tip pe înălțimi”, cu incinta primară de formă aproape circulară cu diametrul de 50 m, care, ulterior, s-a extins de o parte și de alta a culmii promontoriului, cu câte o nouă linie defensivă, ce jonționa în panta laterală cu cea a incintei primare. Însușind o suprafața de 200x50 m, dar păstrând intactă incinta primară, în sectorul din NE, pe partea de mijloc a promontoriului, așezarea s-a mai extins prin construcții neplanificate de tip „posadă”.

O situație deosebită pare să fie în cazul incintei de vest de pe promontoriul Butuceni de „tip pe mal abrupt”. În caz că este corect stabilită succesivitatea celor trei incinte fortificate [80, p. 62-65], atunci pentru prima (între șanțurile 4 și 6) și a doua incintă (între șanțurile 3 și 7) avem un model de extindere similar așezării de la Cigârleni. Ulterior, însă, pentru a edifica o nouă incintă, au fost lichidate toate construcțiile defensive anterioare, fiind astupate și șanțurile. De la acea ultimă incintă s-au păstrat până în prezent vizibile valul cu șanț în față (nr. 5), la o depărtare de 148 m spre V de zidul de piatră în formă de „T” (linia defensivă nr. 8).

În baza celor expuse putem face concluzia că în cazul siturilor fortificate cu sisteme defensive complexe (două-patru linii) este o dezvoltare „planificată” a așezărilor, dictată de creșterea numărului populației comunității. Toate aceste așezări au avut incinta primară de mici dimensiuni. Siturile cu o singură linie defensivă și cu incinta de proporții considerabile (Glingeni „La Șanț”, Saharna Mare, Stolniceni), probabil, reprezintă un fenomen de ordin cronologic, ele fiind edificate într-o perioadă mai târzie, în baza unor așezări nefortificate. În cazul lor avem un alt model de dezvoltare al siturilor fortificate. Ca argument în plus în favoarea ipotezei enunțate servește dotarea sistemelor defensive cu construcții suplimentare de tip „bastion” sau „turn” la intrare. Astfel de construcții apar doar la a treia linie defensivă de la Rudi „La Șanțuri; ele mai sunt la Glingeni, Saharna Mare, iar așezarea de la Stolniceni avea linie defensivă dublă.

Problema *aranjamentului sau structurii interne a incintelor fortificate*, până în prezent, practic, nu a fost abordată în literatura de specialitate din simplul motiv că lipsesc informațiile de

acest gen. Chiar și explorarea exhaustivă a sitului de pe promontoriul Butuceni, în care a fost degajată o suprafață de 4864 m. p. [(78, p. 61)], nu a putut pune la dispoziție date de acest fel.

Cercetările efectuate pe parcursul ultimilor ani în situl fortificat de „tip mal abrupt” Saharna „La Revechin”, ar putea servi drept început în elucidarea acestei probleme. În incinta așezării (6400 m. p.) a fost dezvelită o suprafață de circa 1200 m. p., ce ar constitui, aproximativ, a cincia parte din aria utilă pentru locuire și activitate gospodărească.

Săpăturile în suprafețe consecutive (a. 5, fig. 8) efectuate de-a lungul malului abrupt, care au inclus și partea internă a sistemului defensiv în ambele extremități (nord și sud), ne permit să propunem o reconstituire a structurii interne a așezării. Rezultatele cercetărilor arată că, în situl Saharna „La Revechin”, elementul de planificare premeditată a incintei a existat, deja, la momentul edificării sistemului defensiv, mai bine-zis, a zidului de incintă.

Primele locuințe de suprafață au fost alipite peretelui intern al zidului, fiind dispuse una lângă alta, pe tot perimetrul sistemului defensiv. Dimensiunile lor, probabil, puteau să difere, dar nu esențial. Cel puțin, lățimea lor de la zid spre interior era nu mai mică de 6 m, iar în lungul zidului până la 8 m. Că aceste construcții constituiau „fondul locativ” de bază – o demonstrează locuința I din sectorul de sud al incintei, podeaua căreia a fost reamenajată, cel puțin, de trei ori, de fiecare dată fiind schimbat și locul de amplasare al vetrei. Ultima nivelare a podelei a fost făcută atunci când vatra precedentă încă era puternic înfierbântată, pământul așezat peste ea înroșindu-se pe grosimea de până la 10 cm [44, p. 70-71]. Și vatra din locuința dezvelită parțial în sectorul de nord al zidului a fost amenajată pe un strat cultural gros de circa 10 cm.

În spațiul liber al incintei, preponderent, în lungul malului, ulterior au fost amenajate anexe gospodărești adâncite (construcțiile nr. 3,6,11) sau meșteșugărești (cuptorul metalurgic 4), diverse gropi menajere și vetre „în aer liber” sau anexe pentru pregătirea hranei pe timp cald.

Odată cu creșterea numărului de locuitori anexele adâncite au fost abandonate și spațiul ocupat de ele a fost redistribuit pentru alte construcții de suprafață – locuințe (nr. 7), locuințe-ateliere meșteșugărești (nr. 4, 5, 9) sau alte edificii de uz comun (nr. 11). Practic, nu putem presupune prezența în incintă a unor spații pentru întreținerea vitelor, cu atât mai mult – pentru necropolă, acestea din urmă, de la bun început, fiind amenajate undeva în afara așezării.

La momentul când suprafața incintei nu mai putea satisface necesitățile numărului în creștere al membrilor comunității, o parte din ei au fost nevoiți să-și construiască locuințele în afara incintei apărute, rămășițe ale lor, trecute prin foc puternic, fiind documentate prin cercetare de suprafață (în partea de SE-V) la 25-30 m de la marginea șanțului (a. 5, fig. 4).

Nu știm dacă structura internă, constatată în incinta fortificată Saharna „La Revechin”, ar fi caracteristică pentru toate așezările fortificate din arealul de silvostepă. Cert este că toate cele 6 complexe din incinta de vest a promontoriul Butuceni și determinate ca locuințe de suprafață [80,

p. 38-41,137,139,145,163,166], au fost amenajate în imediata apropiere a zidului, în partea de nord-vest, sud și sud-est a așezării. În celelalte așezări fortificate, în care au fost efectuate săpături sau secționări ale sistemelor defensive, pentru a cerceta structura lor, la o analiză mai atentă a schițelor acestor secționări, în multe cazuri, în partea internă a resturilor zidului de incintă (Mateuți, Saharna Mare, Ofatinți, Trebujeni „Potârca”), poate fi presupusă prezența resturilor de construcții locative alipite zidului [156, p. 98-109]. Pentru așezarea Mateuți, s-a afirmat ulterior că locuințele erau atașate părții interne a zidului [135, p. 39-40].

În așezarea Rudi „La Șanțuri”, dacă e să luăm în considerație locuința cu dimensiunile de aproximativ 9,2x8 m, cu vatră de foc, dezvelită în lungul zidului celei de a treia linii defensive [167, p. 425], avem aceeași structură de amplasare a locuințelor. Cele 15 complexe adâncite, inclusiv, cele șase dezvelite ulterior în perimetrul primei incinte [97, p. 101-103], toate sunt fără sisteme de încălzire și nu pot fi interpretate drept locuințe, ci, ca și în cazul celor adâncite din așezarea Saharna „La Revechin”, drept construcții menajere sau bordeie-adăposturi [43, p. 277].

Așezările deschise. Siturile getice nefortificate (88 de puncte), la moment, constituie majoritatea (circa 65 %) vestigiilor documentate în zona păduroasă a silvostepii din spațiul Nistru-Prut. După cum am discutat deja, așezările sunt plasate în condiții de relief cu totul deosebite de cele caracteristice așezărilor din perioadele precedente și ulterioare, geții evitând văile largi ale râurilor și având preferință pentru formele înalte de relief – platouri, boturi de deal înalte sau promontorii, terase în partea superioară a pantelor înalte a văilor înguste etc. Cu alte cuvinte, geții evitau să se așeze cu traiul lângă întinsele lunci inundabile ale râurilor, preferând poienele din păduri, sau despădurind terenuri în partea superioară a pantelor și promontoriilor unor văi înguste, formate de pâraiele nu prea mari, precum și terasele superioare împădurite ale Nistrului și Răutului. Principala condiție necesară pentru întemeierea unei așezări era prezența în apropiere a unei surse de apă de înălțime, adică a izvoarelor. Practic, așezările deschise sunt amplasate în aceleași condiții de relief ca și cele fortificate, despre care am discutat în multe detalii. Cunoaștem doar foarte puține excepții de la această regulă, când resturi de habitat getic sunt descoperite în partea inferioară a formelor înalte de relief (Cigârleni „Fundul Văii”, Hansca „Căprărie” etc.), dar în toate cazurile ele sunt în adâncul unor văi înguste, în preajma unor izvoare, ce funcționează până în prezent. Tot excepție prezintă și vestigiile din preajma satelor Tarasova și Poiana (Șoldănești), plasate pe prima și a doua terasă inferioară a Nistrului.

Consultând harta așezărilor getice (a. 5, fig. 1), descoperite în zona împădurită a republicii, putem lesne observa că așezările deschise formează, alocuri, grupuri mai compacte sau sunt înșiruite în lungul cumpenelor de ape ale unor râuri și râulețe, cu toate că apar și unele situri izolate. Fără a exclude existența unor relații patriarhale și sociale între așezările ce formează „grupuri” [186, p. 44], vom menționa că primar, totuși, era factorul natural – locuri comode și

favorabile pentru trai. Pare destul de real, spre exemplu, să fi existat relații de rudenie și sociale între comunitățile așezărilor Cigârleni „Bordeiul Turcului” (VII) și Rezeni „Sarmeza”, amplasate pe promontorii opuse ale pantelor aceleiași văi la, doar, 800-900 m distanță una de alta, precum și între comunitățile așezărilor Cigârleni „Dealul lui Gavril” (VIII) și Cigârleni „Râpa lui Sîdor” (XI), de asemenea dispuse pe promontorii de pe pantele opuse ale văii, la numai 600-700 m una de alta, cărora le poate fi alăturată și așezarea Cigârleni „Valea Mare” (XII), amplasată peste deal de ultima, la doar 1300 m, pe panta opusă a cumpenei de apă [54, p. 42]. Mai puțin probabile apar aceste legături între comunitățile acestor două grupuri, amplasate pe văi diferite, la circa 4 km unul față de altul, cu toate că pe harta descoperirilor aceste comunități apar ca grup compact.

Cât privește prezența pe hartă a unor așezări dispuse izolat – acest lucru se datorează, mai degrabă, cercetării de suprafață insuficiente în preajma acelor localități, cum a fost cazul vestigiilor din împrejurimile satelor Mileștii Mici și Cigârleni, ca să mai menționăm faptul că orice nouă prospectare în zona împădurită, pe forme de relief înalte, completează în permanență harta vestigiilor getice, ultima așezare fiind documentată recent în raionul Orhei – Săliște „Burhuta”. Pe de altă parte, suprafețe întinse din zona Codrilor, ce ar fi putut fi preferate de geți pentru locuire, mai sunt acoperite de păduri, fapt ce protejează siturile de distrugere, dar face imposibilă documentarea de teren.

Așezările deschise, de obicei, erau nu prea mari și rareori depășeau o suprafață de 250-300 x 100-150 m. Sunt cunoscute, însă, și resturi de așezări cu suprafața atât de mică (100x100 m), încât nu pot fi mai mult decât mici cătune. Exemplu în acest sens poate servi așezarea Mileștii Mici „La Șipot”, unde resturile unor locuințe și multă ceramică au fost documentate pe panta accidentată a văii, în imediata apropiere a celui mai înalt izvor. În schimb, deasupra cătunului, la numai 250-300 m, de pe creasta dealului în pantă (spre est) se întinde o amplă așezare (Milești „La Brazda Cazacului”), resturi de habitat, inclusiv de locuințe, fiind semnalate pe o suprafață de până la 500 x 200 m [15, p. 102-103]. E clar că dimensiunile așezărilor depind de foarte mulți factori (geografici, demografici, economici etc.), dar în cazul acestor două situri putem presupune, mai degrabă, schimbarea vetrei așezării, care nu mai avea posibilități de extindere lângă izvoare. Pe de altă parte, probabil, tot lipsa spațiului util pentru noi locuințe într-o așezare mare, putea să fie cauza înființării în preajmă a unui nou cătun, inițial doar cu 2-3 case, dar care, din anumite cauze, nu a mai reușit să se extindă.

Actual, prin prospectările de teren, este posibilă doar estimarea suprafețelor ocupate de așezări, dar rămâne neclară situația privind numărul de locuințe (de familii) și aranjamentul lor în cadrul unei așezări sau alteia, nu cunoaștem tipurile de locuințe și structura unei gospodării aparte, ca să nu amintim și alte probleme ce țin de activitatea comunității. Cauza principală a acestei incertitudini este cercetarea absolut insuficientă a acestei categorii de vestigii.

La ora actuală, din cele aproape 90 de așezări deschise, săpături arheologice au fost efectuate în mai puțin de 10% din ele. În afară de cercetările din împrejurimile satului Hansca, raionul Ialoveni, de săpături a beneficiat situl Alcedar „La Cordon” [26, p. 111-135]. Materiale atribuite geților au fost documentate și pe parcursul săpăturilor în așezările pluristratigrafice Solonceni „Hlinaia” [169, p. 67; 34, p. 33-41] și Holercani [198, p. 22-23; 140, p. 334-347]. Au fost atribuite geților și unele vestigii descoperite în procesul amplelor cercetări în sitului medieval Molești „Valea Mare”, ele apărând sporadic și printre materialele din eneolitic, descoperite în cadrul recentelor săpături efectuate la Horodca Mare [12, p. 12-13]. Săpături arheologice au fost efectuate în situl Mașcăuți „Dealul cel Mare” [104, p. 45-81], nivel de locuire getică a fost documentat în situl pluristratigrafic Saharna „Valea Grimidon” sau „La Șanț” [81, p. 151-162] și pe locul așezărilor medievale moldovenești Tarasova [132, p. 231-242] și Poiana I.

Cu toate acestea, date mai importante privind viața cotidiană a geților în așezările deschise putem culege doar din săpăturile în siturile din împrejurimile s. Hansca, raionul Ialoveni. În afară de așezarea Hansca „Toloacă” [209, p. 118-124; 187, p. 113-116], pe care am inclus-o în lista siturilor fortificate, săpături de amploare au fost efectuate în așezările pluristratigrafice Hansca „Limbari” și „Căprărie”, cu nivele de locuire din epoca bronzului, hallstattul timpuriu, cultura geților, evul mediu timpuriu, sec. X-XII, precum și, alocuri, în așezarea getică Hansca „Pidașcă” [187, p. 95-113]. Materialele getice de la „Limbari” și „Căprărie” au fost publicate doar sporadic [171, p. 64; 191, p. 129-133; 184, p. 95-109; 190, p. 79-87; 149, p. 62], însă unele informații de ordin generalizator sunt în studii de sinteză [186, p. 45; 188, p. 111].

Conform estimărilor lui I. Niculiță, de obicei, în perimetrul așezării complexe de locuit formau grupuri a câte trei-patru locuințe. În cadrul grupurilor ele erau construite în rânduri întinse în lungul pantei, formând, în așa fel, străzi relativ rectilinii. În limitele grupurilor locuințele se aflau la 4-8 m una de alta, iar grupurile erau distanțate între ele la 10-15 m. O astfel de grupare a locuințelor în cadrul așezării a permis cercetătorului să conchidă că fiecare „sătuc” era format din câteva familii, ce aveau între ele strânse legături de rudenie [186, p. 45-46].

Fără a neglija această concluzie, vom menționa că publicarea planului suprafeței cercetate în așezarea Hansca „Limbari” [188, p. 111, fig. 31], ne-ar permite să facem unele rectificări la sistematizarea internă a acestei porțiuni din așezare. Astfel, într-o suprafață de, aproximativ, 120x50 m au fost fixate resturile a 15 construcții de suprafață (a. 5, fig. 9), dintre care doar cinci pot fi atribuite complexelor de locuit, dovadă servind prezența în ele a vetrelor de foc, celelalte fiind, mai degrabă, resturi ale unor construcții auxiliare de uz gospodăresc.

Pornind de la acest raționament, se poate de presupus că locuințele din acest sector formau un grup aparte (o „mahala”) în cadrul așezării (extinse și la „Căprărie”). Ele erau dispuse în formă de semicerc, de la 8 până la 20 m una de alta, alături sau în șpate fiind amplasate șoproane

și magaziile pentru păstrarea rezervelor de hrană și/sau pentru activitățile gospodărești. Din alte surse constatăm că în preajma locuințelor mai erau amplasate diverse gropi de uz gospodăresc și vetre în aer liber [148, p. 62-63], pentru pregătirea hranei în perioada caldă a anului.

Și această tratare a planului așezării nu exclude prezența legăturilor de rudenie în cadrul grupului de locuințe, însă ea ar pleda și în favoarea tezei că fiecare locuință, cu sistemul de construcții auxiliare (magazie, șopron, gropi menajere, vatră în aer liber etc.), constituia parte componentă a gospodăriei unei familii aparte. Că lucrurile ar putea fi de așa natură pare să sugereze și faptul că pe promontoriul alăturat, la vre-o 50 m spre vest, se conturează un nou grup de locuințe, din cadrul cărora una a fost cercetată în anii 1970-1972 [191, p. 129-133; 148, p. 62], iar mai jos, în pantă, au fost descoperite și două complexe adâncite, umplutura cărora [188, p. 113-117] denotă prezența în preajma lor a unui atelier de prelucrare a metalelor, adică gospodăria unui meșteșugar – membru al comunității respective.

Să verificăm sau să comparăm modul de organizare al acestei așezări getice este, practic, imposibil, cauza fiind cea enunțată – săpături extrem de limitate în așezările nefortificate.

Locuințe. Prin cercetările anterioare efectuate în așezările geților, a devenit tradițional să se considere caracteristice pentru ei trei tipuri de locuințe – de suprafață, cu baza ușor adâncită în sol și bordeie [186, p. 46-59; 188, p. 41-42, 111-113], ca ulterior, prin comasarea ultimelor două, să se constate doar două tipuri de locuințe – de suprafață și cu podeaua adâncită în sol [3, p. 33-40]. Drept criterii de bază în clasificarea lor au fost luate: - nivelul podelei în raport cu cel de călcare al așezării; - forma; - structura lor [3, p. 34].

Fără a pune în discuție criteriile în baza cărora a fost propusă clasificarea locuințelor după tipuri, vom menționa că nicăieri în literatură nu sunt expuse criteriile în baza cărora o construcție poate fi considerată locuință.

Luând în vedere clima specifică arealului în discuție, drept criteriu inițial și de bază în deducțiile ulterioare ar trebui considerat *prezența sau lipsa în componența complexelor a unui sistem staționar de încălzire special amenajat – vatra sau cuptorul*. În acest context este cazul să precizăm și că doar prezența vetrelor de lut portative în cadrul unor complexe este indiciu suficient că ele au fost utilizate pentru locuire permanentă.

Analiza din acest punct de vedere a complexelor vehiculate în literatură drept locuințe ne permite să constatăm că niciunul din complexe getice cu podeaua adâncită în sol nu avea sistem staționar de încălzire, vetrele lipsind și printre rămășițele unor construcții de suprafață. În schimb, prin cercetări mai recente, a fost posibilă documentarea tipului de bază al locuințelor specifice așezărilor fortificate – cele de suprafață, alipite peretelui intern al zidului de incintă. Nu este exclus că pentru locuire permanentă geții construiau doar locuințe de suprafață. Acestea sunt reprezentate prin aglomerații amorfe sau oarecum regulate de bucăți de lut ars, ce au avut în

componență un amestec de paie sau ierburi, și care mai păstrează amprentele nuielor și parilor pe care au fost aplicate. Rareori, în procesul săpăturilor, sunt surprinse și unele gropi de pari de la carcasa lemnoasă, resturi arse din podeaua lutuită sau placată cu lespezi de piatră, conturul parțial. Majoritatea indiciilor enumerați sunt fixați doar în cazul când construcția și-a încetat funcționarea ca rezultat al unui incendiu, dar în cazurile demolării intenționate sau a degradării naturale a complexelor de suprafață, în lipsa urmelor de gropi de pari sau a placajului de piatră al podelei sau al conturului – aceste construcții nu mai pot fi nicidecum surprinse.

Făcând aceste scurte precizări, menționăm că în cadrul așezărilor getice din silvostepă putem delimita trei concepte sau trei scheme „arhitecturale” de amenajare a locuințelor de suprafață: 1 – locuințe alipite peretelui intern al zidului de incintă, caracteristice pentru așezările fortificate; 2 – locuințe de suprafață autonome, caracteristice pentru spațiul intern al incintelor fortificate și pentru așezările nefortificate; 3 – locuințe de suprafață din piatră, cu două încăperi separate pentru locuit (cu vatră).

1. *Locuințe alipite peretelui intern al zidului de incintă.* Acest concept de amenajare a spațiului locativ, ce avea drept scop utilizarea cât mai econom și rațional a unui spațiu limitat, pare să fie caracteristic pentru majoritatea așezărilor fortificate. Sunt construcții cu pereții din schelet lemnos căptușit și lipit cu lut, înșiruite una lângă alta în lungul perimetrului intern al zidului de incintă, fiind despărțite una de alta, în încăperi separate, prin pereți intermediari. Acest lucru este confirmat de faptul că în așezarea Saharna „La Revechin”, rămășițe ale unor astfel de locuințe au fost cercetate, atât în sectorul de sud, cât și în cel opus, de nord, al peretelui intern al zidului de incintă, iar diferența de nivel a vetrelor din locuințele I și II (sectorul de sud), precum și diferența de nivel a podelei locuințelor III (334) și IV (280) din sectorul de nord [44, p. 70-73], este un indiciu sigur al existenței peretelui intermediar comun. Cercetările efectuate ne permit să reconstituim unele detalii din arhitectura acestei categorii de complexe.

Locuințele de acest fel erau, probabil, de la bun început planificate a fi orientate cu axa lungă perpendicular zidului, intrarea fiind amenajată, evident, dinspre incintă, iar drept perete din spate servind însuși zidul defensiv (a. 5, fig. 10 și 11). În lungime încăperile depășeau 6 m, lățimea fiind nu mai mică de 5 m. În interior, în apropiere sau lipită de unul din pereții laterali, mai aproape de centru, era amenajată, de obicei, vatra de foc cu diametrul în jur de 1 m – pe un pat din lespezi de piatră acoperit cu un strat de lipitură, sau lipitura era aplicată direct pe sol, alteori drept vatră servind podeaua încăperii fără careva amenajări suplimentare (L. III). Drept podea servea suprafața solului căreia i se aplica un plan orizontal. În fundul încăperii, pe stratul masiv de lut ce fixa în poziție verticală șirul intern de pari ai zidului defensiv, era amenajat locul pentru dormit – un fel de laviță cruțată în acest „pachet” de lut.

Luând în considerație că în perimetrul locuințelor I și II din sectorul de sud al zidului au fost documentate câte trei vetre de foc, surprinse la adâncimi diferite, putem presupune că ele au cunoscut cel puțin trei refaceri ale podelei, care, cu timpul, „se așeza” spre ieșire și căpăta un plan înclinat. Astfel apărea necesitatea de a așterne un strat nou de pământ pentru a reda podelei un plan orizontal și, de asemenea, amenajarea unei noi vetre, cea veche fiind acoperită cu pământ. Aceste refaceri ale podelelor ar vorbi și de faptul că aceste locuințe au cunoscut și câteva generații de locatari, ele fiind, probabil, cele mai timpurii în cadrul incintei fortificate. Pe de altă parte, faptul că în locuințele din sectorul de nord (nr. III și IV) a fost surprinsă doar câte o singură vatră și că vatra încăperii IV a fost amenajată pe un strat cultural de până la 0,1 m, ar presupune că aceste încăperi au fost edificate mult mai târziu decât cele din sectorul de sud. Aceasta ar însemna că locuințele alipite peretelui intern al zidului de incintă se construiau treptat, pe măsură ce creștea și numărul locuitorilor așezării și doar după epuizarea acestui sector destinat construcțiilor, locuințele au început să fie edificate și în spațiul intern al incintei.

Prezența rămășițelor unor astfel de locuințe a fost documentată în lungul părții interne a sistemului defensiv al așezării Mateuți [135, p. 39-40], de tip „pe înălțimi”, iar în situl Rudi „La Șanțuri”, de tip „promontoriu barat”, în dosul celei de-a treia linii defensive, M.A Romanovskaya a dezvelit o încăpere destul de mare (8x9,2 m) cu vatră de foc lângă peretele de nord-vest, latura scurtă (de vest) a construcției fiind alipită valului [167, p. 425]. În afară de aceasta, o analiză atentă a secțiunilor sistemelor defensive ale așezărilor cercetate prin săpături a permis să presupunem existența unor astfel de construcții locative alipite peretelui intern al zidului și în așezările Saharna Mare, Ofatinți, Trebujeni „Potârca”, inclusiv la Butuceni, în dosul liniei defensive de la intrarea în incinta de vest [156, p. 103-106]. Parte componentă a unui complex similar pare să fie și construcția nr. 6 cu podeaua pavată cu lespezi de piatră, dezvelită pe lățimea de 2 m la poala internă a valului de incintă al așezării Saharna Mică [81, p. 31-32]. Astfel, observațiile efectuate ar permite să considerăm că acest concept de amenajare a fondului locativ de bază în așezările fortificate – alipit peretelui intern al zidului, pare să fie universal pentru siturile de acest fel, dar cercetările în lungul pantei interne a valului de incintă, efectuate în suprafețe foarte limitate, ne fac să mai păstrăm unele rezerve.

2. *Locuințe de suprafață autonome.* Acest tip de locuințe de suprafață individuale apare documentat în perimetrul „liber” al incintelor fortificate și este frecvent în așezările nefortificate. Sunt construcții individuale cu pereții din schelet lemnos (pari și nuiele) căptușit și lipit cu lut, în perimetrul cărora era amenajată și o vatră de foc. Rămășițe ale locuințelor de acest fel au fost descoperite în procesul cercetărilor efectuate în așezările nefortificate din împrejurimile satului Hansca, precum și în spațiul intern al incintelor fortificate de la Mateuți și Saharna „La Revechin”. Concludente, în multe privințe, pot fi rezultatele cercetării locuinței nr. 5 din incinta

sitului Saharna „La Revechin” [44, p. 66-67], forma și dimensiunile căreia sunt posibil de reconstituit grație faptului că podeaua a afectat ușor solul rudimentar, pentru a i se reda un plan orizontal, iar în pantă au fost surprinse unele gropi de pari.

Locuința este de formă rectangulară (a. 5, fig. 12), orientată în lungul pantei (NNV-SSE), cu suprafața de 7,4x5,1 m (inclusiv grosimea pereților). În amonteale pantei, în solul rudimentar, este surprins conturul locuinței, limitat și prin aglomerația fragmentelor de vase ceramice sparte, iar în josul pantei limita este determinată de două gropi de pari, în una din ele parul fiind fixat la bază cu pietre tasate în jurul lui. Drept podea a servit suprafața solului, peste care s-a aplicat un strat de lut amestecat paie. O mică porțiune din podeaua lutuită (arsă) s-a păstrat în sectorul de NV al încăperii. Pe centrul locuinței era amenajată vatra de foc, lutuită, cu diametrul podinii de 1 m. În preajma ei, dinspre nord, se afla o groapă nu prea mare (0,9x0,75 m și adâncimea 0,5 m) pentru depozitarea cenușii și cărbunilor. De la pereții din lut, aplicat pe carcasa lemnoasă din pari și nuiele, s-au păstrat bucăți nu prea mari de lipitură cu amprente de nuiele, împrăștiate printre fragmentele de vase sparte din jumătatea de vest a locuinței (cea de est a fost afectată de arătură), iar de la acoperiș – fragmente carbonizate de stuf. Pe axa lungă centrală a locuinței, în jumătatea de nord, a mai fost surprinsă o groapă de par, în care parul a fost fixat la bază cu pietre.

Mai puțin informativă s-a dovedit a fi locuința nr. 4, documentată mai jos în pantă, la 2,5 m de cea descrisă [56, p. 92-99]. Grație nivelării podelei în plan orizontal a fost posibil de surprins o bună parte a conturului. Locuința era de suprafață, de formă rectangulară, mai alungită decât cea precedentă (a. 5, fig. 8), orientată în lungul pantei (NNV-SSE), cu suprafața de 8x5,5 m (inclusiv grosimea pereților). Pe centru s-au păstrat resturile vetrei deteriorate cu diametrul de 0,7 m, amenajată pe podea din fragmente mari de ceramică lucrată cu mâna, peste care a fost aplicat un strat de lipitură, iar în preajma ei, de asemenea, a fost surprinsă groapa pentru depozitarea resturilor de ardere. Și, ca să nu insistăm asupra tuturor detaliilor, vom menționa că apropiată ca amenajare și formă a fost și locuința nr. 7, cu dimensiunile aproximative de 6,5x5,5 m [44, p. 67]. În așa fel constatăm că la Saharna locuințele din perimetrul incintei aveau o suprafață ce varia ușor între 35 și 38 m. p., inclusiv grosimea pereților.

Pentru a vedea în ce măsură locuințele documentate în situl Saharna „La Revechin” pot fi considerate tipice sau caracteristice pentru celelalte zone din silvostepă locuite de geții, putem apela doar la cele descoperite în așezările din împrejurimile satului Hansca, la periferia de sud a acestui spațiu. Din cele șase locuințe dezvelite la „Limbari” și „Căprărie”, conform planului publicat [188, p. 111], informații mai desfășurate sunt doar asupra celei de la „Căprărie” și a locuințelor 2 și 4 de la „Limbari” [186, p. 53-55 și 58]. Rămășițele a încă unui complex de locuit au fost complet dezvelite și în așezarea „Pidașcă”, fiind vorba de locuința 3 [187, p. 101-107].

La general, și în această microzonă, conform planului general, locuințele sunt reconstituite ca fiind de formă rectangulară, orientate cu axa mare în lungul pantei – NV-SE și V-E la „Limbari” și „Căprărie” și NNV-SSE în așezarea „Pidașcă”, și, tot conform planului, vatra în ele este amplasată în jumătatea de vest a locuinței sau mai aproape de colțul de nord sau de sud [188, p. 111]. Intrarea este presupusă a fi amplasată aproape întotdeauna dinspre sud [186, p. 55], adică în așezarea „Limbari-Căprărie” locuințele erau amplasate cu fața la deal și nu, cum ar părea să fie în mod normal, cu fața la vale. Din informația publicată aflăm că locuințele 2 și 4 de la „Limbari” aveau suprafața, corespunzător, 5x3,5 m și 6x4 m [186, p. 58], cea de la „Căprărie” 10x7,2 m [186, p. 53], iar pentru cea dezvelită în așezarea „Pidașcă” suprafața este estimată la 100 m. p. [187, p. 107]. Se creează impresia că la Hansca, fiind același concept de amenajare a spațiului locativ, sau același tip de locuințe, de suprafață, cu pereții din schelet lemnos, ca și la Saharna „La Revechin”, în detalii este cu totul diferit.

O analiză amănunțită a planului locuinței de la „Căprărie” [186, p. 54] și al locuinței 3 din situl „Pidașcă” [187, p. 102], ne permite să facem concluzia că în așezările getice din împrejurimile satului Hansca locuințele de suprafață erau în multe privințe asemănătoare cu cele descoperite în spațiul incintei fortificate Saharna „La Revechin”. Puțin diferită pare să fie doar suprafața lor, de la 20 până la circa 50 m. p. în așezarea „Limbari-Căprărie”, lucru, de fapt, absolut firesc. Mai puține informații avem despre modalitatea de amenajare a podelei și arhitectura internă a locuințelor, dar aceste lipsuri le putem explica prin păstrarea foarte proastă a rămășițelor acestei categorii de complexe ca să nu invocăm și unele cauze de ordin subiectiv.

3. *Locuințe de suprafață din piatră, cu două încăperi separate pentru locuit (cu vatră).* Am delimitat locuințele de acest fel într-o categorie separată doar din motiv că ele aveau două încăperi și ambele aveau amenajat sistem de încălzire staționar separat (câte o vatră lutuită). În afară de aceasta, se consideră că pereții acestei construcții erau complet ridicați din piatră, adică este vorba de un alt principiu constructiv sau tehnică de edificare a pereților, cu toate că în acest caz ar putea fi vorba de o variantă a construcțiilor de suprafață autonome. Unicul sit în care a fost documentat un complex de acest fel este incinta fortificată de vest de pe promontoriul Butuceni. În unul din studiile mai recente se menționează că pentru acest sit sunt caracteristice construcții cu pereții complet ridicați din piatră (varianta I) și construcții (varianta II), la baza cărora s-a aflat o temelie de piatră, pereții fiind ridicați din cărămizi și chirpici [3, p. 34-36].

Ambele variante au fost definite în baza materialelor de arhivă asupra săpăturilor efectuate de Gh.D. Smirnov și includ câte un singur complex. Dacă cea de-a doua variantă este destul de ipotetică, informațiile asupra ei fiind incomplete, locuința nr. 2 (varianta I) merită a fi analizată măcar în linii generale, după cum a fost descrisă de Gh.D. Smirnov. Rămășițele urmelor fundației de piatră au permis a considera că este o construcție de formă rectangulară (amplasarea

în cadrul sitului și orientarea nu sunt cunoscute) cu suprafața totală de 50 m. p., inclusiv grosimea pereților (0,2-0,3 m), care avea două încăperi. Dat fiind faptul că se vorbește de podeaua adâncită până la stâncă, probabil, podelei locuinței plasate în pantă i s-a amenajat un plan orizontal, după care ea a fost lutuită. Rămășițe arse ale podelei lutuite au fost surprinse lângă pereți și în preajma vetrelor. Astfel, ambele încăperi, probabil, cu ușă între ele, erau prevăzute cu sisteme de încălzire, fiind vorba de vetre propriu-zise, căci mai departe se amintește de un vas găsit pe vatră (în cazul cuptorului s-ar fi păstrat rămășițele puternic arse ale pereților acestuia) și alte două nu departe, lângă perete. În una din încăperi, lângă peretele despărțitor, se afla războiul de țesut (vertical?), de la care s-a păstrat o aglomerație de greutate de lut.

Inventarul încăperilor consta din mai multe vase tipic getice de mărimi și forme diferite, lucrate cu mâna, printre care și vase lucrate la roată de factură grecească – amfore, ceramică cu firnis negru și un luteriu. Pe lângă cele cinci fusaiole de lut, în perimetrul construcției au fost găsite două spatule și un vârf de săgeată de bronz [3, p. 34-35].

În afară de situl de la Butuceni, o construcție cu temelie de piatră este amintită în așezarea Alcedar „La Cordon” [26, p. 111-112]. Analiza informației publicate (anexa 6) arată că în cazul acestui complex este vorba de o construcție de suprafață autonomă (al doilea concept arhitectural), la baza căreia, pe unele porțiuni, au fost aplicate și lespezi de piatră.

Rezumând cele expuse, putem afirma că pentru geții din silvostepă sunt caracteristice pentru locuit doar construcții de suprafață. Drept locuințe de bază, în cadrul așezărilor fortificate, erau cele din lut pe carcasă lemnoasă, alipite peretelui intern al zidului de incintă și înșiruite una lângă alta – primul concept arhitectural. Pentru așezările nefortificate erau caracteristice locuințe de suprafață autonome, construite din lut pe carcasă lemnoasă – al doilea concept arhitectural. Astfel de locuințe apar și în spațiul intern al incintelor fortificate. Cel de-al treilea concept arhitectural – locuințe cu pereții ridicați din piatră (sau chirpici), este documentat, ca excepție, numai în incinta de vest a sitului de pe promontoriul Butuceni. Fiecare din conceptele arhitecturale poate avea variante de proporții (lungime-lățime) și suprafață, de protejare a temeliei, de amenajare a podelei, vetrei, a intrării etc., dar pentru moment nu dispunem de informație suficientă pentru clasificări detaliate în cadrul fiecărui concept arhitectural.

Anexe gospodărești. Această categorie de complexe este una frecventă, atât în cadrul incintelor fortificate, cât și în așezările nefortificate. Sunt construcții amenajate pe lângă locuințe, destinația cărora era de a depozita, de a dosi, de a practica anumite lucrări etc. Din punct de vedere al tehnicii edificării/amenajării acestor anexe putem vorbi de: 1 – construcții de suprafață; 2 – construcții cu baza adâncită în sol (analiza construcțiilor gospodărești vezi anexa 2).

2.3. Necropole, rit și practici funerare.

Necropole sau cimitire – locuri special concepute pentru „depozitarea” celor decedați, în mod normal, trebuie să fie pe lângă fiecare așezare. În pofida acestei legități impuse de practica cotidiană, pentru așezările geților sunt cunoscute foarte puține cazuri, când a putut fi documentat și locul de amplasare a necropolei. Prin cercetări de prospectare am reușit recent să localizăm necropolele așezărilor Cigârleni „Dealul lui Gavril” [54, p. 36] și Cărbuna (inedit) – pe afluenți de dreapta ai r. Botna, la limita de sud a zonei Codrilor. Tot în această zonă, din necropola așezării Hansca „Limbari”, au fost cercetate 3 morminte [3, p. 221, fig. 46] și de un mormânt se amintește [3, p. 237] în preajma așezării Cigârleni „Valea Mare”. De această zonă țin și cele două necropole cercetate – cea a așezării Hansca „Toloacă”, aflată în locul numit „Lutărie” [182, p. 134-145; 173, p. 105-121], și complexele din necropola Dănceni [147, p. 50-60], care încă nu pot fi puse în corelație sigură cu așezările din împrejurimi. Pentru restul arealului de silvostepă locuit de geți, de o necropolă se amintește pe Răut, lângă s. Mașcăuți, unde în punctul „Livadă” au fost cercetate două incinerări [3, p. 233], un mormânt prin incineratie a fost cercetat în așezarea medievală Poiana I [120, p. 43-44], pe cursul Nistrului de Mijloc, și încă un mormânt prin incineratie este menționat în stațiunea din paleolitic Rașcov VIII [148, p. 68], în stânga Nistrului de Mijloc, însă informația verbală, culeasă cândva de la martorii acestei descoperiri (N. Chetaru, I. Borziac, N. Telnov), este foarte contradictorie. Este vehiculat în literatură, ca getic timpuriu, și complexul funerar de la Pîrjolteni [148, p. 68-69], asupra căruia am insistat [159, p. 171-173], dar specificul lui, totuși, impune să ne abținem al atribui culturii geților.

Această succintă trecere în revistă a siturilor și complexelor funerare getice cunoscute ne permite să constatăm că pentru cele circa 135 așezări fortificate și deschise avem informație doar pentru 8 necropole (mai puțin de 6 %), legătura lor cu așezările fiind constatată doar în 5 cazuri. Este clar că acest coraport nu ne permite să stabilim existența anumitor legități sau preferințe în amenajarea locurilor pentru înmormântarea defuncțiilor, însă unele observații efectuate în teren pot furniza anumite indicii în acest sens.

Pentru așezările Cărbuna și Cigârleni „Dealul lui Gavril”, amplasate pe promontorii înalte, aplatizate și alungite, derivate din platoul împădurit Molești-Rezeni, necropolele au fost amenajate în amonte de așezare (la vest), în imediata apropiere, distanța dintre situri, probabil, nedepășind cu mult 50 m căci, la Cigârleni, extinderea așezării, posibilă doar în amonte, a încadrat necropola în perimetrul său [54, p. 36].

Așezările Hansca „Limbari” și Cigârleni „Valea Mare” ocupă terasele cu suprafețe limitate din partea de mijloc a unor promontorii scurte, derivate din platourile împădurite Buțeni-Hansca și Molești-Rezeni. Necropola așezării „Limbari” a fost amenajată la circa 150 m spre sud-est, la poalele dealului, pe pantă opusă a văiugii ce desparte aceste două situri. Prin săpăturile efectuate

de A.I. Meljukova în suprafața necropolei au fost descoperite 3 înmormântări getice [171, p. 64-68]. Și la Cigârleni „Valea Mare” necropola a fost amenajată pe panta opusă a văii, pe o terasă îngustă din partea inferioară, cam la 300 m nord de așezare, unde N. Telnov și Gh. Postică au descoperit prin prospectare rămășițele unei înmormântări prin incinerare.

În cazul așezării Hansca „Toloacă”, amplasată pe culmea aplatizată a unui deal înalt de formă ovală, defalcat printr-o depresiune de platoul împădurit Buțeni-Hansca, necropola „Lutărie”, cercetată, probabil, în cea mai mare parte, a fost amenajată la extremitatea de est a culmei dealului [183, p. 105], la marginea de sud-est a așezării [209, p. 118]. Dacă oțitem diferența formelor de relief, pe care sunt amplasate unele așezări, atunci, în cazul așezării „Toloacă” necropola este amenajată, ca și la Cărbuna și Cigârleni „Dealul lui Gavril” – în imediata apropiere a așezării, probabil, la marginea opusă „intrării” în cadrul comunității.

Pentru celelalte două necropole – Dănceni și Mașcăuți, precum și pentru mormântul de la Poiana, nu avem informații privind legătura lor cu anumite așezări. Putem constata doar faptul că necropola Dănceni este amplasată în condiții de relief specifice pentru așezările hallstatiene timpurii ale culturii Chișinău-Corlăteni (așezarea, parțial, suprapusă de necropolă) și cea mai apropiată așezare getică (Suruceni „Cetățuie”) se află la circa 1,5 km depărtare de necropolă.

Astfel, pentru zona de sud a arealului de silvostepă, se profilează clar situația că necropolele erau amenajate sau la o margine de așezare, sau, în lipsă de spațiu, într-un loc potrivit și vizibil din așezare, în rază ce nu depășea mult limita de 200-300 m.

Necropolele, ca și mormintele getice izolate cunoscute, sunt plane. Cât privește ritul funerar practicat de geți, îndeosebi, cu referință la spațiul în discuție, în baza săpăturilor în necropola Hansca „Lutărie”, iar apoi și Dănceni, în literatura arheologică și istorică a fost vehiculată părerea că geții (îndeosebi, dintre Nistru și Prut) practicau biritualismul – înhumarea și incinerarea defuncțiilor. Recenta analiză minuțioasă a complexelor și materialelor de la Dănceni, publicate dispersat de către V. Lapușnean [147, p. 50-60], a permis să delimităm printre complexele funerare din epoca fierului două orizonturi, diferențiate atât cronologic, cât și cultural. Primul este cel cu morminte scitice (perioada culturii scitice mijlocii) prin înhumare, majoritatea din ele fiind deranjate în antichitate, și al-doilea este cu morminte prin incinerare, nederanjate, ce suprapun, în unele cazuri, inhumațiile din perioada precedentă [48, p. 233-238]. Această din urmă constatare a impus o revedere a tuturor complexelor funerare cunoscute în silvostepa interfluviului Nistru-Prut și atribuite geților, inclusiv a celor din necropola Hansca „Lutărie” [159, p. 162-175], considerată tot birituală [183, p. 105-12)]. Concluzia ce s-a impus este că ritul funerar tradițional, practicat de geții din acest spațiu, era incinerarea defuncțiilor. Cele câteva înhumații din necropola pluristratigrafică Hansca „Lutărie”, marginale și instabile ca

orientare și poziție a defunctului, au fost considerate străine sau atribuite nivelului de înmormântări din primele secole ale erei noi [159, p. 169].

Date, privind anumite aranjamente în cadrul necropolelor, ne sunt furnizate doar de cele două situri amintite – Hansca „Lutărie” și Dănceni. Pentru primul din ele, cercetat pe o suprafață de 1 860 m. p., se relatează că mormintele (60 sau 62) sunt amplasate grupat în lungul pantei, mai dens în centru, și mai rar spre margini, formând rânduri (nord-sud) dispuse perpendicular pantei, fără a fi semnalate suprapuneri de complexe. În limitele acestor rânduri pot fi delimitate grupuri aparte de morminte [183, p. 106; 186, p. 68].

O privire de ansamblu asupra planului acestei necropole [223, p. 118], într-adevăr, denotă acea înșiruire a complexelor în lungul pantei, dar nicidecum în rânduri (a. 5, fig. 17/1). Mormintele apar fără o sistematizare premeditată, dar în cadrul acestei amplasări neordonate pot fi delimitate clar: 1 – morminte dispuse izolat; 2 – foarte multe perechi de înmormântări; 3 – acestora din urmă, deseori, le sunt alăturare suplimentar 1-2 complexe. Astfel, nu este exclus că în cadrul acestui sit atestăm o anumită grupare a mormintelor după principiul familiar, mai ales în cazul perechilor de morminte și a celor în grup.

Cât privește structurarea necropolei Dănceni – în cadrul ei (27 incinerării în 24 morminte) V. Lapușnean presupune existența unor grupuri compacte de morminte, amplasate la o anumită distanță unul față de altul (circa 40 m), fapt, oarecum, ilustrat prin planul de săpături pe anul 1975 [147, p. 51-52]. Din cele posibile de stabilit după plan (a. 5, fig. 17/2), la Dănceni nu se constată prezența perechilor de morminte, dar sunt înregistrate două cazuri de suprapunere a incinerățiilor (86 de 82 și 102 de 87), situații ce pun anumite semne de întrebare.

Îngroparea rămășițelor incinerăției, în cadrul necropolei Hansca „Lutărie”, era efectuată, de obicei, în gropi simple. Conform datelor, generalizate de I. Niculiță, gropile mormintelor erau circulare, cu diametrul 0,5-0,8 m, foarte rar adâncimea lor depășind 0,5 m. Majoritatea din ele, totuși, era în limitele stratului de cernoziom, între 0,15-0,4 m adâncime [183, p. 106-107].

La Dănceni, după cum constatăm din rapoartele de săpături [204, p. 50-51; 205, p. 9-22; 206, p. 16-27], putem deosebi două tipuri de construcții funerare: 1 – gropi circulare simple, cu diametrul 0,4-0,7 m, adânci între 0,15-0,45 m de la nivelul actual al solului; 2 – gropi patrulate, oval-alungite sau rectangulare cu colțurile rotunjite (86, 94, 102, 104, 236, 240, 243, 245, 259), cu lățime între 0,8-1,4 m și lungime între 1,05-2,7 m, adâncimea cărora varia între 1,1-1,6 m de la nivelul actual. Acestea din urmă sunt orientate pe direcțiile N-S (2), NV-SE (5) și V-E (2).

În necropola Hansca „Lutărie” majoritatea absolută a mormintelor sunt singulare și doar unul (m. 43) este dublu [183, p. 107]. La Dănceni majoritatea mormintelor sunt singulare și numai în complexul nr. 86 avem un mormânt colectiv cu patru indivizi [147, p. 53-55].

Depunerea rămășițelor incinerării în groapă, pentru necropola „Lutărie”, se efectua, în opinia lui I. Niculiță, în câteva moduri [183, p. 108-113]. Astfel, pentru complexe descoperite până în 1969 – 33 incinerări (și 2 cenotaf), el constată: 1 – oasele calcinate, împreună cu obiectele mărunte – uzuale sau de podoabă, erau aranjate grămăjoară pe fundul gropii (5 cazuri, 15,1 %), lângă ele, uneori, fiind depuse și vase de ofrandă; 2 – oasele calcinate, tot împreună cu mărgelile, fusaiole sau alte obiecte, erau depuse într-un vas-urnă (22 cazuri, 66,7 %), mai mult de jumătate (12 din 22) dintre care erau acoperite cu vase de forme și dimensiuni diferite, îndeosebi, ceșcuțe sau străchini, aranjate pe urnă sau în ea cu fundul în sus, iar vasele mari, uneori, acoperind complet și urna; 3 – oasele calcinate în amestec cu fragmente de ceramică locală erau depuse în groapă (6 cazuri, 18,2 %), formând aglomerații de mărimi diferite. Majoritatea complexelor de acest fel sunt lipsite de inventar, dar în unele dintre ele se întâlnesc obiecte uzuale.

O analiză de ansamblu asupra celor constatate de I. Niculiță ne permite să observăm că primul mod (convențional) și al treilea se deosebesc unul de altul doar prin faptul că acest din urmă mai include printre oasele calcinate, în afară de rarele obiecte uzuale, și fragmente de ceramică. În realitate, constatăm în ambele cazuri depunerea în groapă a rămășițelor defunctului incinerat și a resturilor de ofrande, inclusiv a vaselor puternic deteriorate de rugul funerar.

Cât privește cel de-al doilea mod (tot convențional) – depunerea rămășițelor rugului funerar în urnă, preponderent, urnă cu capac, având posibilitate să verificăm textual unele morminte atribuite acestui variante – nr. 16, 19, 23, 25 și 26 [182, p. 135-137], constatăm că în unele cazuri urnele și capacele erau doar improvizate prin fragmente aparte ale vaselor de acest fel și în cazul lor ar fi mai corect să le atribuim primului mod de depunere a rămășițelor rugului funerar direct în groapă – oase calcinate în amestec cu fragmente ceramice.

Astfel, printre cele 11 incinerări ale necropolei „Lutărie” (nr. 16-26), pentru care am găsit informație publicată [182, p. 135-137], constatăm:

1. Trei înmormântări (nr. 16, 19, 26) sunt incinerări, cu depunerea rămășițelor rugului funerar în urnă (27,3 %), într-un caz ea fiind acoperită cu o strachină-capac, în alt caz ceșcuța din componența vaselor cu ofrande a fost pusă deasupra oaselor calcinate din urnă, și într-un caz urnă era fără capac. Depunerea rămășițelor incinerate ale defunctului în urnă începea de la cap, oasele picioarelor fiind în partea superioară a umpluturii;

2. Restul de 8 înmormântări sunt incinerări, cu depunerea rămășițelor defunctului și a ofrandei direct în groapă (72,7 %), de la acestea din urmă păstrându-se doar fragmente aparte de ceramică sau formele incomplete a două-trei vase.

Pentru necropola Dănceni, printre incinerări, V. Lapușnean delimitează două tipuri de înmormântări – în urne și fără urne, acestea din urmă constituind circa 4/5 din complexe descoperite [147, p. 55-56]. La o analiză a descoperirilor constatăm:

1. Patru înmormântări (81, 144, 237, 245) sunt incineratii, cu depunerea rămășițelor defunctului în urnă (16,7 %), trei din ele fiind în gropi simple de mică adâncime și una în groapă ovală, orientată N-S. Probabil, toate urnele au fost acoperite, în două cazuri fiind utilizate părți inferioare a altor vase mari și într-un caz profilul altui vas deteriorat și păstrat incomplet. Cea de-a patra urnă (m. 81) a fost deranjată în partea superioară de arătură. În cazul acestui complex se specifică că depunerea în urnă a corpului incinerat începea de la picioare, oasele craniului fiind în partea superioară a umpluturii. Cu toate acestea, dacă e să privim vasele-urne reconstituite grafic [147, p. 89-91], vedem că toate vasele sunt păstrate doar parțial și la momentul depunerii în groapă nu puteau servi ca recipiente pentru aranjarea ordonată în ele a oaselor calcinate;

2. Restul complexelor (20) sunt incineratii cu depunerea rămășițelor rugului funerar – oase calcinate, fragmente de ceramică și, în 6 cazuri, vârfuri de săgeți de bronz, direct în groapă (83,3 %). Printre ele sunt depuneri, atât în gropi simple, cât și în gropi mari. De obicei, oasele calcinate, împreună cu fragmente mici de ceramică, formează aglomerații, fragmentele mai mari de vase fiind depuse alături. În gropile mari ele erau depuse în colț de S-SE (m. 104, 259) sau în partea de NV (m. 243), pentru ele se făceau mici gropițe-adâncituri (m. 86), sau oasele calcinate erau înșirate pe toată suprafața fundului gropii (m. 240). În cazul a trei morminte în gropi mari (m. 94, 104, 236) oasele calcinate și fragmentele de ceramică erau parte componentă a umpluturii gropii funerare. În cazul aglomerațiilor de oase calcinate, descoperite intact, se constată aceeași ordine de aranjare a rămășițelor defunctului – oasele craniului deasupra (?), lucru ce ar putea fi posibil doar în cazul utilizării unui „recipient” de natură organică.

Am abordat această prezentare separată și paralelă a ritului și practicilor funerare, documentate în cele două necropole de la limita de sud a zonei împădurite a silvostepii Nistru-Prut, pentru a arăta că în pofida faptului că ritul funerar practicat este același – incinerarea defuncților și înhumarea rămășițelor rugului funerar în necropole plane, în practicile lor funerare sunt multe detalii ce le deosebesc.

- Structura internă a necropolelor: la Hansca sunt multe grupări-perechi de morminte sau câte trei-patru, probabil, după principiu familial, iar la Dănceni sunt două sau trei grupuri mai mari, distanțate mult unul de altul, fără a fi clare principiile de grupare;

- Gropile mormintelor: la Hansca sunt documentate doar gropi circulare (0,5-0,8 m), adâncimea cărora, rareori, depășea 0,5 m, iar la Dănceni, în afară de acestea, apar multe gropi de morminte cu dimensiuni considerabile în formă de patrulater, oval-alungită sau rectangulară, orientate în limita sectoarelor NV-SE, adâncimea cărora ajunge până la 1,1 m;

- Depunerea rămășițelor incinerate: la Hansca sunt, cel puțin, 60 % depuneri în urne cu capac sau fără capac, și restul – în groapă, iar la Dănceni doar mai puțin de 20 % sunt depuneri în urne și marea majoritate direct în groapă;

- Urnele și capacele: la Hansca multe urne sunt vase întregi de diferite forme, drept capace, deseori, fiind utilizate străchinile sau ceșcuțele, iar la Dănceni – doar vase păstrate incomplet sau parțial (partea inferioară) și nicio strachină-capac;

- Ordinea de aranjare a oaselor incinerate în urnă: la Hansca oasele craniului la fund, iar la Dănceni – oasele craniului în partea superioară;

- Inventarul funerar: la Hansca apar uneori diverse obiecte mărunte – mărgelile de lut sau sticlă, fusaiole și piese uzuale, iar la Dănceni 25 % de înmormântări conțineau doar vârfuri de săgeți de bronz, câte unul sau 2 și 3, și, doar într-un caz (m. 243), mai apare o mărgică și un cuțit.

În așa fel, în ambele cazuri fiind constatate incinerări în necropole plane, diferențierile dintre aceste două situri sunt destul de evidente. Pentru a putea face careva concluzii vom menționa că cele trei incinerări din necropola așezării Hansca „Limbari” au fost depuse la adâncime nu mai mare de 0,6 m (0,2-0,3 m, gura urnelor), în vase-urne de același tip cu capac, în calitate de capac fiind utilizate străchini. Cele două incinerări de la Mașcăuți „Livadă” au fost surprinse la adâncimea 0,44-0,64 m. Complexul de la Poiana a fost descoperit la adâncimea de 0,22 m, în cazul lui fiind vorba de un mormânt prin incinerare și depunerea rămășițelor rugului funerar – oase calcinate, mărgelile, o căniță-ulcioruș și fragmente ceramice, în groapă. Din fragmente a putut fi reconstituită grafic o strachină și o cană mare cu toartă.

Din cele expuse am putea presupune că pentru geți erau mai mult caracteristice practicile funerare documentate în necropola Hansca „Lutărie”. Cu toate acestea, specificul incinerărilor din necropola Dănceni ne demonstrează că această problemă este departe de soluționare și sunt necesare noi săpături arheologice.

Cât privește locul, unde se efectua incinerarea rituală a defuncțiilor, încă nu dispunem de informații suficiente. Cel puțin, nu sunt informații incontestabile că acesta era special amenajat pe teritoriul sau în preajma necropolei.

2.4. Descoperiri monetare, piese izolate și depozite.

Monedele antice sunt tot o categorie de vestigii, care completează fondul de surse al culturii geților din arealul silvostepii dintre Nistru și Prut. Recenta trecere în revistă a descoperirilor de monede antice semnalate în zona de silvostepă a republicii [155, p. 393-398], arată că doar un număr foarte mic din ele este legat sigur de situri getice concrete. O monedă de aramă emisă de Tyras în perioada autonomă (anii 350–340) a fost descoperită de Gh.D. Smirnov în una din locuințele de pe promontoriul Butuceni [201, p. 290–291]. A doua descoperire, ce a implicat schimbări cardinale în cronologia și atribuirea culturală a monedelor de tip Huși-Vovriești, este tezaurul descoperit în așezarea din preajma incintei fortificate Stolniceni. Într-o căniță getică au fost depozitate 44 drahme de Histria (anii 360-340) și 10 de tip Huși-Vovriești (anii 339–335?)

[36, p. 319-324; 150, p. 92-99]. Ultima descoperire sigură este o drahmă de Histria, ridicată de pe suprafața incintei fortificate de la Horodiște Călărași [155, p. 395], publicată recent [14, p. 354], este o piesă cu sigla „A”, similară celor din tezaurul Stolniceni.

Aceste descoperiri monetare în contexte sigure, printre care figurează piese ale Tyras-ului și Histriei din perioada autonomă, cât și emisiuni barbare ale lui Filip II, de tip Huși-Vovriești, bătute pe la mijlocul și, îndeosebi, în sfertul trei al sec. IV a. Chr., ne permite să punem pe seama geților toate monedele de tipuri similare și perioadă corespunzătoare, găsite întâmplător în arealul de silvostepă al interfluviului Nistru-Prut. Excepție facem doar pentru descoperirea incertă de la Rezina [195, p. 160] și pentru tezaurul cu stateri de la Gura-Galbenei, Hâncești [194, p. 45], cu stateri de tip Lisimah emiși de Callatis între anii 125-75 a. Chr. [195, p. 16-17], care nu au nicio legătură cu tema în discuție [155, p. 39].

Estimările și precizările propuse ne permit să delimităm în arealul de silvostepă al interfluviului (a. 5, fig. 18) două zone bine conturate cu descoperiri monetare: 1 – zona păduroasă a Podișului Central Moldovenesc (zona Codrilor) și a părții de sud a Colinelor Nistrului; 2 – partea de sud-vest a Podișului Moldovei de Nord (în nord-vestul republicii).

Descoperirile monetare din zona Podișului Central Moldovenesc, nu depășesc limita arealului de bază locuit de geții din silvostepa republicii, ele fiind dispersate uniform în acest spațiu. Printre cele 11 puncte sunt tezaure monetare și mixte, precum și descoperiri izolate.

Tezaurele monetare sunt trei, două din ele documentate în partea de V-SV a zonei, mai aproape de limita de sud a arealului getic (Stolniceni și Nisporeni), iar al-treilea – la periferia de nord a acestui areal, la marginea Codrilor (Leușeni, raionul Telenești). Tezaurul de la Stolniceni, includea, 54 piese de argint [36, p. 319-324; 152, p. 92-99], dintre care 44 drahme de Histria (360–340) și 10 tetradrahme de tip Huși-Vovriești (339-335?), cu greutate documentată între 13,97-14,36 gr. Din componența descoperirii din împrejurimile Nisporenilor am văzut 4 piese de argint – tetradrahme Filip II de tip Huși-Vovriești (339–335?), de calitate bună, una din ele fiind și fără secționare [153, p. 98]. Cel de-al treilea depozit, descoperit în împrejurimile s. Leușeni, Telenești, conținea în jur de 30 tetradrahme Filip II de tip Huși-Vovriești (339–335?), din ele păstrându-se doar o singură piesă [85, p. 164; 194, p. 48].

Tezaurul mixt cu monede de argint și piese de podoabă figurează în literatură ca fiind descoperit în împrejurimile s. Durlești [20, p. 6; 14, p. 354], fiind comunicată o drahmă de Tyras (350–340) din perioada autonomă (nu histriană cum e menționat în rezumat) cu greutatea de 5,3 gr. Din discuțiile cu autorul comunicării ni s-a precizat că tezaurul provine sigur de la Stolniceni, Hâncești, și el conținea 7 sau 8 drahme de Histria, 2 drahme de Tyras și câteva perechi de cercei de argint (M. Ciocanu, informație verbală). Păstrând anumite rezerve asupra localității de proveniență, este sigur că acest tezaur a fost dezgropat din unul din siturile getice din zonă.

Din cele expuse constatăm că tezaurele din această zonă includ, preponderent, tetradrahme Filip II de tip Huși-Vovriești, uneori, asociate cu drahme de Histria, iar acestea din urmă, uneori, cu foarte puține drahme ale Tyras-ului din perioada autonomă. Cât privește descoperirile izolate – printre ele figurează: două piese de argint, drahme de Histria, cea de la Horodiște Călărași [155, p. 395; 14, p. 354], și alta din împrejurimile s. Ciripcău, Florești (Gh. Postică, informație verbală); o piesă de argint, tetradrahmă Filip II de tip Huși-Vovriești (339–335?), găsită în împrejurimile Unghenilor [195, p. 161]; doi stateri de aur – unul de la Filip II (359–336) și altul de la Alexandru III (336–323), găsiți în Sipoteni Călărași [195, p. 160]; încă un stater de aur de la Alexandru III (336–323), ca provenind de la Scorțeni, Telenești [195, p. 160]; o piesă de argint și două de aramă – emisiuni de Tyras din perioada autonomă (350–340), avându-se în vedere dragma din împrejurimile s. Costești, Ialoveni [137, p. 59], și cele două monede de aramă – din situl fortificat Butuceni și din împrejurimile s. Trebujeni, Orhei [201, p. 290-291]. În repertoriul descoperirilor izolate din perioada în discuție, recent, au fost introduse și trei piese de aramă din colecții private, emisiuni ale Pantikapaion-ului [32, p. 9; 31, p. 65-67]. Nu putem să le trecem cu vederea, dar faptul că, conform legendei, ele au fost găsite la Costești (2) și la Orheiul Vechi (1), situri bine cunoscute de „căutători”, dar în perimetrul cărora nu sunt alte descoperiri de epocă, ne impune să păstrăm foarte multe rezerve asupra provenienței lor din aceste situri și chiar din careva alte puncte din zona de silvostepă.

Cea de-a doua grupare de descoperiri monetare – în partea de sud-vest a Podișului Moldovei de Nord sau în nord-vestul republicii, este mult mai compactă decât cea precedentă, îndeosebi, fiind concentrată pe cursurile, adesea, în formă de defileu ale afluenților de stânga a Prutului, de la pârâul Ciuhur și până la pârâul Larga. Specificul zonei constă în faptul că pentru perioada secolelor V-III a. Chr. în acest spațiu nu este documentată nicio așezare umană, nelocuit fiind și teritoriul adiacent. Această grupare din nord-vestul spațiului Nistru-Prut include 12 puncte cu descoperiri monetare – tezaure și piese izolate.

Tezaure monetare sunt patru - două (Mărcăuți și Tabani) descoperite la numai 10 km unul de altul, iar celelalte două fiind semnalate pe cursul pârâului Ciuhur, la Zăbriceni, și la vărsării lui în Prut, la Braniște. Din tezaurul de la Mărcăuți, cu câteva zeci de piese de argint, au fost publicate 3 tetradrahme de tip Huși-Vovriești (339–335?), cu greutate între 13,37 și 14,90 gr [193, p. 193], iar din cel de la Tabani, considerat integru, au fost publicate 32 piese de argint, toate tetradrahme Filip II de tip Huși-Vovriești (339–335?), cu greutate între 10,83 și 14,3 gr, împreună cu partea inferioară a căniței de lut, asemănătoare cu cele getice lucrate cu mâna [163, p. 374-385]. Tezaurul de la Zăbriceni, Edineț, conținea circa 60 piese de argint, din ele fiind documentate doar 2 tetradrahme Filip II de tip Huși-Vovriești (339-335?), cu greutatea de 13,18 și 13,64 gr [193, p. 193], iar la Braniște, Râșcani, punct ce figurează printre descoperirile izolate [194, p.

49], au fost găsite împreună două piese de argint, tot tetradrahme Filip II de tip Huși-Vovriești (339–335?), care, probabil, erau parte componentă a unui tezaur.

În așa fel, în toate depozitele enumerate figurează sigur doar tetradrahme de argint Filip II de tip Huși-Vovriești, similare întru-totul, celor din jumătatea de vest a arealului din centrul republicii (Stolniceni, Nisporeni). Și printre descoperirile izolate din nord-vest predomină tetradrahmele de argint Filip II de tip Huși-Vovriești (6 din 8), cum e cazul pieselor din preajma localităților Șireuți, Hlinca, Corjeuți și Pererâta, Briceni, precum și de Lopatnic și Șofrâncani, Edineț [194, p. 48-49]. Celorlalte două descoperiri sunt o piesă de aramă emisă la Olbia (350-325), amintită ca provenind din împrejurimile s. Brânzeni, Edineț [136, p. 170-171], și o drahmă de argint de la Alexandru III (336-323), legată de localitatea Trebisăuți, Briceni [14, p. 354]. Spre acest areal gravitează și tetradrahma de argint Filip II de tip Huși-Vovriești (al 13-lea punct la nord), amintită în literatură ca fiind găsită în împrejurimile s. Mereșeuca, Očnița [195, p. 19].

Făcând această trecere în revistă și analiză a descoperirilor monetare din silvostepa interfluviului Nistru-Prut putem conchide că cele mai numeroase și mai răspândite în spațiul discutat erau tetradrahmele de argint Filip II de tip Huși-Vovriești (339-335?), ele fiind unicele sigur documentate în tezaurele din nord-vestul republicii și parte componentă a trei din cele patru tezaure din zona Codrilor. Aceste emisiuni predomină printre descoperirile izolate din nord-vest, apărând izolat și în zona Codrilor locuită de geți. Privite la general, descoperirile din centrul republicii sunt parte componentă a arealului de emisiuni de acest fel, desemnat de C. Preda în răsăritul Carpaților [85, p. 138-173], cu ultima catalogare mai recentă [86, p. 159-164], corectată și completată [163, p. 387]. Și față de acest areal (a. 5, fig. 21) gruparea din nord-vestul Republicii Moldova apare, oarecum, izolată. Cu toate acestea, însă, putem presupune că aceste emisiuni monetare au pătruns în silvostepa Nistru-Prut, ca și în restul arealului din răsăritul Carpaților, pe cursul Prutului, din regiunea Dunării de Jos, pe care noi am desemnat-o ca zonă în care aceste tetradrahme erau emise [36, p. 321-322; 152, p. 98-99]. Nu este exclus că tot pe această cale au ajuns în zona Codrilor și cei trei staterii de aur de la Filip II (1) și Alexandru III (2), precum și drahma de argint de la Alexandru III, care se înscriu printre foarte puținele descoperiri de acest fel în extremitatea de nord-est a arealelor constatate de C. Preda [86, p. 94-108]. Dragma de la Alexandru III, ce figurează ca fiind descoperită la Trebisăuți, este o excepție căci la nord de Dunăre acest nominal de la Alexandru III este puțin cunoscut.

Cantitativ, moneda de tip macedonean, este urmată de emisiunile de argint ale Histriei, cu nominal de drahmă și cunoscute doar în zona răspândirii siturilor getice. Ca și cele precedente, dacă luăm în considerație tezaurul de la Stolniceni și arealul desemnat pentru ele de C. Preda în răsăritul Carpaților [(84, p. 58)], au pătruns în zona Codrilor pe cursul Prutului. Cu toate acestea, tezaurul mixt Durlești-Stolniceni și, mai ales, tezaurul de la Doroțcaia, Dubăsari [192, p. 121-

128], găsit în preajma grupării de așezări getice din zona Codrilor, atestă pătrunderea acestor monede la geți și pe cursul Nistrului, aproape sigur, prin intermediul Tyras-ului.

Emisiunile monetare ale Tyras-ului din perioada autonomă sunt cele mai puțin răspândite în silvostepa interfluviului și apar doar în arealul siturilor getice. Este clar că ele au pătruns în zonă pe cursul Nistrului, ca drahmă de argint asociată minoritar celei de Histria (tezaurul mixt Durlești-Stolniceni). Dar descoperirea la Butuceni a unei monedei mărunte de aramă, emisă de acest centru și destinată, preponderent, pentru comerțul cu amănuntul, precum și a altei piese de acest fel, găsite în împrejurimi, ar presupune un statut deosebit al sitului fortificat de pe promontoriul Butuceni în relația sa cu cetatea Tyras.

Prezența singulară a emisiunilor Olbiei (350–325) în acest spațiu, în cadrul grupării din nord-vest, unde lipsesc așezări umane sedentare din această perioadă, mai ales a unei piese mărunte de schimb din aramă – pare ieșită din comun. Ce-i drept, ea ar putea avea careva tangențe cu tumulul (scitic) cu mantaua arsă, documentat mai spre sud, între Costești și Duruitoarea.

2.5. Concluzii la capitolul 2.

Analiză vestigiilor arheologice din spațiul dintre Nistru și Prut, atribuite geților, ne permite să constatăm unele particularități.

1. Reverificarea și cartografierea exactă a vestigiilor atribuite culturii getice în spațiul discutat ne-a permis să delimităm două arii clar distincte. Prima este cea din silvostepă – zonele deluroase și împădurite ale Codrilor, precum și zonele încă rămase, alocuri, împădurite din partea de jos a Nistrului de Mijloc și în extremitatea de est a Podișului Moldovei de Nord. A doua este cea a lacurilor din stânga Dunării de Jos – o fâșie îngustă în lungul Dunării, de la Prut și până în preajma lacului Katalpug. În limita acestor arii vestigiile sunt distribuite foarte neuniform. În cea de silvostepă sunt documentate circa 133 așezări getice, iar în cea de la Dunăre – nu mai mult de 13 puncte pot fi puse în legătură cu prezența geților în acea regiune.

2. În arealul de silvostepă vestigiile getice, dintre care circa o treime sunt așezări fortificate, ocupă, cu rare excepții, forme înalte de relief, în partea superioară a pantelor văilor nu prea late ale râurilor și râulețelor sau pe terasele din partea de mijloc sau cea superioară a acestor văi, pe promontoriile înalte, întotdeauna în preajma unor surse de apă (izvoare) de înălțime. În majoritatea cazurilor ele sunt cu un singur nivel de locuire și doar rareori ele suprapun un nivel din eneolitic. Vestigiile getice de pe Nistru și partea de jos a Răutului, cu maluri abrupte sau priporoase, sunt plasate pe muchia terasei înalte sau chiar mai sus pe pantă, aproape de creasta dealului, pe promontorii formate de râpele cu ieșire spre cursurile de apă, iarăși, în preajma unor izvoare de înălțime. În zona Codrilor predomină așezările nefortificate, iar pe cursul Nistrului numărul de așezări fortificate este aproape echivalent cu cel al așezărilor nefortificate.

3. Așezările fortificate, indiferent de formele de relief, aveau obligatoriu ca parte componentă a sistemului defensiv zidul de incintă de jur-împrejur cu grosimea de la 2 până la 5 m. Acesta era precedat de un șanț lat și adânc în perimetrele cu acces de atac frontal – dinspre câmp, în cazul așezărilor de tip „promontoriu” și „mal abrupt de râu”, și, de jur-împrejur, în cazul așezărilor de tip „pe înălțimi”. Peretele extern și intern al zidului era din bârne, în spațiul dintre pereți era tasat solul scos din șanț. Intrarea în incintă era amenajată „incomod” pentru asalt, deseori era protejată de bastioane sau turnuri. În majoritatea cazurilor fortificațiile serveau ca loc permanent de trai pentru populație, locuințele fiind alipite peretelui intern al zidului, cu timpul extinzându-se și în spațiul incintei, printre construcțiile de uz menajer și atelierele meșteșugărești.

4. Caracteristice pentru trai erau locuințele de suprafață din lut pe carcasă din lemn, inclusiv, și în cele fortificate, care aveau ca sistem de încălzire vetrele de lut amenajate în zona centrală a încăperii. Toate construcțiile cu baza adâncită în sol nu aveau nici un fel de sistem de încălzire și serveau ca depozite sau anexe. În cea mai mare parte a anului hrana era pregătită la vetrele „în aer liber” din preajma locuințelor. Atelierele de prelucrare a metalului, existente în multe așezări, inclusiv, în incintele fortificate, erau amplasate în spațiile ce asigurau tirajul natural al aerului.

5. Necropolele geților sunt plane, amplasate în preajma așezărilor, în partea opusă căii de acces în ele. Rămâne incertă amplasarea necropolelor așezărilor fortificate. Cert este faptul că ele nu erau incluse în perimetrul incintei. Ritul funerar practicat era incinerarea defuncțiilor, pe rug fiind depuse și ofrandele alimentare, inclusiv, în vase de lut. Rămășițele puternic arse ale defunctului erau adunate în vasele pentru ofrandă (oale) sau adunate într-o bucată de pânză și depuse în gropi circulare nu prea mari, deseori urnele fiind acoperite cu capace (străchini, cioburi mari de vase, lespezi de piatră). În perimetrul necropolei pot fi constatate grupări de 2-4 morminte, probabil, după principiu de rudenie. Rămâne incert locul de amplasare a rugului funerar, care nu era amenajat în perimetrul necropolei.

6. Printre descoperirile monetare legate sigur de siturile getice discutate sunt emisiile barbare ale tetradrahmelor lui Filip II de tip Huși-Vovriești împreună cu drahme ale Histiei din perioada autonomă (tezaurul de la Stolniceni), o drahmă similară a Histriei în fortificația Horodiște, r-ul Călărași, și o monedă de aramă a Tyras-ului din perioada autonomă în fortificația de la Butuceni – toate fiind emisiuni de la mijlocul–sfertul trei a sec. IV a. Chr. În spațiul pruto-nistean sunt înregistrate circa 20 de puncte cu descoperiri similare, dintre care circa o treime includ tezaure, concentrate în două arii bine delimitate – în zona Codrilor, locuită de geți, și în sud-estul Podișului Moldovei de Nord, unde nu este cunoscut nici un sit cu locuire sedentară din această perioadă. Printre siturile getice mai sunt documentate în afară de emisiunile nominalizate un stater de aur de la Filip II și doi stateri de la Alexandru III, pe când în arealul de nord-vest sunt prezente doar emisiunile barbare ale tetradrahmelor lui Filip II și o drahmă de la Alexandru III.

3. CATEGORIILE DE OBIECTE SPECIFICE SITURILOR CULTURII GETICE

Cultura materială a oricărei societăți include în sine totalitatea de ustensile de uz casnic, accesoriile vestimentare, obiectele de podoabă, obiecte de cult, arme și multe alte obiecte, la care se adaugă o cantitate importantă de ceramică. Studiarea acestui material din cadrul siturilor getice, pe lângă faptul că ne înfățișează diverse aspecte privitor la evoluția cultural-istorică a spațiului discutat în perioada sec. VI-IV a. Chr., ne oferă mari posibilități de cunoaștere a ocupațiilor și meșteșugurilor populației, iar prin intermediul acestora și nivelul de dezvoltare economică a comunităților, relațiile lor reciproce și relațiile cu vecinii și civilizația greacă. Ceea ce este mai important în cazul studiului nostru, este faptul că, supus unei analize detaliate inventarul poate să ne ofere posibilități de precizare a cronologiei culturii getice din spațiul pruto-nistrean, iar acest lucru va oferi și posibilități de soluționare a problemelor legate de geneza și soarta istorică a comunităților getice din acest areal.

3.1. Complexul ceramic de factură locală și de import.

Indiferent de faptul că totalitatea vestigiilor materiale constituie criteriul de bază pentru individualizarea unei culturi arheologice, în majoritatea cazurilor, anume ceramica este elementul primordial în atribuirea culturală a unui sit arheologic sau altul, acest lucru fiind accentuat și cu referință la vestigiile getice din spațiul dintre Nistru și Prut [148, 33]. Pe de altă parte vasele ceramice, întregi sau fragmente aparte, constituie colecția de bază a materialelor descoperite în cadrul oricărei așezări getice, atât în procesul prospectărilor, precum și pe parcursul săpăturilor arheologice.

Din cercetările efectuate până în prezent este clar că pentru siturile getice din silvostepă sunt caracteristice două grupuri distincte de vase ceramice – lucrate cu mâna și la roata olarului. Unele estimări aproximative, acolo unde au fost posibile de efectuat, privind corelația acestor două grupuri de ceramică în cadrul unui sit sau altul, ne scot în evidență următoarele cifre:

- așezarea fortificată Saharna „La Revechin”, în stratul cultural, media este de 96,22 % ceramică lucrată cu mâna și restul de 3,78 % este ceramica modelată la roată – fragmente de amfore grecești, ceramică cu firnis negru și ceramică cenușie. În complexele auxiliare adâncite și în cele de locuit, de suprafață, ceramica lucrată cu mâna este în proporție de la 98 până la 100 % (rapoartele de săpături pe anii 1998-2002);

- așezarea fortificată Saharna Mare, cercetările recente, media generală pe toate secțiunile și sondajele este de 96,3 % ceramică lucrată cu mâna și 3,7 % importuri [81, p. 145-146]. Aceste calcule sunt foarte apropiate de cele prezentate de autori pentru media generală a materialului amforistic din acest sit – 3,3 % [81, p. 137], restul de 0,4 % revenind, probabil, ceramicii cu

firnis negru. Rămâne neclar și procentul ceramicii cenușii la roată, pe care autorii săpăturilor o consideră de factură locală;

- așezarea fortificată Saharna Mică, din câte am putut constata în unele complexe mai reprezentative, ceramica lucrată cu mâna constituie de la 95,4 până la 99,1 % [81, p. 24-46];

- așezarea fortificată Hansca „Toloacă”, prin săpăturile efectuate în incintă, s-a constatat că ceramica lucrată cu mâna constituie 96,4 %, iar restul – la roată [209, p. 119]. În umplutura șanțului proporția este de 98,1 % ceramică lucrată cu mâna [187, p. 116];

- așezarea Hansca „Pidașcă”, în primele 3 locuințe, cercetate integru sau parțial, ceramica lucrată cu mâna este între 91 și 97,3 % [187, p. 95-104].

Din cele menționate este clar că ceramica lucrată cu mâna este în proporție de circa 96 % pentru așezările din zona Saharnei, scăzând ușor în unele așezări amplasate la limita de sud a silvostepii. Unica excepție de la această regulă o constituie situl fortificat de pe promontoriul Butuceni, incinta de vest, în care ceramica lucrată cu mâna ajunge doar până la 78 %, iar cea de import, inclusiv ceramica cenușie modelată la roată – constituie circa 22 % [80, p. 125].

Nu am implicat în calcule siturile funerare, deoarece ele au funcționat întotdeauna după anumite canoane, rămase necunoscute pentru noi. Pe de altă parte ceramica din așezări ne dă toată varietatea de tipuri și forme de recipiente utilizate de geți, tipuri și forme, dintre care unele puteau cu timpul să dispară, iar altele să apară, să se modifice sau să evolueze etc. Toate aceste nuanțe ne permit să structurăm ceramica descoperită în siturile getice.

Ceramica lucrată cu mâna, luată la general în tot arealul locuit de geți sau în anumite spații, în zone mai restrânse sau în cadrul unor situri aparte, a fost în mai multe rânduri obiectul unor tipologii detaliate sau doar nominalizate. În acest sens, nu putem trece cu vederea cele două lucrări dedicate integral tipologiei, cu referire la ceramica „daco-getică” din Transilvania [22] și la ceramica „traco-getică” în ansamblu [68]. Pentru spațiul de la răsărit de Carpați această problemă a fost abordată la general [186 p. 108-112; 3, p. 65-88], sau cu referință specială la vestigiile din regiunile est-carpătice ale României [(2, p. 65-72) și aparte, la cele din interfluviul Prut-Nistru [4, p. 58-60]. Pentru spații mai restrânse amintim de tipologia ceramicii hallstattiene târzie (= getică timpurie) din siturile din zona de sud a Nistrului Mijlociu [34, p. 106-109; 143, p. 208-212], ca să nu trecem cu vederea, și tipologia mai detaliată a ceramicii din cadrul unui sit aparte, fiind vorba de complexul fortificat de pe promontoriul Butuceni, incinta de vest [80, p. 48-52].

În contextul celor menționate e cazul să revenim la studiul lui E. Moscalu, care menționează: *Studiind evoluția ceramicii din sec VI–III a. Chr. se impune constatarea că după cultura Basarabi nu mai putem vorbi de „culturi” în cadrul ariei de răspândire a traco-geto-dacilor. În întreaga arie formele fundamentale sunt unice. În acest caz termenul cel mai indicat pentru*

sublinierea particularităților zonale este acela de „aspecte culturale”. În cadrul ceramicii acestor aspecte culturale există deosebiri nu din punct de vedere tipologic, ci din punct de vedere al detaliilor tipologice [68, p. 7]. Mai rămâne de adăugat că toate tipurile cu variantele lor au fost tratate strict tipologic și cronologic [68, p. 6].

În acest context menționăm că pe parcursul săpăturilor arheologice în așezarea fortificată Saharna „La Revechin”, în complexe și în stratul cultural, au fost descoperite circa 33000 fragmente de ceramică, în proporție de aproape 98 % lucrată cu mâna, inclusiv multe vase întregite, foarte diverse ca formă și funcționalitate.

Important este și faptul că situl nominalizat are un singur nivel cultural de locuire din epoca fierului – cel getic, și prin intermediul importurilor grecești este stabilită perioada lui de funcționare între a doua jumătate-sfârșitul sec. VI și a doua jumătate a sec. IV a. Chr. Pe de altă parte, printre obiectivele cercetate putem evidenția 7 complexe din care au putut fi reconstituite tipologic de la circa 25 până la circa 50 profiluri de vase în fiecare, fapt ce ne permite să determinăm raportul tipologico-numeric în cadrul complexelor și între ele. Prezența importurilor grecești în patru dintre ele ne dau următoarele repere cronologice: complexul nr. 6/2000 – anii 500-480 a. Chr. [46, p. 66]; complexele nr. 4/1999, 5/2000 și 9/2001 – mijlocul-a doua jumătate a sec. IV a. Chr. [43, p. 263-267]. Corelarea tipologică a formelor ceramice ne permite să plasăm, cronologic, complexele nr. 1/1998 și 3/1999 înaintea celui datat cu anii 500-480 a. Chr., iar complexul nr. 1/2001 – printre cele datate la mijlocul-a doua jumătate a sec. IV a. Chr. Mai facem și precizarea că complexul nr. 4/1999 a suprapus stratul cultural mai vechi, iar complexul nr. 1/2001 are, cel puțin, 3 nivele de refacere, majoritatea materialului ceramic fiind din ultimul nivel. Nuanțările expuse corespund condițiilor de analiză tipologică a materialului ceramic, similare celor utilizate de E. Moscalu. Această din urmă circumstanță ne-ar îndreptăți să urmăm în analiza ceramicii siturilor getice din zona silvostepii dintre Nistru și Prut schema tipologică a lui E. Moscalu, cu unele rectificări și completări, utilizând ca bază primară materialele descoperite în complexele așezării Saharna „La Revechin”.

Conform criteriului tehnologic, în cadrul ceramicii getice lucrate cu mâna, cercetătorii delimitează două categorii de vase: *ceramica poroasă sau de uz comun* și *ceramica fină lustruită*. Pe acest criteriu, în analiza ceramicii din regiunile est-carpătice ale României, a mers S. Teodor [95, p. 66-72], care a inclus în prima categorie toate formele ceramice getice, iar în cea de-a doua, fină și lustruită – o parte din castroane, străchini și căni – forme identice ale cărora sunt parte componentă și a primei categorii. Mult mai amplu este repertoriul de forme din cea de-a doua categorie (fină) în cadrul tipologiei ceramicii din siturile zonei de sud a Nistrului Mijlociu [34, p. 220-221; 143, p. 209,213], în ea fiind incluse, suplimentar, și diverse vase de tip chiup sau de alte forme, precum și ulcioarele.

Din observațiile proprii asupra ceramicii din așezarea Saharna „La Revechin”, care este tot parte componentă a siturilor din zona de sud a Nistrului Mijlociu, putem constata că suprafața nelustruită sau lustruită – criteriul primordial, în baza căruia sunt delimitate aceste două categorii de ceramică, este caracteristică majorității tipurilor de vase. Chiar și în cadrul unuia și aceluiași tip sunt exemplare cu suprafața grosieră și cu suprafața lustruită. Excepție, aproape sigură, cu suprafața nelustruită, o înregistrăm pentru majoritatea absolută a unei variante de vase cu corp bombat (II/f sau II/f 1 - Moscalu) și pentru vasele clopot (de tip III și IV - Moscalu), cu toate că pot fi și excepții. În acest context merită atenție încă una din observațiile făcute asupra ceramicii din această așezare. În dependență de mediul în care s-a aflat un fragment de ceramică sau altul – unele-și păstrează foarte bine suprafața lustruită, iar altele o pierd complet. Exemplu incontestabil în acest sens este unul din vasele cu corp globular din locuința alipită peretelui intern al zidului de incintă, cu suprafața lustruită foarte minuțios, două fragmente ale căruia (lipite la locul lor), găsite la câțiva metri de concentrația de bază, nu mai păstrau nici urmă de lustruire. Pe de altă parte, probabil, în dependență de destinația unui vas sau altul, suprafața acestuia putea fi lustruită sau nu, era lustruită doar suprafața internă sau doar cea externă.

Compoziția pastei, fiind și ea implicată ca factor determinant în delimitarea celor două categorii nominalizate de ceramică lucrată cu mâna, în majoritatea cazurilor, este lutul amestecat cu particule de cioburi pisate, „șamotă”, utilizate în calitate de degresanți. În afară de această componentă de bază a pastei pentru confecționarea vaselor, S. Teodor mai amintește de microprundișuri și, uneori, de nisip și particule de grafit, pentru ceramica poroasă [95, p. 66], iar pentru ceramica fină și lustruită – argila bine curățată și degresanți mărunți [95, p. 69], având în vedere tot prezența șamotei.

În așezarea Saharna „La Revechin” majoritatea absolută a vaselor a fost lucrată din lut în amestec cu șamotă, ca excepție fiind documentată: într-un caz (locuința 5) – șamotă împreună cu componente vegetali foarte mărunți și particule întunecate de cuarț; la alt vas – șamotă și particule de mică; foarte rar, la vasele în miniatură, fiind utilizat doar lutul bine frământat fără degresanți suplimentari. La confecționarea ceramicii considerate fină s-a folosit lutul amestecat cu șamotă mărunță bine frământat, pasta fiind foarte consistentă și uniformă. Cu toate acestea nu putem insista că exista o regulă strictă de utilizare a pastei cu anumită componentă pentru modelarea vaselor de uz comun și cu altă componentă – pentru cele de bucătărie.

Pentru a mări rezistența vaselor ceramice la umiditate, suprafața majorității lor, înainte de ardere, *era lustruită*, fiind redusă la minim porozitatea pereților. În dependență de destinația vasului, era lustruită una din suprafețe sau ambele, iar în cazul vaselor pentru lichide erau minuțios lustruite ambele suprafețe. E cazul recipientelor pentru păstrarea apei, a cănilor și, mai ales, a străchinilor sau castroanelor, care erau folosite la bucătărie. Pentru vasele utilizate la

prepararea hrăni la foc, probabil, era mai rațional ca ele să aibă porozitate sporită. Nu este exclus faptul că, anume, din această cauză unele tipuri de vase, pe care le-am nominalizat mai sus, erau aproape totalmente nelustruite.

Culoarea ceramicii descoperite în procesul săpăturilor arheologice este foarte diversă, de obicei, fiind menționat că ea variază de la negru-cenușiu până la cărămiziu. Cu toate acestea, în baza unor complexe închise, cercetate în perimetrul așezărilor, putem constata că pentru ceramica getică lucrată cu mâna este caracteristică arderea reducătoare, culoarea obișnuită a vaselor fiind de nuanțe cenușii.

Luând în considerație polifuncționalitatea diverselor forme de vase, care este lesne de presupus, la baza clasificării am pus, în primul rând, formele întregi sau întregite din complexele menționate anterior, cronologic fiind plasate în ordinea următoare: nr. 1/1998, 3/1999, 6/2000, 9/2002, 5/2000, 4/1999, I/2001. Deoarece formele întregi de vase în așezări, de obicei, sunt puțin numeroase, pentru obținerea celei mai concludente reprezentări despre sortimentul acestora și ale ornamentelor, am apelat la reconstrucția grafică a vaselor în baza fragmentelor expresive. Reconstituirea grafică a unor tipuri izolate sau a unor variante am efectuat-o prin analogie cu formele înrudite din alte zone ale arealului getic. Stabilirea tipurilor și variantelor s-a realizat pe baza arhitectonicii vaselor și ale proporțiilor diferitor părți ale lor, iar când acest lucru era imposibil, în baza deosebirilor esențiale observate vizual în morfologia și ornamentația părților superioare ale vaselor (tipologia detaliată vezi anexa 3).

Ceramica lucrată la roată, de asemenea, este parte componentă a setului ceramic descoperit în cadrul siturilor getice și este de import. Constituind, în linii generale, 3-5 %, din totalul colecției ceramice a fiecărei așezări (excepție – Butuceni), din punct de vedere tehnologic și morfologic, în cadrul ei putem deosebi amfore pentru transportarea și păstrarea produselor lichide – a vinurilor și uleiului de măsline, și vase de calitate, utilizate pentru a servi la masă.

Amfore sau ambalaj ceramic. Una din cele mai complete scheme tipologice privind dezvoltarea producției de amfore în principalele centre grecești, din care se exportau vinuri și ulei de măsline, a fost elaborată recent de către S. J. Monachov. După cum recunoaște, însuși, autorul, clasificarea propusă „... este un instrument, ce permite a scoate în evidență tendințele evoluției formelor de ambalaj, specifice anumitor centre de producție, și a argumenta cât mai detaliat și precis cronologia lor” [179, p. 9]. Evident, în cazurile când materialele discutate de noi depășesc limita informației cuprinse în studiul amintit, vom apela și la alte surse, acest lucru fiind specificat de fiecare dată. Recent, am analizat foarte minuțios această categorie de vestigii [162, p. 243-274], de aceea analiza după centrele-producătoare o prezentăm în anexa 5.

Pentru a epuiza analiza materialului amforic depistat în siturile getice din zona împădurită a silvostepii Nistru-Prut, specificăm că o bună parte din descoperiri încă rămân indeterminabile,

ca centrului producător sau ca tip de ambalaj. Din acest punct de vedere, numai în situl de pe promontoriul Butuceni, sunt circa 20 de profiluri ilustrate de buze [80, fig. 116-119], pentru care nu figurează nicăieri niciun fel de informație.

Vase ceramice lucrate la roată. Acest grup de recipiente include cele două varietăți de ceramică lucrată la roată, ce apar în așezările geților – vasele de lux cu firnis negru și cele cenușii de uz cotidian. În setul ceramic al așezărilor getice ele constituie: Saharna „La Revechin” – ceramică grecească cu firnis negru în jur de 0,1 %, și ceramica cenușie în jur de 0,5 % din totalul ceramicii descoperite; la Butuceni, unde fragmentele de vase și ambalaje grecești constituie 21,6 % din setul ceramic, vasele cenușii lucrate la roată sunt prezente doar în proporție de 0,4 % [80, p. 52], iar pentru cea cu firnis negru informație lipsește; la Hârtopul Mare ceramica cenușie poate fi calculată la 1,36 % din totalul setului ceramic [17, p. 218]; în așezarea Hansca „Toloacă” ceramica cenușie constituie 0,6 % [209, p. 119], însă, în contextul, așa-numitei construcții nr. 1 (șanțul), din cele 4572 fragmente ceramice doar 7 sunt cenușii lucrate la roată [187, p. 116], adică 0,15 % din total, iar ceramica cu firnis negru apare în fragmente singulare. Din păcate, nu deținem informații statistice și pentru alte situri, dar aceste două varietăți de ceramică lucrată la roată nu ar putea depăși limita mediei prezentate, ele constituind împreună mai puțin de 1 %.

Amfore sau ambalaj ceramic. Una din cele mai complete scheme tipologice privind dezvoltarea producției de amfore în principalele centre grecești, din care se exportau vinuri și ulei de măsline, a fost elaborată recent de către S. J. Monachov. După cum recunoaște, însuși, autorul, clasificarea propusă „... este un instrument, ce permite a scoate în evidență tendințele evoluției formelor de ambalaj, specifice anumitor centre de producție, și a argumenta cât mai detaliat și precis cronologia lor” [179, p. 9]. Evident, în cazurile când materialele discutate de noi depășesc limita informației cuprinse în studiul amintit, vom apela și la alte surse, acest lucru fiind specificat de fiecare dată. Recent, am analizat foarte minuțios această categorie de vestigii [162, p. 243-274], de aceea analiza după centrele-producătoare o prezentăm în anexa 4.

Ceramica cu firnis negru, din punct de vedere tehnologic, este lucrată din pastă frământată minuțios, în calitate de ingrediente apărând, uneori, particulele de mică sau particule mărunte de calcar – în dependență de zăcămintele de argilă utilizate. Arderea ceramicii se făcea în mediu oxidant, culoarea fiind cărămizie sau alte nuanțe de roșu, după care se aplica firnisul negru și, uneori, desenul în figuri roșii sau negre. În siturile getice din silvostepă ceramica cu firnis negru este cunoscută doar în fragmente sau reconstituiri grafice, însă, grație studiului fundamental asupra vaselor de acest fel, cunoscute în Grecia continentală [242], a devenit posibilă includerea în circuit și a acestei categorii de descoperiri.

Cea mai timpurie apariție a vaselor grecești de lux la geți este marcată de fragmentul unui *lekanis cu firnis negru*, descoperit în așezarea fortificată Saharna „La Revechin”, în complexul

adâncit nr. 6 [50, p. 29]. Este parte a unui vas-castron de formă semisferică, pe fund inelar. Buza verticală a recipientului are modelat pe perimetrul exterior, sub margine, un prag-suport orizontal pentru susținerea capacului. Mânerele în bandă lată de circa 2 cm sunt prinse orizontal, de la nivelul pragului. În spațiul dintre mânere vasul avea un ornament pictat, probabil, în zigzag, din figuri roșii pe fundal deschis. Diametrul gurii a fost în jur de 29 cm (a. 5, tab. 4/1). Piesa descrisă are multe similitudini, inclusiv ca dimensiuni, cu recipientul ce figurează printre materialele Agorei ateniene, de tip 1217 [242, p. 321, pl. 40/1217].

Tot apariție singulară, și tot în așezarea Saharna „La Revechin”, este un *bol* (*one-handler*) [39, p. 31] de formă semisferică pe fund lat inelar. Buza vasului este îngroșată spre interior, cu aplatizare oblică. Singurul mâner era aplicat orizontal la nivelul buzei. Firnisul este de culoare neagră, cu luciu metalic. Diametrul vasului la gură este de 15 cm (a. 5, tab. 4/2). Este un exemplar de bol similar celor de tip 753 [242, p. 290, pl. 31/753].

Spre deosebire de piesele anterioare, fragmentele de *kantharos* reprezintă forma de vas ce apare în mai multe situri getice, în care au fost efectuate săpăturilor arheologice. Câteva exemplare fragmentate, inclusiv una întregită grafic, sunt atestate în așezarea Saharna „La Revechin” [56, p. 98-99, fig. 8/17; 43, p. 264, 269-270, fig. 2/2], nelipsind la Saharna Mică și Saharna Mare [81, p. 46, fig. 39/10; p. 104, fig. 94/2; p. 118, fig. 114/11; p. 137, fig. 142/16], recipiente de acest fel fiind prezente și în așezarea Glingeni II „La Șanț” [126, p. 41, табл. XCI/3-4]. Pe Răut fragmente de *kantharos* sunt găsite la Butuceni [62, p. 180, fig. 10/11], iar în Codrii de Sud – la Stolniceni [90, p. 382].

În cazul tuturor acestor descoperiri pare să fie vorba de una și aceeași variantă de *kantharos* – vas cu partea superioară de formă tronconică, corp bombat și aplatizat, pe picior inelar de formă semisferică, gol în interior (identice în toate patru situri – Saharna „La Revechin”, Saharna Mică, Saharna Mare, Glingeni II). Din punct de vedere morfologic (particularitățile de modelare a buzei), printre recipientele din așezările enumerate deosebim două variante: 1 – cu profilul buzei îngroșat spre exterior în formă de triunghi, fiind vorba de *kantharos* de tip 701-702 [242], depistat în toate siturile amintite mai sus; 2 – cu profilul buzei de grosime uniformă, adică piese de tip 707 sau 709 [242], una găsită în așezarea Saharna „La Revechin” (a. 5, tab. 4/3) și reconstituită grafic [56, fig. 8/17], încă un profil similar figurând în tabela cu materiale din groapa nr. 55 (a. 5, tab. 4/4) a așezării Saharna Mare [81, fig. 114/11].

Vasele-*bol* sau străchinile de mici dimensiuni, acoperite cu firnis negru, sunt cunoscute în număr mai mic, fiind menționate printre materialele descoperite de Gh.D. Smirnov în așezarea Saharna Mare [143, p. 191, рис. XLVI/6], precum și printre cele de la Butuceni [62, p. 180, fig. 9/7; 10/1-3,6-9,13; 80, p. 60, fig. 120-121]. În cazul piesei de la Saharna (a. 5, tab. 4/5), cu

particularitățile specifice ale profilului și diametrul la gură de 16,2 cm (conform desenului), avem un bol de tip 806 [242, p. 293-294, fig. 8/806].

Cât privește piesele de la Butuceni, nominalizate ca boluri, desenele publicate [62, fig. 10] lasă impresia că printre descoperiri pot fi atât boluri propriu-zise, cât și vase de tip bol. Astfel, în baza parametrilor morfologici și metrici, piesa de la figura 9/7 [62, p. 194] este un *bol* cu profil curbat spre interior, pe fund inelar, de tip 838 [242, p. 296, pl. 33/838], iar în cazul celei de la figura 10/13 [62, p. 195], în baza acelorași parametri (9 cm la buză), este o *cupă-kantharos* (a. 5, tab. 4/7) cu mânerele amplasate pe linia diametrului maxim sau în jumătatea inferioară a corpului, fixate doar la una din extremități. Aceasta din urmă este un vas de tip 688 [242, p. 285, pl. 28/688]. În acest context menționăm că un vas de același tip (a. 5, tab. 4/6) este și piesa din contextul trusei de magician din șanțul așezării Hansca „Toloacă” [187, p. 115; 86, fig. 43/1]. Partea inferioară a vasului de la figura 10/10 [62, p. 195], cu corpul canelat pe verticală (în studiul din 2002 – două piese, tab. 4/8-9), pare să aparțină unei *oinochoe*, similare celor de tip 104 [242, p. 244, pl. 5/104]. Cât privește piesele de la figura 10/1,3 [62, p. 195] – pentru ele nu avem niciun fel de analogii, profilul și specificul de modelare a fundului fiind caracteristice pentru ceramica cenușie. Autorii studiului ulterior [80, p. 60, fig. 121/1,2,4,5] le găsesc analogii printre descoperirile din orașele din nord-vestul Mării Negre.

Printre fragmentele de vase nedeterminate din așezarea Saharna Mare (79, fig. 142/9-15) figurează și profilul incomplet al unui vas cu caneluri verticale (a. 5, fig. 142/14), aplicate în jumătatea inferioară a corpului, de la nivelul liniei diametrului maxim (egal cu 11,5 cm). În cazul acestei piese (a. 5, tab. 4/10) pare destul de verosimil să vedem o *cupă-kantharos* cu gâtul înalt curbat spre exterior în profil, de tip 692 [242, p. 285, pl. 28/692].

Ceramica cenușie lucrată la roată, tehnologic, este confecționată dintr-o pastă bine frământată, fără degresanți vizibili, arderea fiind completă și uniformă. De obicei, ea este lustruită la exterior și moale la pipăit [38, p. 32]. În cadrul acestei varietăți de ceramică sunt și exemplare acoperite cu angobă, care după lustruire și ardere căpăta o nuanță cenușiu-negrie cu luciu metalic. Rareori se întâlnesc și vase din pastă bine frământată, având ca degresanți șamotă mărunță sau alți degresanți destul de vizibili. În așa fel, această varietate de ceramică, omogenă la prima vedere, tehnologic, este destul de variată, aceste diferențieri de ordin tehnologic marcând, probabil, centre diferite de producție.

Din punct de vedere morfologic, însă, această varietate de ceramică, puțină la număr, este reprezentată și de un număr limitat de forme, printre ele figurând, îndeosebi, ulciorușele cănițele, o gamă mai variată de străchini sau castroane și un număr redus de forme singulare.

Ulciorușe au fost documentate în așezările Saharna „La Revechin” [40, p. 109; 53, p. 10, fig. 20/5] și Saharna Mare [143, p. 191, рис. XLVI/3,5; 81, p. 136, fig. 142/8], precum și la limita de sud a arealului, în așezarea Hansca „Toloacă” [209, p. 119, рис. 2/3].

Din punct de vedere morfologic, deosebim două tipuri de *ulciorușe*:

- vase cu corpul globular, gâtul înalt cilindric și curbat spre exterior în partea superioară, cu marginea îngroșată și carenată, iar fundul pe inel nu prea înalt. Pe gât sunt aplicate caneluri late horizontale și toată suprafața este acoperită cu angobă de culoare negrie. În afară de o singură piesă din așezarea Saharna Mare [143, p. 191, рис. XLVI/5], restul vaselor menționate sunt de acest tip (a. 5, tab. 5/1-3) și sunt vase grecești de uz cotidian (a. 5, tab. 5/4), de un standard apropiat tipului 1707 [242, p. 356, pl. 79/1707].

- *ulciorușul* din săpăturile lui Gh.D. Smirnov în așezarea Saharna Mare are corpul piriform aplatizat, gâtul înalt cilindric cu marginea trasă unghiular spre exterior, și fundul inelar (a. 5, tab. 5/5). Și acest *ulcior* este un vas grecesc de uz cotidian – formă similară tipului 1706 (a. 5, tab. 5/6), din descoperirile în Agora ateniană [242, p. 356, pl. 79/1706].

Apropiate de *ulciorușe*, ca funcționalitate, sunt *cănițele*, cunoscute în mici fragmente în cadrul mai multor așezări, dar ca forme determinabile morfologic avem o piesă în așezarea Saharna „La Revechin” [50, p. 25, fig. 18/5] și alta în așezarea Hansca „Toloacă” [209, p. 119, рис. 2/4]. Tehnologic și morfologic ele sunt diferite. Piesa de la Saharna are în pastă particule de mică, fiind un vas cu corpul globular (a. 5, tab. 5/8), iar cea de la Hansca nu are niciun fel de componente vizibile în pastă, având corpul de formă bitronconică cu muchia rotunjită (a. 5, tab. 5/7). Vasele de acest fel au, de obicei, toarta supraînălțată, trasă din buza arcuită sau evazată unghiular. Pentru *cănițele* bitronconice găsim similitudini în zona Histriei și în unele complexe getice de la sud de Dunăre, începând cu sfârșitul sec. V – începutul sec. IV a. Chr. [68, p. 99].

Străchini și vase apropiate ca formă de acestea, în așezările getice cercetate nu sunt multe. Reconstituite grafic sunt vasele din așezările Hansca „Toloacă” [209, p. 119, рис. 1/2] și Hansca „Pidașcă” [187, p. 111], piese de acest fel sunt la Butuceni, atât din săpăturile lui Gh. Smirnov [148, p. 56, fig. 16/3-4], cât și din cele ulterioare [80, p. 52-53, fig. 92/6], recent ele fiind documentate în așezările Saharna Mică și Saharna Mare [81, p. 46, fig. 39/8; p. 109, fig. 100/3]. O analiză vizuală a acestor piese, din start, denotă diversitatea lor tipologică, în fiecare caz, cu excepția celor de la Butuceni, piesele fiind absolut diferite și cu greu putând fi concepute, chiar, ca variante ale unui tip sau variante ale formei. Cu toate acestea vom trece în revistă piesele vehiculate în literatură drept *străchini*.

Străchini, în sensul direct al cuvântului, pot fi considerate doar piesa fragmentată din situl de pe promontoriul Butuceni (a. 5, tab. 5/9) și cea din stratul cultural al așezării Saharna Mică (a. 5, tab. 5/10). Prima este de formă semisferică aplatizată cu marginea trasă spre interior și buza plată

orizontal, lătită spre exterior, iar a doua – de formă tronconică, cu buza verticală și marginea rotunjită, pe partea externă având ornament din două linii incizate orizontal, cu o linie ondulată între ele. Ca degresant este șamota mărunță. Diametrul la gură este circa 31 și 33 cm. Pentru cea de-a doua piesă se dă o datare largă, în sec. IV-III a. Chr. [81, p. 46], dar piesele similare, ce reproduc modelele grecești, sunt datate în sec. IV a. Chr. [68, p. 119, pl. LXXXII/5,6].

Tot printre străchini, funcțional, amplasăm, așa-numitele, *străchini cu mânere* circulare orizontale, care, detaliate conform parametrilor morfologici și metrici, diferă mult de la un exemplar la altul. De fapt, ele sunt, mai sigur, diverse tipuri de *lecan*e (vase de tip 20, Moscalu), executate în tehnologia ceramicii cenușii.

Vasul din așezarea Hansca „Toloacă”, de formă generală tronconică cu buza verticală [148, рис. 16/2] și diametrul la gură de circa 25 cm (a. 5, tab. 5/11), are similitudini cu lecanele cu firnis negru de tip 1223, datate între anii 350-325 a. Chr. [242, p. 322, pl. 40/1223]. Cel de-al doilea vas din această așezare [148, p. 56, рис. 16/1], de formă similară celui precedent, are buza puternic îngroșată spre interior, iar mânerulele semiovale, circulare în secțiune, sunt prinse sub margine (a. 5, tab. 5/12). Vasul are diametrul la gură de 30 cm. Spre deosebire de prototipurile în firnis negru, aceste vase sunt reconstituite cu fundul plat.

Lecanelor a fost atribuită și partea superioară a vasului din groapa nr. 25 din incinta așezării Saharna Mare [81, p. 109, fig. 100/13], cu corp emisferic, puțin adânc, și marginea modelată în formă de platformă orizontală, lată de 2,8 cm și groasă de 1,2 cm, care mai are aplicate pe marginea exterioară două sau patru proeminențe mamelonare decorate cu striuri transversale (a. 5, tab. 5/15). Diametrul pe marginile exterioare ale buzei este de circa 32 cm și vasul este lucrat din pastă cu nisip mărunț. Probabil, este o lecană grecească de uz cotidian, ca parametri metrici ea plasându-se printre exemplarele din sec. IV a. Chr. [242, p. 365, pl. 86/1834].

Pentru a completa lista descoperirilor de lecan

amintim și de profilul unei străchini descoperite în situl Butuceni, care a fost reconstituită ca un vas cu patru mânere, de formă tronconică, cu buza înclinată spre exterior și marginea ușor îngroșată și aplatizată, iar mânerulele orizontale plate (a. 5, tab. 5/14), cu asemănări foarte generalizate cu cele ale vasului nr. 1 din așezarea Hansca „Toloacă”, fiind prinse mult sub nivelul marginii [148, рис. 16/3].

Asociate ca formă cu străchinile și lucrate în tehnologia ceramicii cenușii, sunt fragmentele unor vase, considerate a fi *luterii*, descoperite doar la Butuceni, prin săpăturile lui Gh.D. Smirnov [148, рис. 16/4], și prin săpăturile ulterioare [62, p. 181, fig. 9/6; 80, p. 60, fig. 121/11]. Ele au fost reconstituite ca vase cu trunchiul tronconic, cu diametrul larg până la 18-20 cm și nu prea adânci, având pe marginea buzei un decor în formă de „feston” aplicat prin apăsarea cu degetul pe pasta crudă. Reconstituite după desen piesele s-au dovedit a avea diametrul de 39 cm (a. 5, tab. 5b/5) și, corespunzător, 36 cm (a. 5, tab. 5/16). Ca parametri metrici, dar și ca

parametri morfologici, aceste vase sunt mai apropiate de parametrii vaselor-mortar de producție atică, luteriile având dimensiuni mult mai mari. Cât privește datarea acestor piese din situl Butuceni, în caz că contextul descoperirii lui Gh.D. Smirnov este restabilit corect [3, fig. 8], pledăm pentru o încadrare în limitele sfertului trei al sec. IV a. Chr., ca centru de producție fiind unul din orașele grecești din Pont, printre care este preferat Sinope [62, p. 181].

Vasele în formă de *oală* sunt reprezentate printr-un singur exemplar, reconstituit grafic, din stratul cultural al așezării Saharna Mare [81, p. 136, fig. 142/1]. Este un vas de formă globulară aplatizată, gâtul scund și buza evazată arcuit cu marginea îngroșată circular în secțiune și fundul inelar. Gâtul este accentuat cu un brâu în relief, încă un brâu ornamental fiind aplicat și pe umeri (a. 5, tab. 5/17). Piesa, se pare, a fost lucrată din pastă cu degresanți de mică și particule de calcar, având diametrul la gură de 22,5 cm și înălțimea reconstituită – 32 cm. Ea a fost asociată cu un vas de formă apropiată din necropola Kruglik [91, p. 28-29, fig. 3/8] și datată în ultimului sfert al sec. VII a. Chr. [81, p. 136]. Particularitățile morfologico-tehnice ale vasului de la Saharna diferă foarte mult de cele din zona cursului superior al Nistrului de Mijloc și se pare că în cazul lui este vorba de o piesă datată în limitele sec. IV a. Chr., când în acest sit nimeresc și majoritatea absolută a importurilor grecești.

Finisând analiza ceramicii cenușii lucrate la roată, din setului ceramic al așezărilor getice, am constatat că unele piese sunt vase grecești de uz cotidian, confecționate în metropolă, cât privește restul descoperirilor de acest fel – ele ar putea fi o producție a coloniilor grecești din Pont.

3.2. Unelte de muncă din metal, os, piatră și ceramică.

Acest grup de vestigii este destul de variat, atât din punct de vedere al destinației uneltelor, cât și al materialului din care ele sunt confecționate. Prezența lor în cadrul așezărilor getice ne demonstrează că, de rând cu olăritul, în cadrul comunităților erau practicate și diverse alte meșteșuguri, cum ar fi prelucrarea metalelor, a osului și pietrei, precum și multe altele. Este clar că un rol important în viața cotidiană juca și meșteșugul prelucrării lemnului și altor materiale organice, care nu s-au mai păstrat, în schimb sunt prezente diverse unelte ce servesc dovadă a acestor activități. Indiferent de aceasta, în clasificarea acestei categorii de vestigii vom lua ca bază materialul din care au fost lucrate piesele.

Unelte din fier sunt printre cele mai numeroase, printre ele fiind atât piese pentru practicarea acestui meșteșug, cât și din cele utilizate în alte domenii. Dovadă a confecționării acestor piese în cadrul comunităților sunt frânturile de **lupe de fier**, ce apar deseori în procesul cercetărilor, una dintre care provine din așezarea Saharna „La Revechin” (7,8x4,5x4 cm), cu greutatea de 0,205 kg [42, p. 46]. Spre deosebire de majoritatea obiectelor de fier descoperite în acest sit, ea avea doar urme a unui stadiu incipient de corodare, ce presupune calitatea înaltă a

metalului. Mai multe dintre așa-numitele, „bucăți de zgură de fier” ce au fost documentate aproape în toate siturile getice din regiune, în realitate pot fi tot bucăți de lupe de fier.

Desfundător de foale sau furcă pentru susținerea creuzetelor pe foc este piesa descoperită în complexul locuință-atelier nr. 9 al așezării Saharna „La Revechin” [42, p. 46, fig. 1/5]. Este lucrată în formă de bară circulară în secțiune, la bază (prin forjare) fiind modelat tubul de înmănușare conic cu orificiu pentru fixarea mânerului. Piesa s-a păstrat pe lungimea de 22 cm (a. 5, tab. 6/4). Nu cunoaștem analogii pentru această unealtă în cadrul vestigiilor getice de epocă, cu toate că mai multe asocieri sunt cu piesa numită dorn (lungă de circa 21 cm) din depozitul I de la Bunești [10, p. 252, fig. 1/1].

Clește. Este piesa descoperită în preajma cuptorului nr. 4 din așezarea Saharna „La Revechin” [42, p. 49, fig. 2/2], cu lungimea de 16 cm. Cleștii au gura scurtă cu capetele în formă de clanț și erau utilizați pentru susținerea unor obiecte nu prea mari în procesul lor de finisare prin forjare sau șlefuire (a. 5, tab. 6/3). Analogie pentru acest tip de clești poate fi doar exemplarul din așezarea Bunești, lung de circa 21 cm [10, p. 254, fig. 3/2].

Dălțițe. Cunoaștem doar două exemplare, în așezările Saharna „La Revechin” [42, p. 46, fig. 1/3] și Saharna Mare [81, p. 125, fig. 145/4]. Sunt de mici dimensiuni, lucrate prin forjare din bare rectangulare în secțiune (1-0,8x0,6-0,4 cm), aplatizate și ascuțite la un capăt. Ceafa este turtită prin ciocănire în procesul utilizării. Lungimea lor este de 8,5 cm (a. 5, tab. 6/1-2).

Topoare. Un exemplar este amintit printre materialele de la Butuceni [3, p. 108]. Nu cunoaștem această piesă, iar exemplarul, la care se face trimitere, provine, la sigur, din depozitul nr. 2 de unelte, de la Bunești „Dealul Bobului” din dreapta Prutului [10, p. 253, fig. 2/2]. Este tipul de topor universal, cu muchie rectangulară și gaură transversal-circulară de înmănușare, având lama trapezoidală în plan și tăișul mai lat decât muchia. Cele 7 exemplare de la Bunești [10, p. 253, fig. 1/3: 2/2-3: 5/3-6] au fost lucrate prin forjare, având forma și parametrii metrici variabili de la un exemplar la altul. Lungimea lor este între 15-19 cm. Tot în această așezare mai este atestat un tip specific de topor cu muchie pătrată și gaură transversală de înmănușare [10, fig. 5/1-2], probabil, utilizat special în tâmplărie, despre care, însă, autorul nu dă niciun fel de informații și piese de acest fel nu cunoaștem în așezările getice din silvostepa Nistru-Prut.

Dălți de tâmplărie. Unelte de acest fel, cunoscute în literatură cu denumirea de topoare cu dulie deschisă, săpăligi, tesle sau barde, au fost descoperite la Ofatinți [148, p. 54, рис. 15/5] și Solonceni „Hlinaia” [143, p. 150, рис. XIV/6]. Sunt lucrate prin forjare, din placă trapezoidală, latura scurtă fiind turtită și ascuțită, iar la celălalt capăt marginile laturilor lungi fiind îndoite în curbă, formând acea dulie deschisă pentru înmănușarea mânerului. Lungimea lor este de 8-8,5 cm și lățimea lamei de 5-5,5 cm (a. 5, tab. 6/5-7). 13 dălți identice tipologic, dar deosebite una de alta prin detalii de formă și parametrii metrici, provin din săpăturile în așezarea de la Bunești [10,

p. 252, fig. 1/4: 2/4-5: 6/1-9]. Acest sit ne mai pune la dispoziție încă un tip de daltă plată lungă de circa 16 cm, lucrată prin forjare, cunoscută în literatura de specialitate ca „topor cu aripioare” [10, p. 253, fig. 1/2], care încă nu este cunoscut în așezările din spațiul discutat.

Seceri. Apar în multe situri getice din regiune, în care au fost efectuate cercetări. Printre cele mai întregi este piesa din așezarea Alcedar „La Cordon” [26, p. 114, fig. 3/17], mai multe exemplare provin din așezarea Saharna „La Revechin” [50, p. 27, fig. 13/1; 51, p. 47-48, fig. 20/5,8; 53, p. 14, fig. 12/1], una din așezarea Hansca „Pidașcă” [148, p. 54, рис. 15/1; 186, p. 91-92], alta din situl Mășcăuți „Dealul cel Mare” [104, p. 49-50, fig. 12/1] și încă una a fost sustrasă din stratul cultural al incintei fortificate din pădurea Durlești (inedit). În toate cazurile este vorba de unul și același tip de seceri „cu ghimpe lateral”, lucrate prin forjare, cu mânerul în formă de peduncul scurt, vârful ascuțit al căruia este îndoit lateral sub unghi drept. Lama, în curbură alungită, este o continuare firească a mânerului, îngustându-se spre vârf, cu tăișul zimțat „spre sine”. Diferiți sunt doar parametrii metrici. Astfel, secera de la Alcedar are lungimea totală de 15,2 cm și lățimea maximă de 1,5 cm, iar cea de la Saharna s-a păstrat pe lungimea de 20,7 cm, cu lățimea lamei de 1,6 cm (a. 5, tab. 6/8-13). Aceiași varietate de dimensiuni, dar de tip identic, manifestă și cele 20 de seceri descoperite la Bunești [10, p. 255, fig. 7/1-8].

Cuțite. Aceste unelte sunt din cele mai frecvente descoperiri în cadrul așezărilor. O colecție din 7 piese provine de la Saharna „La Revechin” [39, p. 27, fig. 8/4; 50, p. 17, fig. 7/10; 53, fig. 12/6-10], trei exemplare sunt în așezarea Alcedar „La Cordon” [26, p. 113, fig. 3/4-5,7], câte unul este menționat în așezările Hansca „Pidașcă” [187, рис. 3/7], Hansca „Toloacă” [209, p. 122, рис. 1/5], Butuceni [80, p. 42, fig. 60/2] și Mășcăuți [188, рис. 27/2]. Toate exemplarele sunt lucrate prin forjare, de același tip, cu lama scurtă, având tăișul drept sau ușor curbat și muchia în curbă, ce trece în mânerul scurt, care este o continuare firească a curbei muchiei. În funcție de modul de fixare a mânerului, printre piesele prezentate deosebi două variante.

Varianta 1. Cuțite cu peduncul și prag în locul de trecere spre lamă, mânerul de lemn sau os fiind „îmbrăcat”. Pe unele exemplare din așezarea Saharna „La Revechin” s-au păstrat resturi de lemn pe fierul corodat (a. 5, tab. 7/1-4, 6, 8).

Varianta 2. Cuțite cu tijă, care mai păstrează orificii transversale sau nituri de fier, ele fiind prevăzute cu mânere cu plăsele duble din os, corn sau, chiar, din lemn (a. 5, tab. 7/5, 7, 9-11).

Atât exemplarele de o variantă, cât și cealaltă, au lungimea lamei în jur de 5-6 cm, rareori, circa, 7 cm, iar lungimea mânerului nu depășea 3 cm. Lățimea inițială a lamei era de până la 2 cm, dar sunt și multe exemplare cu lama mai îngustă (circa, 1 cm), probabil, epuizată prin ascuțire, la folosirea lor îndelungată. Cuțite similare, de „dimensiuni mijlocii” cu mânerul din os prins cu nituri sunt la Bunești [9, p. 164, fig. 1/1-2].

Sule. Această varietate de unelte, din fier, este o descoperire frecventă în cadrul multor așezări getice cercetate. Printre exemplarele mai relevante sunt cele din așezările Hansca „Toloacă” [187, p. 115, рис. 2/16], Butuceni [80, p. 42, fig. 60/4], Saharna Mare [229, p. 8, рис. 3/5], patru exemplare fiind descoperite în așezarea Saharna „La Revechin” [51, p. 12,15, fig. 4/4,11; 42, fig. 11/1-2]. Toate sunt de același tip, lucrate din bară pătrată în secțiune, cu latura de până la 0,5 cm, având partea perforatoare cu vârful ascuțit, rotund în secțiune, iar tija pentru mâner – cu capătul pătrat sau rectangular în secțiune și mânerul din lemn. Lungimea exemplarelor cunoscute este de 6-7 și până la 13 cm, diferența fiind explicată, deseori, prin gradul de uzare al pieselor (a. 5, tab. 7/15-21).

Ac. Din cauza parametrilor metrici reduși, amplificați de corodarea metalului, conservarea lor în sol o perioadă îndelungată de timp este puțin posibilă. Păstrată este doar o piesă din așezarea Hansca „Limbari” [188, p. 114, рис. 35/2], care este un exemplar lucrat prin forjare, cu urechiușă perforată pe capătul gros și ușor aplatizat, cu lungimea în jur de 6 cm și grosimea de până la 0,2 cm (a. 5, tab. 7/14).

Unelte din bronz sunt foarte puține, dar și acest metal era prelucrat în cadrul comunităților getice din silvostepă. Drept dovadă în acest sens servește *lingoul de bronz* în formă de bară cu secțiunea maximă de 0,75x0,95 cm și lungimea de 16,6 cm (a. 5, tab. 7/25), având greutatea de 85 gr, care a fost descoperit în așezarea Saharna „La Revechin”, în complexul locuință-atelier nr. 9 [42, p. 46, fig. 1/4], precum și mai multe picături de metal ce au apărut și în alte situri. Bronzul era folosit îndeosebi la confecționarea pieselor de podoabă și accesoriilor vestimentare, căci printre unelte avem doar o singură categorie de piese.

Sule. Astfel de unelte sunt cunoscute doar în siturile din împrejurimile s. Hansca, câte un exemplar în necropola Hansca „Lutărie” [182, p. 142, табл. 4] și așezarea Hansca „Pidașcă” [187, p. 112, рис. 3/11], și două în complexul adâncit din partea de vest a așezării Hansca „Limbari” [188, p. 114, рис. 35/3]. Toate sunt de același tip, lucrate din bară pătrată în secțiune, cu latura de până la 0,5 cm, având partea perforatoare cu vârful ascuțit, rotund în secțiune, iar cea opusă – cu capătul pătrat sau rectangular în secțiune. Lungimea exemplarelor cunoscute este de 10-15 cm (a. 5, tab. 7/22-24). Aceste unelte sunt întru totul similare celor executate din fier.

Unelte de os. La geți osul nu mai joacă un rol important la confecționarea uneltelor de muncă și din el sunt lucrate îndeosebi părțile componente ale unor unelte din fier sau unele oase erau adaptate ca unelte în anumite activități cotidiene.

Plăsele. Acestea sunt părți componente ale cuțitelor de fier și piese întregite de acest fel sau fragmente sunt cunoscute în așezările Hansca „Limbari” [188, p. 114-116 рис. 36/2-3,5], Saharna „La Revechin” [50, fig. 3/6, 13/2], Glingeni II „La Șanțuri” [126, p. 43, табл. XCI/6], Saharna Mică și Saharna Mare [81, p. 42, fig. 27/3 și p. 125, fig. 148/8-9; 143, p. 195, рис. L/8].

În majoritatea cazurilor acestea sunt plăsele de os sau corn (găsite aparte sau în pereche) de formă trapezoidal-alungită și semioval-aplatizată în secțiune. Perechile de plăsele erau prinse de cuțit prin intermediul a 3-4 nituri de fier. De obicei, la capătul mai îngust al plăselelor, o pereche de nituri este amplasată la o distanță de 1,3 – 2 cm unul de altul, pentru fixarea rigidă a tije scurte (până la 3 cm). Plăselele de la Hansca, Saharna și Glingeni sunt aproape identice ca formă și dimensiuni – lungimea lor este între 9,2 – 9,9 cm, cu grosimea de până la 0,5 cm, iar lățimea – în jur de 1,3 cm, la capătul îngust, și, în jur de 1,8 cm, la capătul lat. Uneori ele erau ornamentate cu decor incizat circular, ce acoperea tot mânerul (Hansca) sau doar o parte (Glingeni), fiind utilizate și liniile incizate transversale sau oblice (a. 5, tab. 7/26-33).

Ornamentul circular a servit ca argument pentru a atribui culturii geților și piesa provenită din săpăturile lui Gh.D. Smirnov în situl Saharna Mare [143, p. 141]. Fără a încerca să punem la îndoială acest fapt, atragem atenție asupra particularităților specifice acestei descoperiri. Tija de fier a „cuțitului” este, chiar, mai lungă decât plăselele de os (a. 5, tab. 7/13), ce nu este caracteristic pentru cuțitele geților. La un capăt și la celălalt are îngroșări ce marchează lungimea mânerului, iar plăsele de os cu ornament circular sunt doar în spațiul dintre aceste îngroșări. Diferă forma și lățimea acestor plăsele – rectangulare în plan, cu lățimea de 1 cm [143, p. 195, рис. L/8]. În caz că această piesă este parte componentă a vestigiilor getice din acest sit, pare destul de rezonabil să vedem în ea un import din lumea greacă.

Tub pentru ace. Obiecte destinate special pentru păstrarea acelor sunt cunoscute doar în așezarea Saharna „La Revechin” [51, p. 21, fig. 7/6], și alta, o piesă nefinisată, în așezarea Alcedar „La Cordon” [26, p. 115, fig. 4/25]. În ambele cazuri ele sunt confecționate din oase tubulare, tăiate pe lungimea necesară și finisate prin șlefuire-lustruire. La unul din capetele tubului de la Saharna au fost aplicate prin tăiere patru caneluri ornamentale, iar la piesa de la Alcedar – două mai late. Lungimea lor este în jur de 6 cm și diametrul 1-1,2 cm (a. 5, tab. 8/1-2), fapt ce presupune că acele obișnuite, folosite la cusutul hainelor, nu depășeau lungimea de 5 cm.

Ace. Astfel de unelte sunt doar menționate ca fiind descoperite la Hansca și Butuceni, lucrate din așchii subțiri de os, bine șlefuite, perforate la capătul opus celui ascuțit [3, p. 113]. Probabil, ele sunt tipologic similare celor din fier.

Împungătoare. Unelte pentru străpungere sau împungere au fost considerate piesele descoperite la Stolniceni, Butuceni și Alcedar [3, p. 113, fig. 65/13-15]. Cu toate acestea accentuăm că uneltele de acest tip sunt mai puțin caracteristice pentru geți și erau lucrate pe oase tubulare despicate, prin șlefuire.

Nu cunoaștem destinația oaselor cu urme de utilizare intenționată. În rândul acestora din urmă se înscriu un șir întreg de oase tubulare și așchii ale acestora, coastele de vite, cu urme de șlefuire, formată în procesul utilizării etc. Determinarea funcționalității lor urmează a fi stabilită

prin cercetări trasologice în laboratoare specializate. Aceleași cercetări sunt necesare și pentru cele două **obiecte-„instrumente”**, descoperite la Butuceni – un femur de bovină și unul de cal (a. 5, tab. 8/7-8). Ele au suprafața șlefuită și acoperită cu creștături transversale. În opinia autorilor săpăturii, acestea sunt unelte pentru prelucrarea postavurilor din lână după vopsire [80, p. 45, fig. 67/1-2], sau, combinate cu granule de nisip – „răzuitoari” pentru scoaterea stratului superficial de grăsimi de pe suprafața pieilor [3, p. 113]. Sigur, nu putem exclude o așa funcționalitate și, în așa caz, aceste unelte ar trebui să aibă una sau mai multe suprafețe plate pe toată lungimea. Însă, conform desenului în plan și în profil [80, fig. 67/2], oasele păstrează forma lor naturală, creștăturile fiind observate doar pe tubul osului, dar nu și pe epifize. Menționăm că o piesă similară – **os tubular** de ovi-caprină (epifizele lipsă) cu creștături orizontale de jur împrejur, perceptibile pe toată lungimea tubului, a fost descoperită și în așezarea Saharna „La Revechin” [51, p. 33, fig. 22/1], fapt ce ar presupune pentru ele o funcționalitate mai tradițională, poate, în procesul țesutului. Tot în acest din urmă sit au fost descoperite, alăturat, două **vârfuri de corn** de cerb, tăiate pe lungimea de 18 cm. Unul din ele avea perforat mai sus de jumătate un orificiu transversal, dispus în plan oblic față de lungul piesei, iar celălalt era cu urme de cioplire (a. 5, tab. 8/3-4). Coarne cu urme de prelucrare sunt și printre descoperirile de la Butuceni (a. 5, tab. 8/5-6). Ca să nu nominalizăm alte piese, vom adăuga că acest grup de obiecte poate fi completat în permanență, dar pentru analiza și determinarea lor este necesar un studiu specializat.

Unelte din piatră. Acest material și la geți continuă să fie tradițional pentru anumite activități cotidiene, fiind utilizate îndeosebi rocile mai dure, uneori, aduse de la distanțe mari sau, mai rar, rocile compacte și nu atât de dure, ce puteau fi mai ușor modelate.

Râșnițe. Sunt destul de frecvente, în așezarea Saharna „La Revechin” fiind cunoscute 7 piese întregi și păstrate în mare parte [38, p. 12; 39, p. 7; 50, p. 34; 51, p. 15,42; 53, p. 8,16]. Cu toate acestea nu în toate siturile cercetate ele sunt menționate. Forme întregite au apărut la Butuceni [80, p. 44, fig. 65/1-3], Alcedar „La Cordon” [26, p. 115, fig. 8/11] și Mășcăuți [104, p. 50, fig. 14/1-2], iar piese fragmentate au fost documentate în siturile Saharna Mică, Saharna Mare și Saharna „La Șanț” [81, p. 45,126,158], precum și în așezările din preajma satului Hansca [187, p. 95,99,113]. De obicei, pentru râșnițe erau utilizate lespezi sau pietre aplatizate din roci dure de piatră – calcar compact sau gresie, îndeosebi, cea de râu, printre fragmente figurând, chiar, și granitul. Forma lor este, de la patrulater neregulat și alungit (formă nativă), până la ovală în plan, cu prelucrarea suplimentară a suprafețelor laterale (a. 5, tab. 9/9). După modul de organizare a suprafeței de lucru, printre exemplarele mai întregite, putem deosebi două variante de râșnițe: *a*) cu suprafața de utilizare plată sau concavă pe lungul piesei, această variantă fiind, probabil, utilizată pentru râșnire cu ajutorul altei pietre alungite, deplasate transversal în lungul ei; *b*) cu suprafața de utilizare albiită spre centru, astfel de piese fiind prevăzute pentru pisarea și râșnirea

boabelor cu pisălogul prin rotații oval-concentrice. Dimensiunile medii ale pietrelor de râșniță variază pe lungime între 25-35 cm și pe lățime între 19-28 cm, grosimea, în dependență de gradul de uzură al suprafeței lucrative, variind de la 3-4 cm și până la 10-11 cm. Sunt cunoscute și excepții. Râșnița din gresie nr. 3 de la Butuceni (a. 5, tab. 9/9), cu suprafața albiită, are dimensiunile de 13x9x1-2,7 cm [80, p. 45, fig. 65/3], iar unul din exemplarele de calcar din cadrul complexului nr. 10 al așezării Saharna „La Revechin”, de formă ovală regulată, tot cu suprafața albiită – dimensiunile de 50x37x20 cm [53, p. 8] și o greutate de până la 50 kg.

Cute. Sunt lucrate, preponderent, din gresie, dar se întâlnesc și piese din șist. Cât privește forma lor – este diferită, cu toate că întotdeauna tinde spre paralelipiped, ce are cele patru suprafețe lungi lucrătoare, sau, doar cele late. Unele exemplare au pe suprafețele lucrătoare canale adâncite, formate în procesul de ascuțire a unor obiecte pentru perforare (sule, ace etc.). În diversitatea enunțată deosebim o variantă specifică de cute, prevăzute la unul din capete cu un orificiu transversal (a. 5, tab. 9/1-6). Încă una din particularități, ce individualizează aceste piese, este forma lor aproape regulată – lungi și subțiri, exemplarele întregi depășind lungimea de 10 cm. Cutele de acest fel erau adaptate pentru a fi purtate agățat la brâu și sunt cunoscute în așezările Hansca „Pidașcă” [187, p. 112-113, рис. 3/10], Saharna Mare [81, p. 126, fig. 149/2] și Butuceni [80, p. 44, fig. 64/6-7,9-10]. Particularitățile enunțate ale acestor piese nu constituie criteriu special pentru a le individualiza ca tip aparte, deoarece, spre exemplu, una din piesele din așezarea Saharna „La Revechin” (a. 5, tab. 9/7), prin corelația parametrilor dimensionali (13,6x1,4x1,1 cm), se înscrie perfect printre cutele cu orificiu, dar el lipsește.

Matrice pentru turnat. Unica descoperire de acest fel (a. 5, tab. 9/8) este exemplarul bivalv pentru turnarea simultană (?) a câtorva piese inelare din al-doilea complex adâncit de la periferia de vest a așezării Hansca „Limbari” [188, p. 114-116, рис. 36/1,6; 3, p. 135, fig. 75/34]. Nu se precizează roca din care ele au fost confecționate și nici dimensiunile lor.

Pisăloage-percutoare. Sunt unelte cu ajutorul cărora se efectua pisarea și râșnirea pe râșnițele cu suprafața de lucru albiită. Am utilizat această denumire dublă, deoarece, în calitate de pisălog, foarte des, erau utilizați bulgării nativi de silex cu suprafața rulată. Astfel de piese, cu urme de utilizare, în contextul culturilor din paleolitic-hallstatt, sunt asociate cu unelte-percutoare pentru așchiera silexului. Pentru cultura geților, unde, aproape, nu apar unelte din silex, așa-numitele „percutoare” puteau fi utilizate ca pisăloage. În așezarea Saharna „La Revechin”, spre exemplu, în preajma râșniței mari (complexul nr. 10) au fost descoperiți 14 bulgări amorfi de silex cu mai multe suprafețe de utilizare, în diametru până la 10 cm [53, p. 10-12]. Piese cu caracteristici similare, din silex sau gresie-prund de râu, au fost găsite și în restul suprafeței incintei. Relevant este și setul descoperit în situl de pe promontoriul Butuceni – râșnița mică și percutorul-pisălog în formă de bilă cu diametrul de 5,5 cm [80, p. 44-45, fig. 65/3].

Unelte de ceramică. Acestea sunt, mai degrabă, piese componente ale unor unelte complexe sau piese-ajustări de ceramică, utilizate în diverse procese de muncă.

Creuzete. Astfel de piese au fost descoperite în preajma complexelor metalurgice din așezarea Saharna „La Revechin” [42, p. 46-49] și în procesul săpăturilor din așezarea Hârtoțul Mare [17, p. 213]. Sunt recipiente de mici dimensiuni, de formă conică sau cilindrică cu fundul rotunjit, deseori, cu cioc pentru scurgerea direcționată a metalului topit în matriță. Unele din ele mai păstrează pe interior rămășițe de aramă sau bronz, iar partea exterioară este zgurificată, formând o suprafață sticloasă. Una din cele mai mari piese de acest fel de la Saharna, de formă conică, avea înălțimea de 6,3 cm și diametrul la gură de 4,6 cm (a. 5, tab. 10/1). Destinație similară este presupusă și pentru lingurile de lut, amintite printre descoperirile din unele așezări, dar toate aceste situri sunt pluristratigrafice, cu nivel hallstattian de locuire, perioadă în care creuzetele erau modelate în formă de linguri de lut [59, p. 5-30].

Duze. Sunt tuburi de ceramică care protejau gura foalelor în procesul de prelucrare a metalelor. Unica piesă de acest fel (a. 5, tab. 10/2) este cea din așezarea Hansca „Limbari” [188, p. 116, рис. 37/1]. Nu sunt informații de ordin tehnologic. Cunoaștem că tubul era din lut, cu urme de zgurificare, având diametrul de 4,5 cm și păstrat pe lungimea de 13 cm. În lungul său piesa avea două orificii – unul central, cu diametrul de 2 cm, și unul în grosimea peretelui tubului, cu diametrul de 1 cm (a. 5, tab. 10/2), destinația acestuia fiind mai greu de presupus.

Fusaiole. Sunt prezente în orice așezare getică, în număr considerabil. Pentru a face unele asociații cantitative putem aduce, drept exemplu, doar două situri monostratigrafice – Saharna „La Revechin”, cu 88 piese (inedite) întregi și întregite grafic, descoperite în suprafața cercetată de 1204 m. p., și Alcedar „La Cordon”, cu 66 piese enunțate, descoperite în suprafața de 1260 m.p. [26, p. 114]. Actual, este imposibil de analizat întregul lot de descoperiri de acest fel, de aceea, ne vom rezuma la piesele descoperite în așezarea Saharna „La Revechin”, cu intenția că concluziile ar putea fi valabile și pentru alte situri.

Din punct de vedere tehnologic, majoritatea covârșitoare a fusaiolelor de la Saharna au fost lucrate din aceeași pastă ca și vasele ceramice – lut în amestec cu șamotă mărunță, având și suprafața lustruită, cu toate că apar și exemplare cu suprafața doar netezită. Acest grup constituie, circa $\frac{3}{4}$ din lotul descoperit. În restul rămas includem piesele lucrate din argilă, fără degresanți vizibili, executate mai neglijent, exemplarele confecționate prin șlefuire, din cioburi de vase lucrate cu mâna sau din fragmente de amfore grecești.

Primul grup tehnologic include mai multe forme-tipuri de piese:

- *fusaiolele bitronconice*, cu muchia carenată sau rotunjită și bazele plate sau concave, bine pronunțate sau abia evidențiate, de diametre diferite sau diametre egale (a. 5, tab. 10/5, 9).

Uneori, bazele aşchiate în procesul utilizării erau ulterior îndreptate-reparate prin şlefuire. Această formă este cea predominantă numeric – mai mult de jumătate din tot lotul;

- *fusaiiolele tronconice* apar mai rar, uneori, în exemplare singulare, având ambele baze plate sau ușor concave (a. 5, tab. 10/3, 7), acestei forme fiind atribuită și piesa cu muchie la bază;

- *fusaiiole globulare și cu secțiune elipsoidală*, mai frecvente ca cele precedente, dar puține la număr, cu bazele ușor aplatizate, sau inegal aplatizate, și profil rotunjit (a. 5, tab. 10/8, 10, 13);

- *fusaiiole cilindrice*, ca și tronconice, apar în exemplare singulare, uneori, fiind vorba de piese cu profil curbat și bazele late, plate sau puternic concave (a. 5, tab. 10/11);

- *fusaiiole în formă de ciupercă*, mai bine zis, în formă de pălărie de ciupercă, apar în unele situri, ele fiind mai puțin frecvente, având formă semiglobulară sau conică, cu baza concavă sau plată (a. 5, tab. 10/12).

Cel de-al doilea grup tehnologic, practic, poate repeta aproape toate formele-tipuri precedente, lucrate mai neglijent, uneori, cu orificiul acentric, dar în cadrul lui apar și *fusaiiole discoidale*, precum și în formă de mosor.

Cel de-al treilea grup tehnologic, grație materialului din care sunt confecționate, include doar *fusaiiole discoidale*. Fiind, uneori, lucrate din fragmente groase de ceramică, aceste piese creează impresia unei forme cilindrice. Și aceste fusaiiole sunt lucrate destul de neglijent, forma lor circulară fiind departe de perfecțiune, iar orificiul nu întotdeauna centrat (a. 5, tab. 10/4, 6).

Referitor la dimensiunile fusaiiolelor – în dependență de formă-tip înălțimea lor variază între 2-3,5 cm, iar diametrul între 2-4,5 cm.

Foarte rar această categorie de unelte este ornamentată, uneori fiind documentat decor din linii incizate sau împunsături, liniile incizate aplicate concentric pe o bază sau ambele. Pe una din fusaiiolele bitronconice liniile incizate, în grupuri aparte sau combinate în figuri cu împunsături, sunt aplicate și pe suprafața laterală superioară (a. 5, tab. 9; 5), iar pe o altă piesă, în formă de ciupercă, tot pe suprafața laterală – semne incizate în formă de „X” (a. 5, tab. 9; 3).

Pintadere sau calapoade. Așa au fost numite unele piese de formă apropiată de cea tronconică, cu „buton” în partea superioară, amintind de o șampilă. În forma lor clasică astfel de piese sunt cunoscute doar în cadrul așezărilor din împrejurimile satului Hansca, două exemplare cu baza ovală (a. 5, tab. 10/14-15) făcând parte din componența depozitului cu caracter magic din umplutura complexului-șanț al așezării Hansca „Toloacă” [187, p. 115, рис. 5/6; 86, fig. 45/5-6]. Tot în acest complex apar două pintadere cu baza circulară și două obiecte de formă alungită în plan, unul din care a fost interpretat drept figurină antropomorfă foarte stilizată [187, p. 114, рис. 2/8,9,14]. Aceste piese au fost lucrate din pastă în amestec cu șamotă. Un obiect similar pintaderelor cu baza circulară, interpretat drept lustruitor, provine de la Butuceni [80, p. 43, fig. 63/4], o piesă asemănătoare, probabil, fiind și cea descoperită la Alcedar [26, fig. 6/2].

3.3. Accesorii vestimentare, piese de podoabă și obiecte de cult.

Acest grup de vestigii nu este atât de numeros, dar destul de diversificat, incluzând mai multe categorii de obiecte lucrate, îndeosebi, din metale neferoase sau fier, pastă sticloasă sau lut, cochilii calcaroase sau os. Este vorba de fibule-bolduri, ace-agrafe și catarama de curea - toate destinate pentru ajustarea hainei, precum și de brățări, cercei, mărgelile și/sau pandantive – piese tradiționale de podoabă. Nu este exclus că pentru ajustarea îmbrăcămintei erau utilizați și „nasturi”, care erau lucrați din lemn, o astfel de funcționalitate putând fi atribuită unor piese-vertebre de animale sau pește cu urme de lustruire, precum și arșicelor de ovi-caprine perforate. Detalii ale unor piese de ajustare a hainei pot fi considerate și unele aplice din metal sau os, ce apar sporadic printre vestigiile descoperite în siturile getice.

Fibulele, pe lângă funcționalitatea lor directă de a fixa haina de tip pelerină, mai serveau și drept piese de podoabă, putând fi purtate și ca simple agrafe, din care cauză ele erau lucrate, în majoritatea cazurilor, din bronz sau argint, și, foarte rar, din fier. În cadrul siturilor getice din zona împădurită a silvostepii Nistru-Prut, pentru moment, sunt cunoscute șase fibule, și toate din bronz, printre ele fiind piesa descoperită de Gh.D. Smirnov în așezarea fortificată Saharna Mică [143, p. 199, рис. LIII/1] și încă una descoperită de M.A. Romanovskaja în așezarea fortificată Rudi „La Șanțuri” [210, p. 358-359; 148, рис. 34/1]. Ulterior, o fibulă ușor deformată a fost culeasă de N. Telnov de pe suprafața așezării Hansca „Pidașcă” [187, p. 112, рис. 3/6], un alt exemplar provine din situl fortificat Mășcăuți [188, p. 105, рис. 27/1; 3, p. 131] și încă unul din situl fortificat de pe promontoriul Butuceni [80, p. 47, fig. 69/1], ultima piesă sigură a fost descoperită mai recent la Stolniceni [5, fig. 4/13]. Unica fibulă din fier este doar amintită printre vestigiile din locuința nr. 12 din așezarea Rudi „La Șanțuri”, menționându-se că este cu bile pe capăt [217, p. 460], probabil, avându-se în vedere că este similară celei anterioare de bronz.

Din punct de vedere tehnologic pare incontestabil faptul că piesele de acest fel, cu corpul arcuit, erau lucrate prin turnare și finisate prin forjare și șlefuire. Cât privește detalierea lor din punct de vedere morfologic – modul de executare a resortului, amplasarea portagrafei și poziționarea piciorului, printre piesele enumerate mai sus, putem deosebi două grupuri distincte, cu denumirile lor specifice, utilizate în ultimul timp frecvent în literatura de specialitate.

Fibule de schemă tracică, un termen reușit, introdus recent în literatură prin aportul lui M. Babeș [65, 71], sau fibule tracice, sunt considerate piesele lucrate dintr-un fir, având piciorul liber, poziționat vertical, terminat în buton conic, piramidal, emisferic sau de altă formă, nu mai puțin important fiind faptul că resortul lor este realizat într-o singură spirală. Luând la bază aceste trei criterii principale, din cadrul descoperirilor noastre putem distinge două modele.

Modelul I – include fibulele de la Hansca, Butuceni și Stolniceni, care mai au în comun și faptul că portagrafa este realizată „pe fața” piciorului, când piesa este privită cu piciorul în dreapta (a. 5, tab. 11/1/2). Conform schemei tipologice elaborate de D. Măndescu [65, p. 71-92], care este mai compactă și rațională decât cea elaborată de V. Zirra [244, p. 29-53], fibula de la Hansca se înscrie în tipul I/1, cea de la Butuceni – în tipul III/2, iar pentru cea de la Stolniceni nu deținem detalii de ordin stilistic și metric. Drept criterii de departajare servesc grosimea, forma și secțiunea arcului, precum și unele elemente decorative ale piciorului – detalii ce pot avea o perspectivă cronologică [65, p. 78].

Modelul II – considerăm piesa ce provine din situl fortificat Mășcăuți care, conform principalilor parametri morfologici, este tot o piesă de schemă tracică. Ea este lucrată într-un fir, din bronz, având piciorul liber, poziționat vertical, resortul realizat într-o singură spirală și portagrafa realizată „pe fața” piciorului, când piesa este privită cu piciorul în dreapta, arcu fiind filiform, din bară rectangulară în secțiune, ornamentat cu decor pseudosolziform – linii incizate dispuse în unghi (a. 5, tab. 11/3). Deosebită de fibulele precedente este terminația piciorului – nu conică, îngroșată, emisferică sau altă formă, ci în spirală cu trei spire, poziționată pe orizontală, perpendicular corpului. Fibula de la Mășcăuți poate corespunde tipului IV/1 din schema lui D. Măndescu, cu corp filiform.

Fibule de schemă Latène, sau fibule celtice sunt considerate piesele descoperite în siturile fortificate Saharna Mică (acul lipsă) și Rudi „La Șanțuri” (acul și resortul lipsă), inclusiv exemplarul din fier. Este vorba de piese puternic arcuite, lucrate dintr-un singur fir, cu resort bilateral, în câte 2-4 spire de fiecare parte, și arc exterior, având portagrafa „pe dosul” piciorului, când piesa este privită cu piciorul în dreapta, iar piciorul, îndoit sub unghi intern, are terminația atașată corpului arcuit (a. 5, tab. 11/4/5). Ambele piese, judecând după desenele păstrate, au arcu neted, semicircular în secțiune, îngustat spre picior și resort, piciorul fibulei de la Saharna având un buton biconic decorativ și terminația „gofrată”, iar cea de la Rudi – două butoane biconice și terminația „gofrată”. Suplimentar, piesa de la Saharna are aplicate pe părțile laterale ale corpului șiruri de creștături oblice decorative, abia sesizabile. Ambele fibule sunt de același tip, cu analogii printre vestigiile celtice, încadrate de V. Kruta în orizontul cu fibule de tip Duchcov-Münsingen, care-și are începuturile în sfertul doi al sec. IV a. Chr., iar ultimele manifestări putând fi surprinse și în primul deceniu al sec. III a. Chr. [236, p. 81-84].

Catarama pentru curea am considerat piesele descoperite de M.A. Romanovskaja în așezarea fortificată Rudi „La Șanțuri” [212, p. 415], care au fost atribuite nivelului de locuire Lucașeuca-Poieniști [148, рис. 28/2-3]. Descoperirea recentă a unor piese identice (una întreagă și două fragmentate) în incinta așezării fortificate Saharna Mare [81, p. 129, fig. 146/2-3,9; 83, p. 197, fig. 5/10-12], în care nu este atestat nivel de locuire Lucașeuca-Poieniști, permite atribuirea

acestor piese nivelului getic, caracteristice, cel puțin, pentru zona de nord a arealului din silvostepa Nistru-Prut. Acestor descoperiri alăturăm acul de bronz rupt în locul răsucirii, din așezarea Saharna „La Revechin”, considerat ac de fibulă [43, p. 263, fig. 1/14]. Lungimea mare a acestei piese, ce depășește mult lungimea fibulelor cunoscute în acest areal, face probabilă atribuirea ei acelor de cataramă. Verigă de cataramă, probabil, este și piesa din fier, descoperită în așezarea Alcedar „La Cordon”, în studiul publicat fiind prezentă doar ilustrarea grafică [26, fig. 4/23], și tot verigă de cataramă fiind interpretată piesa din așezarea Saharna Mică [81, p. 45, fig. 29/1]. În zona de sud a acestui areal este cunoscută doar o singură cataramă, de proporții mari, din așezarea Hansca „Toloacă” [209, p. 122, рис. 1/7]. Astfel, dacă luăm în considerație și această din urmă descoperire, constatăm că în cadrul culturii geților sunt atestate două varietăți de cataramă pentru curea, de formă și, probabil, de tradiție absolut diferită.

Cataramă de schemă Latène, în formă de potcoavă, au fost nominalizate de către M.A. Romanovskaja piesele descoperite la Rudi (a. 5, tab. 11/6/7), lor putând fi alăturate și cele din zona Saharnei, recent descoperite (a. 5, tab. 11/8/10), cât și cea de la Alcedar. Piesele de acest fel erau lucrate din fier (Rudi, Alcedar și una Saharna Mare), sau bronz (Saharna Mare și Saharna „La Revechin”). Sunt cataramă cu veriga circular-ovală, lucrate din sârmă rotundă în secțiune, având capetele turtite în plan orizontal, răsucite „pe față” în tub și atașate unul de altul. Acul, sau limba cataramăi, de asemenea lucrat din sârmă, are vârful ieșit cu mult în afara limitelor verigii. Luând în considerație exemplarele descoperite la Rudi – una întreagă și cealaltă cu acul lipsă și veriga puțin deformată, putem constata că piesele de acest fel puteau să fie de dimensiuni variabile, cu diametrul maxim al verigii între 4-5,5 cm, și limba-ac, ce depășea limita verigii cu, circa, 1 cm. Cât privește datarea acestor cataramă de schemă Latène – context asociativ de descoperire avem doar pentru acul de cataramă de bronz (lung de 6,8 cm) din așezarea fortificată Saharna „La Revechin”, descoperit împreună cu gâtul unei amfore de Heraclea Pontică și un kantharos grecesc cu firnis negru [43, p. 263-264].

Cataramă de schemă balcanică am numit, convențional, piesa descoperită în situl Hansca „Toloacă” (a. 5, tab. 11/12), care este, probabil, o cataramă pentru curea de ajustare a echipamentului militar cu dimensiunile reconstituite de 5,6 x 4,6 cm, având acul-limbă scurt, ce nu depășește limita verigei. Cu condiția că piesa este parte componentă a nivelului getic din așezare – asocierea ei cu amfora de Thasos (tip II-B-2, Monachov), permite datarea ei între a doua jumătate a anilor 70 – anii 30 ai sec. IV a. Chr.

Agrafă-pandantiv în formă de elice fixată mobil pe un ac cu terminația în inel, utilizată, probabil, ca și fibula, pentru a prinde haina la piept, ori purtată ca simplă agrafă. În arealul discutat este cunoscut un singur exemplar de agrafe de acest fel, păstrat incomplet, din așezarea Saharna „La Revechin” [42, p. 53, fig. 2/1]. Agrafa, cu acul lipsă, lucrată prin turnare și finisată

prin șlefuire, este în formă de elice cu trei palete dispuse în plan vertical și orificiu pe centru (a. 5, tab. 11/13). Paletele sunt alungite și rotunjite la capete, două din ele fiind mai înguste și puțin mai scurte, cu partea orificiului dintre ele puternic roasă. La sigur, în această poziție pandantivul-elice era fixat pe capătul acului în inel. Piesa în discuție, prin unele particularități morfologice, se deosebește de cele cunoscute în complexele hallstattiene târzii din zona Dunării de Jos, spre exemplu, de cele din mormântul nr. 1 al necropolei Giurgiulești „Stâna lui Mocanu” [61, p. 122, fig. 2]. Pe de altă parte, ea este similară celei din așezarea antică Nadlimanskoe de la gurile Nistrului, datată până la începutul sec. IV a. Chr. [128, p. 174, рис. 5; 129, p. 129, рис. 74/8], o datare în limitele sec. V a. Chr. sugerând și contextul descoperirii de la Saharna.

Ac-agrafă în formă de toiag este o categorie de piese de podoabă, considerate, tradițional, a fi specifice sciților [225, p. 106] și utilizate pentru a prinde părul. Unica piesă de acest fel (a. 5, tab. 11/14), lucrată din fier, prin forjare, spre deosebire de cele cunoscute în mediul scitic și lucrate din bronz, a fost descoperită, de asemenea, în incinta așezării Saharna „La Revechin” [42, p. 53, fig. 2/3], în imediata apropiere de pandantivul-elice analizat anterior. Este o piesă lucrată dintr-o bară pătrată în secțiune, unul din capete fiind ușor subțiat și răsucit în formă de „S”, iar celălalt fiind ascuțit-rotunjit. Lungimea agrafei este de 11,5 cm. Cât privește datarea acului-agrafă cu terminația în formă de toiag, menționăm că în mediul scitic din silvostepă, unde această categorie de descoperiri este destul de frecventă și specifică, piesele cu terminație similară sunt „la modă” pe parcursul sec. V a. Chr. [225, p. 106], aceleași limite cronologice rămânând valabile și pentru agrafa de la Saharna.

Cerceii sau inelele de buclă, această din urmă denumire fiind preferată în literatura de specialitate, sunt categoria de vestigii care, aproape că, nu apar printre descoperirile din așezările getice. Primele trei piese de acest fel au fost documentate, ca fiind parte componentă a tezaurului de la Mateuți [196, p. 129-131, рис. 1/1], un cercel păstrat incomplet, a fost în componența mormântului prin incinerare nr. 31 al necropolei Hansca „Lutărie” [183, 111, рис. 1], iar cele mai recente descoperiri fac parte din tezaurul mixt, găsit undeva, prin împrejurimile s. Durlești [20, p. 6], și din componența „tezaurului”? din incinta Saharna Mare [83, p. 195-196, fig. 3]. Ca formă sau concepție de realizare, piesele cunoscute sunt de două tipuri.

Tipul I. Sunt cele mai simple forme de cercei, cunoscute prin exemplarele de la Mateuți, Durlești și Saharna Mare – piese circulare, cu terminațiile proeminente de formă tronconico-conică. Ele erau lucrate prin turnare (a. 5, tab. 11/15-17; 12/1-3), din argint (două de la Mateuți, cele de la Durlești și Saharna) sau, chiar, aur (unul la Mateuți), având formă de bară cu secțiunea circulară, îngroșată pe porțiunea opusă terminațiilor și subțiată spre capete. Piesele de argint au un diametru de 3,7-4,9 cm, iar exemplarul din aur – diametru de 2 cm. Modul de fixare este simplu, de „tip clips”, terminațiile conice permițând atașarea lor fără a avea găuri în urechi.

Cerceii de acest tip au fost „la modă” la populațiile din silvostepa Europei de Răsărit în sec. VII – VI a. Chr. [225, табл. 41/25-26] și au redevenit populare în sec. IV a. Chr., atât în zona de silvostepă, cât și la triburile scitice din stepă [225, табл. 41/80, 42/50]. Piese de la Durlești (pe care le-am studiat), au fost găsite împreună cu drahme de Histria și de Tyras din perioada autonomă (360-340 a. Chr.), putând fi datate în limitele mijlocul – sfertul trei al sec. IV a. Chr.

Tipul II de cercei este reprezentat printr-o singur exemplar – cel din necropola Hansca „Lutărie” (a. 5, tab. 11/18). Lucrat din aur, cerceul este în formă de piramidă cu baza triunghiulară și vârful în jos, pe vârf fiind aplicată o proeminență sferică, iar de bază fiind prinsă bara sistemului de fixare de urechi, păstrată incomplet. Pe fețele piramidei este aplicat un decor în triunghiuri, executat în tehnica „zerni”, în tehnică „zerni” și „scani” fiind ornamentată și baza barei de fixare a cerceului. Bara, sau inelul de fixare, cu secțiunea ovală, judecând după analogia tipologică din tumulul scitic Holodnâi Yar, din împrejurimile localității Smela, Ucraina [(240, p. 32, табл. 20/20), era de formă circulară, cu terminația îngroșată conic, atașată uneia din fețele piramidei. Fețele piramidei, în triunghiuri echilaterale, au latura cu lungimea de până la 2 cm. Cerceii de acest fel sunt considerați a fi de origine sud-dunăreană, tracică [176, p. 230], cu toate că pare să fi fost lucrați, mai degrabă, în atelierele grecești din orașele vest-pontice. Referitor la datarea lor – contextul tumulului scitic Holodnâi Yar și al necropolei Hansca „Lutărie” pledează pentru încadrarea piesei în discuție în limitele sec. IV a. Chr., mai sigur, în prima lui jumătate.

Brățările sunt o categorie de piese de podoabă mult mai frecvent întâlnite în cadrul așezărilor getice, cu toate că primele descoperiri sunt parte componentă a tezaurului de la Mateuți [196, p. 129-131, рис. 1/2-4]. Ulterior, brățări au fost găsite în așezările Hansca „Pidașcă” [187, p. 103, рис. 3/4], Hansca „Limbari” [188, p. 114, рис. 35/4], Hîrtopul Mare [17, 213, pl. 4/5] și la Butuceni, o brățară de fier și una fragmentată de bronz [80, p. 47, fig. 69/2,4], o piesă fragmentată fiind culeasă de pe suprafața incintei Mașcăuți [188, p. 105, рис. 27/4]. Tot fragmentată este piesa din bronz din prima incintă a așezării fortificate Rudi „La Șanțuri”, alte două exemplare din fier făcând parte din componenta complexului adâncit nr. 5 [97, p. 106-107, fig. 1/17, 2/20-21]. Încă o piesă păstrată incomplet a fost culeasă de pe suprafața așezării getice din preajma incintei fortificate Stolniceni, în imediata apropiere de locul descoperirii tezaurului monetar cu drahme de Histria și tetradrahme Filip II de tip Huși-Vovriești [153, p. 92, рис. 1/1], și două exemplare provin din incinta fortificației [5, fig. 4/16-17]. O brățară cu capetele frânte a fost descoperită printre rămășițele locuinței-atelier nr. 9 din așezarea Saharna „La Revechin” [43, p. 266-267, fig. 1/15] și trei piese au apărut în contextul „tezaurului”? din incinta Saharnei Mari [83, p. 193-195, 200, fig. 2]. Din punct de vedere al conceptului de realizare, printre descoperirile enumerate, putem distinge clar trei tipuri de brățări, fără detalieri morfologice suplimentare.

Tip I – *brățări spiralice*, care, în dependență de cantitatea metalului sau a cerinței de piață, erau realizate în două sau mai multe spire, din sârmă netedă de bronz sau argint, circulară sau ușor ovală în secțiune, având capetele libere aplatizate și, de obicei, realizate în formă de cap de șarpe, uneori, puternic stilizat. Acestui tip pot fi atribuite cele trei piese de argint din tezaurul Mateuți (a. 5, tab. 11/19-21) și cea de argint de la Saharna Mare (a. 5, tab. 12/5), piesele de bronz, păstrate incomplet, din așezările Hansca „Limbari” (a. 5, tab. 11/25), Stolniceni (a. 5, tab. 11/22), Saharna „La Revechin” (a. 5, tab. 11/23) și exemplarul din fier de la Saharna Mare (a. 5, tab. 12/6). Terminațiile în formă de cap de șarpe erau suplimentar detaliate sau ornamentate prin linii incizate, puncte și ștanțări circulare, cu decor fiind acoperită pe exterior și o anumită porțiune a corpului de lângă terminații. Sârma, din care ele erau lucrate, avea în secțiune 0,3-0,4 cm, iar diametrul pieselor, de 6-7 cm, putea fi adaptat la grosimea mâinii.

Piese de acest fel, cu motiv ornamental „cap de șarpe”, erau foarte populare în lumea tracă și în mediul scitic.

Tip II – *brățările cu terminațiile atașate* sunt în formă de cerc, cu capetele libere, tăiate drept sau rotunjite, poate, chiar, aplatizate, apropiate unul de altul (a. 5, tab. 11/24,28). Diametrul lor era modificat din contul dilatării capetelor sau, pentru a micșora diametrul, capetele erau trecute unul peste altul pe laterală. Piese de acest fel erau lucrate din bară de bronz sau fier, mai groasă ca la tipul precedent, de obicei, circulară în secțiune, cu suprafața netedă, pentru cele din fier (Butuceni, Rudi) și cele de bronz din așezările Hansca „Pidașcă” și Hîrtopul Mare. Cu toate acestea apar și exemplare care au suprafața exterioară ornamentată, cum e cazul piesei de la Butuceni, cu capetele în secțiune pătrată, decorate cu linie incizată în zigzag și puncte, pe partea circulară a piesei păstrându-se linii incizate transversal. În poziție normală brățările de acest fel aveau un diametru similar celor precedente, de 6-7 cm, grosimea în secțiune fiind 0,4-0,5 cm.

Tip III – *brățări cu capetele prinse*, sau de schemă Latène, sunt piesele circulare cu diametru fixat, lucrate, probabil, prin turnare. Cele două exemplare cunoscute – cel fragmentar de la Rudi (a. 5, tab. 11/26) și exemplarul întreg de la Saharna Mare (a. 5, tab. 12/4), au fost lucrate din bronz (cupru), având secțiunea circulară, cu suprafața netedă (Rudi) sau pseudo-torsionată și diametrul de 6,8 cm (Saharna). Brățara de la Rudi are aplicate pe partea externă grupuri de striuri transversale ornamentale, iar cea de la Saharna, tot pe exterior, decor solziform în relief.

Pandantivele și mărelele, cu toate că sunt două categorii de vestigii diferite, totuși primele, deseori, erau parte componentă a șiragurilor de mărele, ele putând fi purtate și aparte, în calitate de amulete sau talismane, ca pandantive fiind utilizate și unele mărele aparte. Acest grup de descoperiri, nu chiar numeros, este foarte variat din punct de vedere al formelor și materialelor, din care erau lucrate. Piese de acest fel apar izolat în toate siturile. Cu toate că a fost elaborat și un studiu special asupra tipurilor de mărele antice [(105, 123 p.), în cele ce urmează ne vom

limita doar la nominalizarea lor ca formă-material, cu indicarea provenienței lor, iar în cazurile posibile, fiind indicat și contextul asociativ de descoperire.

Pandantive-mărgele din colți de animale, frecvent întâlnite în toate epocile istorice, apar și în unele situri getice (a. 5, tab. 13/13-15). În așezarea Alcedar „La Cordon” au fost descoperite tocmai trei exemplare, cu orificiu pentru suspendare, în calitate de podoabe de acest fel fiind utilizați un molar de cerb, un colțe de câine și unul de mistreț [26, p. 115, pl. 4/3,11,27]. Încă două piese – colțe de canine și unul de mistreț, provin de la Saharna Mare [81, p. 129, fig. 116/11, 158/7; 83, p. 196, fig. 5/8-9], prima având în contextul descoperirii (gr. 56) o buză de amforă, probabil din sec. IV a. Chr.

Pandantive-mărgele din vertebre de pește (a. 5, tab. 13/16-17) sunt cunoscute, pentru moment, doar prin exemplarele din așezările Hîrtopul Mare [17, p. 213, pl. 4/8] și Saharna Mare [81, p. 129, fig. 158/3; 83, p. 196, fig. 5/4], în calitate de mărgică, în ultimul caz, fiind utilizat un disc-vertebră cu diametrul de 2,5 cm.

Pandantive-mărgele din valve de scoici „Unio” apar în unele situri de pe cursul Nistrului, cum e cazul piesei de la Alcedar [26, p. 116, pl. 4/22] și încă una în incinta fortificată Saharna „La Revechin” [51, p. 21, fig. 8/7]. Având orificiul perforat neglijent, ele, deseori, sunt considerate simple valve ce se întâlnesc frecvent în stratul de cultură.

Pandantive-mărgele din cochilii fosile (a. 5, tab. 13/18-19) au fost documentate în așezările Saharna „La Revechin” [53, p. 13, fig. 14/5] și Saharna Mare [81, p. 129, fig. 158/4,5; 83, p. 196, fig. 5/5-6]. În calitate de podoabe au fost utilizate cochiliile conice alungite a scoicilor de tip „Ceritum vulgatum Brug”, ce provin din depunerile Sarmatice ale văii Nistrului.

Pandantive-mărgele din cochilii-kauri (cyprea moneta), spre deosebire de celelalte tipuri precedente, pentru care a fost utilizată materie primă locală, sunt piese ,ce au apărut în așezările geților din lumea greacă, posibil, prin intermediul comerțului. Actual, sunt cunoscute doar două piese de acest fel, una (a. 5, tab. 13/21) fiind parte componentă a micului șirag de mărgele din sticlă policromă, din contextul complexului adâncit nr. 4 al așezării fortificate Rudi „La Șanțuri” [97, p. 103, fig. 2/2], cel de-al doilea exemplar (a. 5, tab. 13/20) fiind descoperit în contextul locuinței-atelier nr. 9 al așezării Saharna „La Revechin” [51, p. 26, fig. 8/3]. Ambele cochilii sunt din cele de dimensiuni mici, cu lungimea de 2-2,2 cm, având „spatele” polizat până la orificiu mare. Conform elaborărilor recente ambele complexe și-au încetat existența în limitele sfertului trei al sec. IV a. Chr. [43, p. 267, 277], perioada de pătrundere a acestor piese la geți putând fi nu mai timpurie de începutul acestui secol.

Pandantivele și mărgelele din lut sau piatră sunt tot o categorie de piese de podoabă de factură locală, dovadă în acest sens servind particularitățile tehnologice ale pastei (cu șamotă în calitate de degresant), din care ele erau lucrate, sau rocile de piatră utilizate. Mărgele pot fi

considerate cele cinci piese descoperite în așezarea Alcedar „La Cordon”, patru din care au formă rotunjită și una aplatizată. Aceasta din urmă are ca ornament împunsături neregulate [26, p. 116, pl. 4/2,15,18,19], similar fiind și exemplarul din așezarea Hansca „Toloacă” [209, p. 122, рис. 1/8]. Ele sunt de dimensiuni mici, până la 1,5 cm în lungime sau în diametru.

Mai frecvente sunt pandantive de forme diverse, unele purtate în componența șiragului de mărgelă, iar altele aparte, posibil, și cu funcții de amulete. Printre primele amintim două exemplare de formă ovală neregulată – din piatră și din lut, și una de formă triunghiulară, lucrată dintr-un fragment de amforă, toate fiind plate, și provenite din așezarea Alcedar „La Cordon” [26, p. 116, pl. 4/4,17,20]. Elipsoidală sau triunghiulară era și piesa-amuletă din piatră, păstrată incomplet, din așezarea Hansca „Pidașcă” [187, p. 98, рис. 2/2]. Drept pandantiv este considerată piesa din lut de formă oval-conică (lungă de 2,3 cm) din așezarea Mateuți „La Bașne” [143, p. 179, рис. XXXVIII/9] și cea de formă oval-alungită (2,7 cm), cu particularități morfologice zoomorfe sau antropomorfe, din incinta fortificată Mateuți [134, p. 220, рис. 2/3]. Tot cu funcție de pandantiv poate fi considerată și acea căniță în miniatură (înălțimea 1,5 cm) cu orificiu la toartă, lucrată foarte stăruitor, din așezarea Saharna „La Revechin” [50, p. 37, fig. 3/10]. O astfel de asociație ne este sugerată de următoarea formă de piese de podoabă.

Mărgelă în formă de amforă, lucrate din sticlă transparentă cu nuanță verzuie, sunt cunoscute în așezările Saharna „La Revechin” – una în umplutura complexului nr. 6 [50, p. 28, fig. 13/4] și alta din perimetrul complexului de suprafață nr. 10 [53, p. 12, fig. 14/4], și încă trei exemplare de la Butuceni [3, p. 137, fig. 75/16-18]. Piesele, ca formă, au asemănare foarte mare cu amforele – picior bine evidențiat, iar pe gât, între toarte, fiind amplasat orificiul pentru suspendare. Înălțimea lor nu depășește 1,6 cm, iar diametrul – până la 0,9 cm (a. 5, tab. 13/22-26). Mărgelile de acest fel, de producție grecească, nu formau șiraguri aparte, ci erau încadrate în componenta lor, cum putem judeca după unele descoperiri din complexele pontice [108, p. 33-34].

Mărgelă circulară „cu ochi” sunt numite o serie de piese de producție grecească, caracteristice unor perioade istorice mai largi, începând cu hallstattul târziu și până în epoca romană târzie. În siturile getice din arealul pus în discuție astfel de piese sunt cunoscute: la Alcedar [26, p. 116, pl. 4/1,8,14]; un exemplar de mari dimensiuni în așezarea Saharna „La Revechin” [51, p. 19, fig. 4/8]; o piesă la Saharna Mare [81, p. 129, fig. 158/1]. Mărgelă „cu ochi” sunt printre vestigiile nepublicate din împrejurimile satului Hansca [3, p. 136-137].

De obicei, aceste mărgelă erau lucrate din pastă sticloasă netransparentă, de culoare albastră, „ochii” fiind de culoare albă, cu „pupilele” albastre sau de altă culoare. Sunt și exemplare cu alte combinații cromatice, mărgelă fiind de altă culoare și dimensiuni. Cea mai mare mărgică de acest fel, din așezarea Saharna „La Revechin”, înaltă de 1,2 cm și diametrul de 1,9 cm (a. 5, tab. 13/27), este găsită într-un context plasat în limitele sfertului trei al sec. IV a. Chr.

Mărgele-pendantive tubulare „cu mască” sunt piese înrudite tehnologic cu cele precedente, în arealul dintre Nistru și Prut fiind înregistrat un singur exemplar, descoperit într-o groapă menajeră din incinta așezării Saharna Mare [81, p. 108, fig. 99/15]. A fost lucrată tot din pastă sticloasă netransparentă, de culoare albastră, cu puncte circulare albe pe extremitățile tubului și cu mască antropomorfă în câmpul central. Mărgica are dimensiuni destul de mari – lungimea de 2,5 cm și diametrul de 1,5 cm (a. 5, tab. 13/30).

Mărgelile din chihlimbar le nominalizăm ca grup aparte, grație pieselor din componența „tezaurului” descoperit în incinta fortificației Saharna Mare (a. 5, tab. 12). Toate cele circa 25 de exemplare, întregi și în fragmente, au formă elipsoidală, dimensiunile lor variind de la 0,8 la 1,7 cm în diametru, cu înălțimea de 0,3-1 cm [83, p. 196, fig. 5/5-6].

Mărgelile de alte tipuri și forme, majoritatea cărora fac parte din grupul de piese policrome, lucrate din sticlă sau pastă sticloasă netransparentă, monocromă sau policromă, de culori diferite, circulare sau alungite, au fost descoperite la Rudi. Sunt câteva piese de formă alungită și culoare albastră, cu dungi longitudinale de culoare albicioasă [97, p. 107, fig. 2/1], precum și câteva piese de culoare albă, din componența brățării de pe scheletul din șanțul primei linii defensive [210, p. 358]. Alte câteva exemplare circulare monocrome figurează printre diferitele tipuri de mărgelile de la Alcedar [26, p. 116, pl. 4/7,16] și Saharna Mică [81, p. 30, fig. 13/3], un exemplar fiind cules de pe incinta așezării Horodiște Călărași [92, p. 270, fig. 2/18], iar de la Mateuți provine o mărgică alungită, păstrată incomplet, din pastă sticloasă albastră, de mărime destul de impunătoare, păstrată pe lungimea de 2,5 cm [143, p. 179, рис. XXXVIII/2]. Încă o mărgică de formă similară celei precedente, de culoare neagră, cu un brâu alb transversal (lungimea 2 cm), figurează printre recente descoperiri din așezarea Saharna Mare [81, p. 190, fig. 158/2]. Printre materialele de la Horodiște este o piesă tubulară de culoare albastră „cu ochi” albi, păstrată parțial [92, p. 270, fig. 2/17], iar la Butuceni – o piesă în formă de paralelipiped (lungimea 1,3 cm), de culoare albicioasă, cu ornament inclus transversal, din patru linii ondulate de culoare galben brună [80, p. 47, fig. 69/3]. Nu încapă îndoială că mărgelile din sticlă sunt o producție grecească, fără a fi exclus faptul că fiecare oraș pontic să fi avut propriile ateliere de producere.

Oglinzile, ca parte componentă a culturii materiale a geților, au fost documentate doar recent, prin unicul exemplar provenit din incinta așezării fortificate Saharna Mare [47, p. 276-277, fig. 1]. Este o piesă monocomponentă cu mâner lateral, turnată din bronz, cu suprafețele discului plate, minuțios șlefuite, iar mânerul, tot plat, păstrat doar parțial, având colțurile frânturii rotunjite. Diametrul discului este de 18,6 cm și grosimea de 0,05 cm (a. 5, tab. 13/12). Este o producție meșteșugărească atică, caracteristică pentru sec. VI a. Chr., astfel de exemplare, reparate, fiind înregistrate și în complexele scitice din sec. IV a. Chr. [146, p. 43].

Obiecte de cult.

În această categorie de vestigii am inclus diverse descoperiri, unele din ele având doar tangențe cu practicile magico-vrăjitoarești, iar altele doar simbolic fiind considerate piese de cult.

Figurine antropomorfe din lut. Acestea sunt frecvente printre descoperirile din siturile cercetate, astfel de piese fiind găsite în număr impunător (circa 10) în așezarea Hansca „Toloacă” [209, p. 123, рис. 2/6-7; 188, рис. 56/1] și în șanțul ei, inclusiv printre piesele din trusa magico-vrăjitoarească [187, p. 113-115, рис. 2/7-7; 5/6]. Ele sunt cunoscute și în celelalte așezări din zona Hansca, o piesă fragmentată fiind culeasă de către N. Telnov de pe suprafața așezării Hansca „Pidașcă” [187, p. 112, рис. 3/9], cinci exemplare fiind menționate în așezarea Hansca „Limbari” [188, p. 171-172, рис. 56/2,4]. În zona Codrilor Centrali trei figurine au fost culese de pe suprafața așezării fortificate Horodiște, raionul Călărași [92, p. 270, fig. 2/1-3], și una de pe incinta de la Mașcăuți [(84, p. 105, рис. 27/3]. Pe Nistrul de Mijloc astfel de vestigii au fost documentate în incinta fortificată Mateuți [134, p. 220, рис. 2/1-2] și trei în așezarea Mateuți „La Bașne” [138, p. 63-64, рис. 1/3; 143, p. 180, рис. XXXIX/11,14,21)]. Încă o piesă a fost găsită în preajma incintei fortificate Glingeni II „La Șanț” [126, p. 43, табл. XCII/3], un exemplar, păstrat incomplet, în așezarea Saharna Mică [81, p. 30, fig. 13/2] și două piese în așezarea Saharna Mare [81, p. 130, fig. 157/5-6]. Printre piesele enumerate mai sus, ca principiu de realizare, putem deosebi câteva forme de figurine.

Tip I, *figurine cilindro-conice*. Includem în acest grup majoritatea pieselor de formă generalizată cilindro-conică (a. 5, tab. 14/1-5), circulare sau ovale în secțiune, multe din ele cu un grad sporit de stilizare, la unele antropomorfismul fiind doar abia perceput, cum e cazul uneia din piesele de la Saharna Mare [81, p. 130, fig. 157/5], sau, dacă le luăm în considerație și pe cele de la Alcedar și Saharna „La Revechin” [26, pl. 3/1-2; 39, fig. 4/11], doar cu antropomorfism presupus. Altele, însă, sunt executate destul de realist, cum e cazul figurinei „șezând” din cadrul depozitului din șanțul așezării Hansca „Toloacă” (a. 5, tab. 14/1), care are bine profilat, atât corpul, cât și partea facială [89, fig. 44/1]. Figurinele sunt de dimensiuni nu mari, înălțimea lor variind, la general, între 3,5-7 cm.

Tip II, *figurine de forma unei stele cu cinci colțuri*. sunt cele două piese aplatizate (a. 5, tab. 14/6,7) din așezările Hansca „Toloacă” [209, p. 123] și Glingeni V [126, p. 43, табл. XCII/3], ce reprezintă un corp uman schematizat, cele cinci colțuri indicând brațele și picioarele, detalii ale feței și corpului lipsind. Aceste figurine au dimensiuni nu mari, pentru piesa de la Glingeni, conform scării alăturate, înălțimea fiind de circa 7 cm și lățimea „în umeri” – până la 7 cm.

Tip III, *figurine cu orificiu*. Acest grup de figurine este individualizat conform uneia din particularitățile sale specifice – prezența unui orificiului, ce străbate piesa pe verticală, fapt ce ar sugera și modalitatea de utilizare a lor – „îmbrăcate” pe un suport de lemn. Primele piese de

acest fel, atribuite culturii geților, au fost cele trei exemplare descoperite în așezarea Mateuți „La Bașne” [143, p. 180, рис. XXXIX/11,14,21]. Ulterior, o figurină de acest fel a fost culeasă de pe suprafața așezării Horodiște, raionul Călărași [92, p. 270, fig. 2/1], încă o piesă fiind descoperită în așezarea Saharna Mare [81, p. 130, fig. 157/6]. În cazul lor este vorba de piese de formă generală cilindrică, circular-ovală în secțiune, cu dimensiuni nu prea mari, având înălțimea medie între 5-7,5 cm, orificiul vertical condiționând dimensiunile în secțiune între circa 3-5 cm. Figurinele din acest grup comportă grad diferit de stilizare – foarte stilizată, cea de la Horodiște, și, destul de realistă, feminină, cea din așezarea Saharna Mare (a. 5, tab. 14/8). Exemplarele descoperite la Mateuți, cu grad mediu de stilizare, mai au executat câte un orificiu transversal (a. 5, tab. 14/9-10). La cele două, considerate masculine, el este aplicat pe centrul pieselor (față-spate), marcând „gura?”, iar la a treia, feminină, păstrată incomplet, orificiul fiind aplicat, probabil, în jumătatea inferioară.

Zornăitoare din lut avem înregistrate doar în cadrul siturilor din microzona Hansca. În afară de cele patru piese din componența depozitului din șanțul așezării Hansca „Toloacă”, încă un exemplar a fost descoperit în așezarea Hansca „Pidașcă” [187, p. 103, рис. 3/5]. Toate aceste cinci piese sunt de un singur tip – de formă ovoidală (a. 5, tab. 14/11-15), lucrate cu mâna din pastă în amestec cu șamotă, ultima piesă nominalizată, cu înălțimea de 6,2 cm și diametrul de 3,5 cm, înscriindu-se printre cele din depozit. Două caracteristici deosebesc aceste descoperiri una de alta: piesele din depozit sunt cu orificii la capetele lungi, astfel ele putând fi îmbrăcate pe un șnur, iar cea din așezare nu are orificii, dar este ornamentată cu patru șiruri de împunsături, aplicate simetric pe axa lungă a zornăitoarei. Nu este exclus că cele două caracteristici, ce diferențiază descoperirile, să exprime funcționalitatea lor – pentru practici magico-vrăjitoarești, în cazul pieselor din depozit, și ca jucărie, în cazul exemplarului ornamentat și fără orificii.

Vasele de lut în miniatură au fost, deja, discutate, pentru multe piese din așezarea Saharna „La Revechin” fiind propusă utilizarea lor în calitate de recipiente pentru condimente. Cu toate acestea sunt un șir întreg de vestigii de acest fel, care, evident, nu corespund acestei funcționalități. Prezența a două vase în miniatură în componența depozitului din șanțul așezării Hansca „Toloacă” presupune de la sine utilizarea lor și în domeniul practicilor magico-vrăjitoarești, iar prezența lor frecventă printre materialele din contextul unor complexe locative sau de uz gospodăresc sugerează confecționarea lor și în calitate de modele-jucării. Vase de lut, considerate în miniatură, sunt cunoscute, în număr mai mare sau mai mic, aproape în toate siturile supuse cercetărilor. Cea mai bogată colecție a fost descoperită în așezarea Alcedar „La Cordon” – 34 exemplare, dintre care, majoritatea, au fost găsite în limita „cenușarului” [143, p. 158, рис. XXXI]. În situl Saharna „La Revechin” sunt 12 piese, analizate în compartimentul ceramicii lucrate cu mâna, în așezarea Glingeni II „La Șanț” sunt 5 piese [143, p. 140, рис.

VIII/8,9,11,15,16] și la Mateuți „La Bașne” 3 vase [143, p. 178, рис. XXXVIII/3,7,17]. În restul siturilor de pe Nistru, supuse cercetărilor, un singur vas în miniatură este menționat în așezarea fortificată Mateuți [134, p. 224, рис. 3/8], două au fost descoperite de Gh.D. Smirnov în așezarea Saharna Mare și unul în incinta Saharnei Mici [143, p. 194, рис. L/5,7; p. 199, рис. LIII/2], două piese mai fiind descoperite în umplutura valului incintei Saharna Mare [81, p. 130, fig. 85/5-6]. În zona Codrilor un văscior a fost cules de pe așezarea Mașcăuți [188, p. 105, рис. 27/6], pe Răut, și trei piese au fost descoperite în situl Hîrtopol Mare [17, p. 213, pl. 5/1,7,8]. Alte două exemplare provin din săpăturile lui T.S. Passek la Holercani [140, p. 345, рис.5/8-9]. În zona Codrilor de Sud, în afară de piesele amintite din componența depozitului Hansca „Toloacă”, vase mici și în miniatură au fost documentate în așezarea Hansca „Pidașcă” [187, p. 103, рис. 2/1,6].

Analiza acestor descoperiri, fără a fi detaliate, ne permite să facem concluzia că o bună parte din vasele atribuite categoriei „miniaturale”, ca și în cazul celor din așezarea Saharna „La Revechin”, pot fi considerate utilitare, fiind clasificate drept recipiente pentru sare de formă tronconică, semisferică, bitronconică etc., lucrate minuțios, având înălțimea de 3-5 cm și diametrul mediu între 4-6 cm. Restul vaselor în miniatură, de dimensiuni mai mici și, deseori, lucrate destul de neglijent, pot fi clasificate drept modele-jucării, care puteau fi folosite și în practicile magico-vrăjitoarești.

Zarurile sunt un grup de vestigii care, convențional, le putem considera piese de cult. Am atribuit acestei categorii rondelile din fragmente de ceramică și arșicele de os. Nu atât de frecvent, dar ambele categorii de piese sunt menționate printre vestigiile din siturile getice.

Rondelile din ceramică apar în multe așezări, dar, de obicei, în număr redus. Excepție în acest sens sunt așezările din preajma s. Hansca, în care astfel de piese sunt un lucru obișnuit. În așezarea „Pidașcă” sunt 8 exemplare, din care 6 sunt lucrate din fragmente de amfore și 2 din ceramică lucrată cu mâna, iar în șanțul așezării Hansca „Toloacă” au fost descoperite 24 de rondelile [187, p. 100,111,114,116]. Printre acestea din urmă 8 sunt din amfore și 16 din ceramică locală. În restul arealului locuit de geți astfel de piese apar sporadic în așezările Saharna Mare [229, p. 12, рис. 3/8; 22, рис. 5/3] și Saharna Mică [81, p. 34, fig. 19/5], iar în așezarea Alcedar „La Cordon” sunt menționate 9 exemplare [26, p. 114, fig. 5/20]. Lucrate din fragmente de pereți de vase prin șlefuirea muchiiilor, rondelile au diametrul destul de variat, între 1,5-5 cm, grosimea fiind și ea variabilă, în dependență de ciobul din care au fost lucrate. Rareori, prin șlefuire, erau îndreptate și suprafețele plate ale cioburilor, mai ales, a celor de amfore.

Arșicele, cu toate că le-am nominalizat drept piese utilizate ca zaruri, rareori le găsim amintite printre descoperirile din așezările geților. Două exemplare sunt în așezarea Hîrtopol Mare [17, p. 213, pl. 4/15,16] și încă trei piese în așezarea Saharna Mare [81, p. 130, fig. 159/2-4]. Am luat în considerație doar piesele cu evidente urme de prelucrare – perforare sau șlefuire

Sunt arșice de ovi-caprine, care au urme evidente de prelucrare suplimentară. Astfel, piesele de la Hârtopul Mare au fost șlefuite, iar cele de la Saharna Mare sunt perforate. Nu este exclus că în calitate de zaruri erau folosite și unele arșice fără urme evidente de prelucrare, dar acest lucru poate fi stabilit doar prin cercetări trasologice.

Diverse piese-jucării pot fi considerate, spre exemplu, unele vestigii din lut, evident lucrate în mod special. Nu ne propunem drept scop să discutăm acest subiect în detaliu, limitându-ne doar la nominalizarea prezenței lor în așezările geților. Piese din această categorie, 7 exemplare, au fost delimitate printre descoperirile din așezarea Alcedar „La Cordon” [26, p. 116], ele fiind pâinici și bile de formă rotunjită (una patrulater), cu secțiuni circulară sau aplatizat-ovală, cu diametrul mediu de 2,3-3,5 cm și grosimea 0,7-1,4 cm [143, p. 169-170, рис. XXXIII/20-23,29-31]. Două bile circulare de lut, cu diametrul 1,3-1,5 cm, provin din așezarea Saharna „La Revechin” [38, p. 23, fig. 15/7; 39, p. 10, fig. 4/9] și, tot aici, a fost găsită o bilă modelată într-o bucățică de pânză, amprentele căreia s-au păstrat după ardere [53, p. 10, fig. 14/2]. O bună parte din obiectele nominalizate au fost lucrate din lut fără ingrediente vizibile și par a fi „operă” a copiilor. Amintim și de piesele de formă conică (diametrul 1,5-1,2 cm) din așezarea Saharna Mare [81, fig. 159/5-9], pentru care nu avem un context cultural sigur de descoperire.

3.4. Piese de harnașament, arme și echipament defensiv.

Această categorie de vestigii, în mediul getic din silvostepa Nistru-Prut, nu este atât de numeroasă, în majoritatea cazurilor fiind cunoscute doar detalii ale setului de harnașament.

Psalii au fost descoperite, câte un exemplar, în așezările Rudi „La Șanțuri” [210, p. 358; 148, рис.28/12] și Saharna Mare [81, p. 129, fig. 146/1]. Din punct de vedere morfologic, ambele sunt de același tip – lucrate prin forjare din bară dreaptă de fier, patrulateră sau rotunjită în secțiune, având aplatizări duble cu orificii în partea centrală, iar terminațiile fiind modelate în formă de con sau îngroșate aplatizat (a. 5, tab. 13/9-10). Lungimea lor, corespunzător, este de 15 și 11,8 cm, cu diametrul orificiilor de 0,6 cm. Psaliile de formă dreaptă în plan sunt de tipul celor frecvent întâlnite în complexe funerare scitice de la mijlocul – a doua jumătate a sec. IV a. Chr. [177, p. 356-392].

Cataramele-inele sunt și ele cunoscute printre vestigiile culturii geților. Indiscutabilă este piesa din situl fortificat de pe promontoriul Butuceni, care este o cataramă utilizată pentru ajustarea curelelor de chingă și nu un inel de zăbală, cum insistă autorii publicației [80, p. 46, fig. 68/10]. Aceiași destinație pot avea și cele două piese din bronz din incinta de la Stolniceni, pentru care nu deținem altă informație [5, fig. 4/10,14]. În cazul celorlalte descoperiri de piese-inele, atribuirea lor setului de harnașament nu este întotdeauna sigură. Printre ele este inelul de bronz din așezarea Rudi „La Șanțuri” [148, рис.28/8] și unul din inelele de fier din așezarea

Alcedar „La Cordon” [26, p. 113-114, fig. 3/6], considerat ulterior inel de buclă [143, p. 174]. Tot în acest șir includem piesele din așezările Rudi „La Șanțuri” [97, fig. 1/3], Mateuți [134, p. 224, рис. 2/7] și Saharna Mare, acesteia din urmă, atribuită de autorii săpăturilor pieselor de harnașament, fiindu-i subscrise drept analogii piesele de la Mașcăuți și Hansca [81, p. 129, fig. 146/6]. Amintim că aceste două analogii, sigur, sunt brățări fragmentate, piesa de la Hansca [188, p. 114, рис. 35/4] mai păstrând și capul de șarpe stilizat la una din extremități. Parte componentă a setului de harnașament poate fi considerată și catarama de fier din așezarea Saharna Mică [81, p. 45, fig. 29/1], pusă pe seama pieselor vestimentare.

Printre cataramele-inele nominalizate, funcțional, putem distinge două varietăți de piese.

1. Inele-catarama pentru ajustarea curelelor de chingă, cum e cazul pieselor de la Butuceni și din așezarea Saharna Mică (a. 5, tab. 13/3-4), lucrate din bară de fier circulară în secțiune – prima de formă circulară, cu diametrul de 4,5 cm, iar a doua de formă rectangulară cu colțurile rotunjite (4,4x4,2 cm), ambele fiind înzestrate cu nodozități-fixatoare în formă de ciupercă (la Saharna, frântă), un fel de ac de cataramă rigid, supraînălțat pe suprafața laterală a cataramelor. Astfel de piese, de forme diferite, sunt frecvente printre vestigiile sciților din sec. IV a. Chr. Spre exemplu, în mormântul de cai (nr. 2) din tumulul aristocratic Vodiana Moghila, unul din seturile de harnașament avea catarama de chingă din bronz, de formă circulară, iar celălalt – catarama din fier, de formă rectangulară [177, p. 82, рис. 20/11; 21/2].

2. Catarama-inele pentru distribuirea rigidă a curelelor de căpăstru în intersecții unghiulare pot fi considerate restul pieselor (a. 5, tab. 13/5-8) din șirul celor amintite mai sus. Sunt exemplare de formă circulară, din bronz sau fier, cu diametre diferite, în dependență de lățimea curelelor ori de numărul de curele distribuite într-o intersecție sau alta. De obicei, aceste catarama-inele trebuie să fie întregi – turnate, în cazul celor de bronz/argint (Rudi, diametrul 1,6 cm), sau sudate, în cazul celor de fier.

Catarama-aplice, propriu zise, pentru fixarea intersecțiilor flexibile de curele, sunt cunoscute doar două – la Butuceni [80, p. 46, fig. 68/9] și în așezarea Alcedar „La Cordon” [26, p. 116, fig. 4/12-13]. Piesa de bronz de la Butuceni (a. 5, tab. 13/2) este cruciformă, cu urechiușa largă în formă de „D”, având pe față o rozetă cu patru petale, pe extremitățile petalelor și pe centrul rozetei fiind aplicate cercuri decorative. Dimensiunile piesei sunt de 2,9x2,9 cm, urechiușa mărinde volumul ei până la 1,8 cm [80, fig. 68/9].

Cea de-a doua piesă de acest fel este catarama-aplică de argint de la Alcedar (a. 5, tab. 13/1), destul de masivă, de formă circulară neregulată, urechiușa fiind, proporțional, mult mai mică decât la exemplarul precedent. La diametrul piesei de 4 cm, ea mărește volumul până la 1,3 cm. Pe fața cataramei este aplicată o rozetă în formă de floare cu opt petale alungite [26, fig. 4/12].

Arme.

Spre deosebire de grupul precedent de vestigii, armele, ca o categorie distinctă de descoperiri în cadrul așezărilor getice, sunt prezente doar prin vârfuri de săgeți de bronz. Alte varietăți de armament, cum ar fi spadele-pumnale și vârfurile de lance, sunt prezente, în tandem, doar în mormântul de la Olănești [219, p. 262-265, рис. 1] și, un vârf de lance, este parte componentă a mormântului izolat din stânga Nistrului de Jos, în preajma satului Speia, Grigoriopol [230, p. 125, рис. 1/3]. Aceste două complexe, aflate mult în afara arealului așezărilor getice din silvostepa interfluviului Nistru-Prut, au fost atribuite geților în baza ritului funerar practicat (incinerația) și a ceramicii lucrate cu mâna, utilizată drept urnă sau inventar funerar. Unica piesă de armament pentru luptă corp la corp – o spadă-pumnal cu lama păstrată incomplet, atribuită culturii geților, este vehiculată în literatură ca provenind din incinta de la Butuceni [80, p. 45, fig. 68/1]. În realitate, ea fost descoperită întâmplător în împrejurimile s. Trebujeni [147, p. 115, рис. 43] și, împreună cu piesa de la Lucașeuca, se include în acel grup de, circa, treizeci de „akinakes” scitici timpurii, ce figurează printre descoperirile izolate, găsite întâmplător în vastul areal al silvostepii dintre Nistru și Carpați [147, p. 115; 112, p. 153-154].

Spade-pumnale sunt cunoscute, prin unicul exemplar din incinerația de la Olănești, sau Palanca-Tudora. Este o piesă de tip „akinakes” (a. 5, tab. 15/43), cu *mânerul în formă de „T”*, care, mai sigur, este un pumnal, mânerul căruia are terminația segmentoidală, cu capetele ridicate în sus (antene reduse?), și garda în formă de „B” orizontal. Lama foliformă în două tășuri, romboidală în secțiune, are lățimea maximă în jumătatea inferioară și se îngustează simetric, formând ascuțișul. Pe terminația segmentoidală a mânerului este aplicat, în partea centrală, un decor din cercuri ștanțate, marginea extremităților fiind accentuată prin linie incizată. Lungimea pumnalului este în jur de 34 cm, a lamei – 23 cm [147, p. 116, рис. 40/1].

Luând ca bază particularitățile morfologice ale lamei pumnalului V. Lapușnean optează pentru o anumită descendență a formei din spadele de bronz central-europene (sec. XII–X a. Chr.) de tip Liptov, drept analogie luând descoperirea de la Nisporeni, iar piesa în discuție o consideră o producție a atelierelor sud-trace [147, p. 116-117]. A.I. Meljukova, însă, considera că pumnalul din complexul Palanca-Tudora a fost, doar, lucrat în stil scito-tracic [174, p. 45], iar din tabela anexată unui studiu ulterior vedem că prin forma mânerului, cu terminație segmentoidală, piesa în discuție este mai apropiată de exemplarul descoperit în partea arhaică (sec. VI–V a. Chr.) a necropolei Volkovty pe r. Sula din stânga Niprului de Mijloc [176, рис. 33/28]. Este complicat a decide univoc originea acestui tip de pumnale, cu toate că ambii autori nu exclud originea balcanică a piesei. Cât privește datarea acestui tip de pumnale – lucrurile sunt și mai puțin clare. Ele țin de încadrarea cronologică a complexului din care provine piesa. Inițial, mormântul din raionul Suvorov a fost datat în sec. IV – începutul sec. III a. Chr. [219, p. 262-

265], iar ulterior a fost deplasat în sec. V – începutul sec. IV a. Chr. [147, p. 116]. În unul din studiile mai recente datarea acestui complex a fost redusă la prima jumătate a sec. V a. Chr. [115, p. 163], cu toate că nu poate fi exclus și intervalul de timp din limitele sfârșitului sec. VI a. Chr.

Vârfuri de sulită, din fier, sunt cunoscute, la Rudi – în așezarea fortificată, și în mormintele izolate descoperite pe Nistrul de Jos, lângă Palanca-Tudora (împreună cu pumnalul analizat mai sus) și la Speia. Toate trei exemplare sunt lucrate prin forjare. Luând în considerație forma lamei și corelația dintre lungimea lamei și a tubului de înmănușare, fiecare poate fi privit ca tip aparte.

Vârful de sulită de la Rudi, din complexul adâncit nr. 1 [97, p. 107, fig. 1/1], este de tipul *cu lama foliiformă alungită, romboidală în secțiune*, și tub de înmănușare tronconic (tab 15/45). Lungimea totală a piesei este de până la 36,5 cm și lățimea maximă a lamei 2,8 cm, iar corelația dintre lungimea tubului și a lamei este de 1:2. Piesa a fost plasată în cadrul antichităților scitice din sec. IV-III a. Chr. [97, p. 107]. De altă parte, luând ca bază caracteristicile metrice și morfologice, cea mai apropiată analogie este piesa din mormântul tumulului scitic 6/2 de la Balabani [232, p. 35, рис. 14/1], considerată a face parte din compartimentul doi, varianta doi a pieselor de acest fel din clasificarea lui A.I. Meljukova, pe care ea le datează în sec. V a. Chr., dar care sunt în uz și în sec. IV-III a. Chr. [172, p. 42]. Într-adevăr, în celălalt mormânt scitic sincron (6/1) din tumulul nominalizat, a fost depusă o amforă grecească de Chios [232, p. 29, рис. 11/3], care, conform particularităților morfologice și parametrilor metrici, este un exemplar fracționat (6,5 l) de tip conic cu piciorușul în formă de protomanșon, varianta V-A – Monachov, piese ce au fost în circuit la sfârșitul sec. V a. Chr. [179, p. 20-21].

Piesa din complexul Palanca-Tudora este *cu lama foliiformă, romboidală în secțiune*, corelația dintre lungimea tubului de înmănușare și lungimea lamei fiind de 1:1,5. Muchia centrală a lamei este destul de expresivă, tubul de înmănușare tronconic (tab 15/44). Lungimea vârfului de lance este de 32,5 cm, cu lățimea maximă a lamei de până la 3,8 cm. Drept analogii din cele mai apropiate au fost invocate unele piese din complexe scitice din nordul Mării Negre, datate în sec. V-IV a. Chr., și din necropolele hallstattiene de tip Ferigele (România), datate în sec. VI-V a. Chr. [147, p. 114-115]. Fără a pune la îndoială corectitudinea analogiilor, la care s-a făcut referință, și care sunt valabile pentru încadrarea cronologică a complexului Palanca-Tudora, vom menționa că în mediul scitic nu cunoaștem vârfuluri de lance, ce ar fi servit drept prototip pentru piesele din sec. V-IV a. Chr., amintite în acel context. Printre cele mai timpurii figurează doar cele două exemplare din necropola plană de la Dănceni [147, p. 114, рис. 39]. Drept prototipuri mai apropiate ar putea fi unele vârfuluri de lance din hallstatul mijlociu, cum sunt cele de tip 1a, ce apar doar în necropolele de la Balta Verde și Basarabi [131, p. 185]. Pe de altă parte, vârfulurile de lance cu lama foliiformă sunt frecvent reprezentate, încă din perioada arhaică, pe ceramica grecească de lux pictată, cum ar fi, spre exemplu, desenul de pe platoul de

pe insula Rhodos, de la sfârșitul sec. VII a. Chr., desenul de pe amfora halchidiană, datată în jur de anul 540 a. Chr., pe amfora de la Vulci, datată în jur de anii 540-530 a. Chr. ș.a. [145, p. 80-83, foto 131, 136, 155]. Astfel, acest tip de vârf de lance este, mai degrabă, de origine balcanică sau grecească. Cât privește datarea – conform unor specificări recente, mormântul în discuție nu depășește limita superioară a primei jumătăți a sec. V a. Chr. [115, p. 163], cu toate că nu poate fi exclus și sfârșitul sec. VI a. Chr.

Piesa din mormântul de la Speia, considerată a fi tot cu lama foliformă [230, p. 125, рис. 1/3], are lama în formă de frunză triunghiular-alungită, cu unghiurile de la baza scurtă rotunjite, secțiune romboidală și tub de înmănușare de formă cilindrică cu inel la bază și orificiu pentru fixare (tab 15/46). În publicație lipsesc dimensiunile piesei, iar scara prezentată pare să nu fie comună pentru toate reprezentările de pe desenul corespunzător. Unicul lucru, ce poate fi stabilit cu exactitate, este corelația dintre lungimea tubului și lamă, egală cu 1:1,5. Referitor la datarea acestui complex, autorul susține că el se înscrie în perioada sec. IV-III a. Chr., cu toate că vârfurile de lance similare au fost în uz timp îndelungat și în areal destul de extins [230, p. 125].

Vârfurile de săgeți din bronz, sunt unica categorie de piese de armament, care apare în cadrul așezărilor getice, dar le găsim și în unele complexe funerare. Printre acestea din urmă sunt mormintele prin incinerare, considerate getice (nr. 86, 87, 104, 151), din cadrul necropolei Dănceni. Toate aceste descoperiri pot fi atribuite, din punct de vedere morfologic, diverselor varietăți de forme din cadrul tipurilor, evidențiate de A.I. Meljukova în seturile de tolbă din complexe funerare scitice [172, p. 14-32]. Printre descoperirile din așezările getice predomină vârfuri de săgeți de bronz cu trei aripioare (compartimentul II) și nu lipsesc cele în trei muchii (compartimentul III) – piese din cel de-al patrulea grup cronologic, și numai în incinerările de la Dănceni apar exemplare din cel de-al treilea grup cronologic.

Vârfurile de săgeți de bronz cu trei aripioare sunt cele mai frecvente în arealul getic din silvostepă. Conform unor particularități ale configurației aripioarelor, cât și a lungimii tubului de înmănușare, în cadrul lor putem deosebi mai multe tipuri.

1. Vârfuri de săgeți de formă piramidală alungită sau ușor arcuită în plan, cu tub de înmănușare, abia, evidențiat și scurt. Sunt exemplarele din mormintele 87, 104 și 243 ale necropolei Dănceni (tab 15/24-25), cu lungimea de 2,6-2,7 cm [147, p. 21, рис. 6/9-10]. Conform tipologiei elaborate de A.I. Meljukova aceste piese corespund *tipului* 8/2 din cel de-al treilea grup cronologic, datat între a doua jumătate a sec. V – începutul sec. IV a. Chr., cu mențiunea că ele lipsesc în componența seturilor din grupul cronologic precedent [172, p. 23]. S.V. Polin datează acest tip între limita sec. VI/V și limita sec. V/IV a. Chr. [246, p. 32].

2. Vârfuri de săgeți din categoria celor „bazice”, supranumite și „în formă de turn” deoarece în partea superioară aripioarele, de cele mai dese ori, formează un unghi obtuz spre vârf. Piesa

din mormântul nr. 86 al necropolei Dănceni (tab 15/26), cu lungimea de 2,3 cm, are unghiul slab pronunțat, aripioare ușor concave și tub de înmănușare slab evidențiat [147, рис. 6/11]. Aceste particularități exprimă similitudini cu vârfurile de săgeți de tip 9/5 din cadrul studiului elaborat de A.I. Meljukova, această variantă fiind specifică doar seturilor din grupul trei cronologic, ele fiind datate între a doua jumătate a sec. V – începutul sec. IV a. Chr. [172, p. 23], iar pentru S.V. Polin ele sunt nu mai târziu de limitele sec. VI/V și sec. V/IV a. Chr. [246, p. 32].

3. Vârfuri de săgeți cu pana de formă piramidală ascuțită și adâncituri între aripioare, majoritatea absolută a cărora au tubul de înmănușare scurt (tab 15/1,4-21,27-32,34-35,40-41). Lungimea lor medie este de 3,3-3,5 cm, dar sunt și exemplare de până la 4,5 cm. Astfel de piese au fost descoperite numai în așezări, fiind cunoscute printre vestigiile de la Rudi „La Șanțuri” [148, рис. 28/4-5] și din așezarea Mateuți „La Bașnea” [143, рис. XXXVIII/1], 12 exemplare au fost găsite în incinta așezării Saharna „La Revechin” [43, fig. 1/1,4-13], 8 – la Saharna Mare [81, fig. 52/2-3; 101/6; 147/7-10,12], două în fața sistemului defensiv [77, p. 266, fig. 3/2-3] și câte unul la Saharna Mică și situl Saharna „La Șanț” [81, fig. 17/5; 168/12]. Încă 6 exemplare figurează printre descoperirile de la Butuceni [80, fig. 68/2-7], două – în una din așezările din preajma Buțenilor [64, p. 189, fig. 2/2-3], și trei – la Stolniceni [90, fig. 4/4; 5, fig. 4/5-7]. În zona Hansca, câteva piese au fost culese de pe așezarea „Pidașcă” [187, рис. 3/8] și sunt ilustrate încă 3 exemplare din cele descoperite în șanțul așezării Hansca „Toloacă” [187, рис. 2/10, 17]. Conform elaborărilor lui A.I. Meljukova printre aceste exemplare predomină considerabil anumite variante ale vârfulor de săgeți de tip 4. Cu toate că piesele de acest tip sunt foarte frecvente și în cadrul celui de-al treilea grup cronologic, una din caracteristicile definitorii, privind atribuirea lor celui de-al patrulea grup cronologic, în opinia autoarei, este prezența printre descoperiri a exemplarelor *variantei 4/11*, lungimea cărora este 3,5 cm și supra [172, p. 29]. Cât privește datarea pieselor în discuție vom menționa doar că majoritatea vârfulor de săgeți de acest tip din așezarea Saharna „La Revechin” au fost descoperite printre rămășițele locuințelor arse, fiind asociate de materiale de import grecești, datate între mijlocul – sfertul trei al sec. IV a. Chr. [43, p. 263-270].

4. Vârfuri de săgeți cu pana de formă piramidală, cu caracteristici similare celor precedente, unica deosebire constituind forma aripioarelor, care nu sunt piramidale drepte, ci în curbă. Sunt cunoscute doar două exemplare – unul în contextul locuinței V (tab 15/2), alipite peretelui intern al zidului de incintă, din sectorul de nord al așezării Saharna „La Revechin” [43, fig. 1/2], și altul în așezarea fortificată Mateuți (tab 15/22), lung de 3,3 cm [134, рис. 2/6]. Acest din urmă exemplar, republicat ulterior, a fost clasificat ca vârf de săgeată cu tubul de înmănușare lung de tipul 8/1-3 din tipologia elaborată de A.I. Meljukova și atribuit celui de-al treilea grup cronologic [143, p. 186]. În desenul publicației primare, însă, este foarte clar vizibil că piesa are tubul de

înmănușare foarte scurt, cu orificiu lateral și se înscrie printre exemplarele de *tip 4*. Cât privește datarea acestei variante în limitele celui de-al patrulea grup cronologic – drept argument poate servi contextul descoperirii din așezarea Saharna „La Revechin”, cât și faptul că piese similare figurează printre cele 11 vârfuri de săgeți din mormântul scitic 8/1 al tumulului din împrejurimile s. Crasnoe, Grigoriopol, cu o fibulă de tip „tracic” [220, p. 40-41, рис. 19].

5. Vârf de săgeată cu trei aripioare, având tubul de înmănușare în tot lungul piesei și abia evidențiat la bază, iar aripioarele, în plan, fiind mai mult arcuite, decât piramidale. Lungimea totală este de 2,6 cm și lungimea tubului de înmănușare – 2 cm. Piesa provine din așezarea Solonceni „Hlinaia” (tab 15/23) și a fost atribuită tipului 3 din grupul al-treilea cronologic [143, p. 149, рис. XIV/1], conform elaborărilor lui A.I. Meljukova. Cu toate acestea, aspectul și detaliile menționate pledează pentru un exemplar din compartimentul II, de *tip 8/1*, piese ce apar pe parcursul celui de-al treilea grup cronologic și sunt frecvente în complexele celui de-al patrulea grup cronologic [172, p. 29]. Spre exemplu, în mormântul 8 al necropolei scitice Nikolaevka, ele sunt asociate de o amforă de Heraclea Pontică și un kantharos grecesc cu firnis negru, datat în a doua jumătate a sec. IV a. Chr. [228, p. 212, табл. 3].

6. Vârf de săgeată cu trei aripioare, la care aripioarele în plan, în partea superioară, formează un unghi obtuz spre vârf. Tubul de înmănușare este evidențiat, alungit până la jumătatea piesei, având și orificiu lateral la vârf (tab 15/3). Acest exemplar, lung de 3,1 cm, a fost descoperit în contextul construcției de suprafață nr. 10 din incinta fortificată Saharna „La Revechin” [53, p. 12, fig. 12/4]. Particularitățile morfologice ale piesei pledează pentru atribuirea ei *tipului 10/11* din schema tipologică a lui A.I. Meljukova, piese, ce apar pe parcursul celui de-al treilea grup cronologic [172, p. 24]. Exemplarul în discuție, însă, a fost descoperit în context cu un fragment de amforă de Cnidos (Soloha I) de tip I-A sau I-B, Monachov, și fragmente de kantharos cu firnis negru – tipuri ce au putut să coexiste doar în limitele sfertului trei al sec. IV a. Chr. [43, p. 269-270]. Absolut în aceleași limite cronologice se înscrie și mormântul 2 din tumulul 3 al necropole Nikolaevka, printre vârfurile de săgeți din el fiind și un exemplar identic [228, p. 208, табл. 3] cu cel de la Saharna.

7. Vârf de săgeată de formă piramidală cu trei aripioare, capetele cărora coboară mai jos de bază și formează ghimpi, tubul de înmănușare fiind lung, neevidențiat. Este una din piesele descoperite de Gh.D. Smirnov în incinta sitului Saharna Mare, lungă de 2,8 cm. În publicația recentă a acestor materiale toate trei vârfuri de săgeți, provenite din săpătură, sunt nominalizate a fi în trei muchii, de formă piramidală [143, p. 194-195, рис. L/1-3]. În realitate, însă, secțiunea de la bază a exemplarului de la figura L/1, cât și aspectul lui în plan, permit atribuirea lui *tipului 6/7*, conform schemei tipologice a lui A.I. Meljukova, variantă apărută pe parcursul perioadei celui de-al treilea grup cronologic [172, p. 23], dar foarte frecventă și în seturile de tolă din cel

de-al patrulea grup cronologic. Judecând după descriere și desen, tot acestei variante poate fi atribuit încă un vârf de săgeată din așezarea Saharna Mare, din săpăturile recente, lungimea lui de 2,7 cm [81, fig. 147/11] făcându-l similar cu cel precedent. În cadrul necropolei scitice Nikolaevka, astfel de vârfuri de săgeți, sunt printre exemplarele din mormintele 4, 7-8 și 13, datate în sfertul doi și trei al sec. IV a. Chr. [228, p. 208, табл. 3].

Vârfurile de săgeți de bronz în trei muchii sunt foarte puține, încă mai puține din ele putând fi atribuite cert unuia sau altuia din tipurile delimitate de A.I. Meljukova. Pentru moment piese în trei muchii sunt cunoscute doar printre vestigiile așezării Saharna Mare. În cadrul lor, conform unor detalieri de ordin morfologic, putem distinge câteva tipuri.

1. Vârf de săgeată cu pana piramidală lung de 3,4 cm (tab 15/36), muchiile la bază formând ghimp, cu tub de înmănușare scurt, evidențiat, hexagonal în secțiune [38, p. 34, fig. 17/10]. Piesa a fost culeasă de la suprafață, la 200 m depărtare, în fața sistemului defensiv. Particularitățile menționate pledează în favoarea atribuirii acestui exemplar *tipului 3/1* din clasificarea lui A.I. Meljukova, care semnalează că astfel de piese apar doar în unele complexe din cadrul celui de-al treilea grup cronologic [172, p. 24]. Cu toate acestea un exemplar identic găsim printre descoperirile din mormântul 4 al tumulului scitic 13, cu manta arsă, din preajma s. Butor, Grigoriopol, din stânga Nistrului [220, p. 107-111, рис. 55]. Ca piese de inventar în mormânt figurează un kantharos grecesc de tip 699 [242, p. 286], datat circa a. 350 a. Chr., și trei amfore biconice de Thasos de tip II-B-3 [179, p. 70-71], care nu mai apar în complexe din ultimul sfert al sec. IV a. Chr. Este rezonabil să atribuim acestui tip, cu unele rezerve, și exemplarul în trei muchii recent descoperit [81, fig. 147/13].

2. Vârf de săgeată de formă piramidală ascuțită, fără ghimp la baza muchiilor, cu tub de înmănușare neevidențiat (tab 15/37), având lungimea totală de 3,2 cm. Este încă una din piesele descoperite de Gh.D. Smirnov în incinta Saharna Mare [143, p. 194-195, рис. L/2], particularitățile ei pledând pentru una din *variantele 4/1-3*, conform clasificării lui A.I. Meljukova, care sunt în uz și pe parcursul celui de-al patrulea grup cronologic, dar care, ca și în complexe grupului precedent, apar destul de rar [172, p. 25].

3. Vârf de săgeată în trei muchii, de formă piramidală alungită, cu baza deteriorată (tab 15/38), păstrat pe lungimea de 3,8 cm, este a treia piesă din cele descoperite de Gh.D. Smirnov în incinta Saharna Mare [143, p. 194-195, рис. L/3]. Particularitățile atestate includ acest exemplar printre vârfurile de săgeți de *tip 8*, utilizate deosebit de larg în intervalul de timp a celui de-al patrulea grup cronologic.

Referitor la limitele cronologice ale celui de-al patrulea grup de seturi de vârfuri de săgeți, care, puțin se deosebește de seturile grupului cronologic precedent – A.I. Meljukova menționează că cel mai timpuriu complex, inclus în acest grup, urmează a fi considerat

mormântul lateral al tumulului scitic regal Soloha, iar cel mai târziu este tumulul regal Alexandropol [172, p. 25]. Conform unor elaborări mai noi, materialul amforic din primul complex, Soloha „lateral”, dă o datare în jur de anii 380 a. Chr. [178, p. 240-243], iar cercetările recente în tumulul Alexandropol, în baza materialului amforic, dau o datare în limitele sfertului trei al sec. IV a. Chr. [203, p. 161].

Echipament defensiv.

Această categorie de vestigii este puțin numeroasă și este reprezentată prin **detalii componente ale platoșelor** în formă de cămăși cu mânecă scurtă sau lungă, poate, deloc fără mânecă, acoperite pe toată suprafața sau, doar, în față, cu plăcuțe de metal, prinse solziform pe o bază din piele sau pânză aspră [172, p. 70].

Unica piesă de acest fel era cea din așezarea Rudi „La Șanțuri” [216, p. 476], dar recent, trei exemplare, păstrate incomplet, au fost găsite în incinta așezării Saharna Mare, lângă resturile sistemului defensiv [81, p. 128, fig. 107/21 și 146/10-11], încă o plăcuță fiind culeasă de pe una din așezările din preajma satului Buțeni, din zona Codrilor de Sud [64, p. 189-190, fig. 2/4].

Este imposibil, pentru moment, a propune o tipologie pentru aceste descoperiri, exemplarul de la Rudi fiind lipsit de orice informație suplimentară, iar din cele patru piese recent găsite doar una este întreagă (Buțeni). Cu toate acestea, toate descoperirile sunt plăcuțe din fier cu grosimea 0,1-0,2 cm, de formă rectangulară, cu marginea de sus (fixatoare) dreaptă și cea de jos cu colțurile rotunjite. Dimensiunile lor în plan sunt destul de variate. Cele trei exemplare de la Saharna (tab 15/39) sunt păstrate, conform catalogului, pe dimensiunile maxime de: 2x1,8 cm (I.14); 2x1,1 cm (I.15); 2,2x2,8 cm (I.16). Cât privește exemplarul de la Buțeni – dimensiunile lui sunt de 5x5,6 cm (tab 15/42) și, ca și în cazurile precedente, prima mărime este dată pe linia părții superioare, unde sunt perforate 2-3 orificii pentru fixarea lor în componența platoșei. Cât privește încadrarea cronologică a acestei categorii de echipament militar – platoșele au început să fie utilizate mai des, doar, începând cu sfârșitul sec. V și în sec. IV/III a. Chr.

Acestea sunt principalele categoriile de vestigii, care pot fi întâlnite în cadrul siturilor getice din zona împădurită a silvostepii dintre Nistru și Prut. Fără îndoială, prin cele expuse, nu a fost epuizat întreg arsenalul de descoperiri, unele, probabil, fiind rămase în afara atenției noastre, altele – apărând în procesul noilor cercetări de teren. Oricum, acesta este un proces logic și completarea ulterioară a capitolului va fi un lucru firesc.

3.5. Concluzii la capitolul 3.

Din săpăturile arheologice în cadrul culturii getice constatăm mai multe categorii de inventar, confecționat din diverse materiale – lut, metal, os, pastă sticloasă, piatră.

1. Cea mai numeroasă categorie de vestigii în siturile getice este ceramica, lucrată cu mâna sau la roată. Am stabilit că ceramica cenușie lucrată la roată nu este confecționată de geți, cum consideră unii cercetători. Aceasta este ceramică grecească de uz cotidian, adică este un import. Ceramica lucrată cu mâna, este de factură locală și constituie 92-96 % (excepție, Butuceni cu circa 77 %), restul de 2-3, și până la 5-6 % din ceramică sunt importuri grecești lucrate la roată – amfore, ceramică de lux cu firnis negru și ceramică cenușie de uz cotidian ultimele două nedepășind împreună 1 % din total. Ceramica de factură locală include nouă tipuri de forme ceramice cu circa 20 de variante. Printre importurile grecești sunt un număr limitat de amfore arhaice de Samos și timpurii de Chios cu gâtul umflat, iar majoritatea sunt amfore de sec. IV a. Chr. din circa 12 centre exportatoare de vinuri, tot în acest interval de timp înscriindu-se ceramica de lux și cea de uz cotidian.

2. Prelucrarea metalelor feroase și neferoase se efectua pe loc din materie primă importată – lupe de fier și lingouri de bronz, posibil, argint. Sunt cunoscute instrumente din fier utilizate în metalurgie – desfundător de foale, clește, dălțițe, creuzete din lut, matrice din piatră. Din fier, prin forjare, se confecționau topoare cu gaură transversală, dălți-tesle, seceri de tip „cu ghimpe”, varietăți de cuțite cu muchia curbată, sule, ace ș.a. Din bronz, prin forjare, doar rareori erau confecționate sule. De obicei, din bronz, prin turnare, se confecționau accesorii vestimentare (fibule, cataramae) și piese de podoabă (brățări, agrafe, cercei). Prelucrarea osului și cornului erau îndeletniciri auxiliare. Din corn se lucrau plăsele pentru cuțite, din oase tubulare – tuburi pentru ace, din colți de animale și vertebre de pește – pandantive, mărgelile. Din piatră, roci dure, se confecționau râșnițe de mână, pisăloage, percutoare, cutii variate ca formă și mărime ș.a. Din lut se confecționau, de obicei, creuzetele și fusaiiolele, cu toate că acestea din urmă puteau fi lucrate și din cioburi de amfore sau ceramică grosieră. Tot din lut se confecționau și figurine antropomorfe, pintadere, diverse rondule, mărgelile ș.a.

3. Printre accesorii vestimentare un loc aparte revine fibulelor și cataramelor, lucrate din bronz, dar și din argint sau fier. Specificăm că în zona Codrilor erau utilizate diferite variante ale fibulelor „de schemă tracică”, iar în siturile de pe Nistrul Mijlociu cele „de schemă Latène”. Aceiași tendință de răspândire, printre podoabe, manifestă și brățările de tipuri diferite, cu toate că cele spiralice cu capete în formă de șarpe apar și pe Nistru, în zona Saharnei. De tradiție răsăriteană sunt cerceii circulari cu capetele îngroșate conic și fixare de „tip clips”, iar piesa singulară de formă piramidală lucrați în tehnica „zerni” și „scani” este o producție a atelierelor pontice. Tot singulare sunt oglinda de bronz cu mâner lateral produsă în atelierelor din Atica prin a doua jumătate a sec. VI a. Chr., agrafa de fier în formă de toiag specifică pentru complexe funerare scitice și așezărilor de pe Nipru din prima jumătate a sec. V a. Chr., precum și agrafa cu terminația în formă de elice cu trei palete, specifică zonei pontice și dunărene. De producție

pontică sunt variatele tipuri de mărgelile din sticlă și pastă sticloasă, monocrome sau policrome. În schimb figurinele antropomorfe de lut și alte obiecte de cult sunt de tipuri caracteristice vastului areal getic din spațiul carpato-balcanic.

4. Piese de harnașament sunt foarte puține – două psalii de fier, două cataramă pentru ajustarea curelelor de chingă din fier și bronz, câteva cataramă-inele din fier și bronz pentru distribuirea rigidă a curelelor de căpăstru în intersecții unghiulare. Toate aceste piese sunt de tipuri frecvente în seturile de căpăstru din complexe funerare scitice din sec. IV a. Chr.

În toate așezările din silvostepă sunt prezente vârfuri de săgeți cu trei aripioare sau în trei muchii, de tipuri specifice seturilor de tolbă scitice, din complexe funerare din sec. IV a. Chr. Doar în necropola Dănceni sunt tipuri frecvente complexelor de la mijlocul – a doua jumătate a sec. V a. Chr. La Rudi apare și un vârf de suliță de fier specific antichităților scitice pe parcursul sfârșitului sec. V și în sec. IV a. Chr. Cele câteva plăcuțe de fier și bronz rectangulare cu prificii pe una din laturi sunt detalii ale platoșelor în formă de cămașă din piele sau pânză aspră, frecvente în unele complexe funerare scitice, îndeosebi, din sec. IV a. Chr.

4. CRONOLOGIA CULTURII GEȚILOR

În acest compartiment ne propunem să stabilim poziția cultural-cronologică a culturii geților printre vestigiile epocii fierului din spațiul discutat, ca ulterior, în baza unor date furnizate de categoriile de piese cu relevanță cronologică, să determinăm intervalul de timp în care au funcționat așezările lor din această regiune a vastului areal carpato-balcanic. Încadrarea cronologică constituie unul din obiectivele importante urmărite de cercetarea efectuată, acest lucru contribuind la înțelegerea cât mai detaliată a evoluției comunităților getice, în particular, în această regiune a spațiului est-carpatic, pentru a face posibilă cercetarea ulterioară a fenomenelor și evenimentelor ce au avut loc în întregul areal locuit de geți.

4.1. Poziția cultural-cronologică relativă a vestigiilor getice din silvostepă.

Pentru a stabili *poziția cronologică relativă* a vestigiilor getice din arealul zonei împădurite a silvostepii dintre Nistru și Prut un rol important revine siturilor pluristratigrafice, în componența cărora sunt prezente și materiale, incontestabil, getice. Din acest punct de vedere, dacă vom lua în considerație siturile, în care au fost efectuate săpături, putem constata unele particularități.

În zona Codrilor de Sud, dacă oțitem cazurile când vestigiile getice suprapun un nivel de locuire din eneolitic (Horodca Mare, Stolniceni) sau din epoca bronzului târziu (Hansca „Limbari”), o importanță aparte are necropola plană Dănceni. Revenirea recentă la materialele provenite din săpăturile acestui sit, cu atenție deosebită la cele din epoca fierului, intrate în literatura de specialitate ca orizontul de vestigii de tip Pârjolteni-Dănceni [96, p. 225-228], a permis să constatăm că orizontul de morminte prin incinerare, atribuite geților, suprapune un orizont de înmormântări prin înhumare, răvășite în mare parte, atribuite grupului de vestigii de „oșteni” ale culturii scitice mijlocii din spațiul dintre Nistru și Carpați [48, p. 235-237; 156, p. 165-167]. Acest din urmă orizont, în cadrul necropolei Dănceni, are limita cronologică inferioară în prima jumătate a sec. VI a. Chr. [115, p. 169], iar cea superioară – nu putea să depășească sfârșitul aceluiași sec. VI a. Chr. [159, p. 166-167].

În zona Codrilor Centrali este de remarcat situl fortificat de pe promontoriul Butuceni, în cuprinsul căruia nivelul getic de locuire din incinta de vest suprapune un nivel de locuire din epoca fierului timpuriu, atribuit vestigiilor de tip Saharna-Solonceni [80, p. 61-62] din interfluviul Nistru-Prut, încadrate recent în cultura Cozia-Saharna [139, p. 241-488]. Cele mai târzii manifestări ale ei sunt fixate la limita sec. IX–VIII a. Chr. [33, p. 362-363]. Ar mai fi de remarcat în această zonă și situl pluristratigrafic Holercani [198, p. 23-24], în care vestigiile atribuite geților sunt precedate de un nivel de locuire hallstattian timpuriu de tip Holercani-Hansca [58, p. 219-256], anterior celui de tip Saharna-Solonceni, și care-și încetează existența, undeva, în limitele primei jumătăți a sec. X a. Chr. [60, p. 356-357]. Tot în această zonă, în

incinta fortificată „Potârca” nivelul getic de locuire suprapune un nivel cu vestigii din epoca fierului timpuriu, atribuite culturii Chișinău-Corlăteni [189, p. 111-112], faza finală a căreia este sincronă cu cea a vestigiilor de tip Holercani-Hansca, adică, prima jumătate a sec. X a. Chr. [60, p. 337]. Important, însă, este faptul că nivelul getic de locuire din situl „Potârca” este urmat de unul cu vestigii ale culturii Poienești-Lucașeuca [189, p. 111-112]. Aceiași situație a fost surprinsă și în procesul unor cercetări în împrejurimile s. Mașcăuți [188, p. 105], unde vestigiile getice din incinta fortificată de pe promontoriul „Poiana Ciucului” [135 p. 47-49] au fost suprapuse de o întinsă așezare a culturii Poienești-Lucașeuca, cercetată limitat de Gh.B. Fiodorov [148, рис. 22]. Acest din urmă nivel de locuire a fost definit drept alogen, din sec. II-I a. Chr., și pus pe seama bastarnilor germanici ce au pătruns în N-E Daciei [8, p. 340-343], cu toate că primul val de războinici germanici putea să ajungă în sud-estul Europei încă între anii 229-208 a. Chr. [234, p. 109].

Pe Nistrul de Mijloc, în extremitatea lui de sud, majoritatea siturilor getice, în care au fost efectuate cercetări, suprapun un nivel de locuire din hallstattul timpuriu, atribuit vestigiilor de tip Saharna-Solonceni ale culturii Cozia-Saharna (Saharna Mare, Saharna Mică, Saharna „La Șanț”, Saharna „Gura Hulboacăi”) [229, p. 4-53]. Ca și în cazul sitului de pe promontoriul Butuceni, din zona Codrilor Centrali, limita cronologică superioară a acestor vestigii se află, undeva, la intersecția sec. IX–VIII a. Chr. În așezarea Mateuți „La Bașne”, între nivelul de locuire getic și cel din hallstattul timpuriu, de tip Saharna-Solonceni, se mai profilează un nivel de locuire din hallstattul mijlociu, de tip Basarabi-Șoldănești [34, p. 65], ultimele manifestări de existență a căruia se pierd în limitele primei jumătăți a sec. VII a. Chr. [60, p. 375].

Tot în această zonă foarte compactă de locuire, însă, au mai fost efectuate cercetări în două situri – Glingeni II „La Șanț” și Solonceni „Hlinaia”, în care, între nivelul de locuire getic și cel de tip Saharna-Solonceni, în afară de vestigiile de tip Basarabi-Șoldănești, cercetătorii au mai delimitat un nivel de habitat, ulterior celui de tip Basarabi-Șoldănești, nominalizat ca „orizont hallstattian târziu”, cu limitele cronologice între sfârșitul sec. VII și sec. V a. Chr. [34, p. 23,34]. În acest context remarcăm că, dacă în cel de-al doilea sit (Solonceni „Hlinaia”) delimitarea acestui nivel pare îndoielnică, lipsind materiale, cât de cât, expresive, atunci în incinta fortificată Glingeni el poate fi delimitat destul de sigur în baza complexului ceramic de factură locală. El include, îndeosebi, vase de uz comun de tip I și II, cu alveole și brâuri alveolate pe marginea buzei, combinate cu perforări sau împunsături adânci [126, p. 39, табл. LXXVIII-LXXX], și ceramica grosieră de tip I și III [34, p. 23-24]. Acest tip de ornament este considerat arhaic pentru ceramica culturii scitice timpurii din silvostepa Nistrului și Podoliei, precum și din zonele Bugului și Niprului, dar este caracteristic și pentru ceramica vestigiilor grupului podolian de vest. În situl Glingeni II acest nivel de locuire este încadrat în limitele sec. VII–VI (V) a. Chr.

[126, p. 40]. Doar în cadrul sitului Glingeni II „La Șanț” nivelul getic de locuire este urmat de un orizont de vestigii din epocă romană sau romană târzie, datat, convențional, în limitele sec. III–V p.Chr. [126, p. 45-46].

Tot pe Nistrul de Mijloc, în extremitatea de nord-vest a colinelor Nistrului și a arealului de locuire getică din silvostepa interfluviului Nistru-Prut, unicul sit de epocă, în care au fost efectuate săpături, este așezarea Rudi „La Șanțuri”. Chiar din primul an de cercetări s-a constatat că sistemul defensiv al așezării a suprapus un nivel de locuire din sec. VII–VI a. Chr. [210, p. 358], atribuit ulterior vestigiilor grupului podolian de vest [148, p. 10-11,31]. Cât privește urmele de habitat, posterioare distrugerii sistemului defensiv al așezării – ele sunt marcate prin fragmentele de străchini de tip Lucașeuca [212, p. 415] – negre-cenușii cu marginea fațetată din cadrul culturii Poienești-Lucașeuca, atribuită bastarnilor, care au putut să ajungă din nord-vestul Europei în acest spațiu nu mai degrabă de anii 229-208 a. Chr. [234, p. 109].

Astfel, făcând această trecere în revistă a monumentelor stratificate, în care sunt documentate și vestigii atribuite geților, constatăm că:

- în zona Codrilor de Sud, la limită cu stepa, în necropola Dănceni, orizontul de morminte, considerate getice, este precedat de un orizont de morminte ale culturii scitice mijlocii, care, în baza seturilor de tolbă și a ceramicii grosiere cu decor scitic arhaic, pot fi datate nu mai târziu de începutul sec. V a. Chr.;

- în zona Codrilor Centrali, pe cursul de jos al Răutului, nivelul getic de locuire a suprapus vestigiile din hallstattul timpuriu, dintre care mai târzii sunt cele din situl fortificat de pe promontoriul Butuceni, de tip Saharna-Solonceni ale culturii Cozia-Saharna, limita superioară a căreia se pierde la răscrucea sec. IX–VIII a. Chr.;

- pe Nistru, în zona împădurită din extremitatea de sud a cursului de mijloc, în unele situri, în afară de vestigii din hallstattul timpuriu, apare și un nivel de locuire din hallstattul mijlociu, și doar la Glingeni vestigiile getice sunt precedate de un nivel de habitat din hallstattul târziu, cu ceramică grosieră ornamentată cu decor arhaic specific culturii scitice timpurii, care, începând cu sec. V a. Chr., nu mai este utilizat, astfel de ceramică fiind și parte componentă a vestigiilor grupului podolian de vest;

- tot pe Nistru, în cadrul zonei limitate din împrejurimile localității Rudi, vestigiile atribuite perioadei getice de locuire sunt precedate de un orizont de habitat din sec. VII–VI a. Chr., pus pe seama grupului Podolian de Vest.

Din cele expuse vedem că cele mai apropiate în timp nivele de locuire, care preced pe cel getic din zona împădurită a silvostepii dintre Nistru și Prut, sunt cel al culturii scitice mijlocii din a doua jumătate a sec. VI – începutul sec. V a. Chr. – în zona de sud a arealului, și cel hallstattian

târziu de aspect sau de tip podolian de vest, din sec. VII–VI a. Chr., cu o apreciabilă componentă scitică timpurie pe Nistrul de Mijloc, în zona de nord a arealului.

Cât privește vestigiile posterioare celor getice – constatăm că:

- la periferia de sud a arealului, în necropolele Dănceni și Hansca, următoarele înmormântări, după cele getice, au fost efectuate tocmai în epoca romană târzie, cu începere, în sec. III p. Chr., o situație similară fiind documentată și în așezarea Glingeni II, pe cursul de mijloc al Nistrului, în extremitatea lui de sud;

- în zona Codrilor Centrali, pe cursul de jos al Răutului, nivelul getic de locuire din situl fortificat Mășcăuți este suprapus de o întinsă așezare a culturii Poienești-Lucașeuca din sec. II–I a. Chr., situație similară fiind surprinsă și la Potârca. Vestigii ale bastarnilor sunt documentate și printre rămășițele complexului fortificat din extremitatea de nord a arealului getic – în zona Rudi, pe Nistrul de Mijloc.

Astfel, vestigiile din zona împădurită a silvostepii dintre Nistru și Prut, atribuite geților, sunt precedate de cele scitice timpurii (ST-3) și/sau cele cu componentă scitică timpurie, din hallstattul târziu. Mormintele scitice timpurii, cu toate că în cazul necropolei Dănceni am optat pentru limita superioară spre sfârșitul sec. VI a. Chr., pot fi datate și în prima jumătate a acestui secol [115, p. 339], iar vestigiile cu componentă scitică timpurie din hallstattul târziu (de tip podolian de vest), pot fi plasate în limitele celei de-a doua jumătăți a sec. VI a. Chr. [224, p. 45; 112, p. 186].

Tot în această zonă vestigiile geților sunt urmate de cele ale bastarnilor, purtători ai culturii Poienești-Lucașeuca, din Latène mijlociu. Despre prezența lor în regiune nu putem vorbi înainte de ultimul sfert al sec. III a. Chr. [234, p. 109]. În așa fel, după ce am stabilit poziția cultural-cronologică relativă a vestigiilor getice din spațiul discutat, considerăm necesar să punem accent suplimentar asupra unor piese de inventar cu relevanță cronologică, care ne pot da repere importante, cel puțin, pentru fazele de început și de sfârșit a locuirii geților în regiune.

4.2. Obiectele-repere în stabilirea cronologiei absolute.

Din analiza vestigiilor recuperate din cadrul siturilor getice din silvostepa interfluviului Nistru-Prut, de fiecare dată, în cazurile posibile, am insistat și asupra limitelor cronologice de apariție și circulație a anumitor piese de inventar. Printre acestea sunt demne de remarcat, în primul rând, importurile grecești, tipologia și evoluția în timp a cărora este elaborată destul de minuțios, având și posibilități de datare destul de îngustă.

Astfel, printre cele mai timpurii piese, descoperite în cadrul așezărilor getice, se numără **amforele de Samos** cu gâtul scurt în formă de pâlnie, corpul alungit în formă de pară și piciorul cu baza puternic lărgită. Exemplare întregi lipsesc, dar sunt cunoscute trei descoperiri

fragmentate – un gât de amforă în așezarea Mileștii Mici „La Șipot”, la limita de sud a arealului din silvostepă, câte un picior la Butuceni, pe Răut, și Saharna „La Revechin”, pe Nistru. Particularitățile profilului și diametrul la bază de 7,5 cm, pentru exemplarul de la Saharna, permit includerea lui printre amforele de Samos din cea de a doua serie arhaică, după P. Dupon [287, p. 146-148], sau cele din varianta I-B (*cerveteri*), după S.Iu. Monahov [179, p. 27], care, la acest compartiment, a păstrat neschimbate elaborările colegului său P. Dupon. Analogii dintre cele mai apropiate, ca parametri metrici la bază, sunt piesele întregi din necropolele Etruriei Montalto di Castro și Cerveteri, datate la mijlocul-sfertul trei al sec. VI a. Chr. [179, p. 27, pl. XV/1-2]. Fragmente ale amforelor variantei cerveteri ce sunt documentate în depunerile culturale ale Histriei și a așezării Yagorlyk, găsim la Atena și în alte puncte, unde ele datează în a doua jumătate a sec. VI a. Chr. [179, p. 27].

Tot printre piesele timpurii se numără și **oglindea de bronz** descoperită fortuit în așezarea Saharna Mare. Este un exemplar de tipul celor monocomponente cu mâner lateral, discul și mânerul fiind turnate în aceeași matrice formând un tot întreg. Este o piesă de origine grecească din sec. VI a. Chr., turnată în unul din atelierile din Atica, producția meșteșugărească a căruia era răspândită în toată Grecia continentală, precum și în nordul Mării Negre. Cum menționează T.M. Kuznețova, în complexe scitice acestea sunt datate începând cu sec. VI și până la limita sec. IV-III a. Chr. [146, p. 43]. Dar apare interesant faptul că în necropola Olbiei oglinzile cu mâner lateral, fiind destul de numeroase în complexe din sec. VI, lipsesc complet în cele datate în sec. V a. Chr. [225, p. 110], fapt ce ne vorbește că producția și difuzarea lor din Grecia a avut loc doar în limitele sec. VI a. Chr. Oglinda este unica piesă de acest fel în arealul locuit de geți, căci alte tipuri și alte exemplare nu mai sunt cunoscute nici ulterior.

Merită a fi menționat, cu această ocazie, și fragmentele vasului grecesc cu firnis negru descoperit în așezarea Saharna „La Revechin”, în complexul nr. 6/2000, care sunt parte a unui **lekaniis** (vas-castron) de formă semisferică, pe fund inelar, având buza verticală cu prag-suport pentru susținerea capacului și ornament pictat în zigzag, din figuri roșii pe fundal de culoare deschisă. Pentru moment acest vas este unica și cea mai timpurie piesă ceramică grecească de lux, cunoscută în siturile getice de la nord de Dunăre. Particularitățile lui morfologice, metrice (diametrul la gură în jur de 29 cm) și stilistice permit încadrarea acestui recipient în tipurile produse în Grecia pe la sfârșitul sec. VI a. Chr., o piesă similară fiind printre materialele Agorei ateniene, găsită într-un context ce datează nu mai târziu de anii 500-480 a. Chr. [242, 321/1217].

Persistența culturii geților în spațiul discutat este demonstrată de un alt grup de vestigii, de asemenea, de origine grecească. Sunt câteva serii de **amfore de Chios**. În primul rând menționăm fragmentele a șase recipiente de tip „cu gâtul umflat”, cunoscute prin descoperirile

de la Butuceni [62, p. 186, fig. 1/1,2,8], Hîrtopul Mare [17, p. 219, fig. 11/5], Saharna Mare [81, fig. 143/2] și Seliște „La Burhuta” (r-l Orhei).

Particularitățile morfologice ale celor două fragmente de buză de amforă cu marginea aplatizată oblic spre interior de la Butuceni denotă una din caracteristicile specifice recipientelor cu gâtul umflat din varianta evoluată, tip III-B după Monachov, ce apar prin anii 80-70 ai sec. V, și care către sfârșitul sfertului doi al sec. V a. Chr., capătă proporții mai zvelte, la ele devine mai accentuată baza umflăturii, și piciorul, aproape întotdeauna, are muchie la bază, iar buza vasului, ca regulă, este aplatizată deasupra, uneori, cu înclinație spre interior [179, p. 18], ca în cazul discutat.

Celelalte exemplare, de la Seliște, Hîrtopul Mare și piciorușele de la Butuceni și Saharna Mare, prin particularitățile lor, sunt caracteristice unor recipiente cu gâtul umflat din faza timpurie a variantei târzii, de tip III-C-1 – Monachov. Amforele de acest fel au început să fie produse pe la mijlocul sec. V a. Chr., coexistând un timp cu cele din varianta precedentă, iar cele mai târzii exemplare cu gâtul umflat (tip III-C-2) marchează limita anilor 30-20 ai aceluiași secol [179, p. 18-19].

În acest șir de vestigii am inclus și seria de ambalaje de Chios, descoperite doar la Butuceni, care prin detalii ale profilului se deosebesc de cele precedente doar prin faptul că nu mai au acea umflătură a gâtului și au cavitare adâncă în talpa piciorului scurt. În rest, profilul și proporțiile corpului sunt similare celor târzii cu gâtul umflat. Acestea sunt amfore de Chios cu gâtul cilindric de tipul Nimfeya (IV-A, Monachov), sau „de stil nou”, care la începutul sfertului trei al sec. V a. Chr. erau, deja, în circuit, fiind utilizate cu cele cu gâtul umflat. Cel târziu, în anii 40-30, ele sunt substituie de următoarea serie, „de tip botros” [179, p. 19-20], pe care nu le găsim în așezările din silvostepă.

Astfel, lotul descris de amfore de Chios – cu gâtul umflat și cu gâtul cilindric, sunt ambalaje produse între sfârșitul sfertului doi și, cel târziu, a doua jumătate a sfertului trei a sec. V a. Chr., adică, aproximativ, între anii 460-440/430 a. Chr., perioadă, în care ele au ajuns și în așezările geților din zona împădurită a silvostepii dintre Nistru și Prut.

În limitele de până la mijlocul sec. V a. Chr. se înscrie și unicul **ac-agrafă în formă de toiag**, lucrat din fier, descoperit în așezarea Saharna „La Revechin” [42, p. 53, fig. 2/3]. Este o categorie de piese specifice mediului scitic din silvostepa din dreapta Niprului încă din sec. VII–VI a. Chr., Exemplarele similare celui de la Saharna sunt caracteristice mai mult pentru prima jumătate a sec. V a. Chr., căci în a doua jumătate a acestui secol ele sunt treptat substituie de cele cu terminația discooidală masivă [225, p. 106, tab. 41/31].

Alte repere cronologice ne sunt asigurate de lotul de **ambalaje grecești de Chios**, cunoscut prin descoperirile de la Saharna „La Revechin” [50, p. 24, fig. 20/6-7; 53, p. 14, fig. 20/4],

Potârca [76, p. 331, fig. 13/4] și Butuceni [80, fig. 102/2-5], precum și de puținele ambalaje grecești de Mende, descoperite la Butuceni [63, p. 88, fig. 34/8] și Saharna Mare [81, p. 138, fig. 143/5]. În cazul amforelor de Chios, detaliile de profil a buzei și piciorușului, presupun prezența unor recipiente conice cu gâtul cilindric înalt și piciorușul masiv conic în formă de protomanșon de tip V-A, parametrii metrici pledând pentru piese fracționare ale acestui tip, cu volum mai mic de jumătate de amforă (8-9 litri). În complexele necropolei Elizavetovka de la gurile Donului, ele apar în contexte datate sigur la sfârșitul sec. V a. Chr. [179, p. 21].

Cele două **importuri de Mende**, prin particularitățile sale, sunt atribuite uneia din cele mai reprezentative variante a ambalajelor acestui centru – amforelor cu gâtul cilindric ce au ca particularitate distinctivă piciorul înalt cu talpa lată de tip II-B – Monachov, numite și varianta „porticello”. Prin analogiile aduse de S.Iu. Monachov, ambalajele de acest fel, cu un volum în jur de 20 litri, sunt datate destul de sigur în primele două decenii ale sec. IV a. Chr. [179, p. 91-92, табл. 62/3]. În pofida faptului că din Mende s-au exportat vinuri pe parcursul sec. V-IV a. Chr., în siturile getice din silvostepa spațiului discutat este cunoscută doar această variantă de ambalaje de la începutul sec. IV a. Chr. care posibil, a fost adusă pe calea comerțului concomitent cu cele conice de Chios pe la limita secolelor V-IV a. Chr.

Singulară apare încă o piesă de proveniență greacă, din categoria ceramicii de lux – un **bol (one-handler)** de formă semisferică pe fund inelar, fragmente ale cărui au fost descoperite în așezarea Saharna „La Revechin” [39, p. 31, fig. 15/12]. Este un vas din categoria celor cu un singur mâner aplicat orizontal la nivelul buzei, marginea recipientului fiind îngroșată cu aplatizare oblică spre interior și carenată. Aceste detalii morfologice și parametrii metrici (diametrul la gură 15 cm) ne permit să determinăm că este o piesă de tip 753, analogiile din Agora ateniană fiind datate între anii 420-400 a. Chr. [242, 290/753].

Descoperire singulară este **capătul în formă de elice a unui ac-agrafă de bronz** din așezarea Saharna „La revechin”. Piesa în discuție, prin unele particularități morfologice, se deosebește de cele cunoscute în complexele hallstattiene târzii din zona Dunării de Jos, spre exemplu, de cele din mormântul nr. 1 al necropolei Giurgiulești „Stâna lui Mocanu” [61, p. 122, fig. 2]. Pe de altă parte, ea este similară celei din așezarea antică Nadlimanskoe de la gurile Nistrului, datată până la începutul sec. IV a. Chr. [128, p. 174, рис. 5; 126, p. 129, рис. 74/8]. O datare în limitele sec. V a. Chr. sugerează și complexul ceramic al locuinței în care a fost descoperită piesa de la Saharna.

Următorul bloc de piese cu relevanță cronologică include mai multe categorii de materiale. În primul rând sunt, tot ambalajele ceramice grecești, care, de această dată, sunt destul de numeroase, atât cantitativ, cât și ca reprezentanță a centrelor exportatoare. Menționăm, în primul rând, reapariția **amforelor de Chios** prin exemplarul incomplet de la Saharna „La Revechin”

[43, p. 267] și două piese fragmentate la Saharna Mare [81, p. 137-138, fig. 143/4 și 143/1], care prin anumite detalii de profil denotă prezența amforelor de formă conică cu piciorușul în formă de manșon, de tip V-B după Monachov, producerea cărora începe nu mai timpuriu de limita sec. V–IV a. Chr. Din profilurile păstrate ale recipientelor rezultă că în cazul descoperirilor noastre nu mai putem discuta de piese timpurii ale acestui tip, ci mai degrabă, de exemplare târzii din această serie, datarea cărora între mijlocul-sfertul trei al sec. IV a. Chr., în realitate, nu este mai târzie de anii 40 ai acestui secol [179, p. 22]. În acest context amintim că profilul parțial al recipientului din situl „La Revechin” a fost descoperit într-un complex închis împreună cu profilul complet al unei amfore de Heraclea Pontică [43, p. 267] de tip II-2 după Monachov, ambalaje produse de acest centru pe parcursul anilor 70-30 a. Chr. [179, p. 22].

Tot acestui centru-exportator a fost atribuit și singurul recipient cu gâtul cilindric alungit și toartele prinse la 4,5 cm sub nivelul buzei, din situl Saharna „La Revechin” [41, p. 49-52], care are piciorușul cu cavitate cilindrică în talpă. Particularitățile morfologice nominalizate pledează pentru o amforă de Chios – variantă intermediară între tipurile V-B cu piciorul în formă de manșon și cele de tip V-C cu fund ascuțit și picior neevidențiat ” [41, p. 49-52], acestea din urmă începând a fi produse spre sfârșitul sec. IV a. Chr. [179, p. 23]. Și poziția cronologică intermediară pentru exemplarul nostru, în limitele sfertului trei a sec. IV a. Chr., este asigurată de asocierea lui în complex cu piciorușul unui kantaros cu firnis negru de tip 707 sau 709, vase produse în Grecia între anii 350-325 a. Chr. [242, 286/707: 709].

Amforele de Cnidos cunoscute prin descoperirile de la Saharna „La Revechin” [43, p. 269], Saharna Mare [81, p. 139], Potârca [63, p. 96] și Butuceni [62, p. 180], sunt ambalaje în formă de „pithos” cu gâtul cilindric și buza în secțiune „diedru” („грибовидный”), atribuite variantei Elizavetovka (I-A) și variantei Ghelengik (I-B). Cu toate că este imposibilă determinarea mai precisă a tipului, conform elaborărilor lui S. Monachov, toate variantele de recipiente de tip I, cu capacitate sporită de până la 45 litri, s-au aflat în circuit simultan, ele fiind produse între anii 70/60 – 30 ai sec. IV a. Chr. [179, p. 102-104]. Importurilor de Cnidos sunt atribuite alte două descoperiri de la Saharna Mare [81, p. 139, fig. 144/14-15], care sunt fragmente ale ambalajelor de tip II-B, în formă „pithos” cu gâtul nu prea înalt și piciorușul tronconic. Talia bine evidențiată a piciorușului și cavitatea cilindrică în talpă, relevă exemplare din seria celor timpurii (II-B-1). Posibilități de sincronizare a seriei timpurii sunt foarte puține, deaceia sunt datate destul de larg, în limitele ultimei treimi a sec. IV–începutul sec. III a. Chr. [179, p. 106-107]. Astfel de piese sunt în tumulii scitici Vysocino V/12 și Azov 2, m.3, complexe datate recent de S. Polin în sfertul trei al sec. IV a. Chr. (Polin 2014, 516-517).

Nelipsite în majoritatea așezărilor sunt **ambalajele de Thasos**, capacitatea lor nu prea mare permițând transportarea lor la distanțe mai mari. Particularitățile morfologice și metrice ale unei

serii întregi de descoperiri – Hansca „Toloacă” [209, p. 122, рис. 2/2 и 3], Stolniceni [90, p. 382, fig. 8/1], Horodiște, r-ul Călărași [92, p. 276, fig. 7/2-3], Hîrtopul Mare [17, p. 218, pl. 11/1], Potârca [63, p. 71, fig. 14/13,16] și unele din cele de la Butuceni [62, fig. 1/14] se înscriu printre ambalajele de formă biconică, iar buza de profil trapezoidal și piciorușul înalt, lărgit la bază pledează pentru seria dezvoltată (II-B-2, Monachov), diametrul maxim de 26 cm pentru exemplarul de la Hansca permițând plasarea lor cronologică între a doua jumătate a anilor 70 și până la mijlocul anilor 30 ai sec. IV a. Chr. [179, p. 67-70, табл. 44-46], când apar în circuit recipientele din seria celor târzii, de tip II-B-3, dar care nu le găsim în așezările getice din silvostepă. S. Monachov face remarcă că amforele de tip biconic, cu buza de formă trapezoidală, nu mai sunt înregistrate după sfertul trei al sec. IV a. Chr. [179, p. 70]. Tot Thasos-ului sunt atribuite și puținele descoperiri din așezările Saharna „La Revechin” [43, p. 270, fig. 2/6], Saharna Mare [34, p. 80, pl. XLIX/2; 79, p. 138, fig. 143/6-9; 111/10], Saharna Mică [81, p. 46, fig. 39/9] și Potârca [63, p. 71, fig. 15/5], care prin particularitățile sale morfologico-metrice se înscriu printre amforele de tip conic. Dimensiunile sporite ale acestor recipiente (capacitatea de 17-19 litri) atestă prezența unor exemplare din seria celor conice târzii de tip II-C-3, producția cărora S. Monachov o plasează la sfârșitul sec. IV a. Chr. [179, p. 72-73], prin aceasta excluzând Thasosul din comerțul pontic pe o perioadă de circa 25 de ani, căci tipurile și seriile anterioare (exemplu tip II-C-2) au fost produse doar până la mijlocul sec. IV, iar amforele de tip II-C-3 sunt copie mărită a celor precedente. Discuțiile asupra acestor amfore [162, p. 252-253] au permis datarea lor în limitele sfertului trei al sec. IV a. Chr., în favoarea acestei datări pledând contextul gropii-complex nr. 47 din așezarea Saharna Mare, care include și amforă de Peparethos de tip 1-B [81, p. 115-116], datată cu mijlocul-sfertul trei a sec. IV a. Chr. [179, p. 99-100] și contextul ospățului funerar al tumulului Alexandropol [203, p. 156-161], în stepa din dreapta Niprului.

Amforele de **Heraclea Pontică** sunt prezent în majoritatea absolută a așezărilor. Cu puține excepții, în arealul discutat sunt prezente ambalaje de tip conic și biconic, divizarea cărora pe variante ține de parametrii metrici ai vaselor întregi. Unele detalii morfologice permit diferențierea lor tipologică. Astfel, piciorușul de amforă din așezarea Potârca [76, p. 325, fig. 7/3], cu profil specific al cavității de la bază – cu margine evidențiată, relevă o particularitate morfologică caracteristică doar pentru unele exemplare de formă apropiată celor conice din varianta I-A-2 după Monachov, cu gâtul alungit-tronconic și buza trasă spre exterior sau în formă de valț aplatizat. Astfel de particularități pentru partea superioară manifestă unele piese de la Butuceni [63, fig. 19/3-10,20,36]. În schema tipologică a lui S. Monachov amforele, cu particularități similare ale cavității în talpă, se înscriu în limitele sfârșitului anilor 70 – anii 60 ai sec. IV a. Chr. [179, p. 133], datarea fiind făcută în baza materialului epigrafic – ștampilele de magistrat. De obicei, volumul acestei fracții de ambalaje variază între 8,1 – 9,6 litri.

Un alt standard de fracție a tipului în discuție manifestă două piciorușe de amforă de la Stolniceni [63, fig. 21/2,5] și o piesă de la Butuceni [80, fig. 106/10]. Particularitățile metrice denotă prezența vaselor de capacitate mai mică, cu gâtul mai mult cilindric, alungit. Piciorul lățit la bază, cu cavitate adâncă în talpă, este caracteristic variantei I-A-3, piesele întregi având capacitatea variată între 7,2 – 8,0 litri și această fracție a fost utilizată, după cum se estimează în baza ștampilelor de magistrat, doar în limitele anilor 70 – 60 ai sec. IV a. Chr. [179, p. 133-134].

Cele mai des întâlnite în așezările geților sunt ambalajele de Heraclea Pontică de tip conic. Piesa întregită din așezarea Saharna „La Revechin” [43, p. 267, fig. 2/12] are corpul de formă strict conică, gâtul cilindric și alungit, buza trasă spre exterior cu aplatizare orizontală la bază, cilindric și înalt fiind și piciorul vasului, cu o ușoară lărgire spre bază și adâncitură în talpă. Aceste caracteristici sunt specifice tipului II-2 de ambalaje, cu capacitatea de circa 7 litri, iar diametrul la gură destul de mare, între 9 – 11 cm, este o particularitate caracteristică doar acestei variante. Astfel de particularități manifestă și alte piese din acest sit [56, p. 99, fig. 8/14; 39, p. 18, fig. 14/14; 43, p. 264-267, fig. 2/3,5], piese similare sunt printre descoperirile de la Saharna Mare [81, p. 138, fig. 144/1-4,7], Hîrtopul Mare [17, p. 219, fig. 11/4].

În baza ștampilelor de magistrat se estimează că ambalajele de tip II-2 au fost produse de Heraclea pe parcursul anilor 70 – 30 ai sec. IV a. Chr. [179, p. 135-136]. Contextul arheologic, în care a fost descoperită amfora întregită din așezarea Saharna „La Revechin” [43, p. 266-267], permite datarea ei către mijlocul – începutul sfertului trei al sec. IV a. Chr., iar o altă piesă, tot din acest sit (complexul nr. 4/1999), în baza contextului arheologic și analogiilor, se înscrie între începutul anilor 40 – mijlocul anilor 30 ai sec. IV a. Chr. [43, p. 263-264]. În limitele sfertului trei al sec. IV a. Chr. am încadrat și cea de-a treia piesă din această așezare – gâtul de amforă cu ștampila de producător „HPAKΛEΙΔA”, scris retrograd pe verticală (a. 5, tab. 5/9), în pofida faptului că ștampilele de acest fel sunt incluse în grupul celor târzii de producător, datate post anii 306/305 și în primul sfert al sec. III a. Chr. [179, p. 126]. Acest lucru ne-a fost dictat de contextul arheologic al mormântului 54 din necropola Nikolaevka din zona limanului Nistrului, în care era și o amforă întreagă de Heraclea, de tip conic, cu ștampilă identică [175, p. 153]. Acest complex este datat nu mai târziu de limita superioară a sfertului trei al sec. IV a. Chr. sau, chiar, nu mai târziu de anul 339 a. Chr. [228, p. 218-219]. În situația creată, defectuoasă, pare să fie cronologia ștampilelor de producător, elaborată de V.I. Kats și prezentată succint de S. Monachov [179, p. 124-126]. Că lucrurile sunt de așa natură, exemplu avem ștampila producătorului AΨOΓO din așezarea Potârca [63, p. 83] și două ștampile ale producătorului ETY/MOY din situl de pe promontoriul Butuceni [62, p. 184; 63, p. 82]), care, în baza aceluiași elaborări cronologice a lui V.I. Kats, au fost datate la sfârșitul sec. IV – începutul sec. III a. Chr. [63, p. 82-83]. În contextul arheologic al ospățului funerar din tumulului aristocrației scitice

Alexandropol, datat strict în limitele sfertului trei al sec. IV a. Chr., ce include și, circa, 40 de amfore pithoidale din Heraclea Pontică, printre cele șampilate, predomină cele ale producătorului ΑΨΟΓΟ, iar pe vasele de formă conică, printre producători, este și numele ΕΤΥ/ΜΟΥ [203, p. 157] – ambele scrise în formă identică cu cele de la Potârca și Butuceni.

Încă o fracție a ambalajelor de formă conică este delimitată în baza parametrilor metrici ai piciorușului, fiind vorba de varianta II-4, din schema lui S. Monachov, cu o capacitate de 4,3 – 5,1 litri. Am atribuit acestei variante piesa de la Potârca, cu diametrul la bază de 4 cm [63, p. 83, fig. 21/1], similară celei întregi din mormântul 3, tumulul 4, al necropolei Nikonion, cu o capacitate de 5 litri. Ambalaje de această fracție sunt piține și contextul arheologic al amforei, la care am făcut referință, o datează sigur cu anii 50 ai sec. IV a. Chr. [179, p. 136, табл. 95/1].

Nu putem exclude și prezența în așezările getice a amforei de *tip III (biconice)*, un tip aparte, produs de Heraclea Pontică o perioadă destul de îndelungată de timp, în limitele sec. IV a. Chr.. Cel puțin, astfel de atribuție ne sugerează reprezentarea profilului părții superioare a piesei din așezarea Potârca [63, fig. 22/4], dar diametrul mare la gură (10-11 cm) o face excepție printre ambalajele de acest tip cu diametrul la gură în jur de 7 cm [179, p. 223].

Recent a fost pusă la îndoială producerea la Chersones a amforelor de tip *pithos* cu corpul ovoidal alungit, cunoscute în așezările getice din silvostepă prin descoperirile de la Butuceni [62, p. 179-180, fig. 5-6; 78, p. 57-58, fig. 109-110], Potârca [63, p. 93, fig. 27/18; 28/4-5] și Saharna Mare [81, p. 139, fig. 144/9-10]. Ambalajele în discuție numite „**pseudo-chersones**”, sunt atribuite unui centru încă necunoscut din Bizanț sau Calcedon [181, p. 159-160]. Exemplarele, inclusiv cele întregite de la Butuceni, conform particularităților formei și parametrilor metrici, se includ în a doua grupă morfologică, printre care sunt amfore cu capacitate deplină, de 23-27 litri [62, p. 179-180, fig. 5/1-2; 78, p. 57-58, fig. 109/1-2], precum și piese fracționare cu o capacitate de, circa, 6 litri [62, p. 179-180, fig. 5/3; 78, p. 57-58, fig. 109/3]. Acest grup de ambalaje a fost produs între mijlocul și anii 20 ai sec. IV a. Chr. [181, p. 159-160]. Amforele din tumulul aristocrației scitice Alexandropol din zona Niprului, identice tipologic cu piesele de capacitate deplină de la Butuceni, nu datează mai târziu de sfertului trei al sec. IV a. Chr. [203, p. 160-161, рис. 3/20-22]. În acest interval de timp trebuie incluse și descoperirile din așezările getice. Ștampilele de amfore, cu numele astinomului ΠΟΛΥΣΤΡΑΤΟΣ, de la Butuceni, au fost atribuite grupului 1-B după V. Catz, anii 300-285 a. Chr [62, p. 179]. Descoperirea din tumulul scitic Alexandropol, în cadrul unui singur complex, inclusiv, a unor amfore similare cu ștampile din grupurile 1-B – 2-A care, conform elaborărilor lui V. Catz datează între anii 315 – 285 a. Chr., acestea fiind asociate sigur cu tipuri datate sigur nu mai târziu de sfertul trei al sec. IV [181, p. 159-160], a pus în fața cercetătorilor problema necesității de a redata începutul șampilării amforelor de Chersones pe la începutul anului 350 a. Chr. și regruparea ștampilelor în cadrul

grupurilor cronologice (*vezi discuțiile în*: 174, p. 380-390; 199, p. 159). Tipologic amforele de la Butuceni, considerate de Chersones, dar fără ștampile, sunt o producție mediteraniană și se includ în intervalul de timp dintre anii 350-325 a. Chr.

Amforele de Peparethos cunoscute prin piese fragmentate în așezările de la Butuceni [63, p. 87, fig. 30/11-12] și Saharna Mare [81, p. 115-116, fig. 111/7] sunt ambalaje cu corpul alungit de formă strict conică, având gâtul înalt cilindric și buza îngroșată în „triunghi” spre exterior, iar piciorul înalt, uneori, puternic lățit la bază și cu adâncitură în talpă. Aceste particularități sunt specifice amforelor de tip I-B, varianta „Certomlyk”, din schema elaborată de S. Iu. Monachov, care mai apar în complexe din anii 40-20 ai sec. IV a. Chr. [179, p. 99]. Particularitățile morfologice ale exemplarelor din așezările getice nominalizate, pentru care găsim analogii, până la identitate, printre amforele de Peparethos din tumulul scitic regal „Gaimanova Moghila” de pe Nipru, datat, conform estimărilor recente, între anii 350-340 a. Chr. [177, p. 365], ne permite să acceptăm pentru ele o datare similară.

Și vinurile de **Sinope** ajung în silvostepa dintre Nistru și Prut, printre descoperirile atribuite acestui centru fiind delimitate câteva serii de ambalaje. În primul rând, particularitățile morfologice ale piciorușului uneia din piesele de la Saharna Mare [81, p. 139, fig. 89/9] și uneia de la Butuceni [62, p. 179, fig. 4/12; 78, p. 56-57, fig. 108/6] – năltuț, lărgit la bază și carenat, cu adâncitură în talpă, denotă prezența amforelor de tip conic cu gâtul cilindric, similare celor din varianta I-B după Monachov. Sunt puține exemplare de acest tip și ele apar în contexte datate în limitele sfertului doi al sec. IV a. Chr. [179, p. 147, табл. 100/6]. Mai numeroase sunt descoperirile cu particularități morfologice ale unor vase tot de formă conică, dar care au piciorul cilindric cu talpa rotunjită, ce nu mai are adâncitura specifică variantei precedente. Gâtul acestor vase, deseori, în partea superioară, la nivelul prinderii toartelor, are o umflătură sesizabilă. Astfel de particularități sunt la piesele de la Saharna Mare [81, p. 139, fig. 143/11-12] și de la Butuceni [62, p. 179, fig. 4/1-10,16; 78, p. 56-57, fig. 107: 108/8-10], specifice variantelor I-D-1, I-D-2 și I-E din schema lui S. Monachov, diferența dintre variante constând doar în capacitatea ambalajelor (corespunzător, 17,5 litri, 13 și 8,7-9,75), ultima fiind o copie micșorată proporțional a celei precedente. Referitor la datarea acestor amfore de Sinope menționăm că cele două serii ale variantei I-D nu depășesc limita superioară a sfertului trei al sec. IV a. Chr., cu sfârșitul anilor 40 ai sec. IV a. Chr. fiind datate majoritatea amforelor de tip I-E. Mai târziu astfel de recipiente apar numai în Crimeea de Est și pe țărmul de nord-est al Mării Negre [179, p. 147-148].

Ambalajele vinurilor de **Cos** tot mai frecvent apar în unele așezări getice de pe cursurile navigabile ale râurilor din silvostepă. Particularitățile distinctive ale pieselor de la Saharna „La Revechin” [52, p. 45, fig. 2], Potârca [76, p. 288, fig. 9] și Butuceni [62, fig. 9/2; 78, p. 59, fig. 115/5] denotă prezența celor mai timpurii vase din tabela dezvoltării diacronice a amforelor de

Cos, elaborată de I. Brasinskiy [112, p. 241, табл. XXXII], de formă biconică, diametru mare. Printre caracteristicile morfologice I. Zeest specifică buza în formă de semivalț, aplatizat deasupra, și gâtul ușor umflat în partea superioară, accentuat la bază cu un prag în profil. Toartele bifide, prinse sub buză, sunt rotunjite în curbura, dar nu în unghi, ca la piesele târzii [133, p. 105]. Amforele de Cos de la Butuceni au fost datate de N. Mateevici cu prima jumătate a sec. III–începutul sec. II a. Chr. [62, p. 180], iar pentru exemplarul din situl Saharna „La Revechin” același autor a insistat pentru o datare în ultimii ani ai sec. IV – începutul sec. III a. Chr. [63, p. 95]. În lipsa unor elaborări mai recente asupra amforelor de Cos, cauza fiind numărul extrem de mic al descoperirilor, am discutat asupra lor în mod special [52, p. 45-46; 43, p. 269; 159, p. 260-264]. Concluzia ce s-a impus a fost că în cazul acestor importuri, cu o capacitate de circa 45 litri, avem ambalajele pentru vinurile de Cos, amintite în discursul lui Demostene (anii 384-322), și care au început să pătrundă în Pont nu mai târziu de anul 336 a. Chr. [162, p. 263]. Cu această ocazie amintim că și I. Zeest, fiind de acord cu părerea lui B. Grakov, considera că, în regiunea nord-pontică, aceste importuri pot fi datate de la mijlocul sec. IV a. Chr. [133, p. 105]. Într-un studiu recent, semnat de S. Monachov, în baza descoperirii câtorva ateliere de confecționare a amforelor de pe insula Cos, amforele similare celor de Cos descoperite la Saharna, Potârca și Butuceni sunt considerate de tip II și datate în limitele mijlocul–începutul sfertului trei a sec. IV a. Chr. [180, p. 210].

Amforele insulei **Rhodos**, care se include în comerțul de vinuri în sec. IV a. Chr., sunt atestate sigur doar la Butuceni [62, p. 180, fig. 8/9-15; 78, p. 58-59, fig. 114]. În cazul amforei reconstituite de formă ovoidal-conică cu gâtul înalt, îngust și cilindric, iar piciorul de formă tronconică, scurt, lățit la bază, cu muchia profilată și cu cavitate în talpă [62, p. 180, fig. 8/12], particularitățile morfologice ale căreia nu permit a-i găsi un etalon printre recipientele cunoscute, am constatat că este un ambalaj – cap de serie al tipului I-C, varianta *myrmekia*, din schema tipologică a lui S. Monachov [162, p. 264-266]. Cât privește datarea acestei piese – descoperirea ei în asociație cu o amforă de Cnidos de „tip Soloha I” [80, p. 16], sau de tip I-C după Monachov, care sunt datate nu mai târziu de anul 332 a. Chr. [179, p. 103, табл. 72/1-4], ne permite să facem concluzia că aceste două piese sunt sincrone și că amfora de Rhodos din acest complex a ajuns în situl de pe promontoriul Butuceni nu mai târziu de anul 332 a. Chr.

Tot ambalajelor de Rhodos, au fost atribuite amforele cu gâtul înalt, profilul buzei de formă diedru și diametrul la gură 10 – 17 cm, ce au piciorul scurt, de formă protomanșon sau manșon, cu muchia bine conturată, sau de formă tronconică aplatizată [63, p. 95, fig. 35/5; 78, fig. 113/7-8]. Particularitățile tehnologice (particule de mică în pastă) pledează pentru producerea acestor ambalaje pe teritoriul Pereji – partea continentală a Rhodosului [179, p. 117]. Astfel, luată ca bază forma piciorului, printre aceste din urmă fragmente de amfore sunt prezente cele mai

timpurii serii ale variantei *koroni* (I-B după Monachov), cu profilul buzei de formă diedru sau triunghi și piciorușul de formă protomanșon, precum și cele mai timpurii ambalaje de tip II sau *benaki*, după S.Monachov, cu aceeași formă a profilului buzei și piciorușul scurt, de formă tronconică aplatizată. Ambele forme de ambalaje au fost produse într-o perioadă premergătoare anului 331 a. Chr. [162, p. 266-268].

Import din **Akanth** este toarta de amforă cu șampilă circulară descoperită în situl fortificat Glingeni „La Șanț” [126, p. 41, табл. XCI/1]. Este unica piesă de acest fel, ambalajele corespunzătoare fiind încadrate între mijlocul – sfertul trei al sec. IV a. Chr. [109, p. 18-19].

Ambalaje de **tip Murighiol**, au fost identificate printre materialele de la Potârca și Horodiște Călărași [63, p. 98]. Sunt fragmente ale unor amfore, pe care S. Monachov le consideră ambalaje din cercul celor de Thasos, ce apar în contextul unor complexe datate în prima jumătate a sec. IV a. Chr. [179, p. 79-80].

Un alt grup de importuri grecești din această perioadă este *ceramica de lux cu firnis negru*. Printre ele mai numeroase sunt **vasele-kantharos pe picior înalt inelar**. Analiza morfologică a pieselor descoperite în siturile Saharna „La Revechin” [56, p. 98-99, fig. 8/17; 43, p. 264,269-270, fig. 2/2], Saharna Mică și Saharna Mare [81, p. 46, fig. 39/10; p. 104, fig. 94/2; p. 118, fig. 114/11; p. 137, fig. 142/16], Glingeni II „La Șanț” [126, p. 41, табл. XCI/3-4], precum și a celor de la Butuceni [62, p. 180, fig. 10/11] și Stolniceni [90, p. 382] ne demonstrează prezența a două variante de kantharos: 1 – cu profilul buzei îngroșat, fiind vorba de vase de tip 701-702 [242], depistat în toate siturile amintite mai sus; 2 – cu profilul buzei de grosime uniformă, de tip 707 sau 709 [242], prezente doar la Saharna Mare și Saharna „La Revechin”. Ambele varietăți de kantharos sunt producții de Atica, foarte răspândite în nordul (nord-vestul și nord-estul) Mării Negre. Piesele cu buza lată apar în contexte datate între anii 350-325 a. Chr. [242, 286, pl. 29/701-702], iar cele cu buza de grosime uniformă apar și în contexte datate în perioada 375-350 a. Chr. Parametrii metrici (9 cm la buză) ai piesei de la Saharna „La Revechin”, cu buza de grosime uniformă, permit încadrarea ei în intervalul de timp similar variantei precedente – anii 350-325 a. Chr. [242, 286, pl. 29/709]. Datarea este argumentată de contextul descoperirii, în complexul nr. 4/1999 fiind și o amforă de Heraclea Pontică caracteristică perioadei de timp dintre începutul anilor 40 – mijlocul anilor 30 ai sec. IV a. Chr. [43, p. 263-264].

Tot din acest grup de forme sunt și **cupele-kantharos** din așezările Butuceni [62, fig. 10/13] și Hansca „Toloacă” [187, p. 115; 86, fig. 43/1]. Parametrii metrici (9 cm la buză) ai piesei de la Butuceni atestă prezența unui vas de tip 688, întâlnit frecvent în complexe datate între anii 350–325 a. Chr. [242, 285/688]. Cupă-kantharos cu gâtul înalt este și piesa din așezarea Saharna Mare [81, fig. 142/14], prezența canelurilor verticale pe jumătatea inferioară a corpului fiind un indiciu caracteristic vaselor de tip 692, datate în anii 350-325 a. Chr. [242, 285, pl. 28/692].

Printre vasele de lux de la Butuceni sunt ilustrate și fragmentele a două recipiente cu firnis negru, corpul cărora este acoperit cu caneluri verticale până la bază [80, fig. 120/1-2]. Această particularitate, luată în raport cu dimensiunile pieselor la bază, este caracteristică **urciorușelor-oenochoe** de tip 104, din prima jumătate a sec. IV a. Chr. [242, 244, pl. 5/104].

Vasele-bol sau străchinile de mici dimensiuni, acoperite cu firnis negru, sunt cunoscute în număr mai mic, fiind menționate printre materialele descoperite de Gh.D. Smirnov în așezarea Saharna Mare [143, p. 191, рис. XLVI/6], precum și printre cele de la Butuceni [62, p. 180, fig. 9/7; 10/1-3,6-9,13; 78, p. 60, fig. 120-121]. În cazul piesei de la Saharna, cu diametrul de 16,2 cm (conform desenului), avem un bol de tip 806, care, datat între anii 350-325 a. Chr. [242, 293-294, fig. 8/806]. Cât privește cele de la Butuceni, nominalizate ca boluri, desenele publicate [62, fig. 10] lasă impresia că printre ele pot fi atât boluri propriu-zise, cât și vase de tip bol. Doar piesa de la figura 9/7, conform parametrilor morfologici și metrici, este un bol cu profil curbat spre interior, pe fund inelar, de tip 838 – piese datate între anii 350-325 a. Chr. [242, 296/838].

Cel de-al treilea grup de importuri grecești este *ceramica cenușie de uz cotidian*, lucrată la roată. Merită atenție **ulciorușele** cunoscute prin piesele de la Saharna Mare [143, p. 191, рис. XLVI/3; 79, p. 136, fig. 142/8] și Saharna „La Revechin”, precum și cea din așezarea Hansca „Toloacă” [209, p. 119, рис. 2/3]. Toate aceste vase cu gâtul înalt în formă de pâlnie, acoperit cu caneluri late orizontale, sunt recipiente de un standard apropiat tipului 1707, descoperit în Agora ateniană în context mixt, datat larg, în sec. IV-III a. Chr. [242, 356, pl. 79/1707]. Vasul similar din tumulului scitic nr. 3 de la Crasnoe, raionul Grigoriopol [220, p. 26, рис. 9/2], descoperit în context cu amfore de Heraclea Pontică și Sinope, datate la mijlocul-sfertul trei al sec. IV a. Chr. [220, p. 139], ne sugerează aceleași limite cronologice și pentru piesele din așezările getice.

Din săpăturile lui Gh.D. Smirnov la Saharna Mare provine și ulciorul cu gâtul înalt cilindric și marginea trasă unghiular spre exterior, care este un vas similar tipului 1706, din descoperirile în Agora ateniană datat în context între anii 375-350 a. Chr. [242, 356, pl. 79/1706].

Fibulele de bronz de schemă tracică, cunoscute prin descoperirile de la Hansca [187, p. 112, рис. 3/6], Butuceni [80, p. 47, fig. 69/1] și Stolniceni [5, fig. 4/13], prin contextul descoperirii, nu au repere cronologice sigure. Prima este datată de autorul cercetărilor destul de larg, în sec. IV-III a. Chr. [187, p. 112], iar cea de la Butuceni, în baza schemei tipologice a lui Vl.V. Zirra, a fost datată în prima jumătate și mijlocul sec. III a. Chr. [80, p. 47]. Conform schemei tipologice elaborate de D. Măndescu [66, p. 120, fig. 17], fibulele de la Hansca și Butuceni se înscriu în tipul III/1 și sunt datate între anii 350-300 a. Chr., cu toate că contextul descoperirii lor nu oferă repere cronologice sigure, iar pentru cea de la Stolniceni nu deținem nici un fel de detalii de ordin stilistic și metric. Drept criterii de departajare servesc grosimea, forma și secțiunea arcului, precum și unele elemente decorative ale piciorului – detalii considerate a

avea o perspectivă cronologică. În baza acestor criterii fibula de la Hansca este cea timpurie în grup, având particularități comune cu grupul cronologic precedent (anii 425-350/325). Piesa de la Butuceni manifestă particularități apropiate de variantele ce există după mijlocul sec. III a. Chr., conform elaborărilor lui D. Măndescu, reprezentate prin fibulele de la Bunești, Epureni și Poiana [66, p. 120, fig. 17], și la care se apelează în calitate de analogii. Dar tocmai piesele de la Bunești, din tezaurul din 1979, au în componența sa și o drahmă de Histria [9, p. 169] din perioada autonomă, datată în sec. IV a. Chr. [86, p. 56-57] sau, cel mai probabil, într-un timp nu mult ulterior perioadei de emisie (anii 360-340 a. Chr.). Nu este exclus că D. Măndescu, omițând moneda de Histria din tezaurul de la Bunești, a luat drept reper cronologic tetradrahmele de tip Huși-Vovriești din tezaurul de la Epureni, monede care, tradițional, mai sunt puse în legătură cu bastarnii, ce au pătruns în regiunea est-carpatică în a doua jumătate a sec. III a. Chr. Descoperirea tezaurului din posada cetății getice Stolniceni, ce includea drahme de Histria și tetradrahme Huși-Vovriești [36, p. 139-142] a făcut posibilă revizuirea circulației monetare în arealul getic, constatându-se că toate monedele din acest areal sunt emisiuni monetare de la mijlocul–sfertul trei al sec. IV a. Chr. [155, p. 397]. În acest context, în datarea fibulelor de la Bunești trebuie luat drept reper cronologic drahma de Histria din tezaur, emisă între anii 360-340 a. Chr., iar fibula de la Butuceni va ocupa o poziție cronologică anterioară celor de la Bunești, cu circa un secol mai timpuriu decât datarea lui D. Măndescu, în a doua jumătate a sec. IV a. Chr.

În siturile getice de pe cursul Nistrului sunt cunoscute **fibule de schemă Latène**, sau celtice, prin descoperirile de la Saharna Mică [143, p. 199, рис. LIII/1] și Rudi „La Șanțuri” [210, p. 358-359; 145, рис. 34/1]. Ambele fibule sunt de același tip, cu analogii printre vestigiile celtice, încadrate de V. Kruta în orizontul cu fibule de tip Duchcov-Münsingen, care-și are începuturile în sfertul doi al sec. IV a. Chr., iar ultimele manifestări putând fi surprinse și în primul deceniu al sec. III a. Chr. [236, p. 81-84]. În opinia lui M.B. Șchukin fibulele în discuție sunt caracteristice pentru sfârșitul etapei Latène B1 și etapa Latène B2a, adică circa anii 350-340 și nu mai târziu de anii 332/320 a. Chr. În tabloul cronologic al fibulelor elaborat de D. Măndescu piesele de la Saharna și Rudi stau în capul seriei exemplarelor de schemă Latène și, cu toate că autorul vorbește de prezența lor în mediul getic încă de la începutul sec. III a. Chr., el datează piesele amintite în cel de-al doilea sfert al sec. III a. Chr., incluzându-le în Latène B2 [66, p. 120, fig. 17]. În legătură cu fibulele de acest tip, pentru care nu avem nici un context getic cu reper cronologic sigur, vom apela la unele raționamente expuse de A. Rustoiu legate de pătrunderea celților în Transilvania, care are loc după jumătatea sec. IV a. Chr. [87, p. 69]. Inclusiv, și în baza mormintelor nr. 198 și 203 prin incinerare de la Pișcolt autorul vorbește de prezența inițială a unor indigeni în mediul celtic, care au fost asimilați destul de rapid, adică într-o perioadă scurtă de timp după jumătatea sec. IV a. Chr. Dar în mormântul amintit nr. 203 de la Pișcolt este

prezentă și o fibulă de tip similar celor de la Rudi și Saharna, dar cu sfera mai mare pe piciorul liber [87, p. 76, fig. 34/2], în schema tipologică a lui D. Măndescu acest element apărând la piesele mai târzii. În opinia lui A. Rustoiu necropola de la Pișcolt își începe existența la sfârșitul La Tène B1 și începutul La Tène B2, în a doua jumătate a sec. IV a. Chr. [87, p. 73]. Aceste raționamente ne înclină să acceptăm datarea fibulelor de la Rudi și Saharna propusă de M.B. Șchukin, circa anii 350-340 și nu mai târziu de anii 332/320 a. Chr., când în teritoriul Sciției se răspândesc unele piese în stilul Duchcov-Münsingen [234, p. 80-82].

Cataramele de schemă Latène, în formă de potcoavă, descoperite în așezarea Rudi „La Șanțuri” (a. 5, tab. 11/6,7) au fost considerate inițial ca materiale caracteristice nivelului de locuire Poienești-Lucașeuca [212, p. 415; 145, рис. 28/2-3]. Dar descoperirea recentă a unor piese identice în incinta așezării Saharna Mare [81, p. 129, fig. 146/2-3,9; 81, p. 197, fig. 5/10-12], în care nu este atestat nivel de locuire Lucașeuca-Poienești, confirmă atribuirea acestor catarama nivelului getic de locuire, atestat și la Rudi. Dificilă este stabilirea poziției cronologice a acestor piese, și într-un caz și în altul lipsind complexul asociativ. Unica asociație sigură o are acul de cataramă de bronz, lung de 6,8 cm, din așezarea Saharna „La Revechin”, descoperit în contextul locuinței de suprafață nr. 4, împreună cu gâtul unei amfore de Heraclea Pontică de tip II-2, caracteristică perioadei de timp dintre începutul anilor 40 – mijlocul anilor 30 ai sec. IV a. Chr., și profilul complet al unui kantharos grecesc cu firnis negru de tip 707 sau 709, care prin parametrii săi metrici se înscrie printre exemplarele produse între anii 350-325 a. Chr. [43, p. 263-264]. Este destul de rezonabil să considerăm că cataramele de schemă Latène de la Rudi și Saharna, ca și fibulele de schemă Latène de la Rudi și Saharna Mică să fie datate circa anii 350-340 și nu mai târziu de anii 332/320 a. Chr.

Cercelul de aur de formă piramidală din necropola Hansca „Lutărie” (a. 5, tab. 11/18) este o piesă singulară în mediul getic. Prin analogie tipologică cu exemplarul din tumulul scitic Smela, Holodnâi Yar, Ucraina [(240, p. 32, табл. 20/20), inclus în prima jumătate a sec. IV a. Chr. [225, таб. 41/59], această piesă se încadrează în aceleași limite cronologice.

Cerceii cu terminațiile proeminente de formă tronconico-conică (a. 5, tab. 11/15-17; 12/1-3) din „tezaurului” așezării Saharna Mare [83, p. 195-196, fig. 3], tezaurele Mateuți [196, p. 129-131, рис. 1/1] și Durllești [20, p. 6] sunt de tip ce au fost „la modă” la populațiile din silvostepa Europei de Răsărit în sec. VII – VI a. Chr. [225, табл. 41/25-26] și au redevenit populare în sec. IV a. Chr., atât în zona de silvostepă, cât și la triburile scitice din stepă [225, табл. 41/80, 42/50]. Piese de la Durllești au fost găsite împreună cu drahme de Histria și de Tyras din perioada autonomă (360-340 a. Chr.), cele de la Saharna Mare sunt asociate cu brățări spiralice cu terminațiile în formă de cap de șarpe și brățări cu capetele prinse din Latène B1 – B2a, complexul fiind datat foarte larg în a doua jumătate a sec. IV – începutul sec. III a. Chr. [83, p.

194], iar cele de la Mateuți sunt asociate de brățări spiralice cu terminațiile în formă de cap de șarpe.

Brățările spiralice cu terminațiile în formă de cap de șarpe, în afară de tezaurul Mateuți și așezarea Saharna Mare, mai sunt cunoscute în așezările Saharna „La Revechin”, Hansca „Limbari” și Stolniceni. Piese de acest fel, cu motiv ornamental „cap de șarpe”, erau foarte populare în lumea tracă și în mediul scitic. Brățara-grivnă de aur din tumulul scitic „Soboleva Moghila” (m. 6) apare în context datat la mijlocul-sfertul trei al sec. IV a. Chr. [177, p. 357-358], cea de la Saharna Mare în context datat foarte larg în a doua jumătate a sec. IV – începutul sec. III a. Chr. [83, p. 194], iar exemplarul de la Saharna „La Revechin” este descoperit în context cu o amforă de Heraclea Pontică de tip II-B, datată la mijlocul-începutul sfertului trei al sec. IV a. Chr., și o alta de Chios din seria târzie a tipului V-B, datată nu mai târziu de anii 40 ai sec. IV a. Chr. [43, p. 267].

Brățările cu terminațiile atașate din așezările Butuceni, Rudi, Hansca „Pidașcă” și Hîrtopul Mare nu au contexte asociative pentru datare. Piesa similară din tumulului scitic Smela, Holodnâi Yar, Ucraina, împreună cu cercelul piramidal de aur, este datată spre mijlocul sec. IV a. Chr. [245, p. 32], iar cele din așezarea getică Bunești, România [9, p. 169], apar asociate de drahma de Histria din perioada autonomă (anii 360-340 a. Chr.).

Brățări de schemă Latène, cu capetele prinse, deja amintite, sunt cunoscute, în afară de așezarea Saharna Mare, numai la Rudi. Contextul descoperirii de la Saharna, împreună cu cercei cu terminațiile proeminente de formă tronconico-conică și brățări spiralice, este datat foarte larg, în a doua jumătate a sec. IV – începutul sec. III a. Chr. [83, p. 194], în Latène B1 – B2a fiind datat și exemplarul de la Rudi [97, p. 106]. Important este faptul că această din urmă piesă este asociată în complex cu vase lucrate cu mâna cu corpul bombat, o piesă similară din așezarea Saharna „La Revechin” fiind asociată de piciorușul unui kantharos grecesc datat 350-325 a. Chr. [43, p. 264], iar cele cinci vase din așezarea Potârca erau asociate de un gât de amforă de Cos de tip II, ambalaje produse în limitele mijlocul-începutul sfertului trei a sec. IV a. Chr. [180, p. 210]. În schema orizonturilor cronologice ale sec. V-III a. Chr., elaborată de D. Măndescu, vasele de acest tip ocupă poziție cronologică similară monedelor de Histria, a vaselor-kantharos grecești, amforelor de Thasos etc. – mai spre mijlocul sec. IV a. Chr. [66, p. 123, fig. 18].

Mărgelele în formă de amforă de la Butuceni și Saharna „La Revechin” sunt produsul unor ateliere din aria mediteraneană și din jurul Mării Negre, ce au funcționat încă din sec. V a. Chr. și pe parcursul veacului următor. Ele nu au mai fost fabricate la începutul sau spre jumătatea sec. III a. Chr. [87, p. 52]. Context cronologic asociativ avem pentru una din piesele de la Saharna, în complexul cercetat fiind și fragmentele unei amfore de Cnidos cu particularități morfologice specifice ambalajelor încadrate între anii 70/60 – 30 ai sec. IV a. Chr.

Mărgele-pandantive tubulare „cu mască”, unicul exemplar provenind de la Saharna Mare, sunt considerate o producție a atelierelor feniciene, iar concentrarea unor piese în aria nord-pontică presupune activitatea unor artizani fenicieni în mediul grecesc de pe coastele Mării Negre [87, p. 57]. În complexele mediului grecesc din nordul Mării Negre ele au fost datate în a doua jumătate/sfârșitul sec. IV a. Chr. și la începutul secolului următor [108, p. 34, тип 459]. În răsăritul Carpaților, cele 5 exemplare de la Bunești, descoperite în contexte neprecizate, au fost datate prin analogiile întregului material arheologic în sec. IV-III și III-II a. Chr. [10, p. 267-268]. În legătură cu piesele din arealul carpto-balcanic A. Rustoiu precizează că nu cunoaște nici o piesă găsită într-un context arheologic datat după jumătatea sec. III a. Chr, ceea ce înseamnă că în această zonă mărgelele „cu mască” au pătruns curând după începutul manufacturării lor în atelierelor nord-pontice [87, p. 60]. În contextul descoperit (groapa nr. 23), piesa de la Saharna a fost datată, în baza unei străchini getice cu trunchi tronconic (diametrul 33,6 cm) și toarte în formă de suporturi cu orificii, în sec. IV-III a. Chr. [81, p. 108]. Precizăm că strachină de tip identic (diametrul 48 cm), în așezarea Saharna „La Revechin”, a fost descoperită împreună cu o amforă de Heraclea Pontică de tip II-B, datată la mijlocul-începutul sfertului trei al sec. IV a. Chr., și o alta de Chios din seria târzie a tipului V-B, datată nu mai târziu de anii 40 ai sec. IV a. Chr. [43, p. 267]. În afară de aceasta în groapa nr. 23 de la Saharna Mare împreună cu mărgelele „cu mască” mai era și profilul incomplet a unui vas cu corpul bombat [81, p. 108, fig. 99/18], tip frecvent în complexele așezării Saharna „La Revechin”, distrugerea cărora în limitele sfertului trei al sec. IV a. Chr. este marcată de importuri grecești, astfel de vas fiind și în complex cu tipul de strachină menționat, datat în anii 40 ai sec. IV a. Chr.

Psaliile de la Saharna Mare și de la Rudi, de formă dreaptă în plan, nu au context cronologic sigur de descoperire. Piesa de la Rudi a fost plasată de D. Măndescu în schema lui cronologică în jurul anului 200 a. Chr. [66, p. 123, fig. 18], deoarece inițial a fost considerată ca fiind caracteristică nivelului de locuire Poienești-Lucașeuca [212, p. 415; 145, рис. 28/12]. Lipsa unui astfel de nivel cultural la Saharna, de unde provine cealaltă piesă, face necesară atribuirea lor nivelului culturii getice. Aceste psalii sunt de tipul celor frecvent întâlnite în mormintele scitice de la mijlocul – a doua jumătate a sec. IV a. Chr., datarea complexelor aristocrației scitice, cu astfel de piese, nedepășind limita superioară a sfertului trei al sec. IV a. Chr. [177, p. 356-392].

Cataramele-aplice pentru fixarea intersectărilor flexibile de curele în setul de căpăstru din siturile Butuceni și Alcedar sunt de tipul cu urechiușă pe partea dorsală. Exemplarul de la Butuceni a fost datat, în baza unor analogii din silvostepa Niprului, între sfârșitul sec. VII și în sec. VI a. Chr. [80, p. 46]. Este cazul să menționăm că în intervalul de timp al sec. VII-V a. Chr. pentru fixarea curelelor în intersecții flexibile erau utilizate piese tubulare de os sau bronz și doar începând cu sec. IV a. Chr. au început a fi folosite aplicile metalice de formă circulară cu

urechiușă pe partea dorsală, inclusiv în formă de D [225, p. 96, рис. 35/22], ca la exemplarul de la Butuceni. Catarama-aplică masivă de la Alcedar a fost clasificată inițial printre descoperirile caracteristice sec. IV-III a. Chr. [26, p. 120], ca ulterior, în baza unor analogii pentru motivul ornamental „rozeta cu opt petale” din silvostepa din dreapta Niprului, să fie inclusă printre vestigiile din ultimul sfert al sec. VIII a. Chr., sau printre cele din a doua jumătate – sfârșitul sec. VII a. Chr. [143, p. 173-174]. Privită însă din punct de vedere al funcționalității și parametrilor, piesa de la Alcedar se încadrează perfect printre vestigiile similare din complexe scitice din sec. IV a. Chr., cele mai apropiate analogii fiind și cele două catarama-aplice decorative de bronz din tumulul aristocratic Babina Moghila de pe Niprul de Jos [177, p. 126-127, рис. 53/5], datat în limitele sfertului trei al sec. IV a. Chr. Cât privește motivul ornamental „rozeta cu opt petale” – el este foarte frecvent întâlnit pe aplicile de aur și argint din tumulii scitici Babina Moghila, Čmyriova Moghila, Verhnyi Rogacik, Țviatkova Moghila etc., datate pe la mijlocul sec. IV a. Chr., în torentica greacă acest motiv fiind cunoscut încă din epoca miceniană [177, p. 305].

Vârfuri de săgeți de bronz sunt cunoscute în toate situările getice cercetate, ele apar frecvent și în procesul prospectărilor de teren. Cea mai mare colecție provine din așezarea Saharna „La Revechin”, 12 exemplare [43, fig. 1/1, 4-13], la Saharna Mare 8 piese provin din incintă [81, fig. 52/2-3; 101/6; 147/7-10,12] și două din fața sistemului defensiv [77, p. 266, fig. 3/2-3], 7 exemplare au fost descoperite la Butuceni [80, fig. 68/2-7], iar în restul situărilor câte 1-3 piese. Toate aceste descoperiri sunt vârfuri de săgeți de bronz cu trei aripioare sau în trei muchii, de tipuri diferite.

Majoritatea exemplarelor descoperite sunt *vârfuri de săgeți cu pana de formă piramidală ascuțită și adâncituri între aripioare, având tubul de înmănușare scurt*. Lungimea lor de 3,3-3,5 cm și până la 4,5 cm le plasează printre variantele vârfurilor de săgeți de tip 4 din cel de-al patrulea grup cronologic, pentru care este caracteristică ponderea exemplarelor variantei 4/11, lungimea cărora este 3,5 cm și supra [172, p. 29]. Limitele cronologice ale seturilor de tolbă din cel de-al patrulea grup sunt marcate, conform elaborărilor lui A.I. Meljukova, cel mai timpuriu de mormântul lateral al tumulului scitic regal Soloha, iar cel mai târziu de tumulul scitic regal Alexandropol [172, p. 25]. Conform unor elaborări mai recente materialul amforistic din primul complex, Soloha „lateral”, dă o datare în jur de anii 380 a. Chr. [178, p. 240-243], iar cercetările recente în tumulul Alexandropol, în baza materialului amforic, dau o datare în limitele sfertului trei al sec. IV a. Chr. [203, p. 161].

Exemplarele din așezările Saharna „La Revechin” [43, fig. 1/2] și Mateuți [134, рис. 2/6], *cu pana de formă piramidală*, se înscriu de asemenea printre exemplarele de tip 4 din clasificarea elaborată de A.I. Meljukova. Piesa de la Saharna a fost descoperită în contextul complexului nr. 5/2000, împreună cu fragmentele unui kantharos cu firnis negru datat între anii 350-325 a. Chr.

și a unei amfore de Chios din a doua jumătate a sec. IV a. Chr. [43, p. 264]. Piese similare figurează printre cele 11 vârfuri de săgeți din mormântul scitic 8/1 al tumulului din împrejurimile s. Crasnoe, Grigoriopol, cu o fibulă de tip „tracic” [220, p. 40-41, рис. 19].

Vârful de săgeată din așezarea Solonceni „Hlinaia” *cu trei aripioare și tubul de înmănușare în tot lungul piesei* [143, p. 149, рис. XIV/1] este un exemplar din compartimentul II, de tip 8/1, piese ce apar pe parcursul celui de-al treilea grup cronologic și sunt frecvente în complexele celui de-al patrulea grup cronologic [172, 29]. Spre exemplu, în mormântul 8 al necropolei scitice Nikolaevka ele sunt asociate de o amforă de Heraclea Pontică și un kantharos grecesc cu firnis negru, datat în a doua jumătate a sec. IV a. Chr. [228, p. 212, табл. 3].

Piesa singulară din așezarea Saharna „La Revechin” [53, p. 12, fig. 12/4], cu trei aripioare, la care aripioarele în plan, în partea superioară, formează un unghi obtuz spre vârf, prin particularitățile sale pledează pentru atribuirea ei tipului 10/11 din schema lui A.I. Meljukova, piese, ce apar pe parcursul celui de-al treilea grup cronologic [172, p. 24]. Exemplarul în discuție, însă, a fost descoperit în context cu un fragment de amforă de Cnidos (Soloha I) de tip I-A sau I-B, Monachov, și fragmente de kantharos cu firnis negru – tipuri ce au putut să coexiste doar în limitele sfertului trei al sec. IV a. Chr. [43, p. 269-270]. Absolut în aceleași limite cronologice se înscrie și mormântul 2 din tumulul 3 al necropole Nikolaevka, printre vârfurile de săgeți din el fiind și un exemplar identic [228, p. 208, табл. 3] cu cel de la Saharna.

Două vârfuri de săgeată *de formă piramidală cu trei aripioare, capetele cărora coboară mai jos de bază și formează ghimpi*, provin din așezarea Saharna Mare [143, p. 194-195, рис. L/1; 79, fig. 147/11]. Particularitățile menționate sunt caracteristice tipului 6/7 din schema tipologică a lui A.I. Meljukova, piese ce au apărut pe parcursul perioadei celui de-al treilea grup cronologic [172, p. 23], dar foarte frecvente și în seturile de tolbă din cel de-al patrulea grup cronologic. În cadrul necropolei scitice Nikolaevka, astfel de vârfuri de săgeți, sunt printre exemplarele din mormintele 4, 7-8 și 13, toate datate în sfertul doi și trei al sec. IV a. Chr. [228, p. 208, табл. 3].

Printre vârfurile de săgeți în trei muchii este o piesă cu pana piramidală, muchiile căreia la bază formează ghimpi, cu tub de înmănușare scurt, evidențiat, hexagonal în secțiune, descoperită în preajma așezării Saharna Mare [38, p. 34, fig. 17/10]. Este un exemplar caracteristic tipului 3/1 din clasificarea lui A.I. Meljukova, astfel de piese apărând doar în unele complexe din cadrul celui de-al treilea grup cronologic [172, p. 24]. Cu toate acestea un exemplar identic găsim printre descoperirile din mormântul 4 al tumulului scitic 13, cu manta arsă, din preajma s. Butor, Grigoriopol, din stânga Nistrului [220, p. 107-111, рис. 55]. Ca piese de inventar în mormânt figurează un *kantharos* grecesc de tip 699 [242, 286], datat circa a. 350 a. Chr., și trei amfore biconice de Thasos de tip II-B-3 [179, p. 70-71], care nu mai apar în complexele din ultimul

sfert al sec. IV a. Chr. Cu unele rezerve, acestui tip atribuim și exemplarul în trei muchii recent descoperit în acest sit [81, fig. 147/13].

Alte două piese în trei muchii, tot de la Saharna Mare [143, p. 194-195, рис. L/2-3], prin particularitățile lor pot fi atribuite corespunzător, uneia din variantele 4/1-3 și de tip 8, conform clasificării lui A.I. Meljukova, ce sunt în uz și pe parcursul celui de-al patrulea grup cronologic, dar care, ca și în complexele grupului precedent, apar destul de rar [172, p. 25].

Astfel, tipurile de vârfuri de săgeți de bronz, descoperite în cadrul așezărilor getice din zona împădurită a silvostepii Moldovei, unele descoperite în asociere cu importuri grecești, iar altele și cu unele analogii în complexele scitice din stepa nord-pontică, ne permite să constatăm că ele sunt datate nu mai târziu de limita superioară a seturilor de tolbă din cel de-al patrulea grup cronologic, marcată de complexul tumulului scitic Alexandropol, datat în limitele sfertului trei al sec. IV a. Chr. [203, p. 161].

Descoperirile monetare, puse în legătură cu geții din silvostepa Nistru-Prut, sunt reprezentate prin emisiuni monetare ale Histriei, Tyrei, o piesă de Olbia, monede ale regilor macedoneni Filip II și Alexandru III, specifice mijlocului-sfertului trei al sec. IV a. Chr. [155, p. 393–398]. Cele mai numeroase în această categorie de descoperiri (sub 200 exemplare) sunt *tetradrahmele de argint ale lui Filip II (359–336 a. Chr.)*, de tip *Huși-Vovriești*, tip monetar destul de controversat, atât din punct de vedere al datării, cât și al autorilor emisiei lor. C. Preda le-a plasat între sfârșitul sec. III și mijlocul sec. II a. Chr., considerând că autori ai acestor emisiuni monetare erau triburile celto-bastarne ale culturii Poieniști-Lucașeuca stabilite în podișul central-moldovenesc [85, p. 126-130]. Această opinie a fost acceptată de A. Nudelman care specifică limitele cronologice între ultimele două decenii ale sec. III și pe parcursul sfertului trei al sec. II a. Chr. [195, p. 20]. Luând ca bază aceleași considerente, dar cu precizări privind începuturile culturii Poieniști-Lucașeuca, V. Mihăilescu-Bîrlița plasează tipul monetar Huși-Vovriești între anii 150 și sfârșitul sec. I a. Chr. [67, p. 74]. În studiul enciclopedic dedicat monedei în Dacia preromană C. Preda precizează că, după cum indică stilul și unele tezaure cu originale greco-macedonene, acest tip monetar se datează în ultimele decenii ale sec. III și primele decade ale sec. II a. Chr. [86, p. 160]. Nu cunoaștem din ce considerente acest tip monetar a fost plasat de D. Măndescu în schemele sale cronologice la sfârșitul sec. IV a. Chr., într-un caz [66, p. 109, fig. 12], și în prima jumătate a sec. III a. Chr., în alt caz [66, p. 123, fig. 18]. În legătură cu descoperirea tezaurului de la Stolniceni, ce includea tetradrahme de tip Huși-Vovriești și drahme de Histria din perioada autonomă (anii 360-340 a. Chr.), acest tip monetar a fost din nou pus în discuție [36, p. 319-324; 45, 131-136; 150, p. 92-99], problema fiind abordată și cu ocazia publicării tezaurului de la Tabani [163, p. 385-392]. Concluzia generată de Tezaurul de la Stolniceni a fost că autori ai emisiunilor monetare Filip II de tip Huși-Vovriești au fost

tribalii de la Dunărea de Jos, care au bătut aceste monete încă pe timpul domniei lui Filip II (până în a. 336 a. Chr.) [36, p. 322], precizându-se ulterior că ele au fost bătute între anii 339-335 a. Chr. și, având un aspect suspicios față de piesele originale (titlul metalului era același), ele erau „distribuite” în mediul darbar de la nord de Dunăre, fapt ce a cauzat secționarea lor multiplă pentru verificarea calității metalului [163, p. 391-392]. Cât privește tezaurul de la Stolniceni – acesta a fost îngropat în rezultatul evenimentelor legate de campania lui Zopirion împotriva sciților din anul 331 a. Chr. [43, p. 280-281]. Această opinie a fost preluată recent în studiul enciclopedic „Moneda în Republica Moldova, Chișinău 2014, p. 28”, cu specificarea că în intervalul de timp nominalizat această mînedă nu a putut fi bătută, deoarece acest tip monetar lipsește în componența tezaurelor de la sud de Dunăre încheiate în ultimele patru decenii ale sec. IV a. Chr. Acest lucru este explicabil, căci la sudul Dunării de Jos nu este cunoscută nici o descoperire monetară de tip Huși-Vovriești, iar în tezaurul de la Murgeni, județul Vaslui, acest tip monetar a fost asociat de tetradrahme originale ale lui Filip II [67, p. 137]. Contextul arheologic al descoperirilor sigure de tetradrahme Huși-Vovriești plasează circuitul acestui tip monetar în mediul getic din spațiul pruto-nistrean în limitele anilor 339-331 a. Chr., perioadă de timp când au reușit să ajungă în acest spațiu doi stateri de aur de la Alexandru III, unul din ei fiind asociat cu un stater Filip II [195, p. 160], dar încă nu au ajuns sau încă nu au fost emise tetradrahmele de argint ale lui Alexandru.

4.3. Concluzii la capitolul 4.

Analiza poziției cultural-cronologice a culturii getice în silvostepa spațiului pruto-nistrean și a obiectelor cu calități de repere cronologice descoperite în aceste situri ne permit formularea unor concluzii.

1. Cele mai apropiate în timp vestigii, suprapuse de cele getice în spațiul discutat, sunt vestigiile grupului Podolian de Vest datate în sec. VII–VI a. Chr., pe Nistrul de Mijloc (Rudi „La Șanțuri”, Glingeni „La Șanț”), și mormintele culturii scitice mijlocii la periferia de sud a silvostepii (necropola Dănceni), datate până nu mai târziu de începutul sec. V a. Chr. La rândul lor, vestigiile culturii getice, rareori, sunt suprapuse, atât pe Nistru (Rudi „La Șanțuri”), cât și în zona Codrilor („Potârca”, „Poiana Ciucului”), de cele lateniene mijlocii ale culturii Poienești-Lucașeuca, începuturile căreia sunt nu mai timpuriu de anii 229–208 a. Chr.

2. Importurile grecești din cadrul culturii getice – principalele obiecte cu calități de repere cronologice, se eșalonează în patru blocuri clar delimitate în timp unul de altul, în limitele desemnate de ele înscriindu-se puținele obiecte de origine scitică, de schemă tracică și de schemă Latène sau celtice.

Primul bloc de importuri include obiecte produse în a doua jumătate–la sfârșitul sec. VI a. Chr. Sunt trei amfore de Samos, o oglindă de bronz și o lecană cu figuri roșii și firnis negru. Aflarea lor simultană în uz a fost posibilă mai spre sfârșitul sec. VI a. Chr.

Al-doilea bloc cronologic întrunește câteva serii de amfore de Chios, atât de cele cu gâtul umflat, cât și din cele cu gâtul cilindric „de stil nou”. Seriile amforelor cu gâtul umflat au fost produse pe la sfârșitul sfertului doi–mijlocul sec. V a. Chr., iar seria celor cu gâtul cilindric la începutul sfertului trei al sec. V a. Chr. era, deja, în circuit, ele fiind utilizate laolaltă cu cele cu gâtul umflat. Cel târziu, în anii 40-30, ele sunt substituie de următoarea serie, care lipsește la geții din silvostepă. Nu mai târziu de această limită cronologică se înscrie și agrafa de fier în formă de toiag caracteristică complexelor scitice din zona Niprului.

Al-treilea bloc de importuri în siturile getice include o variantă de amfore fracționare de Chios datate sigur pe la sfârșitul sec. V a. Chr. și două exemplare de amfore de Mende, atribuite unei variante cu datare destul de sigur în primele două decenii ale sec. IV a. Chr. În acest bloc se înscrie și bolul (one-handler) cu firnis negru produs în Atica între anii 420-400 a. Chr., precum și capătul în formă de elice a unui ac-agrafă de bronz.

Al-patrulea bloc de piese cu calități de repere cronologice este cel mai numeros. El include amfore a circa 11 centre exportatoare de vinuri grecești, de tipuri, variante și serii caracteristice pentru sfertul doi și trei a sec. IV a. Chr. În afară de amfore sunt vase grecești de lux cu firnis negru și vase cenușii de uz cotidian, care au fost produse în Atica între anii 350–325 a. Chr. și lipsesc tipurile ulterioare acestui interval de timp. Tot în acest bloc se includ un șir întreg de piese specifice arealului getic, piese de origine pontică, scitică și celtică, caracteristice pentru perioade mai îndelungate de timp, în arii mai largi, pe parcursul sec. IV, unele, și până în prima jumătate a sec. III a. Chr. Important însă este faptul că printre aceste din urmă piese lipsesc obiecte, începutul producerii cărora poate fi raportat sigur către sfârșitul sec. IV a. Chr. sau începutul veacului următor. Și descoperirile monetare din silvostepa spațiului pruto-nistean sunt reprezentate de emisiuni monetare ale Histriei, Tyras-ului, Olbiei din perioada autonomă (anii 360-340 a. Chr.), precum și de stateri de la Filip II (anii 359-336) și Alexandru III (anii 336-323), de tetradrahme Filip II – originale și de tip Huși-Vovriești, lipsind complet tetradrahmele lui Alexandru III și alte emisiuni monetare ulterioare lor.

3. Astfel, importurile grecești în așezările din silvostepa spațiului pruto-nistean certifică persistența culturii getice pe parcursul a circa două secole. Blocurile cronologice evidențiate prin intermediul importurilor grecești nu par a exprima o periodizare internă a culturii getice și sunt, mai degrabă, o reflectare a evenimentelor istorice din zona dunăreano-pontică în intervalul de timp dintre a doua jumătate a sec. VI a. Chr. și până nu mai târziu de începutul ultimului sfert al sec. IV a. Chr.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

În cadrul investigației ce ne-am propus-o au fost cercetate toate categoriile de surse arheologice și numismatice, ce au referință la cultura getică din spațiul pruto-nistrean. Rezultatele obținute țin de mai multe aspecte ale acestor vestigii.

1. În spațiul dintre Nistru și Prut, geografic, sunt clar distinse două zone locuite de geți – una, foarte limitată, este în stepa de la gura Prutului și a lacurilor din stânga Dunării de Jos, până în împrejurimile Ismailului, o periferie a arealului sud-dunărean, iar cealaltă, arealul de bază, în codrii Podișului Central Moldovenesc și în suprafețele împădurite de pe Înălțimea Nistrului, cu locuire limitată și în stânga râului. Vestigiile de pe Nistrul de Jos, considerate anterior getice, s-au dovedit a fi așezări greco-barbare. Descoperirile monetare formează și ele două grupări clar distincte. Una este în limitele arealului getic din codrii Podișului Central Moldovenesc, inclusiv, în unele așezări, iar cealaltă este conturată în nord-vestul Podișului Moldovei de Nord, zonă în care nu este nici o așezare getică.

2. În arealul de bază, în silvostepă, așezările geților, dintre care circa o treime erau fortificate, spre deosebire de vestigiile altor epoci istorice, ocupau forme înalte de relief, multe din ele fiind și în prezent împădurite. Așezările fortificate, afară de formele de relief greu accesibile, erau ocrotite prin ziduri de incintă de jur-împrejur, precedat de un șanț adânc în perimetrele vulnerabile, având intrarea amplasată în pantă, incomod pentru asalt, sau era ocrotită de bastioane și turnuri. Așezările deschise deseori erau înființate pe formele înalte de relief din adâncul unor văi înguste și ascunse. Principala condiție pentru ambele tipuri de așezări era prezența în preajma a izvoarelor de înălțime. Pentru trai erau construite doar locuințe de suprafață, în incintele fortificate ele erau alipite peretelui intern al zidului, iar în așezările deschise amplasarea lor nu sugerează o planificare premeditată. Anexele gospodărești și complexe menajere și de meșteșug erau amplasate în preajmă.

3. Unele situri fortificate sunt așezări ce au fost locuite o perioadă îndelungată de timp, dovadă servind refacerea repetată a podelei locuințelor (câteva nivele cu schimbarea locului vetrei). Suprapopularea incintelor era rezolvată în mod diferit: a) amenajarea unei zone locuite neprotejate în afara incintei; b) extinderea spațiului locativ protejat prin edificarea unor noi linii defensive suplimentare. Așezările fortificate cu incintele mari, probabil, au avut la bază așezările deschise existente.

4. Necropolele, plane, întotdeauna erau amenajate în preajma așezărilor și în afara incintelor fortificate. Ritul funerar practicat de geți era incinerarea. Rugul funerar era amenajat în afara necropolei, defunctul, împreună puținele piesele vestimentare și podoabă, fiind însoțit de hrană și băutură, depuse în vase de lut sau din material organic. Rămășițele incinerăției se adunau în vasele de lut (oale) rămase întregi sau pe o pânză și se îngropau în cimitir, în gropi circulare nu

prea mari. Urnele cu oase calcinate se acopereau cu capace – străchini, lespezi de piatră sau material organic, iar în cazul vaselor sparte fragmentele ceramice acopereau rămășițele defunctului. În perimetrul necropolelor se constată și grupări de morminte, câte două-trei, probabil, pe principii de rudenie.

5. Relațiile economice între comunitățile geților și în cadrul lor erau bazate pe schimbul natural. Și relațiile cu lumea greacă, timp îndelungat, au avut caracter de schimb natural. Doar pe timpul domniei lui Filip II (anii 359-336) și începutul domniei lui Alexandru III ele capătă și un caracter de „marfă-bani”, dar banii erau folosiți numai ca mijloc de plată în comerțul „angro”. În tezaure sunt cunoscute doar monede de argint – tetradrahme de la Filip II și drahme ale Histriei și Tyras-ului din perioada autonomă, iar printre descoperirile izolate sunt și trei stateri de aur de la Filip II (1) și Alexandru III (2). Un început de comerț cu amănuntul poate fi presupus în zona din împrejurimile Butucenilor, unde sunt cunoscute două monede de aramă ale Tyras-ului din perioada autonomă.

6. Comunitățile geților din silvostepă, timp îndelungat, au avut o economie și o producție de tip „închis”, fără influențe sau impulsuri din exterior. Acest lucru este bine ilustrat prin tipurile standarde de ceramică și unelte de muncă, neschimbate în timp, dar care nu manifestă particularități tipologico-stilistice caracteristice vestigiilor precedente. Un specific ele pot avea doar de la o zonă la alta. Seriile stabile de unelte – topoare, seceri etc. presupun și producerea lor specializată pentru piața internă.

Situația se schimbă nesemnificativ odată cu stabilirea unor relații mai constante cu grecii (sec. IV a. Chr.), când la geții din silvostepă, odată cu diversele tipuri de amfore cu vinuri din circa 11 centre exportatoare, ajung vasele grecești de lux cu firnis negru și cele cenușii de uz cotidian, lucrate la roata olarului. Tot în acest timp apar și unele tipuri noi de vase lucrate cu mâna, considerate a fi de tradiție „scitică”, iar după pătrunderea celților în Carpați (mijlocul sec. IV a. Chr.) la geții de pe Nistru de Mijloc apar unele obiecte de schemă Latène.

7. Analiza pieselor de armament și a celor legate de echipamentul militar arată că timp îndelungat geții nu au folosit arme metalice sau cu părți componente metalice. Prezența în masă a vârfurilor de săgeți de bronz specifice seturilor de tolbă scitice din sec. IV a. Chr. vorbește, mai degrabă, de implicarea factorului scitic în soarta populației getice din silvostepă. Tot în acest context se includ și puținele piese de harnașament și detaliile de echipament defensiv, de tipuri frecvente în mormintele scitice din sec. IV a. Chr.

8. Din punct de vedere cultural-istoric, am constatat că vestigiile getice din silvostepa spațiului pruto-nistrian se înscriu între cele hallstattiene târzii din sec. VII–VI a. Chr./scitice timpurii din faza târzie și cele lateniene mijlocii ale culturii Poienești-Lucașeuca, datate începând cu sfârșitul sec. III a. Chr.

9. În baza obiectelor de producție grecească putem vorbi sigur de existența culturii getice în silvostepa din spațiul pruto-nistrean în intervalul de timp dintre a doua jumătate-sfârșitul sec. VI a. Chr. și limita superioară a sfertului trei a sec. IV a. Chr. Important este că în așezările getice din acest areal, spre deosebire de zona Prutului de Jos și a Nistrului de Jos, lipsesc orice fel de amfore sau alte importuri grecești, producerea cărora este anterioară celei de a doua jumătăți-sfârșitului sec. VI a. Chr. sau circulația cărora începe în ultimul sfert al sec. IV a. Chr. și în secolul următor. În afară de aceasta în varietatea largă de piese caracteristice arealului getic, celor de origine pontică, scitică sau celtică, descoperite în așezările din silvostepă, lipsesc tipuri, producerea cărora poate fi raportată sigur către sfârșitul sec. IV și în veacul următor. Și printre descoperirile monetare din silvostepă lipsesc tipuri, emisia cărora poate fi atribuită cert ultimului sfert al sec. IV a. Chr sau perioadei ulterioare, cele mai târzii emisiuni fiind doi stateri de la Alexandru III, dar lipsind complet tetradrahmele lui de argint – monedele cele mai răspândite în lumea elenistă. Cele patru blocuri distincte de obiecte cu calități de repere cronologice, de producție grecească, nu reprezintă o periodizare internă a culturii getice din regiune. Mai sigur ele sunt o reflectare a situației politice din stepa dunăreano-pontică în intervalul de timp din a doua jumătate a sec. VI a. Chr. și până spre începutul ultimului sfert al sec. IV a. Chr.

Prin cercetarea aprofundată a vestigiilor culturii getice din spațiul pruto-nistrean și a materialelor ce o caracterizează sunt aduse contribuții la **soluționarea problemei științifice importante** privind cronologia culturii getice de la periferia nord-estică a vastului areal carpatobalcanic. Ca rezultat au fost delimitate patru blocuri de piese cu calități de repere cronologice, care marchează existența sigură a culturii getice în acest spațiu pe parcursul a circa două secole.

Recomandări. Ca rezultat al studiului efectuat, în opinia noastră, pentru înlăturarea incertitudinilor ce mai persistă asupra unor aspecte ale culturii geților din spațiul discutat, în raport cu alte zone ale arealului carpatobalcanic, se impun câteva priorități în cercetările ulterioare, printre care le remarcăm pe următoarele:

- Reverificarea minuțioasă a siturilor din zona de silvostepă, considerate a fi getice, în scopul departajării lor de vestigiile, asemănătoare la prima vedere, din prima epocă a fierului, în scopul creării unei baze de date exhaustive referitoare la descoperirile getice;
- Publicarea materialelor din siturile investigate pe complexe arheologice, cu toate materialele descoperite în ele;
- Investigarea arheologică a siturilor cu caracter funerar, îndeosebi, în legătură reciprocă cu siturile de habitat (necropolă, așezare);
- Identificarea zonelor sau regiunilor unde putem regăsi urmele antichităților getice din regiune, dat fiind că ele nu se regăsesc printre cele ulterioare ale culturii Poienești- Lucașeuca;

- Precizarea cauzelor ce au determinat încetarea locuirii geților în silvostepa pruto-nistreană și îngroparea unui număr important de depozite monetare, atât în cadrul zonei cu situri de habitat, cât și în regiunile în care ele nu sunt cunoscute.

Încheind studiul, ținem să accentuăm că suntem absolut siguri de faptul că este prematur a considera pe deplin elucidată tematica culturii getice în spațiul pruto-nistrean. Soluțiile pe care le-am oferit pentru problemele ce au fost discutate, cu accent asupra cronologiei acestor vestigii, le considerăm importante prin faptul că aduc o mică contribuție la elucidarea complexelor fenomene ce caracterizează cultura geților în vastul areal carpato-balcanic. În anumite situații, soluțiile oferite pot servi în calitate de pistă pentru cercetările ce urmează a fi realizate în scopul elucidării unor nuanțe contradictorii din cadrul fenomenului culturii geților. Totodată, considerăm, că pentru o mai bună înțelegere a acestui fenomen este necesară o colaborare cointereseată și eficientă între specialiștii din România, Bulgaria, Ucraina și Republica Moldova.

BIBLIOGRAFIE

În limba română

1. Agulnicov S. Cociulia – cetățuie tracică în Codrii Tighecelor. În: *Tyragetia*, 1996, nr. III, p. 117-122.
2. Arnăuț T. Necropola getică de la Giurgiulești. În: *Studia in honorem Ion Niculiță* (red. T. Arnăuț, A. Zanoci, S. Matveev). Chișinău: Cartdidact, 1999, p. 135-145.
3. Arnăuț T. Vestigii ale sec. VII-III a. Chr. în spațiul de la Răsărit de Carpați. Chișinău: Centrul Editorial al USM, 2003, 407 p.
4. Arnăuț T., Ursu Naniu R. Vestigii getice din cea de a doua epocă a fierului în interfluviul pruto-nistrean. Iași: Editura Helios, 1996, 160 p.
5. Arnăuț T., Ursu Naniu R. Vestigiile funerare getice de la Stolniceni (raionul Hâncești, rep. Moldova). În: *Archaeologi: Making of and practice. Studies in honor of Mircea Babeș at his 70th anniversary* (Edited by D. Măgureanu, D. Măndescu, S. Matei. Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, Editura Ordessos Muzeul Județean Argeș). Pitești, 2011, p. 281-289.
6. Babeș M. Paftale Latène târzii din sud-estul Europei. În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, 1983, nr. 32, 3, p. 196-221.
7. Babeș M. Date arheologice și istorice privind partea de nord-est a Daciei în ultimele secole î.e.n. În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, 1985, nr. 36, 3, p. 183-214.
8. Babeș M. Cultura Poienești-Lucașeuca. În: *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României* (Coordonator științific C. Preda). București: Editura Enciclopedică, 2000, vol. III, p. 340-343.
9. Bazarciuc V.V. Cetatea geto-dacică de la Bunești-Dealul Bobului, jud. Vaslui. În: *Materiale și cercetări arheologice*, Tulcea, 1980, XIV. p. 164-177.
10. Bazarciuc V.V. Cetatea geto-dacică de la Bunești, jud. Vaslui. În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, 1983, nr. 34, 3, p. 249-273.
11. Bodareu G. Noi descoperiri arheologice în situl Horodca Mare în anul 2007. În: *Sesiunea științifică a Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, 16-17 octombrie 2008, rezumatele comunicărilor*. Chișinău, 2008, p. 11-12.
12. Bodareu G. Preliminarii privind cercetările sitului Horodca Mare (în baza investigațiilor din 2008). În: *Sesiunea științifică a Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei, 15-16 octombrie 2009, rezumatele comunicărilor*. Chișinău, 2009, p. 12-13.
13. Bodean S. Contribuții la repertoriul arheologic al Republicii Moldova. În: *Tyragetia*, 2003, nr. XII, p. 97-105.
14. Boldureanu A. Cronica descoperirilor monetare (I). În: *Tyragetia*, 2007, nr. I [XVI], 1, p. 351-360.

15. Brihuneț E. Vestigii arheologice în moșia comunei Mileștii Mici, r-1 Ialoveni. În: *Tyragetia*, 2005, nr. XIV, p. 101-104.
16. Bruiako I.V., Novițkii E.Iu. Grădiștea Novoselskoe II (Satu Nou II) – un nou complex tracic la Dunărea de Jos. În: *Cercetări arheologice în aria nord-tracă*. București: VAVILA EDINF SRL, 1997, II, p. 113-168.
17. Cebotarenco Gh.Th. Cetatea hallstattiană târzie de la Hârtopul Mare. În: *Vestigii arheologice din Moldova*. Chișinău: Tipografia AȘ RM, 1997, p. 211-220.
18. Chetraru N., Serova N. Necropola aristocrației scitice de la Dubăsari (sec. V-IV î.e.n.). Chișinău: *Tyragetia*, 2001, 76 p.
19. Ciobanu Ș. Biserici vechi din Basarabia. În: *Comisiunea Monumentelor Istorice (secția din Basarabia)*, anuar. Chișinău: „Glasul Țării”, 1924, 70 p.
20. Ciocanu M. Un tezaur de monede și podoabe antice descoperit în împrejurimile Durleștilor. În: *Simpozion de numismatică, rezumatele comunicărilor*. Chișinău, 2006, p. 6.
21. Constantinescu-Iași P. Basarabia arheologică și artistică. Chișinău, 1933.
22. Crișan I.H. Ceramica daco-getică. Cu specială privire la Transilvania. București, 1969.
23. DEX, Dicționar explicativ al limbii române, ediția II. București: Univers enciclopedic, 1998.
24. Dimitriu C. Câteva obiecte preistorice găsite în Basarabia. În: *Arhivele Basarabiei*. Chișinău, 1933, an. IV, nr. 4, p. 288-295.
25. Glodariu I. Arhitectura dacilor. Cluj Napoca, 1983.
26. Haheu V. Cercetări arheologice la cetatea traco-getică Alcedar – La Cordon din raionul Soldănești. În: *Revista arheologică*, 1998, nr. 2, p. 111-135.
27. Haheu V. Sisteme de fortificații traco-getice la est de Carpați. Chișinău: *Biblioteca de arheologie*, 2008, t. III, 170 p.
28. Hîncu I. Gh. Cetăți antice medievale timpurii din Republica Moldova. Chișinău: *Universitas*, 1993, 144 p.
29. Hîncu I. Vetre strămoșești din Republica Moldova. Chișinău: *Știința*, 2003, 508 p.
30. Iconomu C. Cercetările arheologice din locuirea hallstattiană târzie de la Curteni-Vaslui. În: *Cercetări istorice, 1978-1979*, t. IX-X, 177-236.
31. Izvoranu T. Monede antice descoperite în Basarabia. În: *Simpozion de numismatică 2003*. București: Editura Enciclopedică, 2005, p. 65-73.
32. Izvoranu T., Nicolae E. Monede antice descoperite în Republica Moldova. În: *Simpozion de numismatică, rezumatele comunicărilor*. Chișinău, 2004, p. 9-10.
33. Kașuba M. Cultura Cozia-Saharna. În: *Istoria Moldovei: Epoca preistorică și antică* (responsabil și redactor științific V. Dergaciov). Chișinău, 2010, p. 357-371.

34. Kašuba M., Haheu V., Levițki O. Vestigii traco-getice pe Nistrul Mijlociu. București: Biblioteca Thracologică, 2000, t. XXXI, 224 p.
35. Levinschi Al. Despre un grup de necropole ale culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov din interfluviul Nistru-Prut. În: *Tyragetia*, 1997, IV-V, p. 117-130.
36. Levinschi Al. Un tezaur monetar de la Stolniceni (considerații preliminare). În: *Tyragetia*, 1997, IV-V, p. 319-324.
37. Levinschi Al. Șantierul Saharna "La Revechin". În: *Cronica cercetărilor arheologice. Vaslui* 1999, XXXIII, p. 98-99.
38. Levinschi Al. Raport științific privind rezultatele investigațiilor arheologice în fortificația getică "Saharna – La Revechin", campania 1998. Chișinău, 1999, 56 p. (Arhiva personală).
39. Levinschi Al. Raport științific privind rezultatele investigațiilor arheologice în fortificația getică "Saharna – La Revechin", campania 1999. Chișinău, 2000, 54 p. Arhiva MNAIM, nr. inv. 466.
40. Levinschi Al. Date preliminare privind datarea complexelor fortificației getice "Saharna – La Revechin". În: *Tyragetia*, 2001, X, p. 103-112.
41. Levinschi Al. Despre un tip de amfore din sec. IV î.e.n. din fortificația "Saharna – La Revechin". În: *Tyragetia*, 2002, XI, p. 49-52.
42. Levinschi Al. Mărturii privind prelucrarea metalelor la geți în sec. VI-IV î.e.n. În: *Tyragetia*, 2003, XII, p. 45-55.
43. Levinschi Al. Limita cronologică superioară a fortificațiilor getice din zona Saharna – Rezina. În: *Interferențe cultural-cronologice în spațiul nord-pontic* (redactor șef E. Sava). Chișinău, 2003, p. 261-284.
44. Levinschi Al. Fortificația getică "Saharna – La Revechin" (cercetările din anii 2000-2002). În: *Cercetări arheologice în Republica Moldova (2000-2003)*. Chișinău: *Tyragetia*, 2004, p. 64-80.
45. Levinschi Al. Monedele de tip Huși-Vovriești. În: *Studii de istorie veche și medievală. Omagiu Profesorului Gh. Postică*. Chișinău: Pontos, 2004, p. 131-136.
46. Levinschi Al. Considerații asupra începuturilor de locuire a geților în silvostepa Moldovei (sec. VI î.e.n.). În: *Tyragetia*, 2005, XIV, p. 63-70.
47. Levinschi Al. Date preliminare privind începutul de locuire a geților pe locul așezării fortificate Saharna Mare. În: *Tyragetia*, 2007, I [XVI], 1, p. 275-278.
48. Levinschi Al. Considerații asupra necropolei getice de la Dănceni. În: *Tyragetia*, 2008, II [XVII], 1, p. 233-238.

49. Levinschi Al. Amforele grecești în așezările geților din silvostepa regiunii Nistru-Prut. În: Probleme actuale ale arheologiei, etnologiei și studiului artelor, rezumatele comunicărilor. Chișinău, 2012, p. 20-21.
50. Levinschi Al., Covalenco S. Raport științific privind rezultatele investigațiilor arheologice în fortificația getică “Saharna – La Revechin”, campania 2000. Chișinău, 2001, 85 p. Arhiva MNAIM, nr. inv. 468.
51. Levinschi Al., Covalenco S. Raport științific privind rezultatele investigațiilor arheologice în fortificația getică “Saharna – La Revechin”, campania 2001. Chișinău, 2002, 101 p. Arhiva personală.
52. Levinschi Al., Covalenco S., Abâzov E. Fortificația getică “Saharna – La Revechin” – sistemul defensiv. În: Tyragetia, 2002, XI, p. 41-48.
53. Levinschi Al., Covalenco S., Bodean S. Raport privind rezultatele investigațiilor arheologice în fortificația getică “Saharna – La Revechin”, campania 2002. Chișinău, 2003, 56 p. Arhiva MNAIM, nr. inv. 467.
54. Levinschi Al., Covalenco S., Bodean S. Noi vestigii getice în zona Codrilor Moldovei. În: Tyragetia, 2006, XV, p. 34-43.
55. Levinschi Al., Șcipachin O., Dulea Gh. Rezervația istorico-naturală “Saharna” – primele investigații. În: Tyragetia, 1999, VIII, p. 51-68.
56. Levinschi Al., Șcipachin O., Negură M. Complexele locative din fortificația getică “Saharna – La Revechin”. În: Tyragetia, 2000, IX, p. 87-100.
57. Levițki O. Cultura hallstattului canelat la răsărit de Carpați. Biblioteca Thracologică. București, 1994, t. VII, 256 p.
58. Levițki O. Grupul Holercani-Hansca. Aspectul pruto-nistrean al complexului hallstattian timpuriu cu ceramică incizată. În: Relations thraco-illiro-helléniques. Actes du XIVE Symposium National de Thracologie. Bucarest, 1994, p. 219-256.
59. Levițki O. Piese din categoria ceramicii tehnice depistate în așezarea Trinca „Izvorul lui Luca”. În: Revista arheologică, s.n., 2008, IV, nr. 1, p. 5-30.
60. Levițki O. Tracii timpurii. În: Istoria Moldovei: Epoca preistorică și antică (responsabil și redactor științific V. Dergaciov). Chișinău, 2010, p. 313-380.
61. Levițki O., Haheu V. Necropola hallstattiană târzie de la Giurgiulești. În: Studia in Honorem Ion Niculiță (resp. T. Arnăut, A. Zanoci, S. Matveev). Chișinău: Cartdidact, 1999, p. 121-134.
62. Mateevici N. Contribuții la cercetarea și studierea materialului ceramic grecesc de la cetatea getică de la Butuceni. În: Studia in Honorem Ion Niculiță (resp. T. Arnăut, A. Zanoci, S. Matveev). Chișinău: Cartdidact, 1999, p. 177-195.

63. Mateevici N. Amforele grecești în mediul barbar din nord-vestul Pontului Euxin în sec. VI – începutul sec. II a. Chr. Chișinău: Biblioteca Tyragetia, 2007, t. XIV, 284 p.
64. Matveev S., Arnăuț T. Piese de armament descoperite în apropierea comunei Buțeni (r-nul Hâncești). În: *Studia Arheologiae et Historiae Antiquae*. Chișinău: Editura USM, 2009, p. 187-190.
65. Măndescu D. Fibula de schemă tracică – noi puncte de vedere. În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, 2000, nr. 51, 1-2, p. 71-92.
66. Măndescu D. Cronologia perioadei timpurii a celei de-a doua Epoci a Fierului: (sec. V-III a. Chr.): între Carpați, Nistru și Balcani. Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2010, p. 510.
67. Mihăilescu-Bîrliba V. Dacia răsăriteană în sec. VI-I î.e.n. Economie și monedă. Iași: Junimea, 1990, p. 126.
68. Moscalu E. Ceramica traco-getică. București, 1983, 514 p.
69. Munteanu O. Preliminarii privind sistemul defensiv de la Cosăuți, județul Soroca. În: *Cercetări arheologice în Republica Moldova (2000-2003)*. Chișinău: Tyragetia, 2004, p. 81-96.
70. Munteanu O. Noi linii defensive cercetate în microzona fortificației Cosăuți. În: *Revista arheologică*, s.n., 2007, III, nr. 1-2, p. 295-310.
71. Munteanu O. Sistemul defensiv al fortificației getice de la Horodca Mică: observații preliminare. În: *Sesiunea științifică a Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei*, 18-19 octombrie 2007, rezumatele comunicărilor. Chișinău, 2007, p. 20-21.
72. Munteanu O., Iarmulski V. Preliminarii privind fortificația de la Horodca Mică. În: *Tyragetia*, 2007, I [XVI], 1, p. 279-286.
73. Munteanu O., Iarmulski V., Perju V., Ermurachi L. Prima fază de edificare a fortificației de la Horodca Mică. În: *Tyragetia*, 2010, IV [XIX], 1, p. 179-198.
74. Musteață S. Unele considerații privind rezultatele cercetărilor arheologice din cadrul cetății getice Mașcăuți-Cetate. În: *Thracians and circumpontic World. IX-th International Congress of Thracologi, summaries*. Chișinău, 2004, p. 88-90.
75. Niculiță I. Habitatul traco-getic de la Butuceni. În: *Thraco-Dacica*, 1996, XVII, № 1-2, p. 139-167.
76. Niculiță I., Matveev S., Potângă Ed. Cetatea traco-getică Potârca. În: *Cercetări arheologice în aria nord-tracă*. București: VAVILA EDINF SRL, 1999, III, p. 279-343.
77. Niculiță I., Nicic A. Cercetări arheologice la situl Saharna-Dealul Mănăstirii. În: *Tyragetia*, 2007, I [XVI], 1, p. 225-248.
78. Niculiță I., Teodor S., Zanoci A. Săpăturile arheologice de la Butuceni, raionul Orhei (1993-1994). În: *Cercetări arheologice în aria nord-tracă*. București: VAVILA EDINF SRL, 1995, I, p. 472-490.

79. Niculiță I., Teodor S., Zanoci A. Săpăturile arheologice de la Butuceni, raionul Orhei (1995-1996). În: Cercetări arheologice în aria nord-tracă. București: VAVILA EDINF SRL, 1997, II, p. 292-339.
80. Niculiță I., Teodor S., Zanoci A. Butuceni. Monografie arheologică. București: Biblioteca Thracologică, 2002, t. XXXVI, 249 p.
81. Niculiță I., Zanoci A., Arnăuț T. Habitatul din mileniul I a. Chr. în regiunea Nistrului Mijlociu. Chișinău: Biblioteca Tyrageția, 2008, t. XVIII, 408 p., 9 planșe.
82. Niculiță I., Zanoci A., Arnăuț T., Băț M. Evoluția sistemului defensiv al siturilor din zona Saharna în mileniul I a. Chr. În: Tracii și vecinii lor în antichitate. Studia in Honorem Valerii Sîrbu (Ed. I. Cîndea). Brăila, 2010, p. 359-393.
83. Niculiță I., Zanoci A., Matveev S., Băț M. Piese de port, podoabă și toaletă din așezarea traco-getică Saharna Mare. În: Archaeologi: Making of and practice. Studies in honor of Mircea Babeș at his 70th anniversary (Edited by D. Măgureanu, D. Măndescu, S. Matei. Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București, Editura Ordessos Muzeul Județean Argeș). Pitești, 2011, p. 193-204.
84. Pavlov M. Materiale antropologice și arheozoologice de la cetatea Rudi – La Șanțuri. În: Tyrageția, 2000, IX, p. 113-118.
85. Preda C. Monedele geto-dacilor. București, 1973, p. 236.
86. Preda C. Istoria monedei în Dacia romană. București: Editura Enciclopedică, 1998, 376 p, XXX planșe.
87. Rustoiu A. Războinici și societate în aria celtică transilvăneană: studii pe marginea mormântului cu coif de la Ciumești. Cluj-Napoca: Editura Mega, 2008, p. 216.
88. Sava E. ș. a. Investigațiile istorico-arheologice efectuate în microzona istorico-naturală Rudi-Tătărauca Nouă-Arionești (raionul Dondușeni, Republica Moldova). În: Cercetări arheologice în aria nord-tracă. București: VAVILA EDINF SRL, 1995, I, p. 281-357.
89. Sîrbu V. Credințe și practici funerare, religioase și magice în lumea geto-dacă. Galați: Biblioteca Istros, Editura Porto-Franco, 1993, t. 3, 255 p.
90. Sîrbu V., Arnăuț T. Incinta fortificată de la Stolniceni, raionul Hâncești – Rep. Moldova. În: Cercetări arheologice în aria nord-tracă. București: VAVILA EDINF SRL, 1995, I, p. 378-400.
91. Smirnova G.I. Din nou despre ceramica cenușie lucrată la roată, descoperită în siturile scitice timpurii din zona Nistrului Mijlociu. În: Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie, 1998, nr. 49, 1, p. 23-37.
92. Telnov N., Belotcaci A. Așezarea fortificată de la Horodiște, raionul Călărași. În: Revista arheologică, s.n., 2005, I, nr. 1, p. 268-278.

93. Tentiuc I. Raport privind cercetările de prospectare arheologică perieghetică în zona unor localități de pe Nistrul de Jos și pe Botna în anul 2007. Chișinău, 2008, 48 p. Arhiva Muzeului Național de Istorie a Moldovei.
94. Tentiuc I., Levinschi A. Cercetările arheologice de la Buzduganii de Jos, pe valea Țuțorei, din anul 2008. Considerații preliminare. În: *Tyragetia*, 2009, III [XVIII], 1, p. 247-266.
95. Teodor S. Regiunile est-carpătice ale României în secolele V-II Î.D.HR. București: Biblioteca Thracologică, 1999, t. XXVII, 258 p.
96. Tkaciuk M. Manifestări culturale din sec. V – I a. Chr. În: *Thraco-Dacica*, 1994, XV, № 1-2, p. 215-256.
97. Tcaciuc M., Zasâpchin G. Date noi de la cetatea Rudi – La Șanțuri. Caracterizarea tipologică și cronologică a complexelor închise. În: *Tyragetia*, 2000, IX, p. 101-112.
98. Usataia E., Levinschi Al. Saharna. În: *Cronica cercetărilor arheologice, campania 1994. A XXIX-a sesiune națională de rapoarte arheologice*. Cluj-Napoca, 1995, p. 76-77.
99. Vančjugov V.P., Brujako I.V., Sîrbu V., Niculiță I.T. Cercetările arheologice de la Novoselskoe-Satu Nou. Campaniile 1997-1998. . În: *Cercetări arheologice în aria nord-tracă*. București: VAVILA EDINF SRL, 1999, III, p. 223-277.
100. Vančjugov V.P., Niculiță I., Sîrbu V., Cojocaru V. Rezultatele perieghelozelor arheologice în stepele Bugeacului din anul 1997. În: *Cercetări arheologice în aria nord-tracă*. București: VAVILA EDINF SRL, 1999, III, p. 117-133.
101. Vančjugov V.P., Sîrbu V., Niculiță I.T., Bârcă V. Cercetările arheologice de salvare de la Orlovca-Cartal (Ucraina) – campania 1998. În: *Cercetări arheologice în aria nord-tracă*. București: VAVILA EDINF SRL, 1999, III, p. 135-221.
102. Vornic V., Tabuncic S. Contribuții la cunoașterea realităților arheologice din microzona orașului Ialoveni. În: *Revista arheologică*, s.n., 2006, II, nr. 1-2, p. 364-383.
103. Zanoci A. Fortificațiile geto-dacice din spațiul extracarpatic în sec. VI-III a. Chr. București, 1998, 328 p.
104. Zanoci A. Traco-geții din bazinul Răutului Inferior. Cetatea Mășcăuți “Dealul cel Mare”. În: *Thracians and circumponic World. IX-th International Congress of Thracologi*. Chișinău, 2004, II, p. 45-81.
105. Zanoci A., Băț M. Cercetări arheologice la situl traco-getic Saharna „La Șanț” (campania 2006). În: *Tyragetia*, 2007, I [XVI], 1, p. 287-297.
106. Zanoci A., Băț M. Cercetări arheologice la așezarea traco-getică Saharna „La Șanț” (campania 2007). În: *Tyragetia*, 2008, II [XVII], 1, p. 253-266.
107. Zanoci A., Matveev S. Situl traco-getic Mașcăuți – Dealul cel Mare. În: *Carpatica – Карпатика*, 2002, 15, p. 85-97.

În limba rusă

108. Алексеева Е.М. Античные бусы Северного Причерноморья. Свод археологических источников, Г 1-12. Москва: Наука, 1978, 93 р.; 1982, 105 р.
109. Амперер Ж.И., Гарлан И.О. Греческие амфорные мастерские. Îп: Греческие амфоры. Саратов, 1992, р. 8-32
110. Арнэут Т., Матвеев С. Предварительные археологические исследования близ с. Мэшкэуць, в Центральной Молдове. Îп: Carpatica – Carpatika, 2001, 13, р. 116-121.
111. Большая Советская Энциклопедия (гл. редактор А.М. Прохоров), 13. Москва: Советская Энциклопедия, 1973, издание третье.
112. Брашинский И.Б. Методы исследования античной торговли (на примере Северного Причерноморья). Ленинград: Наука, 1984, 248 р.
113. Брокгаузъ Ф.А., Ефронъ И.А. Энциклопедический словарь. С.-Петербургъ, 1897, т. XXII.
114. Бруяко И. Поселение Ново-Некрасовка II («Геродотовы» геты на Нижнем Дунае). Îп: Revista arheologică, s.n., 2005, I, nr. 1, р. 279-300.
115. Бруяко И.В. Ранние кочевники в Европе (X – V вв. до Р.Х.). Кишинев: Высшая Антропологическая Школа, 2005, 358 р.
116. Бруяко И.В., Кожокару В.А. Новый фракийский памятник на Нижнем Дунае и некоторые вопросы политической истории региона в I тысячелетии до н.э. Îп: Археологические исследования молодых ученых Молдавии. Кишинев: Штиинца, 1990, р. 132-142.
117. Бруяко И.В., Ткачук М.Е. Бессарабия VI-I вв. до Р.Х. Цикл кросскультурных диалогов. Îп: Проблемы скифо-сарматской археологии Северного Причерноморья, 1994, вып. II, р. 27-31.
118. Бруяко И.В., Ярошевич Ю.И. Городище у с. Новосельское на Нижнем Дунае. Одесса: Гермес, 2001, 144 р.
119. Бурян А.Н. и др. Первые археологические исследования на поселение Тарасово (Молдова). Îп: Stratum plus, 2009, № 5, р. 199-215.
120. Бырня П.П. Отчет о раскопках Поянского селища. Îп: Фёдоров Г.Б. Отчет о полевых работах Пруто-Днестровской археолого-этнографической экспедиции за 1956 г. Москва, 1957. Arhiva MNIM, nr. 379/II.
121. Бырня П.П., Чеботаренко Г.Ф. Материалы к археологической карте Молдавии (итоги разведочных работ 1959 г.). Îп: Материалы и исследования по археологии и этнографии Молдавской ССР. Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1964, р. 273-284.

122. Власенко И.Г. Новые археологические памятники в Молдавии. În: Археологические Исследования в Молдавии в 1981. Кишинев: Штиинца, 1985, р. 198-205.
123. Власенко И. Укрепления городища Мерешеука-Четэцуе. În: *Tyragetia*, 2010, IV [XIX], 1, р. 235-248.
124. Власенко И.Г., Сорокин В.Я. Археологические памятники в зонах новостроек севера и центра Молдавии. În: Археологические Исследования в Молдавии (1977-1978). Кишинев: Штиинца, 1982, р. 179-193.
125. Высоцкий А.Л. Отчет об археологической разведке бассейна р. Когильник (Оргеевский, Резинский р-ны МССР) в 1987 году. Кишинёв, 1987. Arhiva MNAIM, nr. 273.
126. Гольцева Н.В., Кашуба М.Т. Глинжень II – многослойный памятник Среднего Поднестровья. Тирасполь: МАКО, 1995, 272 р.
127. Дергачев В.А. Археологические разведки в долине реки Ишновец. În: Сборник работ молодых ученых. Кишинев: РИО АН МССР, 1966, р. 244-250.
128. Дзис-Райко Г.А. Археологические исследования городища у с. Надлиманское. În: Материалы по археологии Северного Причерноморья, 1966, 5, р. 163-175.
129. Дзис-Райко Г.А., Охотников С.Б., Редина Е.Ф. Надлиманское городище IV-III вв. до н.э. в Нижнем Поднестровье. Одесса: СМИЛ, 2012, 264 р.
130. Еременко В.Е. Процесс латенизации археологических общностей позднего предримского времени Восточной Европы и сложение Зарубинецкой культуры. Автореферат дисс. докт. ист. наук. Ленинград, 1990, 31 р.
131. Зверев Е.Ю. Относительная хронология некоторых опорных памятников среднего и позднего гальштата в Юго-Западной Румынии. În: *Stratum plus*, 2000, № 3, р. 171-192.
132. Зверев Е.Ю., Топал Д.А. Гетский горизонт многослойного поселения у с. Тарасова (Резинский район, Республика Молдова). În: *Stratum plus*, 2012, № 3, р. 231-242.
133. Зеест И.Б. Керамическая тара Боспора. În: Материалы и Исследования по Археологии. Москва: Наука, 1960, 83, 171 р.
134. Златковская Т.Д. Городище Матеуцы. În: Новое в советской археологии. Москва: Наука, 1966, р. 220-225.
135. Златковская Т.Д., Полевой Л.Л. Городища Прутско-Днестровского междуречья IV-III вв. до н.э. и вопросы политической истории гетов. În: Древние фракийцы в Северном Причерноморье (МИА 150). Москва: Наука, 1969, р. 35-60.
136. Карышковский П.О. Ольвийские монеты, найденные на острове Левке. În: Материалы по археологии Северного Причерноморья, 1983, 9, р. 158-173.
137. Карышковский П.О., Клейман И.В. Древний город Тира: историко-археологический очерк. Киев: Наукова Думка, 1985, 86 р.

138. Кашуба М.Т. Антропоморфные фигурки с поселения Матеуцы. În: Памятники древнейшего искусства на территории Молдавии. Кишинёв: Штиинца, 1989, р. 63-65.
139. Кашуба М.Т. Раннее железо в лесостепи между Днестром и Сиретом (культура Козия-Сахарна). Монография в журнале. *Stratum plus*, 2000, № 3, р. 241-488.
140. Кашуба М. Гетские материалы из многослойного поселения Холеркань (раскопки 1954 года). În: *Revista arheologică, s.n.*, 2006, II, nr. 1-2, р. 334-347.
141. Кашуба М., Фидельский С. Находки финальной бронзы и раннего железного века из многослойных поселений Рашков XI и XII (Левобережье Среднего Днестра). În: *Revista arheologică, s.n.*, 2007, III, nr. 1-2, р. 266-281.
142. Кашуба М.Т., Хахеу В.П., Левицкий О.Г. Та самая Гетика или ... четвёртая ? În: Проблемы скифо-сарматской археологии Северного Причерноморья, 1999, III, р. 120-127.
143. Кашуба М.Т., Хахеу В.П., Левицкий О.Г. Фрако-гетские древности в южной лесостепи Среднего-Днестра (культурно-хронологическая систематизация материалов из раскопок второй половины XX века). Монография в журнале. În: *Stratum plus*, 2001-2002, № 3, р. 118-223.
144. Кетрару Н. А. Материалы к археологической карте Молдавии. În: Труды Государственного Историко-Краеведческого Музея (за 1960 год). Кишинев: Карта молдовеняскэ, 1961, р. 113-128.
145. Колпинский Ю.Д. Великое наследие античной Эллады и его значение для современности. Москва: Изобразительное искусство, 1988, 160 р., 381 foto.
146. Кузнецова Т.М. Зеркала из скифских памятников VI-III вв. до н.э. (классификация и хронологическое распределение). În: *Советская Археология*, 1987, 1, р. 35-47.
147. Лапушнян В.Л. Ранние фракийцы X – начала IV в. до н. э. в лесостепной Молдавии. Кишинев: Штиинца, 1979, 142 р.
148. Лапушнян В.Л., Никулицэ И.Т., Романовская М.А. Памятники раннего железного века. Археологическая карта Молдавской ССР, вып. 4. Кишинев: Штиинца, 1974, 104 р.
149. Лапушнян В.Л., Попов С.И. Погребение V в. до н.э. из Молдавии. În: *Археологические Открытия 1972 г.* Москва: Наука, 1973, р. 409.
150. Лапушнеан В.Л., Романовская М.А. О работе гетского отряда. În: *Археологические Открытия 1971 г.* Москва: Наука, 1972, р. 450.
151. Ларина О., Кашуба М. Позднейшие позднечернолесские материалы поселения Тэтэрэука Ноуэ XV в Среднем Поднестровье. În: *Revista arheologică, s.n.*, 2005, I, nr. 1, р. 212-239.
152. Левинский А.Н. Столниченский клад: культурно-хронологическая интерпретация монет типа Хушь-Вовриешть. În: *Stratum plus*, 1999, № 6, р. 92-99.

153. Левинский А.Н. Реконструкция фортификационного сооружения гетского городища VI-IV вв. до н. э. “Сахарна – Ла Ревекин”. În: Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья (V тыс. до н. э. – V век н. э.). Тирасполь, 2002, III, p. 256-258.
154. Левинский А.Н. Два подхода к решению вопроса о появлении гетов в Молдавской лесостепи (VI в. до н.э.). În: Stratum plus, 2005, № 3, p. 255-264.
155. Левинский А.Н. Античные монеты и геты лесостепной Молдовы. În: Stratum plus, 2005, № 6, p. 393-398.
156. Левинский Ал. Оборонительная система на укрепленных поселениях гетов лесостепной Молдовы. În: Revista arheologică, s.n., 2005, I, nr. 1, p. 98-109.
157. Левинский Ал. О времени появления первых греческих колонистов на Днестре. În: Международные отношения в бассейне Черного моря в древности и средние века. Материалы XII Международной научной конференции (отв. редактор В.П. Копылов). Ростов-на-Дону, 2007, p. 21-24.
158. Левинский А. Заселение греческими колонистами Нижнеднестровской равнины в VI в. до н.э. În: Международные отношения в бассейне Черного моря в скифо-античное и хазарское время. Ростов-на-Дону: Медиа-Полис, 2009, p. 53-59.
159. Левинский А.Н. К вопросу о погребальном обряде и обрядности у гетов Днестровско-Прутского междуречья (VI-IV вв. до н.э.) лесостепи. În: Stratum plus, 2009, № 3, p. 162-175.
160. Левинский А.Н. История гетов в лесостепи Юго-Восточной Европы (конец VI – вторая половина IV вв. до н.э.). Монография в журнале. În: Stratum plus, 2010, № 3, p. 15-127.
161. Левинский А.Н. Новая категория гетских древностей в молдавской лесостепи. În: Stratum plus, 2011, № 3, p. 237-244.
162. Левинский А.Н. Греческие амфоры на гетских памятниках лесостепи Днестровско-Прутского междуречья – центры и ритмы поступления. În: Stratum plus, 2012, № 3, p. 243-274.
163. Левинский А.Н., Чокану М.М. Новый клад тетрадрахм типа Хушь-Вовриешть и вопрос о начале варварского чекана монет Филиппа II. . În: Stratum plus, 2005, № 6, p. 374-392.
164. Левицкий О.Г., Демченко Т.И. Памятники скифской архаики на территории Молдовы. În: Древности степного Причерноморья и Крыма. Запорожье, 1995, V, p. 41-53.

165. Маркевич В.И. Археологические памятники в бассейне нижнего течения реки Черна. În: Известия Молдавского Филиала Академии Наук СССР. Кишинев: Госиздат Молдавии, 1955, № 5 (25), p. 131-145.
166. Марченко К.К. Хора Ольвии (дополнения к этнокультурной характеристике сельскохозяйственной территории полиса). Монография в журнале. În: Stratum plus, 2013, № 3, p. 17-130.
167. Масленников А.А., Романовская М.А., Юшко А.А. Раскопки на городище Рудь. În: Археологические Открытия 1973 г. Москва: Наука, 1974, p. 424-426.
168. Мелюкова А.И. Результаты раскопок на двух поселениях скифского времени в Молдавии. În: Краткие сообщения Института Истории Материальной Культуры. Москва: Изд. АН СССР, 1954, t. 56, p. 59-68.
169. Мелюкова А.И. Итоги изучения памятников скифского времени в Молдавии в 1952-1953 гг. În: Известия Молдавского Филиала Академии Наук СССР. Кишинев: Госиздат Молдавии, 1955, № 5 (25), p. 51-71.
170. Мелюкова А.И. Памятники скифского времени лесостепного Среднего Поднестровья. În: Материалы и Исследования по Археологии. Москва: Наука, 1958, 64, p. 8-110.
171. Мелюкова А.И. Исследование гетских памятников в степном Поднестровье. În: Краткие сообщения Института Археологии АН СССР. Истории Материальной Культуры. Москва: Наука, 1963, t. 94, p. 64-72.
172. Мелюкова А.И. Вооружение скифов. Свод археологических источников, Д 1-4. Москва: Наука, 1964, 91 p.
173. Мелюкова А.И. К вопросу о границе между скифами и гетами. În: Древние фракийцы в Северном Причерноморье (МИА 150). Москва: Наука, 1969, p. 61-80.
174. Мелюкова А.И. Культура племен Днестровско-Прутского междуречья (VIII-I вв. до н.э.). În: Древняя культура Молдавии. Кишинев: Штиинца, 1974, p. 7-52.
175. Мелюкова А.И. Поселение и могильник скифского времени у с. Николаевка. Москва: Наука, 1975, 260 p.
176. Мелюкова А.И. Скифия и фракийский мир. Москва: Наука, 1979, 256 p.
177. Мозолевский Б.Н., Полин С.В. Курганы скифского Герроса IV в. до н.э. (Бабина, Водяна и Соболева могилы). Киев: Стилос, 2005, 600 p.
178. Монахов С.Ю. Греческие амфоры в Причерноморье: комплексы керамической тары VI – II вв. до н. э. Саратов, 1999, 680 p.

179. Монахов С.Ю. Греческие амфоры в Причерноморье. Типология амфор ведущих центров-экспортёров товаров в керамической таре. Каталог-определитель. Москва, Саратов: Киммериды, 2003, 352 р.
180. Монахов С.Ю. Косские и псевдокосские амфоры и клейма. *În: Stratum plus*, 2014, № 3, р. 195-222.
181. Монахов С.Ю., Кузнецова Е.В. Об одной серии амфор неустановленного дорийского центра IV века до н.э. (бывшие боспорские или раннехерсонесские). *În: Международные отношения в бассейне Черного моря в скифо-античное и хазарское время. Ростов-на-Дону: Медиа-Полис, 2009, р. 148-161.*
182. Никулицэ И.Т. Исследования гетского могильника Лутэрия у с. Ханска. *În: Далекое прошлое Молдавии. Кишинев: РИО АН МССР, 1969, р. 134-145.*
183. Никулицэ И.Т. Исследование гетского могильника Ханска-Лутэрия. *În: Археологические Исследования в Молдавии в 1968-1969 гг. Кишинев: Штиинца, 1972, р. 105-121.*
184. Никулицэ И.Т. Исследования поселений раннежелезного века в Ханском микрорайоне. *În: Археологические Исследования в Молдавии в 1972 г. Кишинев: Штиинца, 1973, р. 95-109.*
185. Никулицэ И.Т. Погребальный обряд гетов в IV-III вв. до н. э. *În: Советская археология, 2. Москва: Наука, 1973, р. 27-44.*
186. Никулицэ И.Т. Геты IV-III вв. до н. э. в Днестровско-Карпатских землях. Кишинев: Штиинца, 1977, 170 р.
187. Никулицэ И.Т. Изучение северофракийских поселений в Ханском микрорайоне. *În: Археологические Исследования в Молдавии в 1981 г. Кишинев: Штиинца, 1985, р. 95-117.*
188. Никулицэ И.Т. Северные фракийцы в VI-I вв. до н.э. Кишинев: Штиинца, 1987, 272 р.
189. Никулицэ И., Заноч А. Фрако-гетские поселения I тыс. до н.э. в центральных Кодрах Молдовы. *În: Carpatica – Carpatika. Ужгород, 2001, 13, р. 107-115.*
190. Никулицэ И.Т., Рафалович И.А. Жилища гетов и ранних славян у с. Ханска. *În: Археологические Исследования в Молдавии в 1973 г. Кишинев: Штиинца, 1974, р. 79-92.*
191. Никулицэ И.Т., Татаренко С.С. Результаты раскопок гетского поселения у с. Ханска в 1971 г. *În: Археологические Исследования в Молдавии в 1970-1971 гг. Кишинев: Штиинца, 1973, р. 129-133.*

192. Нудельман А.А. Монеты Тиры и Истрии из с. Дороцкое. În: Труды Государственного Историко-Краеведческого Музея. Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1969, 2, p. 121-128.
193. Нудельман А.А. Монеты из раскопов и сборов 1972-1973. În: Археологические Исследования в Молдавии в 1973 г. Кишинев: Штиинца, 1974, p. 188-229.
194. Нудельман А.А. Топография кладов и находок единичных монет. Археологическая карта Молдавской ССР, вып. 8. Кишинев: Штиинца, 1976, 196 p.
195. Нудельман А.А. Очерки истории монетного обращения в Днестровско-Прутском регионе. Кишинев: Штиинца, 1985, 184 p.
196. Нудельман А.А., Рикман Э.А. Навершие и клад серебряных украшений скифского времени из Молдавии. În: Известия Молдавского Филиала Академии Наук СССР. Кишинев: Госиздат Молдавии, 1956, № 4 (31), p. 129-133.
197. Пассек Т.С. Археологические разведки в Молдавии. În: Краткие сообщения Института Истории Материальной Культуры. Москва: Изд. АН СССР, 1949, t. 26, p. 57-68.
198. Пассек Т.С. Раскопки на многослойном поселении у с. Голерканы на Днестре в 1954 году. În: Известия Молдавского Филиала Академии Наук СССР. Кишинев: Госиздат Молдавии, 1956, № 4 (31), p. 19-36.
199. Пачкова С.П. Культура Поенешти-Лукашевка. În: Этнокультурная карта территории Украинской ССР в I тыс. н.э. Киев: Наукова Думка, 1985, p. 17-25.
200. Петренко В.Г. Украшения Скифии VII-III вв до н. э. Свод археологических источников, Д 4-5. Москва: Наука, 1978, 144 p.
201. Полевой Л.Л. Новые находки античных монет в Молдавской ССР. În: Советская Археология, 1962, № 1, p. 289-291.
202. Полевой Л.Л. Археологические памятники верхнего течения р. Ботна. În: Далекое прошлое Молдавии. Кишинев: РИО АН МССР, 1969, p. 185-210.
203. Полин С., Дараган М. Проблемы датировки скифского царского кургана Александрополь (сезон 2006 г.). În: Revista arheologică, s.n., 2008, IV, nr. 2, p. 146-163.
204. Рафалович И.А. Отчет о полевых работах Данченской археологической экспедиции за 1974 год. Кишинев, 1975, 101 p., 20 tab. Arhiva MNIM, nr. 93.
205. Рафалович И.А. Отчет о полевых исследованиях Данченской раннесредневековой археологической экспедиции за 1975 год. Кишинев, 1976, 114 p., 45 tab. Arhiva MNIM, nr. 103.
206. Рафалович И.А. Отчет о полевых работах раннесредневековой археологической экспедиции в 1976 г. Кишинев, 1976, 123 p., 102 tab. Arhiva MNIM, nr. 114.

207. Рафаловч И.А. Данчены. Могильник Черняховской культуры III-IV вв. н.э. Кишинев: Штиинца, 1986, 226 р.
208. Рафалович И.А. и др. Исследования Данченского могильника. Їп: Археологические открытия 1976 года. Москва: Наука, 1977, р. 457-458.
209. Рикман Э.А., Никулицэ И.Т. Гетское поселение Ханска. Їп: Археологические Исследования в Молдавии в 1981 г.. Кишинев: Штиинца, 1985, р. 118-124.
210. Романовская М.А. Раскопки на гетском городище Рудь. Їп: Археологические открытия 1970 года. Москва: Наука, 1971, р. 358-359.
211. Романовская М.А. Отчёт о раскопках, проведенных на городище Рудь МССР Дондюшанского района в 1972 году. Arhiva arheologică MNIM, nr. 68.
212. Романовская М.А. О работе гетского отряда. Їп: Археологические открытия 1972 года. Москва: Наука, 1973, р. 415-416.
213. Романовская М.А. Отчет о раскопках, проведенных на городище Рудь Дондюшанского района МССР в 1973 г. Arhiva arheologică a MNIM, nr. 84.
214. Романовская М.А. Работы гетского отряда. Їп: Археологические открытия 1974 года. Москва: Наука, 1975, р. 446.
215. Романовская М.А. Оборонительные сооружения городища Рудь в Молдавии. Їп: 150 лет Одесскому Археологическому Музею АН УССР. Киев: Наукова Думка, 1975, р. 83-84.
216. Романовская М.А. Исследования на городище Рудь. Їп: Археологические открытия 1975 года. Москва: Наука, 1976, р. 476.
217. Романовская М.А. и др. Раскопки городища Рудь. Їп: Археологические открытия 1976 года. Москва: Наука, 1977, р. 459-460.
218. Романовская М.А., Шелов-Коведаев Ф.В., Щеглов А.Н. Городище Рудь – Мэтоний Птоломея? Їп: Вестник древней истории 1981, 4, р. 121-138.
219. Сергеев Г.П. Скифский кинжал из Олонештского района МССР. Їп: Записки Одесского Археологического Общества, 1960, I (31), р. 262-265.
220. Серова Н.Л., Яровой Е.Н. Григориопольские курганы. Кишинев: Штиинца, 1987, 156 р.
221. Смирнов Г.Д. Итоги археологических исследований в Молдавии в 1946 г. Їп: Ученые записки Института Истории, Языка и Литературы. Кишинев: Госиздат Молдавии, 1949, II, р. 189-202.
222. Смирнов Г.Д. Скифское городище и селище “Большая Сахарна”. Їп: Краткие сообщения Института Истории Материальной Культуры. Москва-Ленинград: Изд. АН СССР, 1949, t. 26, р. 93-96.

223. Смирнов Г.Д. Археологические разведки в нижнем течении р. Реут. În: Материалы и исследования по археологии и этнографии Молдовы. Кишинев, 1964, р. 249-254.

224. Смирнова Г.И. О работах на раннескифском поселении у с. Долиняны в 1985 и 1987 гг. În: Археологический Сборник Государственного Эрмитажа, 1998, 33, р. 33-48.

225. Степи европейской части СССР в скифо-сарматское время. Москва: Наука, 1989, 464 р.

226. Тимощук Б.А. Археологические памятники Черновицкой области. Черновцы, 1970, 25 р.

227. Ткачук М.Е. Гетика, которую мы потеряли. (Из антологии хронологических разрывов). În: Stratum plus, 1999, № 3, р. 274-304.

228. Топал Д.А. Николаевский могильник – траектория во времени и пространстве. În: Stratum plus, 2000, № 3, р. 205-228.

229. Усатая Е.А., Левинский А.Н. Отчет о полевых изысканиях в окрестностях села Сахарна Резинского района Р. Молдова в 1993 году. Кишинев, 1994, 71 р. Arhiva MNIM, nr. 473.

230. Хахеу В.П. О гетских памятниках Левобережья Молдовы. În: Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei, 1992, I, р. 122-128.

231. Федоров Г.Б. Население Прутско-Днестровского междуречья в I тысячелетии н. э. În: Материалы и Исследования по Археологии. Москва: Наука, 1960, 89, 380 р.

232. Чеботаренко Г.Ф., Яровой Е.В., Тельнов Н.П. Курганы Буджакской степи. Кишинев: Штиинца, 1989, 212 р.

233. Щукин М.Б. Проблема «пробелов» в археологии Молдавии, эпоха Латена и римского времени. În: Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья. Киев: Наукова Думка, 1991, р. 198.

234. Щукин М.Б. На рубеже эр. СПб.: «Фарн», 1994, 324 р.

În limba franceză

235. Dupont P. La circulation amphorique en mer Noire à l'époque archaïque. Spécificité et problèmes. În : Production et commerce des amphores anciennes en mer Noire (textes réunis par Yvon Garlan). Aix-en-Provence: Publications de l'Université de Provence, 1999, р. 143-161.

236. Kruta V. Duchcov-Münsingen: Nature et diffusion d'une phase Latènienne. În: Les mouvements celtiques du V-e au I-er siècle avant notre ère. Paris, 1979, р. 81-115.

237. Le Rider G. Le monnayage d'argent et d'or de Philippe II frappé en Macédoine de 359 à 294. Paris: É. Bourgey 7, Rue Drouot, 1977, 405 р.

238. Levinschi Al. Les spécificités de l'emplacement des habitations du Premier et Second Âge du fer dans la zone de steppe boisée de la Moldavie Centrale. În: The Thracians and their Neighbors in the Bronze and Iron Ages. Proceeding of 12th International Congress of Thracology. Târgoviște, 2013, I, p. 213-223.

239. Munteanu O. Les elements du systeme defensif de Cosăuți. Thracians and circumponctic World. IX-th International Congress of Thracologi. Chișinău, 2004, II, p. 82-103.

În limba engleză

240. Levinschi Al. The ceramics as a chronological index for the Getian vestiges of the Middle Dniestr (VI-IV c. B.C.). În: Thracians and circumponctic World. IX-th International Congress of Thracologi, summaries. Chișinău, 2004, p. 73-74.

241. Levinschi Al. Specifics of the placement of settlements from the first and second Iron Age in the forest steppe of Central Moldova. În: The Thracians and their Neighbors in the Bronze and Iron Ages. Brăila, 2013, p. 88-89.

242. Sparkes B.A., Talkott L. Black and plain Pottery of the 6th, 5th and 4th centuries B.C. The Athenian Agora. Princeton, New Jersey, 1970, XII, 2, 380 p., 25 fig., 99 plate.

243. Zanoci A., Moldovan V. Getic citadel Saharna – „La Șanț”. În: Thracians and circumponctic World. IX-th International Congress of Thracologi. Chișinău, 2004, II, p. 130-138.

În limba germană

244. Zirra V.V. Bemerkungen zu den Thrako-Getischen Fibeln. În: Dacia, N.S., 1996-1998, t. XL-XLII, p. 29-53.

În limba ucraineană

245. Покровська Е.Ф. Кургани IV ст. до н.е. біля Холодного Яру поблизу м. Сміли. În: Археологія, 1957, X, p. 28-42.

246. Полін С.В. Хронологія ранньоскіфських пам'яток. În: Археологія, 1987, 59, p. 17-36.

ANEXE

Anexa 1. Repertoriul siturilor getice din spațiul pruto-nistrean

- Legendă:** **A** – topografia
B – suprafața
C – gradul de cercetare
D – descrierea sistemului defensiv
E – conținutul stratului cultural
F – situri limitrofe
G – bibliografie

Așezări fortificate în silvostepa Nistru și Prut

Valea Botnișoara-Botna, panta dreaptă

1. Cigîrleni „Bordeiul Turcului”, r-ul Ialoveni.

A. Situată pe culmea unui promontoriu alungit; **B.** 50x50 m și 50-60x 200 m; **C.** cercetări prin sondaj (A. Levinschi, S. Covalenco, S. Bodean, 2005); **D.** fortificată de jur-împrejur, cu val dublu dinspre nord și dinspre sud și șanț/escarpă, cu decalaj de înălțime 3-4 m (tip „pe înălțime”); **E.** au fost descoperite fragmente de ceramică caracteristice culturii getice; **F.** așezare deschisă (posadă) la marginea de nord.

G. Levinschi, Covalenco, Bodean 2006, 34-35.

2. Hansca „Toloacă”, r-ul Ialoveni.

A. Situată pe culmea unui promontoriu aplatizat; **B.** 200x100 m; **C.** cercetări arheologice (E. Rikman, 1968; I. Niculiță, 1969, 1980); **D.** fortificată de jur-împrejur, cu șanț/escarpă lat de 4,65-6,8 m și adânc de 1,1-1,5 m, valul este aplatizat (tip „pe înălțime”); **E.** au fost descoperite piese și fragmente de ceramică caracteristice culturii getice; **F.** necropolă în partea de est – „Lutărie”.

G. Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 64-65; Рикман, Никулицэ 1981, 118-124; Никулицэ 1981, 113-117.

3. Pojăreni, r-ul Ialoveni.

A. Situată pe panta de sud-est a unui promontoriu; **B.** 1,5 ha; **C.** cercetări prin sondaj (T. Arnăut, 1993); **D.** fortificată de jur-împrejur, cu val și șanț (înălțimea 3,5-2 m și adâncimea 2-1,5 m). În josul pantei intrare tip „clește”; **E.** au fost descoperite piese și fragmente de ceramică caracteristice culturii getice.

G. Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 30; Arnăut 2003, 249.

4. Stolniceni, r-ul Hîncești.

A. Situată pe platou, spre panta de vest; **B.** 250x200 m; **C.** cercetări arheologice (Ș. Ciobanu, anii 30; A. Adiasevici 1933; Gh. Smirnov, 1946; Gh. Fiodorov 1950; V. Sîrbu, T. Arnăut, 1993); **D.** fortificată de jur-împrejur, cu val dublu și șanț (înălțimea 2-3 m și adâncimea 1,5 m). În pantă spre nord intrare și izvoare, probabil, incluse (tip „pe înălțime”); **E.** au fost descoperite schelete umane, complexe de locuire, piese și fragmente de ceramică caracteristice culturii getice și epocii eneolitice; **F.** așezare deschisă (posadă) în partea de nord-est.

G. С. Dimitriu 1933, 288-295; Смирнов 1949, 198; Федоров 1950, 45-47; Златковская, Полевой 1969, 53, рис. 9; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 49; Sîrbu, Arnăut 1995, 378-400; Arnăut 2003, 249; Arnăut, Ursu-Naniu 2004, 85-87; 2008, 31-48; 2011, 281-289.

5. Horodca Mare, r-ul Ialoveni.

A. Situată pe partea de est a unui promontoriu; **B.** 260x180 m; **C.** cercetări arheologice (Gh. Smirnov 1946; T. Passek 1947; G. Bodareu 2007-2008, O. Munteanu 2009); **D.** fortificată dinspre vest cu val și șanț (tip „promontoriu”); **E.** au fost descoperite piese și fragmente de ceramică caracteristice culturii getice și epocii eneolitice.

G. Ciobanu 1024, 57; Смирнов 1949, 198-199; Пассек 1949, 58-59; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 48; Bodareu 2008, 11-12; 2009, 12-13.

6. Horodca Mică, r-ul Ialoveni.

A. Situată pe partea de est a unui promontoriu; **B.** 150x100 m; **C.** cercetări arheologice (Gh. Smirnov 1946; T. Passek 1947; O. Munteanu 2006-2009); **D.** fortificată în curbă dinspre est și sud cu val înalt de circa 4 m și șanț (tip „promontoriu”). Pe laterală dinspre est intrare cu bastion extern (diametru 16,5 m); **E.** au fost descoperite piese și fragmente de ceramică caracteristice culturii getice și moldovenești medievale.

G. Смирнов 1949, 199; Пассек 1949, 59; Златковская, Полевой 1969, 50; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 49; Munteanu 2007, 20-21; Munteanu, Iarmulschi 2007, 279-286.

Valea Bîcului, panta dreaptă

7. Durlești, mun. Chișinău.

A. Situată pe panta de nord-est a unui promontoriu; **B.** diametrul sistemului defensiv 80 m; **C.** cercetări de suprafață (V. Cavruc 1979; A. Levinschi 2003); **D.** fortificată de jur-împrejur, cu val și șanț (înălțimea 1 m și adâncimea 1,5 m). În josul pantei intrare cu turnuri mici la capetele valului (tip „pe înălțime”); **E.** au fost descoperite piese și fragmente de ceramică caracteristice culturii getice.

G. Hîncu 1993, 5-6.

8. Pânăsești, r-ul Strășeni.

A. Situată pe un promontoriu; **B.** ?; **C.** informații (I. Hîncu); **D.** fortificată dinspre platou cu val și șanț (tip „promontoriu”); **E.** au fost semnalate fragmente ceramice caracteristice culturii getice.

G. Hîncu 1993, 120-121.

9. Horodiște, r-ul Călărași.

A. Situată pe panta de est a unui promontoriu; **B.** 218x65 m; **C.** cercetări de suprafață (L. Polevoi 196?; N. Telnov 2004); **D.** fortificată cu turn în extremitatea de est (înălțimea 3 m, diametrul 35 m) și cu trei linii de val cu șanț dinspre nord-vest (tip „promontoriu”); **E.** au fost descoperite piese și fragmente de ceramică caracteristice culturii getice.

G. Златковская, Полевой 1969, 50; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 48; Telnov, Belotcaci 2005, 268-278.

Bazinul Ichelului, partea stângă

10. Codreanca-Cobîlca, r-ul Călărași.

A. Situată spre culmea terasei, în panta de vest (stângă) a r. Lopatna; **B.** diametrul sistemului defensiv circa 100 m; **C.** cercetări de suprafață (Ș. Ciobanu 192?; L. Polevoi 196?); **D.** fortificată

de jur-împrejur, cu val și șanț, intrare dinspre josul pante (tip „pe înălțime”); **E.** au fost descoperite fragmente de ceramică caracteristice culturii getice.
G. Ciobanu 1924, 59; Златковская, Полевой 1969, 50.

Bazinul Răutului, pârâu, afluent dreapta (curs V-E)

11. Hîrtopul Mare „La Șanț”, r-ul Criuleni.

A. Situată pe culmea dealului, în panta de sud; **B.** diametrul sistemului defensiv circa 160 m; **C.** cercetări arheologice (G. Bogaci 1949; I. Niculiță 1972; Gh. Cebotarenco 1990); **D.** fortificată de jur-împrejur, cu val și șanț/ escarpă (tip „pe înălțime”); **E.** au fost descoperite piese și fragmente de ceramică caracteristice culturii getice și medievale timpurii din sec. IX-XI.

G. Смирнов 1964, 254; Златковская, Полевой 1969, 49; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 47-48; Cebotarenco 1997, 211-220.

Cursul Răutului, Orheiul Vechi

12. Mașcăuți „Poiana Ciucului”, r-ul Orhei.

A. Situată pe un promontoriu rupt din terasa dreaptă a Răutului; **B.** 75x100 m; **C.** cercetări arheologice (Gh. Fiodorov 1950; A. Meliukova 1961; Gh. Postică 1984; T. Arnăut, S. Matveev 1995); **D.** fortificată în curbă dinspre sud-vest și escarpă dinspre nord și sud (tip „promontoriu”); **E.** au fost descoperite piese și fragmente de ceramică caracteristice culturii getice și culturii Poieniști-Lucașeuca din sec. II-I a. Chr.

G. Федоров 1950, 37-38; Смирнов 1964, 252-253; Златковская, Полевой 1969, 47-48; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 46; Никулицэ 1987, 105; Arnăut, Matveev 2001, 116-121.

13. Butuceni, incinta de vest, r-ul Orhei.

A. Situată pe un promontoriu rupt din terasa stângă a Răutului; **B.** 215x30-60m; **C.** cercetări arheologice (Gh. Smirnov 1947-1950; Niculiță 1983-1985, 1987-1990; Niculiță, Teodor, Zanoci 1993-1996, 1999-2000); **D.** fortificată în curbă dinspre est și vest cu val și șanț, dinspre sud cu zid din bârne tasat cu sol și pietre, iar dinspre nord – malul abrupt al râului (tip „mal abrupt”). Intrare dinspre est, protejată de un zid de piatră perpendicular. A fost refăcut de două ori; **E.** au fost descoperite complexe, piese și fragmente de ceramică caracteristice culturii getice și hallstattiene timpurii ale culturii Cozia-Saharna; **F.** incintă nelocuită, în partea de est fortificată cu val și șanț și palisadă dinspre sud.

G. Смирнов 1949, 197; Златковская, Полевой 1969, 49-50; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 46; Niculiță, Teodor, Zanoci 2002.

14. Potîrca, r-ul Orhei.

A. Situată pe promontoriu la confluența Răutului cu pârâul Furceni; **B.** 300x150 m; **C.** cercetări arheologice (Gh. Smirnov 1949-50; I. Niculiță 1987; I. Niculiță, S. Matveev, E. Potângă 1997-2000); **D.** fortificată în curbă dinspre nord cu două valuri cu șanț (tip „promontoriu”); **E.** au fost descoperite piese și fragmente de ceramică caracteristice culturii getice, hallstattului și culturii Poieniști-Lucașeuca din sec. II-I a. Chr.

G. Смирнов 1964, 250; Златковская, Полевой 1969, 47; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 46; Niculiță, Matveev, Potângă 1999, 223-279; Никулицэ, Заноч 2001, 107-115.

15. Cot (Furceni), r-ul Orhei.

A. Situată pe promontoriu de pe malul drept, format de curbura Răutului; **B.** 1,4 ha; **C.** cercetări de suprafață (Gh. Smirnov 1947); **D.** fortificată dinspre nord cu val și șanț (tip „promontoriu”); **E.** au fost descoperite fragmente de ceramică caracteristice culturii getice; **F.** are posadă.
G. Смирнов 1964, 249; Златковская, Полевой 1969, 47; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 45.

16. Scoc? (Trebujeni), r-ul Orhei.

A. Situată pe promontoriu de pe malul stâng, format de curbura Răutului; **B.** 1,4 ha; **C.** cercetări de suprafață (Gh. Smirnov 1947); **D.** fortificată dinspre nord-vest cu val și șanț (tip „promontoriu”); **E.** au fost descoperite fragmente de ceramică caracteristice culturii getice.
G. Смирнов 1964, 250; Златковская, Полевой 1969, 47; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 45-46.

17. Selitra (Furceni), r-ul Orhei.

A. Situată pe promontoriu de pe malul stâng, la confluența cu un pârau; **B.** 2 ha; **C.** cercetări de suprafață (Gh. Smirnov 1947); **D.** fortificată în semicerc cu val și șanț (tip „mal abrupt”); **E.** au fost descoperite fragmente de ceramică caracteristice culturii getice.
G. Смирнов 1964, 249; Златковская, Полевой 1969, 50; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 45.

18. Isacova, r-ul Orhei.

A. Situată pe promontoriu alungit din dreapta Răutului; **B.** 200x50-60 m; **C.** cercetări de suprafață (Gh. fiodorov 1950); **D.** fortificată din ambele extremități cu val și șanț (tip „pe înălțimi”); **E.** au fost descoperite fragmente de ceramică caracteristice culturii getice.
G. Златковская, Полевой 1969, 50; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 48.

19. Tabăra „La Crucea lui Titu”, r-ul Orhei.

A. Situată pe promontoriu la izvoarele r. Vatici; **B.** 130x60 m; **C.** cercetări prin sondaj (Al. Levinschi, S. Bodean 2005); **D.** fortificată dinspre nord-vest cu val și șanț, pe panta de sud cu escarpă (tip „promontoriu”). Intrarea amenajată prin extremitatea de vest a valului; **E.** au fost descoperite fragmente de ceramică caracteristice culturii getice.
G. Levinschi, Covalenco, Bodean 2006, 39-40.

20. Morozeni? „Gorodincea”, r-ul Orhei.

A. Situată pe promontoriu alungit, între două râpe, pe dreapta r. Cula; **B.** 100x30-40 m; **C.** cercetări de suprafață (I. Hîncu 1988); **D.** fortificată dinspre câmpie cu val și șanț (tip „promontoriu”); **E.** a fost atribuită culturii getice.
G. Hîncu 1993, 87-88.

21. Dișcova „În Ponoară”, r-ul Orhei.

A. Situată pe promontoriu aproape rotund, între două râpe; **B.** circa 150x150 m; **C.** cercetări de suprafață (I. Hîncu 1986); **D.** fortificată în curbă dinspre câmpie cu val și șanț (tip „promontoriu”), în secțiunea valului urme de ardere; **E.** a fost atribuită culturii getice.
G. Hîncu 1993, 79-80.

22. Meleşeni?, r-ul Călărași.

A. Situată pe promontoriu din dreapta r. Cula; **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (I. Hîncu 1989); **D.** fortificată dinspre deal cu val și șanț (tip „promontoriu”); **E.** a fost atribuită culturii getice.
G. Hîncu 1993, 30-31.

23. Ghiliceni, r-ul Telenești.

A. Situată pe culmea unui deal alungit din stânga r. Cula, în preajma Văii Horodiștei; **B.** lățimea circa 60 m; **C.** cercetări de suprafață (I. Hîncu 1986); **D.** fortificată în partea de est a dealului cu val (înălțimea circa 1 m) și șanț (tip „pe înălțimi”); **E.** a fost atribuită culturii getice.
G. Hîncu 1993, 134-135.

24. Cogîlniceni, r-ul Rezina.

A. Situată pe promontoriu din platoul din stânga r. Cogâlnic, afluent al Răutului; **B.** 2-2,5 ha; **C.** cercetări de suprafață (I. Hîncu 1981); **D.** înconjurată cu val și șanț, păstrat pe înălțimea circa 1,2 m, iar adâncimea atinge 1 m (tip „pe înălțimi”); **E.** a fost atribuită culturii getice.
G. Hîncu 1993, 94-95.

Cursul Nistrului de Mijloc, malul drept

25. Horodiște, r-ul Rezina.

A. Situată pe promontoriu din platou pe dreapta defileului r. Jidoavca; **B.** 100x70 m; **C.** cercetări de suprafață (Gh. Smirnov 1946; Al. Levinschi, S. Covalenco 2003); **D.** fortificată dinspre sud est cu val și șanț înălțimea circa 1 m, iar adâncimea circa 0,7 m (tip „promontoriu”; **E.** au fost descoperite fragmente de ceramică caracteristice culturii getice.
G. Смирнов 1949, 196; Златковская, Полевой 1969, 47; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 45.

26. Saharna „Hulboaca”, r-ul Rezina.

A. Situată pe promontoriu mic din terasa dreaptă a Nistrului la confluența cu defileului Hulboaca; **B.** 22-65x65 m; **C.** cercetări de suprafață (Gh. Smirnov 1946; Al. Levinschi, E. Usataja 1993); **D.** fortificată cu șanț dinspre vest (adânc de 2,5 și lat de 13 m) și est (adânc de 1,5 m) și escarpată pe panta de sud (tip „promontoriu”); **E.** au fost descoperite fragmente de ceramică caracteristice culturii getice; **F.** are așezare alăturată.
G. Смирнов 1949, 196; Златковская, Полевой 1969, 46; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 44; Усатая, Левинский 1994, 39-40.

27. Saharna Mare, r-ul Rezina.

A. Situată pe promontoriu din terasa dreaptă a Nistrului la confluența defileurilor r. Saharna cu „Izvorul Sfânt” din dreapta; **B.** incinta 350x50-300 m; **C.** cercetări arheologice (Gh. Smirnov 1946, 1949; Al. Levinschi, E. Usataja 1993; I. Niculiță, A. Zanoci, T. Arnăut 2001-2007; I. Niculiță, A. Zanoci, M. Băț, S. Matveev 2009-2014); **D.** fortificată cu val și șanț în curbă dinspre sud-vest (înălțimea 4 m și adâncimea 5 m) și cu „val” de 0,3-0,4 m dinspre nord, est și sud (tip „promontoriu”). Pe centru și la extremitățile valului cu șanț are bastioane; **E.** au fost descoperite complexe, piese și ceramică caracteristice culturii getice și Cozia-Saharna (sec. IX-VIII a. Chr.).

G. Смирнов 1949, 196; Златковская, Полевой 1969, 45-46; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 44; Усатая, Левинский 1994, 4-29; Kašuba, Haheu, Levițki 2000, 76-84; Niculiță, Zancoci, Arnăut 2008, 69-150.

28. Saharna Mică, r-ul Rezina.

A. Situată pe promontoriu din terasa dreaptă a Nistrului la confluența defileului r. Saharna cu o râpă din stânga; **B.** incinta 120x20-150 m; **C.** cercetări arheologice (Gh. Smirnov 1946, 1949; Al. Levinschi, E. Usataja 1993; I. Niculiță, A. Zancoci, T. Arnăut 2003-2007); **D.** fortificată cu val și șanț arcuit dinspre nord-vest (înălțimea 3-3,5 m și adâncimea 1,5 m), cu bastion pe centru și turn la extremitatea de est a valului (tip „promontoriu”); **E.** au fost descoperite complexe, piese și ceramică caracteristice culturii getice și Cozia-Saharna (sec. IX-VIII a. Chr.).

G. Смирнов 1949, 195; Златковская, Полевой 1969, 46; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 44; Усатая, Левинский 1994, 30-37; Kašuba, Haheu, Levițki 2000, 84-87; Niculiță, Zancoci, Arnăut 2008, 13-50.

29. Saharna „La Revechin” (Stohnaia II), r-ul Rezina.

A. Situată pe terasa dreaptă a Nistrului; **B.** diametrul incintei 110 m; **C.** cercetări arheologice (Gh. Smirnov 1946; Al. Levinschi, E. Usataja 1993; Al. Levinschi 1998-2002); **D.** fortificată cu val (resturi de zid cu grosimea 3,3 m) și șanț (lățimea 8 m, adâncimea 5,5 m) pe semicerc (tip „mal abrupt”). Intrare prin extremitatea de nord-vest; **E.** au fost descoperite complexe, piese și ceramică caracteristice culturii getice; **F.** are posadă.

G. Пасек 1949, 67; Златковская, Полевой 1969, 45; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 43; Усатая, Левинский 1994, 38-39; Levinschi 1999, 56 p.; 2000, 54 p.; 2004, 64-80; Levinschi, Covalenco 2001, 85 p.; 2002, 101 p.; Levinschi, Covalenco, Bodean 2003, 56 p.

30. Rezina (Stohnaia I), r-ul Rezina.

A. Situată pe panta unui promontoriu format de două râpe; **B.** diametrul 100 m; **C.** cercetări prin sondaj (Gh. Smirnov 1946; T. Passek 1947); **D.** fortificată de jur-împrejur, cu val și șanț (tip „pe înălțime”), cu intrare din josul pantei; **E.** au fost descoperite fragmente de ceramică tripoliene, hallstattiene și getice.

G. Смирнов 1949, 193-194; Пасек 1949, 65-67; Златковская, Полевой 1969, 45; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 43.

31. Țareuca, r-ul Rezina.

A. Situată pe un promontoriu („Pe Cetate”) format la coeziunea a două vâlcele; **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (I. Hîncu 1980); **D.** fortificată dinspre câmpie cu val și șanț în curbă (tip „promontoriu”) și cu escarpă pe coastele promontoriului; **E.** a fost atribuită culturii getice.

G. Hîncu 1993, 104-105.

32. Mateuți, r-ul Rezina.

A. Situată pe panta dreaptă a văii unui pârâu, afluent de stânga a r. Ciorna; **B.** 95x80 m; **C.** cercetări arheologice (Zlatkovskaia 1961); **D.** fortificată cu val (resturi de zid cu grosimea 3,3 m) și șanț (lățimea 8 m, adâncimea 1,6 m) de jur-împrejur (tip „pe înălțimi”). Intrare dinspre pârâu (est); **E.** au fost descoperite complexe, piese și ceramică caracteristice culturii getice.

G. Златковская 1966, 220-225; Златковская, Полевой 1969, 39-45; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 42; Kašuba, Haheu, Levițki 2000, 69-75.

33. Glingeni „La Șanț”, r-ul Șoldănești.

A. Situată pe promontoriu din terasa stângă a r. Ciorna la confluență cu o râpă; **B.** 350x250 m; **C.** cercetări arheologice (N. Golițeva 1989-90); **D.** fortificată cu val și șanț dinspre nord-vest (înălțimea 3-3,5 m și adâncimea 4 m), cu turn pe centru, în fața șanțului, și intrare în panta dreaptă, din vest (tip „promontoriu”); **E.** au fost descoperite complexe, piese și ceramică din eneolitic, hallstatt (Cozia-Saharna, Basarabi-Șoldănești, Pododolian), getice, epocă romană și medievale timpurii (sec. VIII-X).

G. Маркевич 1955, 141; Златковская, Полевой 1969, 37-39; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 42; Гольцева, Кашуба 1995, 274 p.; Kašuba, Haheu, Levițki 2000, 21-33.

34. Glingeni „La Lacuri” ?, r-ul Șoldănești.

A. Situată pe coasta unui deal din terasa stângă a r. Ciorna; **B.** 350x250 m; **C.** cercetări de suprafață (V. Marchevici 1958); **D.** fortificată cu val și șanț de jur-împrejur (tip „pe înălțimi”), incinta include un lac; **E.** a fost descoperită ceramică getică și medievală timpurie.

G. Федоров, Чеботаренко 1974, 85; Hîncu 1993, 127; Kašuba, Haheu, Levițki 2000, 122.

35. Parcani, r-ul Șoldănești.

A. Situată pe un promontoriu din terasa dreaptă a r. Ciorna la confluență cu pârăul Zanova; **B.** 100x200 m; **C.** cercetări de suprafață (Gh. Smirnov 1946); **D.** fortificată dinspre câmpie cu val și șanț în curbă (tip „promontoriu”); **E.** a fost descoperită ceramică getică.

G. Смирнов 1949, 195; Маркевич 1955, 141; Златковская, Полевой 1969, 45; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 42-43.

36. Curătura, r-ul Șoldănești.

A. Situată pe terasa dreaptă a Nistrului; **B.** diametrul incintei 75-80 m; **C.** cercetări prin sondaj (Gh. Feodorov 1950); **D.** fortificată cu val și șanț pe semicerc (tip „mal abrupt”), incinta include și un izvor; **E.** a fost descoperită ceramică caracteristică culturii getice.

G. Федоров 1961, 3-4; Златковская, Полевой 1969, 37; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 41-42.

37. Japca? „La Țiglău”, r-ul Florești.

A. Situată pe un promontoriu din terasa dreaptă a r. Nistru la confluență cu o râpă; **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (T. Passek 1950; I. Vlasenco 1984); **D.** fortificată dinspre câmpie cu val și șanț în curbă (tip „promontoriu”); **E.** a fost descoperită ceramică getică.

G. Hîncu 1993, 22.

38. Vertiujeni?, r-ul Camenca.

A. Situată pe un promontoriu în terasa dreaptă a r. Nistru; **B.** 60x30 m; **C.** cercetări de suprafață (I. Hîncu 1984); **D.** fortificată dinspre câmpie cu două linii de val cu șanț (tip „promontoriu”); **E.** a fost atribuită culturii getice.

G. Hîncu 1993, 26-28.

39. Temeleuți, r-ul Camenca.

A. Situată pe un promontoriu în terasa dreaptă a r. Nistru la confluență cu o râpă; **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (T. Passek 1950; I. Vlasenco 1984); **D.** fortificată dinspre câmpie cu val și șanț în curbă (tip „promontoriu”); **E.** a fost descoperită ceramică getică.

G. Hîncu 1993, 25-26.

Cursul Nistrului de Mijloc, malul stâng

40. Ofatinți, UATSN.

A. Situată pe terasa stângă a Nistrului; **B.** diametrul incintei 100 m; **C.** cercetări arheologice (Gh. Smirnov 1946; A. Meljukova 1952); **D.** fortificată cu val și șanț (înălțimea 2 m și adâncimea 1 m) pe semicerc (tip „mal abrupt”); **E.** au fost descoperite complexe, piese și ceramică caracteristică culturii getice.

G. Смирнов 1949, 192-193; Пассек 1952, 78-86; Мелюкова 1954, 65-68; Мелюкова 1955, 64-67; Мелюкова 1958, 90-96; Златковская, Полевой 1969, 37; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 44-45; Kašuba, Haheu, Levički 2000, 41-48.

41. Caterinovca, UATSN.

A. Situată pe un promontoriu din terasa stângă a r. Nistru; **B.** 60x35 m; **C.** cercetări de suprafață (N. Chetraru 1958); **D.** fortificată dinspre câmpie cu val (lungimea 60 m) și șanț în curbă (tip „promontoriu”); **E.** a fost descoperită ceramică getică.

G. Златковская, Полевой 1969, 37; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 41.

42. Rașcov, UATSN.

A. Situată pe terasa stângă (sud) a defileului Bagarnea, afluent a r. Valea Adâncă; **B.** diametrul incintei 100-110 m; **C.** cercetări de suprafață și sondaj (N. Chetraru 1958; Al. Levinschi 2007); **D.** fortificată cu val și șanț (înălțimea 1 m și adâncimea 0,7 m) pe semicerc (tip „mal abrupt”), în extremitatea stângă a valului resturile a două turnuri la intrare; **E.** a fost descoperită ceramică caracteristică culturii getice.

G. Златковская, Полевой 1969, 37; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 41.

Nistru, zona Rudi, malul drept

43. Tătărauca Nouă? (VIII), r-ul Dondușeni.

A. Situată pe un promontoriu din terasa dreaptă a r. Nistru la coeziunea cu o râpă; **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (E. Sava și colaboratorii, 1993); **D.** fortificată dinspre câmpie cu val (tip „promontoriu”); **E.** a fost atribuită culturii getice.

G. Sava și colaboratorii 1995, 289.

44. Rudi XI/Tolocănești?, r-ul Dondușeni.

A. Situată pe panta lină a unei râpe spre defileul Tătărauca Nouă; **B.** 350x50 m; **C.** cercetări de suprafață (I. Vlasenco 1977; E. Sava și colaboratorii, 1993); **D.** fortificată cu val în curbă (înălțimea 0,5 m), segmentoidal (tip „mal abrupt?”); **E.** a fost descoperită ceramică eneolitică și getică.

G. Власенко, Сорокин 1982, 187; Sava și colaboratorii 1995, 286.

45. Rudi „La Șanțuri”, r-ul Dondușeni.

A. Situată pe un promontoriu din terasa dreaptă a r. Nistru la coeziunea cu o râpă; **B.** incinta primară 40x80/90 m, total – 3,6 ha; **C.** cercetări arheologice (N. Chetraru 1959; Gh. Feodorov 1969; M. Romanovskaia 1970-1976; M. Tkaciuk 1995-1999); **D.** incinta primară cu val și șanț în curbă (tip „mal abrupt”). A doua linie defensivă are val și șanț (tip „promontoriu”), a treia – val și șanț (tip „promontoriu”) cu intrare pe culme, fortificată cu două turnuri. A patra linie defensivă,

edificată în fața celei precedente, în semicerc, în panta de sud, include și izvorul; **E.** au fost descoperite complexe, piese și ceramică atribuite hallstattului târziu (sec. VII-VI a. Chr.), culturii getice și culturii Poienești-Lucașeuca (sec. II-I a. Chr.).

G. Кетрару 1960, 113; Златковская, Полевой 1969, 37; Лапушнян, Романовская 1972, 450; Романовская 1971, 358-359; 1973, 415-416; 1975, 446; 1975a, 83-84; 1976, 476; Масленников, Романовская, Юшко 1974, 424-426; Романовская, Гайдуков, Макаров, Варенов 1977, 459-460; Тсациус, Zasăpchin 2000, 101-112; Pavlov 2000, 113-118.

46. Rudi „La Trei Cruci”, r-ul Dondușeni.

A. Situată pe un promontoriu format de defileul Rudi și lunca Nistrului; **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (I. Vlasenco 1977; E. Sava și colaboratorii, 1993); **D.** fortificată cușanț și patru valuri (tip „promontoriu?”); **E.** a fost descoperită ceramică Cucuteni-Tripolie, getică? și medievală (sec. VII-IX p. Chr.).

G. Власенко 1985, 202-203; Sava și colaboratorii 1995, 287.

Așezări deschise.

Valea Botnișoara-Botna, panta dreaptă

47. Cărbuna, r-ul Ialoveni.

A. Situată pe un promontoriu format la confluența r. Căinari cu pârâu din dreapta; **B.** 150x150 m; **C.** cercetări de suprafață (Al. Levinschi, 2006); **E.** a fost descoperită ceramică getică și amfore grecești; **F.** alături, în pantă, este amplasată necropola, au fost culese fragmente ceramice și oase calcinate.

G. Inedit.

48. Răzeni „Sarmeza”, r-ul Ialoveni.

A. Situată în partea superioară a pantei stângi a văii pârâului Sarmeza; **B.** 150x150 m; **C.** cercetări de suprafață (Al. Levinschi, 2006); **E.** a fost descoperită ceramică getică și urme de locuințe; **F.** pe promontoriul opus, la 0,9 km spre sud, fortificația „Bordeiul Turcului”.

G. Levinschi, Covalenco, Bodean 2006, 36.

49. Cigîrleni II, r-ul Ialoveni.

A. Situată în partea de mijloc a pantei stângi a văii pârâului Cicla, pe un promontoriu; **B.** 100x100 m; **C.** cercetări de suprafață (L. Polevoi, 1967); **E.** a fost descoperită ceramică getică și urme de locuințe.

G. Полевой 1969, 209; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 66.

50. Cigîrleni „Dealul lui Gavril” (VIII-IX), r-ul Ialoveni.

A. Situată pe un promontoriu din podiș, format de văile a două pâraie cu scurgere în Botnișoara din dreapta; **B.** 200x150 m; **C.** cercetări prin sondaj (Al. Levinschi, S. Covalenco, S. Bodean, 2004); **E.** a fost descoperită ceramică getică și urme de locuințe; **F.** are necropolă prin incinerare inclusă, la 0,5 km spre N-NV, pe panta opusă a văii, așezarea „Râpa lui Sidor”.

G. Bodean 2003, 98; Levinschi, Covalenco, Bodean 2006, 36.

51. Cigîrleni „Râpa lui Sidor” (XI), r-ul Ialoveni.

A. Situată în partea superioară a pantei stânga a văii pârăului din sat, vizavi de Dealul lui Gavril; **B.** 250x150 m; **C.** cercetări de suprafață (Al. Levinschi, 1985; S. Bodean, 2004); **E.** a fost descoperită ceramică getică și urme de locuințe.
G. Levinschi, Covalenco, Bodean 2006, 37.

52. Cigîrleni „Fundul Văii” (X), r-ul Ialoveni.

A. Situată la baza pantei drepte a văii pârăului din dreapta așezării „Dealul lui Gavril”; **B.** 50x50 m; **C.** cercetări de suprafață (S. Bodean, 2004); **E.** a fost descoperită ceramică getică; **F.** la 200 m pe deal (vest) – așezarea „Dealul lui Gavril”.
G. Levinschi, Covalenco, Bodean 2006, 36-37.

53. Cigîrleni „Valea Mare” (XII), r-ul Ialoveni.

A. Situată pe o terasă din partea de mijloc a pantei podișului din dreapta r. Botnișoara, în adâncul unei văi; **B.** 200x100 m; **C.** cercetări de suprafață (Al. Levinschi, S. Covalenco, 2004); **E.** a fost descoperită ceramică getică și urme de locuințe; **F.** la 0,4 km spre nord, pe panta stângă a văii – necropola?. Peste deal, la 1 km SE, așezarea „Râpa lui Sîdor”.
G. Levinschi, Covalenco, Bodean 2006, 37.

54. Hansca „Dealul Ulmului”, r-ul Ialoveni.

A. Situată pe marginea platoului din dreapta r. Canichiș, la sud de fortificația „Toloacă”; **B.** ?; **C.** cercetări prin sondaj (I. Niculiță, 1968); **E.** a fost descoperită ceramică getică și urme de locuințe.
G. Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 65.

55. Hansca „Limbari” (III), r-ul Ialoveni.

A. Situată pe un promontoriu din partea de mijloc a pantei din dreapta r. Canichiș, în adâncul văii; **B.** 200x100? m; **C.** cercetări arheologice (A. Meljukova 1960; I. Niculiță, 1970-1972; Gh. Postică 1979-1981 și 1990-1991); **E.** au fost descoperite complexe, piese și ceramică din epoca bronzului târziu, getice și medievale timpurii; **F.** are alăturată necropolă prin incineratie, pe panta opusă a văii – așezarea Hansca II și „Pidașcă”.
G. Мелюкова 1963, 64-68; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 62-63; Никулицэ 1977, 46-58; 1987, 111-117.

56. Hansca „Pidașcă” (I), r-ul Ialoveni.

A. Situată pe culmea pantei stânga a văii r. Canichiș; **B.** 500x150-200 m; **C.** cercetări arheologice (A. Meljukova 1960; I. Niculiță, 1972 și 1980); **E.** au fost descoperite complexe, piese și ceramică getice; **F.** pe panta opusă a văii – așezarea „Limbari”.
G. Мелюкова 1963, 64; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 61-62; Никулицэ 1985, 95-108.

57. Hansca „Fântână” (II), r-ul Ialoveni.

A. Situată la baza pantei stânga a văii r. Canichiș; **B.** ?; **C.** cercetări arheologice (I. Niculiță, 1980); **E.** a fost descoperit un complex adâncit, piese și ceramică getice; **F.** pe panta opusă a văii – așezarea „Limbari”.
G. Полевой 1969, 208; Никулицэ 1985, 95-108.

58. Horodca XI, r-ul Ialoveni.

A. Situată pe un promontoriu-terasă din partea de mijloc a pantei din dreapta a văii r. Botna; **B.** 150x100 m; **C.** cercetări de suprafață (O. Munteanu, 2005); **E.** a fost descoperită ceramică getică. **G.** inedit, informație O. Munteanu.

Bazinul Cogâlnicului

59. Lipoveni, r-ul Cimișlia.

A. Situată în partea superioară a pantei de stânga a văii pârâului Schinoasa, afluent de stânga a Cogâlnicului; **B.** 100x100 m; **C.** cercetări de suprafață (V. Beilecci); **E.** a fost descoperită ceramică getică; **F.** undeva, în preajmă, a fost necropola, actual distrusă (informație T. Arnăut). **G.** Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 66-67.

60. Buțeni, r-ul Hîncești.

A. Situată în partea superioară a pantei de dreapta a văii pârâului Galbena, afluent de stânga a Cogâlnicului (1,2 km N-NV de sat); **B.** 450x300 m; **C.** cercetări de suprafață (S. Covalenco 1991); **E.** a fost descoperită ceramică getică. **G.** Arnăut 2003, 196.

61. Buțeni 1, r-ul Hîncești.

A. Situată în partea superioară a pantei de stânga a văii unui pârâu (0,4 km NV de sat); **B.** 800x300 m; **C.** cercetări de suprafață (S. Matveev, T. Arnăut, 2008); **E.** a fost descoperită ceramică getică. **G.** Matveev, Arnăut 2009, 187.

62. Buțeni 2, r-ul Hîncești.

A. Situată în partea superioară a pantei de stânga a văii unui pârâu (0,3 km V de sat); **B.** 800x300 m; **C.** cercetări de suprafață (S. Matveev, T. Arnăut, 2008); **E.** a fost descoperită ceramică getică. **G.** Matveev, Arnăut 2009, 187.

63. Buțeni 3, r-ul Hîncești.

A. Situată în partea superioară a pantei de dreapta a văii unui pârâu (0,3 km V-SV de sat); **B.** 800x300 m; **C.** cercetări de suprafață (S. Matveev, T. Arnăut, 2008); **E.** a fost descoperită ceramică getică. **G.** Matveev, Arnăut 2009, 187-188.

64. Buțeni 4, r-ul Hîncești.

A. Situată în partea superioară a pantei de stânga a văii unui pârâu (1,2 km S-SE de sat); **B.** 0,1 ha?; **C.** cercetări de suprafață (S. Matveev, T. Arnăut, 2008); **E.** a fost descoperită ceramică getică. **G.** Matveev, Arnăut 2009, 188.

65. Buțeni 8, r-ul Hîncești.

A. Situată pe un promontoriu în panta stângă (sud) a unei râpe/depresiuni spre Cogâlnic (3 km S-SV de sat); **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (S. Matveev, T. Arnăut, 2008); **E.** a fost descoperită ceramică getică. **G.** Matveev, Arnăut 2009, 188.

Bazinul Ișnovățului

66. Mileștii Mici „La Șipot” (III), r-ul Ialoveni.

A. Situată pe o terasă mică în partea de mijloc a pantei de dreapta a văii „Râpa satului” lângă izvoare; **B.** 70x50 m; **C.** cercetări de suprafață (M. Brihuneț, Al. Levinschi 2004); **E.** a fost descoperită ceramică getică și urme de locuințe; **F.** la 0,3 km SV se află așezarea „La Brazda Cazacului”.

G. Brihuneț 2005, 102.

67. Mileștii Mici „La Brazda Cazacului” (IV), r-ul Ialoveni.

A. Situată pe culmea dealului, spre panta dreaptă văii „Râpa satului” (0,3 km SV) de Șipot; **B.** 500x200 m; **C.** cercetări de suprafață (M. Brihuneț, Al. Levinschi 2004); **E.** a fost descoperită ceramică getică și urme de locuințe; **F.** la 0,3 km NE se află așezarea „La Șipot”.

G. Brihuneț 2005, 102-104.

68. Mileștii Mici „Valea Părului” (V), r-ul Ialoveni.

A. Situată în partea superioară a pantei promontoriului din stânga Botnei, spre râpa Părului (1,2 km S de Șipot); **B.** 300x150 m; **C.** cercetări de suprafață (M. Brihuneț, Al. Levinschi 2004); **E.** a fost descoperită ceramică getică și urme de locuințe; **F.** la 1,1 km N se află așezarea „La Brazda Cazacului”.

G. Brihuneț 2005, 104.

69. Ialoveni „Timileauca” (8), or. Ialoveni.

A. Situată în adâncul unei văi din dreapta Ișnovățului, la capătul unui promontoriu terasat (2 km SV de oraș); **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (V. Vornic, S. Tabuncic 2005); **E.** au fost descoperite piese, ceramică getică și urme de locuințe.

G. Vornic, Tabuncic 2006, 372-375.

70. Sociteni (12), r-ul Ialoveni.

A. Situată pe marginea de sud a unui platou din dreapta Ișnovățului (0,4 km S-SE de sat); **B.** 200x200 m; **C.** cercetări de suprafață (V. Vornic, S. Tabuncic 2005); **E.** au fost descoperite piese, ceramică getică și urme de locuințe; **F.** la 0,35 km spre SE o altă așezare getică.

G. Vornic, Tabuncic 2006, 377.

71. Sociteni (13), r-ul Ialoveni.

A. Situată pe marginea platoului din dreapta Ișnovățului (0,75 km S-SE de sat); **B.** 100x100 m; **C.** cercetări de suprafață (V. Vornic, S. Tabuncic 2005); **E.** urme slabe de locuire, ceramică getică și moldovenească (sec. XVII-XVIII); **F.** la 0,35 km spre NV se află așezarea getică (12).

G. Vornic, Tabuncic 2006, 377-378.

72. Sociteni (sat), r-ul Ialoveni.

A. Situată pe marginea de vest a platoului din partea de V-NV, actual extinsă, a satului, pe stânga văii ce duce spre Ișnovăț; **B.** ?; **C.** materiale prezentate de un localnic la MNIM (determinare Al. Levinschi, 2008); **E.** o groapă cu ceramică getică și resturi menajere; **F.** pe panta opusă a văii se altă așezarea getică (12).
G. Inedit.

73. Dănceni (VI), r-ul Ialoveni.

A. Situată pe marginea unui promontoriu din platou, format de râpa „Duralia” (la 2 km SE de sat); **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (V. Dergacev, 1964); **E.** a fost culeasă ceramică atribuită culturii getice.
G. Дергачев 1966, 247; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 59.

74. Dănceni necropolă, r-ul Ialoveni.

A. Situată pe culmea pantei de dreapta a r. Ișnovăț, la marginea de vest a satului; **B.** 40x20 m; **C.** cercetări arheologice (I. Rafalovici, V. Larușean, 1974-1976); **E.** a fost dezvelite 27 incinerări.
G. Лапушнян 1979, 18-22, 50-60, 88-97, 113-120; Levinschi 2008, 233-238.

75. Dănceni/Suruceni, r-ul Ialoveni.

A. Situată în partea superioară a pantei platoului din dreapta Ișnovățului (2 km V de Dănceni și 2 km SE de Suruceni); **B.** 200x100 m; **C.** cercetări de suprafață (V. Cavruc, Al. Levinschi, 1978); **E.** a fost culeasă ceramică atribuită culturii getice și amfore grecești.
G. Inedit.

76. Suruceni (I), r-ul Ialoveni.

A. Situată în partea superioară a pantei văii ce duce din dreapta spre Ișnovăț (1,6 km SV de sat); **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (V. Dergacev, 1964); **E.** a fost culeasă ceramică atribuită culturii getice, amfore grecești și ceramică moldovenească.
G. Дергачев 1966, 245; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 59.

77. Suruceni (IV), r-ul Ialoveni.

A. Situată pe o terasă din partea de mijloc a pantei de dreapta a văii ce duce din dreapta spre Ișnovăț (la Iaz, 0,3 km V-NV de sat); **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (V. Dergacev, 1964); **E.** a fost culeasă ceramică atribuită culturii getice.
G. Дергачев 1966, 245; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 59.

78. Suruceni „Cetățuie”, r-ul Ialoveni.

A. Situată pe o terasă/promontoriu din partea de mijloc a pantei de dreapta a văii din dreapta spre Ișnovăț (marginea de V a satului); **B.** 200x150 m; **C.** cercetări de suprafață (I. Niculiță, Al. Levinschi, 1978); **E.** a fost descoperită ceramică getică și urme de locuințe (figurează ca fortificație). – Hîncu 1993, 67-68; Arnăut 2003, 266.
G. Hîncu 1993, 67-68; Arnăut 2003, 266.

79. Malcoci, r-ul Ialoveni.

A. Situată pe margine platoului din dreapta Ișnovățului (la SV de sat, 0,2 km de complexul sportiv); **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (V. Ianiev, 1986); **E.** a fost descoperită ceramică getică și urme de locuințe.

G. Arnăut 2003, 232.

80. Malcoci „La Costin”, r-ul Ialoveni.

A. Situată pe un promontoriu partea de jos a pantei de dreapta a văii pârăului din dreapta spre Ișnovăț (1,5 km sud de restaurantul „La Dumbravă”); **B.** 200x150 m; **C.** cercetări de suprafață (P. Costin, 2012); **E.** a fost descoperită ceramică getică și urme de locuințe.

G. Inedit.

Bazinul Bâcului

81. Durlești „Școală” (III), mun. Chișinău.

A. Situată pe culmea platoului din dreapta pârăului din „Valea Morilor”, afluent de dreapta a r. Bâcu (la 100 m N de școală); **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (Gh. Postică, 1983); **E.** a fost descoperită ceramică getică și urme de locuințe; **F.** posibil să fie în legătură cu necropola menționată de O. Larina în „Repertoriul..., 1993, 7” ca Durlești V.

G. Arnăut 2003, 214.

82. Durlești (VI), mun. Chișinău.

A. Situată pe culmea promontoriului dintre „Valea Babei” și „Valea Cetății” (considerată complex cu vestigiile din „Valea Babei”, cercetări I. Tentiuc); **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (Gh. Postică, 1980); **E.** a fost descoperită ceramică getică și urme de locuințe.

G. Larina 1993, 8.

83. Lozova – Ieshoz?, r-ul Strășeni.

A. Situată pe panta lină a văii r. Răcățău, afluent de dreapta a Bâcului (2 km S de sat, vizavi de cantonul silvic); **B.** 1000 m.p.; **C.** cercetări de suprafață (A. Uspenskiij, 1970); **E.** a fost descoperită ceramică hallstattiană și amfore elenistice.

G. Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 58.

Bazinul Ichelului

84. Ciopleni, r-ul Criuleni.

A. Situată pe un promontoriu din platoul din dreapta văii r. Ichel (la marginea de SV a satului); **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (V. Bicbaev, 2007); **E.** a fost descoperită ceramică getică.

G. Inedit.

85. Hrușova, r-ul Criuleni.

A. Situată pe marginea platoului din stânga văii r. Ichel (la 2 km N-NV de sat, în dreapta drumului spre Zăicana); **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (V. Bicbaev, 2007); **E.** a fost descoperită ceramică getică și importuri grecești.

G. Inedit.

86. Sămănanca, r-ul Orhei.

A. Situată pe culmea dealului, în panta stângă a văii unui pârâu, afluent de stânga a Ichelului (marginea de NV a satului); **B.** 250x200 m; **C.** cercetări de suprafață (I. Vlasenco, 1980); **E.** a fost descoperită ceramică getică.
G. Власенко, Сорокин 1982, 191.

Bazinul Răutului

87. Hîrtopul Mic, r-ul Criuleni.

A. Situată pe un promontoriu înalt, spre panta dreaptă a văii unui pârâu, afluent de dreapta a r. Răut (1,5 km NV de sat, în locul „Cetățuia”, figurează ca fortificație); **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (I. Hîncu, 1980); **E.** a fost descoperită ceramică getică.
G. Hîncu 1993, 38.

88. Mașcăuți (I), r-ul Criuleni.

A. Situată pe marginea platoului din stânga r. Răut (250 m NE de podul peste râu); **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (P. Bîrnea, Gh. Cebotarenco, 1959); **E.** a fost descoperită ceramică getică.
G. Бырня, Чеботаренко 1964, 277; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 57.

89. Mașcăuți (II), r-ul Criuleni.

A. Situată pe marginea terasei superioare din stânga unui pârâu. Afluent de dreapta a r. Răut (400 m S-SV de fortificația Mașcăuți); **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (Gh. Smirnov 1947); **E.** a fost descoperită ceramică getică.
G. Смирнов 1964, 253.

90. Mașcăuți „Dealul cel Mare” (III-IV), r-ul Criuleni.

A. Situată pe marginea terasei superioare din dreapta r. Răut (200 m E de fortificația Mașcăuți); **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (Gh. Smirnov 1947); **E.** a fost descoperită ceramică getică.
G. Смирнов 1964, 253.

91. Mașcăuți (V), r-ul Criuleni.

A. Situată pe marginea terasei superioare din dreapta r. Răut (1,5 km S-SV de sat Mașcăuți); **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (Gh. Smirnov 1947); **E.** a fost descoperită ceramică getică; **F.** legată de ea pare a fi necropola din livadă (cercetări S. Mustăță, 1998).
G. Смирнов 1964, 253.

92. Trebujeni (III), r-ul Criuleni.

A. Situată pe terasa din dreapta r. Răut, pe valea Joei (50 m NE de stația de tractoare); **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (P. Bîrnea, Gh. Cebotarenco, 1959); **E.** a fost descoperită ceramică getică; **F.** legată de ea pare a fi necropola din livadă (cercetări S. Mustăță, 1998).
G. Бырня, Чеботаренко 1964, 277; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 55.

93. Trebujeni- Scoc (I), r-ul Criuleni.

A. Situată în partea superioară a pantei unui promontoriu de pe stânga Răutului, la 0,5 km est de fortificație (1,5 km NE de sat); **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (Gh. Smirnov, 1947); **E.** a fost descoperită ceramică getică; **F.** în situl medieval cercetat de N. Telnov la poalele promontoriului ceramică getică 3 fragmente și medievală 578.

G. Смирнов 1964, 253; Тельнов 1988, 101.

94. Brănești (I), r-ul Orhei.

A. Situată pe partea superioară a terasei pârăului Motta, afluent de dreapta a r. Răut (1 km S de fortificația Cot); B. 0,5 ha; C. cercetări de suprafață (Gh. Smirnov, 1947); E. a fost descoperită ceramică getică.

G. Смирнов 1964, 249.

95. Brănești (12. 13), r-ul Orhei.

A. Situată pe partea superioară a terasei din dreapta pârăului Motta, afluent de dreapta a r. Răut (300 m SV de sat); B. 2 ha; C. cercetări de suprafață (Gh. Smirnov, 1947); E. a fost descoperită ceramică getică.

G. Смирнов 1964, 249-250; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 54; Levițki O. Repertoriul..., 1993, 16.

96. Brănești (XVI/12. 31), r-ul Orhei.

A. Situată pe partea superioară a terasei din stânga pârăului Motta, afluent de dreapta a r. Răut (la N de ferma de VMC); B. ?; C. cercetări de suprafață (Gh. Smirnov, 1947); E. a fost descoperită ceramică getică și eneolitică.

G. Бырня, Чеботаренко 1964, 275; Levițki O. Repertoriul..., 1993, 20.

97. Furceni I-Cot (I/12. 39), r-ul Orhei.

A. Situată pe partea superioară a terasei din stânga r. Răut (la 200 m S de fortificația Cot); B. 1 ha; C. cercetări de suprafață (Gh. Smirnov, 1947); E. a fost descoperită ceramică getică și eneolitică.

G. Смирнов 1964, 249; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 53; Levițki O. Repertoriul..., 1993, 22.

98. Furceni II (II/12. 40), r-ul Orhei.

A. Situată pe partea superioară a terasei din stânga r. Răut (la 0,5 km E de centru satului); B. 1 ha; C. cercetări de suprafață; E. a fost atribuită culturii getice.

G. Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 53-54; Levițki O. Repertoriul..., 1993, 22.

99. Pohorniceni – Progres, r-ul Orhei.

A. Situată pe partea superioară a terasei unei văi din dreapta r. Răut (3 km S-SV de sat); B. ?; C. cercetări de suprafață, sondaj (V. Naheu, 1984); E. a fost descoperită ceramică eneolitică și getică.

G. Levițki O. Repertoriul..., 1993, 30.

100. Domnii, r-ul Orhei.

A. Situată pe partea superioară a promontoriului de la confluența r. Vatici cu r. Răut (marginea de E a satului); B. 3 ha; C. cercetări de suprafață (Gh. Smirnov, 1947); E. a fost descoperită ceramică getică.

G. Смирнов 1964, 248; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 54.

101. Seliște (1. 6), r-ul Orhei.

A. Situată pe o terasă din partea de mijloc a pantei din dreapta a r. Vatici la confluența cu r. Răut (marginea de SV a satului); **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață și sondaj (V. Haheu, 1984); **E.** a fost descoperită ceramică eneolitică și getică.
G. Levițki O. Repertoriul..., 1993, 30.

102. Seliște „La Burhuta”, r-ul Orhei.

A. Situată pe marginea terasei din stânga a văii „Burhuta”, din dreapta r. Vatici (marginea de E a satului); **B.** 150x100 m; **C.** cercetări de suprafață (Al. Levinschi, Em. Brihuneț, 2009); **E.** a fost descoperită ceramică getică.
G. Inedit.

103. Ghetlova (I), r-ul Orhei.

A. Situată spre culmea dealului „Dumi”, în panta de est a văii unui pârâu din stânga r. Cula (2,5 km N de sat); **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (E. Klociko, R. Rabinovici, 1986); **E.** a fost descoperită ceramică getică.
G. Levițki O. Repertoriul..., 1993, 12.

104. Ghetlova (II), r-ul Orhei.

A. Situată spre culmea dealului „Dumi”, în panta de nord, spre valea „Budălău”, din stânga r. Cula (0,5 km NV de așezarea Ghetlova I); **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (E. Klociko, R. Rabinovici, 1986); **E.** a fost descoperită ceramică getică.
G. Levițki O. Repertoriul..., 1993, 12.

105. Ghetlova (III), r-ul Orhei.

A. Situată pe un promontoriu format de două râpe, în locul „După Deal”, în panta de nord, spre valea „Budălău”, din stânga r. Cula (0,5 km E de așezarea Ghetlova II); **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (E. Klociko, R. Rabinovici, 1986); **E.** a fost descoperită ceramică getică.
G. Levițki O. Repertoriul..., 1993, 12.

106. Ghetlova (IV), r-ul Orhei.

A. Situată pe un promontoriu format de două râpe, pe valea „Budălău” (vizavi, spre N de așezarea Ghetlova II); **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (E. Klociko, R. Rabinovici, 1986); **E.** a fost descoperită ceramică getică.
G. Levițki O. Repertoriul..., 1993, 12.

107. Cogîlniceni (V)?, r-ul Rezina.

A. Situată pe culmea dealului din dreapta pârăului din stânga r. Cogâlnic (la V de sat); **B.** 5000 m. p.; **C.** cercetări de suprafață (A. Visotski, V. Gukin, 1987); **E.** a fost atribuită culturii getice.
G. Levițki O. Repertoriul..., 1993, 3-4.

Bazinul Nistrului în SE Colinelor Nistrului, malul drept

108. Holercani, r-ul Dubăsari.

A. Situată pe terasa joasă (5 m de la oglinda apei) de pe malul drept al r. Nistru (2 km SE de sat); **B.** ?; **C.** cercetări arheologice (T. Passek, 1954); **E.** au fost descoperite complexe, piese și ceramică din eneolitic, hallstatt și getice.
G. Пасек 1956, 19-37; Кашуба 2006, 334-347.

109. Vișcăuți (2. 2), r-ul Orhei.

A. Situată pe partea superioară a pantei de stânga a văii unui pârâu, afluent de dreapta a r. Nistru (4 km SV de sat, stânga șoselei Susleni-Vișcăuți); **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (V. Sorochin, 1981); **E.** a fost descoperită ceramică din eneolitic și getică.
G. Levițki O. Repertoriul..., 1993, 42.

110. Vișcăuți (2. 3), r-ul Orhei.

A. Situată pe un promontoriu înalt din dreapta văii unui pârâu (același ca și așezarea precedentă), afluent de dreapta a r. Nistru (2 km SV de sat, la stânca „Murovaia”, în pădure); **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (V. Sorochin, 1981); **E.** a fost descoperită ceramică din eneolitic și getică.
G. Levițki O. Repertoriul..., 1993, 42.

111. Jora de Jos?, r-ul Orhei.

A. Situată pe un promontoriu format la confluența unei râpe cu r. Nistru (2,5 km S-SV de sat); **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (V. Sorochin, 1981); **E.** a fost descoperită ceramică din eneolitic și getică?
G. Levițki O. Repertoriul..., 1993, 12.

112. Bulăiești, r-ul Orhei.

A. Situată în partea de mijloc a pantei văii din centrul satului (200 m SV de biserică); **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (A. Romanciuc, 2010); **E.** a fost descoperită ceramică getică.
G. Inedit.

113. Țipova „Jidavca”, r-ul Rezina.

A. Situată pe marginea terasei superioare din dreapta defileului Jidavca, la confluență cu o râpă (400 m V de sat); **B.** ?; **C.** informație (I. Artiuh, 2005); **E.** a fost descoperită ceramică getică și un vârf de săgeată cu trei aripioare.
G. Inedit.

114. Horodiște (II)?, r-ul Rezina.

A. Situată pe marginea terasei, la confluența defileului Blenarița cu pârâul Valea Satului (marginea de E a satului); **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (T. Passek, 1947); **E.** a fost descoperită ceramică eneolitică și getică?
G. Маркевич, 1973, 117; Levițki O. Repertoriul..., 1993, 8.

115. Saharna „Valea Grimidon” sau „La Șanț”, r-ul Rezina.

A. Situată pe marginea terasei superioare din dreapta a defileului Saharna, afluent de dreapta a r. Nistru (de-asupra mănăstirii); **B.** 100x50 m; **C.** cercetări arheologice (I. Niculiță, 2003, 2006-2008); **E.** au fost descoperite complexe, piese și ceramică hallstattiene și getice.

G. Niculiță, Zanoci, Arnăuț 2008; 151-162.

116. Saharna „Valea Furnicar”, r-ul Rezina.

A. Situată pe marginea terasei superioare a malului drept al Nistrului (0,7-0,8 km NV de sat, 0,5 km S de fortificația „La Revechin”); B. 50x50 m; C. cercetări de suprafață (Gh. Smirnov 1946; Al. Levinschi, E. Usataja, 1993); E. a fost descoperită ceramică getică.

G. Усатая, Левинский 1993, 50.

117. Saharna „Gura Hulboacei”, r-ul Rezina.

A. Situată pe marginea terasei superioare a malului drept al Nistrului (2 km SE de satul Saharna Nouă); B. 700x200 m; C. cercetări de suprafață (Gh. Smirnov 1946; Al. Levinschi, E. Usataja, 1993); E. a fost descoperită ceramică hallstattiană și getică, inclusiv, amfore grecești; F. alături, spre S – fortificația „Hulboaca”.

G. Усатая, Левинский 1993, 52-53.

118. Saharna „Hulboaca”, r-ul Rezina.

A. Situată pe mijlocul pantei terasei superioare a malului drept al Nistrului (200 m E de satul Saharna Nouă, în dreapta drumului spre Saharna Veche); B. 400x300 m; C. cercetări de suprafață (Al. Levinschi, E. Usataja, 1993); E. au fost descoperite urme de locuințe și ceramică getică.

G. Усатая, Левинский 1993, 53-54.

119. Echimăuți „Carieră”, r-ul Rezina.

A. Situată pe culmea pantei de stânga a văii pârăului Saharnaia, lângă fostele cariere (2 km NE de sat, pe moșia comunei Țareuca); B. 300x150 m; C. cercetări de suprafață (Al. Levinschi, 2002); E. a fost descoperită ceramică getică.

G. Inedit.

120. Mateuți „La Bașne”, r-ul Rezina.

A. Situată pe un promontoriu dintre două râpe în locul numit „La Bașne” (2,2-3 km NE? de sat); B. 1000x800 m; C. cercetări arheologice (M. Kașuba, 1986-1987); E. au fost descoperite piese și ceramică din epoca fierului, aparținând culturilor Cozia-Saharna (sf. sec. XI – înc. sec. VIII a. Chr.), Basarabi-Șoldănești (înc. sec. VIII – mijl. sec. VII a. Chr.) getice.

G. Kașuba, Haheu, Levițki 2000, 64-69.

121. Solonceni „Hlinaia”, r-ul Rezina.

A. Situată pe un promontoriu format de confluența a două râpe adânci din stânga defileului pârăului Hlinaia, affluent de dreapta al Nistrului (3 km NV de sat); B. ?; C. cercetări arheologice (A. Meljkova, 1952-1953); E. au fost descoperite piese și ceramică din epoca fierului, aparținând culturilor Cozia-Saharna (sf. sec. XI – înc. sec. VIII a. Chr.) și getice.

G. Пассек 1949, 57-68; Мелюкова 1955, 51-70; Kașuba, Haheu, Levițki 2000, 33-41.

122. Tarasova, r-ul Rezina.

A. Situată pe a doua terasă a Nistrului (0,5 km V de sat); **B.** ?; **C.** cercetări arheologice (R. Rabinovici, 2006-2007); **E.** au fost descoperite complexe, piese și ceramică getice (sec. V a. Chr.) și medievale moldovenești.
G. Зверев, Топал, 2012, 231-242.

123. Alcedar „La Cordon”, r-ul Șoldănești.

A. Situată în partea superioară a pantei din dreapta a văii unei râpe adânci, în locul numit „Hligeni” (1,5 km SV sat, în pădure); **B.** ?; **C.** cercetări arheologice (V. Haheu, 1986-1987); **E.** au fost descoperite complexe, piese și ceramică getice.
G. Haheu 1998, 111-135; Kașuba, Haheu, Levițki 2000, 49-64.

124. Odaia (I), r-ul Șoldănești.

A. Situată pe terasa din dreapta a văii cu scurgere spre r. Ciorna, din stânga (0,5-1 km SV de sătuc); **B.** 300x150 m; **C.** cercetări de suprafață (M. Kașuba, 1986); **E.** a fost descoperită ceramică getică.
G. Kașuba, Haheu, Levițki 2000, 121.

125. Poiana, mormânt (I), r-ul Șoldănești.

A. Situată pe prima terasă a malului drept al Nistrului (0,6 km E sat); **B.** ?; **C.** cercetări arheologice (P. Bîrnea, 1956); **E.** a fost descoperit un mormânt getic prin incinerare, în urnă cu capac.
G. Бърня 1957, 43-44; Levinschi, Vlasenco, 2013, 329-334.

126. Poiana (III-VIII)?, r-ul Șoldănești.

A. Situate pe prima terasă a malului drept al Nistrului, între satele Poiana și Socola (începând cu 1 km NV de sat); **B.** 800x200 m; **C.** cercetări de suprafață (Gh. Fiodorov, 1950); **E.** a fost descoperită ceramică getică? și medievală timpurie.
G. Федоров, Чеботаренко 1974, 56-57.

127. Cușmirca (II), r-ul Șoldănești.

A. Situată pe un platou din stânga văii unui pârâu ce duce spre Nistru (0,6 km N de sat); **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (V. Haheu, 1993); **E.** a fost descoperită ceramică getică.
G. Kașuba, Haheu, Levițki 2000, 120.

128. Cușmirca (III), r-ul Șoldănești.

A. Situată pe un platou, spre marginea de vest (0,5 km N de sat); **B.** 200x50 m; **C.** cercetări de suprafață (V. Haheu, 1993); **E.** a fost descoperită ceramică getică.
G. Kașuba, Haheu, Levițki 2000, 120.

Bazinul Nistrului în SE Colinelor Nistrului, malul stâng

129. Rașcov (VIII), UATSN.

A. Situată pe terasa de jos a defileului pârâului Bugorneanca, din stânga r. Valea Adâncă, afluent de stânga a Nistrului (0,5 km E de marginea de N a satului); **B.** ?; **C.** cercetări arheologice (S. Covalenco, A. Romanciuc, 2007-2008); **E.** au fost descoperite vestigii din paleolitic, eneolitic, complexe și ceramică getică.

G. Inedit.

130. Rașcov (XI), UATSN.

A. Situată pe o terasă de pe panta stângă defileului r. Valea Adâncă, afluent de stânga a Nistrului, mai jos de confluența cu Bugorneanca, (în partea de NE a satului); B. ?; C. cercetări arheologice (E. Jarovoi, 2002); E. au fost descoperite vestigii din paleolitic, eneolitic, hallstatt și getice.

G. Кашуба, Фидельский 2007, 273-278.

Bazinul Nistrului, malul drept – zona Rudi

131. Rudi (II), r-ul Soroca.

A. Situată pe terasa superioară de stângă a defileului Tătărauca Nouă, spre Nistru (1,8 km E-SE de marginea de E a satului, 300 m SV cetate); B. ?; C. cercetări de suprafață (M. Romanovskaya, V. Lapușnean, 1971); E. a fost descoperită ceramică getică?; F. La 300 m spre NE se află fortificația „La Șanțuri”.

G. Лапушнян, Романовская 1972, 450; Sava și col. 1995, 285.

132. Tătărauca Nouă (II), r-ul Soroca.

A. Situată pe terasa superioară a Nistrului (0,2 km E de marginea de NE a satului); B. ?; C. cercetări de suprafață (M. Romanovskaya, V. Lapușnean, 1971); E. au fost descoperite vestigii din paleolitic, hallstatt, getice(?) și medievale timpurii.

G. Лапушнян, Романовская 1972, 450; Лапушнян, Никулицэ, Романовская 1974, 12; Sava și col. 1995, 288.

133. Tătărauca Nouă (XI), r-ul Soroca.

A. Situată pe terasa din dreapta a defileului Tătărauca Nouă (2,5 km V-NV biserică sat, 150 m NV de fortificația medievală „Ghermanaria”); B. ?; C. cercetări de suprafață (echipa „Rudi-Maetonium”, 1993); E. a fost descoperită ceramică getică și moldovenească (sec. XVI-XVII).

G. Sava și col. 1995, 289-290.

Așezări fortificate în stepa Nistru și Prut (Bazinul Dunării de Jos, malul stâng)

134. Orlovca/Cartal, reg. Odesa, Ucraina.

A. Situată la poalele colinei stâncoase lângă malul stâng al Dunării, la confluența râului cu lacul Cahul, pe o insulă, numită „Piatra Cartalului” (1,5 km V de sat); B. ?; C. cercetări arheologice (R. Bondari, 1965-1972); D. fortificată dinspre sat (N) cu val și șanț lat, ce continuă (în colțul de NV) cu zid din două paramente (tip „promontoriu?”); E. au fost descoperite complexe, piese și fragmente de ceramică din eneolitic, hallstatt mijlociu, getice?, epocă romană (dacice, romane – sec. II a. Chr.-sec. II p. Chr.).

G. Головки, Бондарь, Загинайло 1963, 63-80; Бондарь 1971, 66-70; Бондарь 1973, 153-154.

135. Novoseliskoe/Satu Nou, reg. Odesa, Ucraina.

A. Situată pe peninsula formată de gârla Cartal și pâraul Tabacelo (5,5 km S-SV de sat); B. 40-50 ha; C. cercetări arheologice (I. Șilov, 1986; E. Novîtkij, V. Cojocar, I. Liubinskij 1988; I. Brujako, S. Ghizer, E. Novîtkij, 1989; V. Vančugov și alții, 1997-1999); D. fortificată cu val și șanț spre exterior, pe linie dreaptă, lung de circa 1000 m (tip „promontoriu?”); E. au fost descoperite complexe, piese și fragmente de ceramică din eneolitic, epoca bronzului, hallstatt (sec. IX-VII a. Chr.), getice și elenistice (sec. V-III a. Chr.), lateniene (sec. III-II a. Chr), epocă romană (sec. I-IV p. Chr.), medievale târzii (sec. XVI-XVII).

G. Бруяко, Кожокару 1990, 132-142; Бруяко, Гизер 1990, 113-121; Бруяко, Ярошевич 2001, 144 p.

Așezări deschise

- 136. Ozerno/Babele (I), reg. Odesa, Ucraina.**
A. Situată pe malul stâng al lacului Ialpuh, în locul numit „Coada Lacului” (6 km NE de sat); B. ?; C. cercetări de suprafață (V. Vančugov și alții, 1997); E. a fost descoperită ceramică getică și amfore grecești.
G. Vančjugov, Niculiță, Sîrbu, Cojocar 1999, 123.
- 137. Ozerno/Babele (II), reg. Odesa, Ucraina.**
A. Situată pe malul stâng al lacului Ialpuh, în locul numit „Turta” (NV de sat); B. ?; C. cercetări de suprafață (V. Vančugov și alții, 1997); E. a fost descoperită rudimentară cu brâu alveolat.
G. Vančjugov, Niculiță, Sîrbu, Cojocar 1999, 123.
- 138. Giurgiulești (necropolă), r-ul Cahul.**
A. Situată pe terasa stângă a r. Prut, în locul numit „La vadul Boulului” (4 km NV de sat); B. ?; C. cercetări arheologice (T. Arnăut, 1991, 1997); E. au fost descoperite șase mormite getice prin incinerare și fragmente de amfore grecești.
G. Arnăut 1999, 135-145.
- 139. Izmail, reg. Odesa, Ucraina.**
A. Situată pe teritoriul combinatului de conserve (la periferia de SE a orașului); B. ?; C. informați M. Cighirin; E. a fost descoperită ceramică getică.
G. Мелюкова 1969, 76.
- 140. Izmail (necropolă), reg. Odesa, Ucraina.**
A. Situată pe teritoriul fabricii de cărămizi (la periferia de SV a orașului, distrusă); B. ?; C. informați M. Cighirin; E. a fost descoperită ceramică getică.
G. Мелюкова 1969, 76.
- 141. Nagornoe (II), reg. Odesa, Ucraina.**
A. Situată pe malul stâng al lacului Cahul; B. ?; C. cercetări arheologice (N. Skakun); E. a fost descoperită ceramică getică și amfore de Thasos și Heraclea Pontică cu ștampile (anii 30 sec. IV a. Chr.).
G. Бруйко И.В., Ярошевич Ю.И. 2001, 12.
- 142. Novaja Pokrovka, reg. Odesa, Ucraina.**
A. Situată pe malul drept al r. Enica (la 8 km S de sat); B. 50 000 m. p.; C. cercetări de suprafață; E. a fost descoperită ceramică cu brâu alveolat și amfore grecești.
G. Агбунов, Субботин, Черняков 1974, 236; Arnăut 2003, 239.
- 143. Novaja Pokrovka (pod), reg. Odesa, Ucraina.**
A. Situată pe malul drept al r. Enica, în zona podului de cale ferată; B. 20 000 m. p.; C. cercetări de suprafață; E. a fost descoperită ceramică cu brâu alveolat și amfore grecești.
G. Кравченко 1971, 70; Гудкова, Охотников 1991, 65; Arnăut 2003, 239.
- 144. Novo-Necrasovka, reg. Odesa, Ucraina.**
A. Situată la confluența pârăului Repida cu lacul Kuhurlui (la 0,6 km S sat); B. 30 000 m. p.; C. cercetări de suprafață (M. Șmaglij, I. Cerneakov, anii 60); E. a fost descoperită ceramică cu brâu alveolat și amfore grecești.
G. Шмаглий, Черняков 1965, 217; Гудкова, Охотников 1991, 65; Arnăut 2003, 239.

145. Novo-Necrasovka (II), reg. Odesa, Ucraina.

A. Situată pe malul de est, la confluență lacurilor Ialpuh și Kuhurlui (0,1-0,2 km V de sat); **B.** 250-300x100-150 m; **C.** cercetări arheologice (I. Brujako, 2003); **E.** au fost descoperite, în afară de complexe, piese și ceramică getică și grecească din sec. V a. Chr., vestigii din eneolitic (cultura Gumelnița), epoca romană (primele secole p. Chr.), perioada dominației otomane (sec. XVII-XVIII).

G. Бруяко 2005, 279-300.

146. Orlovca, reg. Odesa, Ucraina.

A. Situată în pantă ușor înclinată spre lacul Cahul (0,3 km E-SE de fortificație); **B.** ?; **C.** cercetări de suprafață (V. Vančugov și alții, 1997); **E.** a fost descoperită ceramică hallstattiană, getică și de epocă romană.

G. Vančugov, Sîrbu, Niculiță 1999, 135-222.

Anexa 2. Așezările fortificate, construcțiile de uz menajer și de cult

Sistemele defensive ale așezărilor fortificate, sau construcțiile utilizate pentru apărarea așezărilor getice, erau inițial clasificate ca fiind: 1) pentru unele așezări – șanțul, care întretăia promontoriul în locul cel mai îngust; și 2) pentru alte așezări – valul de pământ și șanțul, când în structura valurilor erau adăugate diferite elemente pentru a le acorda duritate, iar în sistemul defensiv se includeau construcții suplimentare – bastioane [186, p. 34-39].

Trei decenii mai târziu, V. Haheu pune sub semn de întrebare tipul de sistem defensiv format doar din șanț, referindu-se, evident, tot la siturile menționate de I. Niculiță, printre care, în spațiul ce ne interesează, este nominalizat cel de la Saharna „Hulboaca”. La V. Haheu această așezare fortificată are două valuri de pământ [27, p. 25]. În realitate, după cum am constatat pe parcursul prospectărilor efectuate în 1993, acest sit nu păstrează urme evidente de prezență a valului [229, p. 39-40]. Făcând această mică paranteză, menționăm că V. Haheu tot deosebește doar două tipuri de sisteme defensive pentru apărarea așezărilor: a) șanț și val, acestea putând fi eșalonate în mai multe linii; b) șanț, val și palisadă, ultima constând din stâlpi de lemn înfiți unul lângă altul pe întregul perimetru al crestei valului [27, p. 25].

Tot în acest context amintim și de faptul că pentru tot spațiul extracarpatic în sec. VI-III a. Chr., în dependență de elementele defensive, A. Zanoci deosebește nouă tipuri de așezări fortificate: 1 – cu șanț (5); 2 – cu palisadă (1); 3 – șanț și palisadă (4); 4 – cu val (6); 5 – cu val și șanț (116); 6 - cu șanț și zid (4); 7 – cu val, șanț și zid (1); 8 – cu șanț, val, bastioane sau turnuri (8); 9 – cu palisadă, șanț și zid (Butuceni, faza III) [103, p. 36-41].

În primele două clasificări au fost luate ca bază, în primul rând, caracteristicile definatorii ale siturilor fortificate – prezența resturilor vizibile ale unor sisteme defensive (șanț sau șanț și val), cea de-a doua fiind completată cu anumite reconstrucții bazate pe cercetările arheologice ale acestor resturi vizibile. Cea de-a treia clasificare (A. Zanoci), dacă excludem din ea tipurile I-IV și VI-VII, care nu sunt caracteristice pentru siturile silvostepii dintre Nistru și Prut, putem deosebi doar: 1) așezări fortificate cu șanț și val (tip V), care constituie majoritatea siturilor și 2) așezări fortificate cu șanț și palisadă (Butuceni, faza III). Cât privește tipul VIII, delimitat aparte de către autorul studiului, tipologic, este o variantă a tipului de așezări cu șanț și val, iar bastioanele sau turnurile constituie doar construcții suplimentare în componența sistemului defensiv. Același lucru este valabil și pentru zidul de la Butuceni.

Făcând această succintă analiză a tipologiilor existente devine clar că definatorie, pentru a considera o așezare ca fiind fortificată, este, în primul rând, prezența șanțului de dimensiuni considerabile, săpat din partea accesibilă pentru asalt: de jur-împrejur, în cazul așezărilor plasate pe forme de relief fără protecție naturală; în formă de semicerc/potcoavă, pentru așezările plasate

pe malurile abrupte ale râurilor; arcuit sau pe linie dreaptă, în cazul celor plasate pe promontorii. Practic, în acest caz, este vorba de tipologia așezărilor după formele de relief, discutată anterior.

Cel de-al doilea element definitoriu este, în majoritatea cazurilor, valul de pământ, vizibil și el după șanț, sau așa-numita „palisadă” de lemn, prezența căreia poate fi documentată doar prin săpături arheologice. În lipsa unor astfel de săpături în teren cercetătorii evidențiază și așezări fortificate cu sistem defensiv ce includea doar un șanț [186, p. 34; 103, p. 36-37].

Luete din acest punct de vedere bazat pe observațiile vizuale în teren, din cele 36 de așezări fortificate, pentru care avem informații mai mult sau mai puțin complete, 35 de situri (97,2 %) au în componența sistemului defensiv rămășițe ale șanțului și valului, și numai mica citadelă Saharna „Hulboaca” – doar șanțul.

Dacă șanțul și valul de pământ sunt noțiuni cotidiene, atunci mai puțin clară este noțiunea de „palisadă”. Utilizată foarte des de colectivul de autori cu referință la sistemul defensiv al sitului de pe promontoriul Butuceni, sesizăm că se au în vedere două șiruri de garduri din bârne fixate vertical, plasate la distanța de la 1,3 m până la 2,5 m, legate între ele prin bârne transversale, iar spațiul dintre garduri era umplut cu bucăți de piatră, prundiș și pământ bine tasat [80, p. 32].

De fapt, în cazul de față putem discuta, mai degrabă, de un zid cu grosimea de la circa 1,7 m până aproape de 3 m (inclusiv grosimea bânelor), placat din interior și exterior cu bârne de lemn și împletituri din nuiele pentru a-i conferi verticalitate și accesibilitate foarte redusă, și, desigur, duritate. În acest sens (de zid), grație stereotipului, a fost utilizat de nenumărate ori termenul „palisadă”, mai ales în studiul dedicat special sistemelor defensive ale așezărilor getice [156, p. 98-109].

În realitate, termenul „palisadă” este definit ca: „Element de fortificație, ... alcătuit din pari groși și lungi bătuți în pământ, legați între ei cu scânduri, frânghii etc. și având între spații împletituri de nuiele, măcăciuni...” [23, p. 742]. În dicționarul enciclopedic, apărut în 1897, scrie că „palisada” este un perete compact din bârne, ascuțite în partea superioară și adâncite în pământ pe 1/3 din lungime, și „palisada” este un component al sistemelor defensive provizorii [113, p. 631-632]. Anume în sensul de perete, sau gard din stâlpi de lemn, a utilizat în studiul său termenul de „palisadă” V. Haheu [27, p. 25]. Tot acest gard apare și în reconstituirile grafice ale așezărilor fortificate Butuceni și Mașcăuți [188, p. 73 și 104], precum și pe parcursul întregului studiu semnat de I. Hîncu [29].

Sistemele defensive formate din șanț, val și palisadă deasupra, cu sensul palisadei de gard sau perete, delimitate ca tip tehnologic aparte la V. Haheu [27, p. 25], arată că palisada putea să ofere așezărilor, doar posibilități pasive de apărare și ea, fiind construcție provizorie, totodată limita foarte mult supravegherea acțiunilor inamicului în exterior.

În acest context, dacă șanțul, ca parte componentă a sistemului defensiv, nu incită întrebări deosebite, mai puțin clară este situația cu valul, indiferent de faptul că el a fost cercetat prin secționare în mai multe așezări. Numai cercetările rămășițelor sistemului defensiv al așezării de tip „mal abrupt” – Saharna „La Revechin”, ne-au permis să stabilim clar forma și parametrii șanțului și să ne dăm seama ce prezintă valul de pământ [156, p. 99-100; 160, p. 61].

Șanțul, cu deschizătura de 8 m și adâncimea maximă de 5,5 m de la nivelul antic de călcare, avea peretele extern înclinat spre bază, iar cel interior, tot cu înclinație, mai aproape de bază, în roca nisipoasă, avea lăsate două trepte late, susținute alocuri de lespezi de piatră (a. 5, fig. 6).

Valul de pământ s-a dovedit a fi umplutura scursă spre și în șanț a unui zid cu grosimea de 3,5 m, placat din exterior și interior cu bârne așezate vertical una lângă alta, îngropate în șanțulețe săpate special (a. 5, fig. 6-7). Șirul extern de bârne era susținut în poziție verticală de alt șir de bârne contraforță, fixate cu baza la 1 m spre exterior de baza peretelui. Șirul de bârne intern era susținut în poziție verticală de un „bloc” de lut bine bătătorit, lat de circa 1,5 m și gros de circa 1 m. Calcularea volumului solului scurs în șanț și a celui păstrat în „val” au permis să stabilim că înălțimea zidului cu umplutură era de circa 6 m, peretele extern al zidului, probabil, supraînălțându-se cu încă 1,5-2 m pentru amenajarea boinițelor. Astfel, din exterior, zidul de apărare atinge înălțimea de până la 8 m (13 m de la baza șanțului).

Rămășițele sistemelor defensive ale așezărilor fortificate cercetate prin secționare, privite din punct de vedere al rezultatelor obținute în așezarea Saharna „La Revechin”, ne permite să presupunem că în toate cazurile valul de pământ (prundiș, pietriș, etc.) este umplutura zidului de incintă, drept umplutură servind roca scoasă la săparea șanțului.

Grosimea zidului varia de la un sit la altul, el putând depăși și 4 m la bază, ca la Saharna Mare, lucru pe care-l sugerează planul secțiunii 9 din acest sit [80, pl. 7]. Cât privește șanțul – se pare că în toate cazurile el era prevăzut să aibă pereții destul de abrupti, doar ușor înclinați spre bază, având și dimensiuni considerabile.

Referitor la tehnica de edificare a pereților zidului, judecând după informația scrisă și/sau planurile secțiunilor publicate, ea putea fi diferită de la un sit la altul.

1. Din pari îngropați vertical unul lângă altul (a. 5, fig. 7), ca la așezarea Saharna „La Revechin”, se pare că au fost edificate primele două (luate din interior) linii defensive ale așezării Rudi „La Șanțuri” [210, p. 358; 150, p. 450]. Aceiași tehnică pare să fi fost utilizată și la edificarea zidului sistemului defensiv din faza a doua a incintei de vest de pe promontoriul Butuceni [80, fig. 51-52], cu toate că nu este exclusă posibilitatea utilizării unei tehnici mixte. La o construcție de acest fel fac aluzie și cele două rânduri de bârne, de grosime impresionantă, din fața șanțului nr. 2 din așezarea Mașcăuți „Cetate” [74, p. 89].

2. Descoperirea unor gropi aparte de pari, sau chiar lipsa lor în limitele celor 2 m lățime al secțiunilor sistemelor defensive, ar presupune că pereții zidului erau edificați din bârne aranjate orizontal una peste alta, susținute de alte bârne îngropate vertical la o distanță ce depășea 2 m una de la alta. Nu este exclus că bârnele verticale de susținere a peretelui exterior și interior al zidului erau suplimentar fixate între ele pentru a fi menținute în poziție verticală sub presiunea solului de umplură. În acest mod au fost edificați pereții zidului celei de-a patra (ultima, externă) linii defensive a așezării Rudi „La Șanțuri” [167, p. 425], la fel pare să fie și zidul așezării Saharna Mare [80, pl. 7] și, cel puțin, zidul primei linii (interne) defensive a așezării Potârca [76, p. 307]. Cu toate că pentru așezarea Mateuți sunt specificate două șiruri de bârne verticale cu împletitură de nuiete pe orizontală [134, p. 220-221], probabil, este vorba de același tip de construcție.

Rămâne, pentru moment, în afara discuțiilor modul de fortificare al sitului Saharna „Hulboaca”, la care este prezent și vizibil dinspre câmp (nord-vest) doar șanțul în curbă, ce avea la momentul prospectărilor efectuate în 1993 lățimea maximă de 13 m și adâncimea de 2,5 m. Ce-i drept, cu toate că promontoriul este în pantă ușor înclinată spre râu, era vizibil faptul că marginea internă a șanțului era supraînălțată față de cea dinspre câmp cu aproape 1 m [229, p. 39]. În așa situație, nu este exclus ca umplutura peretelui-zid să fi fost întinsă pe suprafața sitului, sau el să fi prezentat o construcție în totalitate lemnoasă. Oricum, această excepție nu pare să constituie un tip deosebit de sistem defensiv și ar putea figura doar ca o variantă (a treia) a tehnicii de edificare a pereților-ziduri, cu posibilități de apărare activă în caz de atac inamic.

Mai rămâne neclară și așezarea fortificată Stolniceni de tip „pe înălțimi”, cu sistem defensiv dublu, cercetarea căruia [90, p. 379-380] nu a dat informații suficiente asupra modului de edificare a construcțiilor de apărare.

Astfel, putem face concluzia că așezările fortificate de tip „pe înălțimi” aveau edificat un zid protejat de șanț – de jur-împrejur, cele de tip „pe mal abrupt” aveau zidul protejat de șanț – pe semicerc, iar cele de tip „promontoriu” – zidul protejat de șanț doar dinspre câmp sau/și din partea opusă, dacă „botul” promontoriului nu era în pantă abruptă. Cât privește restul perimetrului incintei acestui ultim tip de așezări – pe marginea promontoriului era edificat doar zidul, iar porțiunile de pantă mai puțin priporoase erau escarpate. Această modalitate de protecție este observată la așezările: Rudi „La Șanțuri” – pe latura de sud [215, p. 83]; Mașcăuți – pe laturile nord și est [135 p. 47]; Tabăra „La crucea lui Titu” – pe latura de sud [54, p. 40]; posibilă escarpă este presupusă pentru laturile abrupte ale sitului Glingeni II [126, p. 6].

Protejate de un puternic zid de incintă, precedat de un șanț de dimensiuni considerabile sau de pantele abrupte sau priporoase ale formelor de relief, pe care erau amplasate, unicul punct vulnerabil al așezărilor fortificate era *intrarea în incintă*. Din păcate, acest detaliu component al

sistemului defensiv, de cele mai dese ori, nu este luat în considerație în procesul de cercetare vizuală a siturilor, sau informația se reduce la o simplă mențiune că intrarea este pe o anumită direcție sau latură a incintei. Omițând trecerea în revistă a informațiilor de acest fel, vom prezenta unele modalități/legități, privind amplasarea intrării, cât și modul de protejare a locului de acces în incintă.

I. Pentru așezările fortificate de tip „promontoriu barat” deosebim mai multe variante (a. 5, fig.5) de amplasare a intrării:

- pe creasta promontoriului, pentru siturile Rudi „La Șanțuri” (a doua și a patra linie defensivă), Saharna Mare (intrarea centrală) și, posibil, Potârca. În cazul liniei defensive nr. 4 de la Rudi, intrarea era flancată de două turnuri oval-alungite plasate perpendicular zidului de incintă și intrării, având lungimea în direcția câmpului de 12 m și lățimea de 3 m [115, p. 476; 217, p. 459], iar la Saharna în fața intrării centrale a fost edificată o construcție suplimentară în formă de potcoavă (tip bastion), cu incinta de 24x32 m și grosimea pereților până la 6,8 m [81, p. 96-97], accesul în care era din stânga;

- pe panta din stânga a promontoriului (privit dinspre câmp), pentru situl Saharna Mică, unde, judecând după schița topografică realizată de Gh.D. Smirnov [34, p. 216], intrarea era ocrotită de un „turn” construit din piatră și înconjurat de un șanț. Luând în considerație „deschizătura” turnului, resturile cărui au fost cercetate integru de Gh.D. Smirnov [221, p. 195], trebuia de coborât în pantă spre stânga, de ocolit „turnul” și de coborât în șanț, apoi de urcat la deal și prin incinta limitată a „turnului” de ajuns la poarta așezării;

- pe panta din dreapta a promontoriului (privit dinspre câmp), pentru siturile Glingeni „La Șanț”, Saharna Mare (intrarea din SE), Tabăra și Horodca Mică. La Glingeni și Horodca în stânga intrării se afla câte un turn [126, p. 6; 72, p. 280]; intrarea de SE de la Saharna era protejată de o construcție similară celei de la intrarea centrală [81, p. 92-93], iar la Tabăra era jos în pantă, la capătul șanțului [54, p. 40].

II. Pentru așezările fortificate de tip „pe înălțimi” putem constata:

- intrarea, în majoritatea absolută a cazurilor, era amenajată dinspre amonteale pantei. Acest lucru este vizibil pe schițele topografice ale așezărilor Mateuți [134, рис. 1], Hîrtopul Mare [27, fig. 4/1] și Codreanca-Cobîlca [3, fig. 29/3]; același lucru am constatat pentru așezarea Durlești și Pojărâni. Pentru Durlești putem presupune și posibila existență a unor construcții speciale de o parte și alta a intrării, iar la Pojărâni capetele liniei defensive nu se unesc [3, p. 249], ci sunt distanțate în pantă una față de alta, cu acces din stânga (privită din deal) [27, fig. 9/2];

- din amonteale pantei, sau dinspre extremitatea din dreapta (de NV), după cum ne sugerează analiza schiței topografice, pare să fi fost amenajată și intrarea în așezarea Stolniceni [3, fig. 18], dar acest lucru mai necesită precizări.

III. Pentru așezările fortificate de tip „pe mal abrupt” constatăm:

- intrarea în incintă amenajată pe marginea malului abrupt, în extremitatea stânga a sistemului defensiv (privit dinspre câmp) pentru situl Rașcov, în zona de acces, probabil, fiind amenajată și o construcție suplimentară de tip „turn”, după cum am putut observa rămășițele sistemului defensiv. Tot din stânga pare să fi fost amenajată și intrarea în așezarea Saharna „La Revechin”;

- intrarea amenajată aproape de ruptura malului, în extremitatea din dreapta a sistemului defensiv, au dictat-o condițiile de relief ale incintei de vest de pe promontoriul Butuceni, dar în acest caz accesul direct spre intrare a fost barat de un turn/construcție de piatră în formă de „T” (linia defensivă 8), având lungimea (sau lățimea ?) de 7,25 m [80, p. 36], cu partea lată avansată ușor în josul pantei. Pentru una din incintele acestui sit se menționează și intrarea prin intermediul unui pod de lemn mobil, amenajat peste șanț [188, p. 92], locul de acces fiind lăsat neprecizat și rămas neconfirmat prin săpăturile ulterioare.

Din cele expuse rezultă că: aproape în toate cazurile pentru care este sesizat locul de acces în incintă, el este amenajat în așa fel, încât să fie protejat suplimentar de un atac direct prin condițiile de relief concrete, sau de construcții speciale de tip „bastion” sau „turn”. Cât privește însăși intrarea – pare destul de rezonabil că erau amenajate porți masive, fixate pe pari verticali, cum e cazul la Rudi [217, p. 459-460], sau porți duble, cum a fost constatat la Butuceni [80, p. 32]. Pentru a preveni eroziunea căii de acces intrarea putea fi pavată cu piatră, resturi de pavaj fiind remarcate la Rudi [217, p. 459-460] și Glingeni [126, p. 6]. La cele expuse mai rămâne de adăugat, că în dreptul intrării în incinta de vest de la Butuceni (linia defensivă 7) șanțul a fost întrerupt pe o lungime de 4,6 m pentru a face posibil accesul în interior [80, p. 36], iar la Tabăra, cu intrarea din panta dreaptă, era prevăzută doar o ridicătură pe fundul șanțului, în dreptul intrării [54, p. 40]. Nu este exclus că accesul peste șanț se făcea și pe un pod de lemn (nu mobil), sau alte modalități, dar această întrebare rămâne, pentru moment, în proces de cercetare.

Se consideră că amplasarea geografică, particularitățile sistemului defensiv, suprafața incintei și grosimea stratului de habitat sunt indicii ce presupun utilizarea lor într-un scop sau altul [186, p. 39]. Din punct de vedere al *destinației*, în arealul discutat au fost delimitate două tipuri de situri: 1 – așezări fortificate pentru refugiu temporar, cu strat de habitat foarte limitat și sărăcăcios în material ceramic, în ele lipsind și orice urme de locuințe (Hansca, Hulboaca, Pojăreni, Cobâlca, Caterinovca și Curături). Geografic, aceste așezări erau concentrate în partea centrală a arealului, cu toate că existau și la frontiere. Existența unor astfel de așezări, în opinia autorului, este dovadă a deselor incursiuni în regiune, sau ar putea fi un rezultat al deselor conflicte intertribale [186, p. 39-40]; 2 – așezări fortificate, loc permanent de trai, cu un strat masiv de habitat (restul așezărilor), mai impunător decât în așezările nefortificate. Unele din ele,

cu suprafața foarte mică, au servit doar ca puncte militare de sprijin, altele mai mari – drept centre tribale, iar Rudi și Butuceni sunt considerate mari centre ale uniunilor tribale, adică importante centre politice cu funcții militar-administrative [186, p. 42].

Acceptând tipologia funcțională propusă de I. Niculiță, așezările utilizate ca loc permanent de trai A. Zanoci le divizează suplimentar în: 1) loc permanent de trai pentru o anumită categorie de populație (aristocrația); 2) loc permanent de trai și centru economic (de producție și comerț); 3) loc permanent de trai și centru economic și religios; 4) loc permanent de trai și centru economic, religios și politico-administrativ [103, p. 110].

În baza aceluiași criterii propuse de I. Niculiță, dar categorisite în prioritare și secundare, o clasificare funcțională a așezărilor fortificate de la est de Carpați face și V. Haheu. Luând ca bază și elaborările lui I. Glodariu [25, p. 50], funcțional, evidențiază trei tipuri de astfel de situri: 1. Așezări fortificate (masivul de bază) pentru locuire permanentă a populației ce profesază toate ocupațiile cotidiene – agricultura, creșterea vitelor, meșteșugurile etc.; 2. Cetăți-centre, cu trăsături specifice deosebite (Rudi „La Șanțuri”, Saharna Mare și Butuceni), adică cu tendințe spre forme conștiente de planificare, în ele locuind o populație cu statut social deosebit – vârful aristocratic și conducătorii locali sau ai zonei, conducătorii militari (ai garnizoanei) și slujitorii cultului; 3. Fortificații independente și de refugiu (Scoc, Selitra, Stohnaia, Glingeni „La Lac”, Olișcani, Horodiște, Pojăreni și Ofatinți), cu destinație exclusiv militară, dar care erau utilizate conjunctural și ca loc de refugiu, nu numai pentru populația din împrejurimi, ci și pentru averea lor, inclusiv vitele [27, p. 28-31].

Din cele expuse, este lesne de observat că cercetătorii ce au abordat în mod special și problematica așezărilor fortificate, la compartimentul clasificării tipologico-funcționale, au acceptat tipurile delimitate inițial de I. Niculiță încă în 1977, doar că A. Zanoci, din cel de-al doilea tip funcțional, face patru tipuri separate, iar V. Haheu – două tipuri. În ambele cazuri, însă, figurează ca tip aparte așezările fortificate pentru refugiu temporar.

Analiza criteriilor în baza cărora au fost delimitate tipurile funcționale de așezări fortificate, completată de cercetări mai recente în teren, ne permite să acceptăm pentru aceste situri, doar al doilea tip funcțional, în formula expusă de I. Niculiță – că ele erau loc permanent de trai și, probabil, multe din ele erau în același timp nu numai puncte militare de rezistență, dar și centre meșteșugărești și comerciale, iar unele – și centre administrativ-politice [186, p. 41]. Cercetările în așezarea Saharna „La Revechin” ne permit să considerăm că fiecare așezare fortificată, cât de mică ar fi, forma o comunitate autonomă, având dezvoltate propriile meșteșuguri.

Excepție, pentru moment, este doar situl fortificat Saharna „Hulboaca” (circa 2000 m. p.), funcția căruia o apreciem drept „bastion fortificat” pentru a controla și ocroti istmul alungit de acces facil dinspre apa Nistrului spre platoul înalt și abrupt al râului, pe care erau amplasate două

așezări nefortificate – una, imediat în preajmă, și cealaltă – la 2 km spre NV. Nu este exclus că acest bastion controla unica cale de acces dinspre râu a întregii zone, căci spre celelalte așezări fortificate se putea ajunge dinspre râu doar pe cărărușe.

A doua excepție este incinta fortificată de est de pe promontoriul Butuceni (circa 50 000 m. p.), pe care o calificăm drept zonă de protecție spre incinta de vest și, posibil, ea putea servi drept „ocol-refugiu pentru numeroasele turme ale populației din împrejurimi”, cum a calificat-o inițial Gh.D. Smirnov [199, p. 197], cu toate că pe malul stâng al Răutului sunt cunoscute foarte puține situri nefortificate.

Pentru a încheia subiectul funcționalității așezărilor fortificate, în baza cercetărilor arheologice efectuate până în prezent, putem constata că această categorie de situri era de la bun început concepută pentru locuire permanentă neprimejduită, fapt ce justifică atribuirea lor la *categoria de așezări fortificate – loc permanent de trai*, față de așezările pentru locuire permanentă nefortificate.

În acest sens, însă, trebuie să luăm în considerație faptul că însăși apariția așezărilor fortificate presupune de la bun început, drept condiție de bază, prezența în sânul comunității a unei autorități active (conducător de trib, gintă sau militar), care ar putea să-i organizeze și să-i mobilizeze pe membrii comunității la efectuarea voluminoaselor lucrări de edificare a sistemelor defensive, ce necesitau multă forță fizică și materiale, inclusiv cunoștințe tehnice în domeniu.

Cât privește dimensiunile așezărilor fortificate și complexitatea sistemelor defensive – parametri, în baza cărora unii cercetători delimitează cetățile-centre sau așezări pentru anumite categorii de populație, se pare că trebuie să găsim cu totul alte caracteristici, prin prisma cărora vom analiza lucrurile.

Anexe-construcții de suprafață sunt cele dezvelite în cadrul așezărilor, în preajma locuințelor, ce au lipsă vetrele de foc. Exemplu în acest sens pot servi o parte din construcțiile de suprafață fără vatră din așezarea Hansca „Limbari” [188, p. 111]. Tot anexe pot fi considerate cele trei complexe din incinta de vest a sitului fortificat de pe promontoriul Butuceni, atribuite locuințelor de suprafață.

Acestea sunt construcții din lut, cu carcasă lemnoasă, de la care s-au păstrat rămășițe în formă de aglomerații de bucăți de lut ars, ceramică și oase de animale, la două din ele fiind surprinse în perimetru și șiruri de gropi de pari scobite în stânca calcaroasă. De la al treilea s-au păstrat parțial resturile arse ale podelei lutuite, ce ajungea până la șirul intermediar al rămășițelor sistemului defensiv. Construcțiile aveau dimensiunile de 6x4,2 m (nr. 2), 8x3,2 m (nr. 4) și a treia (nr. 3) a fost dezvelită pe o suprafață de 22 m. p. [80, p. 38-39]. Fără a nega opțiunea autorilor, lipsa în cadrul acestor construcții a rămășițelor unor sisteme de încălzire – cuptoare, vetre staționare sau portative, ar pleda în favoarea clasificării lor ca anexe gospodărești. Dat fiind

faptul că aceste complexe apar tot sub formă de aglomerații de bucăți de lut ars amestecat cu paie, mai păstrând și amprente de nuiete și pari – modul de edificare, forma și dimensiunile acestor construcții sunt puțin deosebite de cele ale locuințelor de suprafață. Cât privește funcționalitatea lor, pentru moment, nu dispunem de suficiente date în acest sens. Probabil ele serveau ca magazii, șoproane pentru depozitarea inventarului sau iernatul vitelor (în așezări deschise), construcții pentru practicarea unor meșteșuguri sau pentru necesități gospodărești.

Tot anexe-construcții de suprafață sunt și *vetrele de foc*, ce nu sunt încadrate în contextul complexelor de locuit. Astfel de complexe au fost remarcate încă de Gh. D. Smirnov, pe parcursul săpăturilor în incinta așezării Saharna Mare [222, p. 93]. O astfel de vatră a apărut și pe parcursul săpăturilor limitate efectuate tot în această incintă în 1993 [229, p. 9] și, tocmai, 9 vetre au fost documentate în procesul secționării acestui sit în ultimii ani [81, p. 104-106]. În afară de aceasta două complexe de acest fel sunt amintite în situl pluristratigrafic Holercani [170, p. 91; 140, p. 339-340] și, cel puțin, trei vetre au fost fixate pe parcursul săpăturilor în așezarea Saharna „La Revechin” [55, p. 54-58; 50, p. 35-37]. Ar părea că astfel de complexe sunt mai mult caracteristice pentru incintele așezărilor fortificate, dar nicio construcție de acest fel nu apare la Butuceni, incinta de vest, dezvelită în mare parte.

Luând în considerație complexele de acest fel, păstrate mai bine, *vetrele* în discuție erau de formă circulară sau circular-ovală, cu diametrul mediu de 1-1,2 m, amenajate la nivelul antic de călcare. Constructiv, majoritatea din ele aveau un așternut din lespezi de piatră, peste care se aplica un strat nu prea gros de lut (1-5 cm) fără careva amestecuri suplimentare. În așa mod au fost amenajate cele mai multe din complexele considerate sigur *vetre* (nr. 4,5,7,9) din așezarea Saharna Mare și una (nr. 2) din așezarea Saharna „La Revechin”. Tot acestei variante de amenajare a *vetrelor* putem atribui și celelalte două complexe (nr. 1 și 3) de la Saharna „La Revechin”, cu așternut din bucăți mari de vase ceramice de proporții, lucrate cu mâna, cu mânerele-suporturi intenționat dezbătute, peste care, de asemenea, a fost aplicat un strat nu prea gros de lut fără careva ingrediente. Rareori stratul de lut al *vetrei* era aplicat direct pe pământ, acest mod de amenajare fiind documentat pentru vatra nr. 8 din așezarea Saharna Mare, care mai avea și gardină pe perimetru [81, p. 105], ca la *vetrele* portative. Nu este exclus că unele complexe getice, considerate rămășițe ale cuptoarelor de copt pâine, să fie în realitate aceleași *vetre* cu gardină. Astfel, constructiv, *vetrele* în discuție prin nimic nu se deosebesc de cele amenajate în locuințe. În așezarea Saharna „La Revechin”, în locuințele alipite peretelui intern al zidului și cele de suprafață din spațiul incintei, *vetrele* cu podina așternută direct pe sol și cele placate la bază cu lespezi de piatră/ceramică – sunt în număr aproape egal. Ce-i drept, cele discutate mai sus ca fiind surprinse „în aer liber”, erau amenajate, preponderent, pe un așternut de pietre sau ceramică.

Contextul, în care erau amplasate aceste vetre, poate fi sugerat de situația documentată pe parcursul săpăturilor în așezarea Saharna „La Revechin”. Vatra nr. 1 (a. 5, fig. 13), amplasată în sectorul de SE al incintei, în preajma căreia, la 0,8 m mai la vale, a fost descoperit un vas mare cu gura largă (tip IX/d2 – Moscalu), îngropat mai mult decât pe jumătate sub nivelul vetrei. Având în vedere cele patru gropițe de pari, surprinse la distanța de 0,3-0,5 m una de alta închizând un patrulater, în interiorul căruia a fost dispus vasul, putem presupune că aici a fost amenajată o îngrăditură specială pentru a proteja acest recipient amplasat lângă vatră. Suprafața internă puternic erodată a vasului denotă utilizarea lui pentru păstrarea rezervei de apă, iar contextul vetrei și a vasului cu apă permite să presupunem prezența unui ansamblu de bucătărie. Lipsa unor rămășițe de locuință permite să admitem că acest ansamblu a fost amplasat în cadrul unei construcții auxiliare de tip șopron. Astfel, nu este exclus că toate vetrele în aer liber, descoperite, preponderent, în incintele fortificate, să fie parte componentă a bucătăriilor de vară.

Cuptorul – construcție necesară în uzul cotidian, este documentat mai sigur doar în situl pluristratigrafic Holercani. Din descrierea păstrată [140, p. 340-341] constatăm că el avea vatra de formă oval-alungită (2x1 m), pe așternut din lespezi de piatră. Pe o mică parte din perimetru s-a păstrat și baza cupolei, realizată din mici vălătuci de lut cu diametrul de 0,05 m, iar pe vatră – o aglomerație de bucăți de lut ars, cu amprente de nuiele pe una din suprafețe, fapt ce presupune realizarea cupolei pe o carcasă lemnoasă. Cuptorul a fost atribuit nivelului getic de locuire în baza fragmentelor de ceramică și de amfore grecești, găsite în aglomerația de lipitură.

Descoperirea unor vetre-cuptoare este amintită de către Gh.D. Smirnov pe parcursul săpăturilor în așezarea Saharna Mare [222, p. 93], dar lipsa unei documentări mai detaliate nu ne permite să punem în discuție forma lor și principiile constructive, în schimb, cercetările de ultimă oră, au permis documentarea rămășițelor unui cuptor de formă semiovală în plan, vatra căruia (0,7x0,6 m) avea un așternut din lespezi de piatră. Pereți groși de 4-6 cm, alocuri, s-au păstrat pe înălțimea de 10-15 cm, bolta fiind realizată pe o carcasă lemnoasă [81, p. 104, fig 95/1,7]. Principii constructive similare avea și cel de la Holercani, cu dimensiunile 2x1 m [140, p. 340]. În ambele cazuri cuptoarele au fost surprinse în afara unor locuințe.

Anexe-construcții cu baza adâncită în sol sunt construcțiile, ce figurează în literatură drept locuințe adâncite sau cu baza adâncită în sol, cu alte cuvinte, construcțiile de tip „bordei” sau „semibordei”, lipsite de sisteme staționare de încălzire. Două complexe de acest fel au fost cercetate în așezarea Hansca „Limbari” [171, p. 64; 188, p. 113-116] și, încă două, în așezarea din vecinătate, Hansca „Pidașcă” [186, p. 49; 187, p. 108-111]. Trei construcții cu baza adâncită sub nivelul de călcare de la 0,22 m până la 1,2 m, au fost documentate în așezarea Alcedar „La Cordon” [26, p. 112] și încă una în așezarea Tarasova, pe malul Nistrului [132, p. 232-233]. În cadrul incintelor fortificate, conform rapoartelor de săpături ce ne-au fost accesibile (1972 și

1973), locuințe au fost numite de către M.A. Romanovskaya cele 6 complexe adâncite din așezarea Rudi „La Șanțuri”, cercetate în anii 1972-1973, iar cele 5 adâncite, dezvelite tot în același sit în anii 1995-1999 – complexe funerare originale [97, p. 101]. Prin stereotipul format în literatură, tot „locuințe adâncite” am nominalizat și cele trei complexe de acest fel (nr. 3, 6, 11) descoperite în suprafața incintei fortificate Saharna „La Revechin” [56, p. 87; 44, p. 65-66], cu toate că niciunul din ele nu avea sistem de încălzire staționar.

Făcând abstracție de unele detalii și particularități ne semnificative, printre complexele adâncite putem distinge construcții de tip „bordei” (sau „semibordei”) și construcții de tip „beci”.

Construcții de tip „bordei” sunt complexele de formă generală rectangulară cu colțurile rotunjite, podeaua cărora este adâncită în solul steril până la 0,5 m [186, p. 48-49]. Acest tip de construcții este cunoscut în așezarea Saharna „La Revechin” (nr. 3, 6, 11), Alcedar „La Cordon” (nr. II, III) și Tarasova. De obicei, ele erau amenajate cu axa lungă în pantă și intrarea din josul pantei, având podeaua în plan orizontal bine bătătorită. Suprafața părții adâncite variază între 20-25 m. p., cu unele posibile excepții (Alcedar nr. II – 14 m. p. și Saharna nr. 3 – 30 m. p.). Două din construcțiile de la Saharna (nr.3 și nr. 6) aveau peretele din spate săpat în formă de segment de cerc și, tot în două cazuri (nr. 3 și nr. 11) pe centrul părții păstrate a podelei au fost surprinse gropi de la parii ce susțineau acoperișul în semicerc din spate (a. 5, fig. 18). Se pare că carcasa lemnoasă pe laterală se sprijinea în afara părții adâncite a construcției, la nivelul de călcare. Astfel de acoperiș, probabil, aveau toate complexele enumerate, doar că în restul cazurilor a fost utilizat un alt sistem de fixare a carcasei, evitând utilizarea parului din spate.

Destinația construcțiilor de tip „bordei” poate fi sugerată de unele piese descoperite pe podeaua lor. La Saharna, în construcțiile nr. 3 și 11, pe podeaua bine bătătorită, s-au păstrat câte o râșniță de piatră, în prima mai fiind în apropiere și un vas-chiup pentru apă sau crupe. Nu este exclus că aceiași destinație – încăperi auxiliare pentru activități gospodărești sau/și păstrarea rezervelor alimentare, să fi avut și celelalte complexe enumerate.

La Saharna toate trei complexe au fost amenajate în lungul malului și, fiind utilizate timp îndelungat, ele au fost abandonate încă în perioada de funcționare a așezării, cotloanele fiind utilizate pentru aruncarea gunoiului și apoi acoperite cu pământ. În imediata lor apropiere sau peste ele au fost edificate construcții de suprafață. Și celelalte complexe enumerate – de la Alcedar și Tarasova, luând în considerație umplutura lor, au fost abandonate încă în perioada de funcționare a așezărilor corespunzătoare.

O variantă aparte a construcțiilor de tip „bordei” este complexul adâncit „locuința I” (4,7x4 m) din așezarea Alcedar „La Cordon”, păstrat doar parțial, cu particularități generalizate, ce se includ în cele analizate [26, p. 112]. Deosebit de celelalte este prin adâncimea lui mai mare în solul rudimentar (1,2 m), fapt pentru care, în partea dinspre „vale” , în colțul de NE, au fost

cruțate trei trepte (0,8x0,3x0,3 m). În afară de aceasta, mai aproape de peretele opus intrării a fost descoperită o concentrație de cenușă cu cărbuni și, alături, o adâncitură albiită umplută cu cenușă. Este puțin probabil ca acest complex să fi fost utilizat ca locuință, concentrația de cenușă servind drept indiciu că, doar, rareori și pe scurt timp în ea se făcea focul (lipsește pata de arsură pe podea). Alte indicii, ce ar vorbi de funcționalitatea specializată a construcției lipsesc, ca și în majoritatea celor discutate, fapt ce ne îndreptățește să o considerăm de uz gospodăresc.

Tot complexelor de tip „bordei”, ca formă, putem atribui și construcțiile adâncite din incinta fortificată Rudi „La Șanțuri”. Cel puțin, acest lucru ni-l sugerează schițele generale publicate [84, p. 117; 43, p. 274], completate de informația scrisă foarte succint [97, p. 101]. Deosebite de complexe analizate mai sus le fac forma lor apropiată de pătrat și dimensiunile mult mai reduse, care variază între 6 și 12 m. p. Din informația publicată este clar că sunt construcții dreptunghiulare orientate est-vest (sau nord-sud, pentru unele, conform planului), cu colțurile rotunjite, adâncite în roca sterilă (pietre calcaroase de var cu moloz) cu 0,3-0,5 m. În jurul părților adâncite și, parțial, deasupra lor se clădea o îngrăditură circulară din pietre neprelucrate de dimensiuni mari și mijlocii [97, p. 101]. Această din urmă particularitate de amenajare a părții terestre a construcțiilor poate fi explicată prin faptul că acoperișul vegetal pe carcasă lemnoasă, amenajat circular, a fost protejat suplimentar cu lespezile de piatră de var scoase în procesul de săpare a cotlovanului.

Destinația acestor construcții a fost determinată ca bordeie-adăposturi temporare [43, p. 277], dovadă servind numărul mare de vase, găsite în stare strivită pe podea, printre ele fiind atât recipiente pentru pregătit hrana (oale), cât și pentru servit (străchini), inclusiv căni pentru băutură. Mai puțin clară apare situația cu resturile scheletelor umane (femei și copii) dezmembrate sau parțial păstrate. Pare să fi fost împrăștiate pe podea căci se menționează că ele erau scoase din pământ de animalele sălbatice. De altă parte oasele umane, în comparație cu cele de animale, nu poartă urme de acțiune a focului. Acest lucru presupune că la momentul distrugerii complexelor de incendiu pe oase se mai păstra învelișul muscular.

Construcții de tip „beci” considerăm complexe de formă generală rectangulară, podeaua cărora este adâncită în solul steril la, circa, 2 m. Acest tip de construcții este cunoscut doar în așezarea Hansca „Limbari” [188, p. 113-116]. Complexul în discuție, adâncit sub nivelul antic de călcare cu 2,1 m (conform scării alăturate – 3 m), avea dimensiunile de 9x6 m și, judecând după secțiunea gropii descoperite alături, era orientat cu axa lungă în pantă (NV-SE). Podeaua, probabil, era în plan orizontal. Construcția este lipsită de orice alte amenajamente suplimentare.

Această construcție, în-adevăr, pare să fie un beci, amenajat în perimetrul subteran al unei anexe gospodărești de suprafață, drept „acoperiș” pentru beci servind podeaua complexului supraînălțat, rămășițele căruia au fost surprinse la nivelul antic de călcare. Accesul în beci, mai

mult ca probabil, era posibil prin intermediul unei scări de lemn, direct din interiorul construcției de suprafață, care, judecând materialele descoperite în umplutura beciului, putea fi utilizată drept atelier de uz cotidian sau era un șopron pe lângă atelierul meșteșugăresc.

Ca tip de construcție și funcționalitate similară (atelier de turnat și prelucrat metal) este considerat și complexul alăturat celui descris, descoperit la, doar, 0,7 m distanță de peretele din sud-est al beciului [188, p. 116-117]. Este o groapă circular-ovală, adâncă de circa 2,7 m sub nivelul antic de călcare, cu dimensiunile la gură de 3x2,8 m, iar la bază nu mai mult de 1,7 m. În peretele dinspre beci al gropii, până la adâncimea de 0,8 m de la nivelul surprinderii, au fost cruțate trei trepte late de 0,5 și 0,3 m, iar peretele opus al gropii, de la nivelul treptei de jos, a fost ușor cotlonit. Ca formă și dimensiuni pare puțin probabil ca această groapă să fi fost utilizată ca atelier. Piese descoperite în umplutura ei ar presupune doar faptul că acest complex s-a aflat în perimetrul aceleiași construcții de suprafață, sau alături. Funcționalitatea ei rămâne incertă, cu toate că nu este exclus să fi fost o groapă de scos lut pentru confecționarea ceramicii.

Gropile menajere, de dimensiuni și adâncimi diferite, de asemenea, se înscriu în șirul anexelor auxiliare adâncite, ele fiind frecvente și în număr considerabil în toate siturile, în care au fost efectuate cercetări, fiind vorba de așezări fortificate și nefortificate, ca să nu uităm și de siturile cu caracter de habitat temporar sau de uz menajer. În cadrul așezărilor ele erau foarte rar amenajate în cadrul locuințelor de suprafață (doar gropi de vatră pentru depozitarea cenușii, sau gropi mai vechi suprapuse de construcții mai noi), de obicei fiind în preajmă sau mai departe.

Și această categorie de complexe a fost discutată în literatură, constatându-se că majoritatea din ele sunt circulare sau circular-ovale în plan și foarte rar – patrulate, iar în secțiune – de formă cilindrică sau în formă de clopot [186, p. 59-60; 3, p. 41-42], parametrii metrici fiind foarte diverși. Acestea sunt formele-standard ale gropilor, pe care le fixăm în procesul cercetărilor. În așezarea Saharna „La Revechin”, spre exemplu, din cele circa 50 de gropi documentate 27 sunt în formă de clopot, 24 sunt de formă cilindrică și una, sigur, cu pereți oblici spre interior (îngustate spre bază). Printre cele cilindrice, ca parametri și umplutură, multe pot fi calificate ca gropi de pari ale construcțiilor de suprafață.

Se pare că lucrurile sunt clare și nu este cazul să le discutăm căci se consideră că aceasta este forma lor, inițial, concepută. În acest context, însă, apare logică întrebarea, care era rostul și cum a fost săpată, spre exemplu, groapa nr. 4 în formă de clopot din așezarea Saharna „La Revechin”. Adâncă de 1 m, ea avea la nivelul descoperirii diametrul de 0,4 m, iar la bază 1,3 m [55, p. 64]. Doar pentru a cerceta umplutura (cernoziom, pe fund un strat de 0,1 m de nisip curat) și forma ei a fost necesar de anexat o secțiune alăturată cu rezervă de dimensiune căci era imposibil de evacuat solul din ea prin metodele regulamentare. Acest complex, însă, mai trebuia și utilizat în

anumite scopuri gospodărești, adică, trebuia să fie comod de săpat și comod de folosit, iar pentru aceasta, cel puțin, trebuia să fie de secțiune apropiată de cea cilindrică.

O explicație în acest sens putem găsi analizând groapa nr. 51, din aceeași așezare, documentată în extremitatea de nord-vest a incintei și înscrisă în perimetrul locuinței nr. IV alipite peretelui intern al zidului. Groapa este de formă circulară neregulată în plan, cu diametrul la gură 1,5-1,55 m. Pereții sunt oblici spre interior, adâncimea de la nivelul de surprindere – 0,96 m, diametrul la bază – 1,08-1,2 m. Diametrul la gură este amplasat asimetric față de cel al bazei, fiind deplasat spre „la vale”. Groapa a fost umplută până la gură cu piatră ruptă de calcar (dimensiunile de până la 40x35x29 cm), la nivelul superior pietrele ieșind în afara conturului surprins [44, p. 73]. Aceasta presupune prezența la acest nivel a unui prag pe întreg perimetrul.

În cazul dat groapa are secțiune trapez, o formă ce nu apare nici în una din schemele tipologice menționate mai sus. De altă parte aceasta este forma ei inițială căci piatra din umplutură a echilibrat presiunea solului mai compact din jur, evitând schimbarea formei. Unica modificare suferită pe parcursul timpului a fost provocată de deplasarea lentă a solului spre marginea înclinată a platoului, prin aceasta fiind explicată asimetria diametrelor, cel de sus fiind ușor deplasat în pantă. Fenomen similar – asimetria diametrelor și deplasarea celui de sus în pantă, este foarte pronunțat la gropile nr. 37 și 38 [51, p. 23-25; 42, p. 49-50] din perimetrul construcției nr. 9 (a. 5, fig. 15), amplasate aproape de muchia platoului, tot în partea de nord-vest a incintei. Ambele gropi sunt în formă de clopot și umplutura lor constă din sol cenușos cu resturi menajere. Interes aparte, însă, prezintă cea de-a doua, nr. 38 (diametrul la gură 1,2 m, adâncimea de la nivelul surprinderii 0,4-0,46 m, diametrul la bază – 1,4 m) adâncită până la suprafața de calcar a stâncii platoului.

Funcționalitatea gropilor era absolut diferită. Pentru cele descoperite în perimetrul locuințelor – este firesc că erau destinate pentru păstrarea proviziilor, având uneori fundul placat cu lespezi de piatră sau cu un strat de nisip, iar, alocuri, cum e în cazul așezării Saharna „La Revechin”, gropile erau săpate până la suprafața bazei calcaroase a platoului. Gropile din preajma vetrelor, în afară de funcția de depozitare a cenușii de pe vatră, puteau fi utilizate și pentru aruncarea unor resturi menajere. Cât privește gropile din afara spațiului locativ, se consideră că o bună parte din ele erau special săpate pentru depozitarea și păstrarea grânelor [186, p. 60], lucru absolut firesc în cazurile, când aceste complexe erau bine uscate (arse) și amplasate în interiorul unor construcții auxiliare ce le asigurau protecția în caz de ploi sau ninsori. Dar gropi de acest fel, special amenajate pentru grâne, nu cunoaștem și, se pare că grânele erau păstrate în construcțiile de suprafață lipsite de sisteme de încălzire. Așa fiind lucrurile, pentru majoritatea gropilor din afara spațiului locativ funcționalitatea era una cotidiană – pentru depozitarea resturilor menajere și a gunoiului, sau alte necesități. Excepție fac doar gropile cu funcții bine definite prin

particularitățile sale sau cele de scos lut sau nisip pentru necesități uzuale, care, ulterior erau utilizate pentru depozitarea gunoiului.

Ateliere meșteșugărești.

Această categorie de complexe a fost presupusă tot timpul că exista în cadrul așezărilor din acea perioadă, grație descoperirii unor piese ce vădeau, cel puțin, prezența procesului de prelucrare a metalelor – zgură de fier, tipare pentru turnarea unor piese din metale neferoase etc. Încercarea de a pune astfel de funcții pe seama unor complexe adâncite [188, p. 113-117], fără niciun fel de anexe speciale, este insuficient argumentată și puțin verosimilă. Doar o analiză de ansamblu a unui șir de piese dispersate și a unor construcții descoperite în cadrul așezării Saharna „La Revechin” [42, p. 45-55] a permis să constatăm prezența permanentă în cadrul comunității date a meșterilor fierari și orfevrieri, care activau în ateliere special amenajate.

Este cazul celor două construcții de suprafață (nr. 4 și nr. 9) amplasate pe muchia platoului, în partea centrală a incintei, la 18 m una de alta. De la cea de-a treia construcție s-a păstrat doar cuptorul (nr. 4) și o groapă în preajma lui, tot pe muchia platoului, la 8 m spre NV de construcția nr. 9. Poziția lor pe muchia platoului era dictată de faptul că cuptoarele pentru încălzit sau topit metal aveau nevoie de tiraj natural de aer, care era asigurat de curenții permanenți dinspre ruptura malului înalt al râului.

Mai bine păstrată este *construcția nr. 9* din partea de NV a incintei (a. 5, fig. 15). Complexul de suprafață de formă rectangulară (aproximativ 7,5x5,5 m), ca dimensiune și tehnologie de construcție, este identic locuințelor de suprafață – din schelet lemnos căptușit și lipit cu lut, orientat în lungul malului (NV-SE). Podeaua din sol bătătorit a fost amenajată în plan orizontal, din care cauză în amonte era adâncită în solul rudimentar. În partea centrală a complexului au fost descoperite, alăturat, două cuptoare boltite, cu baza adâncită sub nivelul podelei cu 0,5-0,7 m și orientate cu axa lungă în amonte (VSV-ENE). Canalele de acces, care precedau vatra, aveau ieșire în afara perimetrului construcției, spre marginea platoului, prin ele fiind asigurat și tirajul natural al aerului. În preajma cuptoarelor, spre NV și SV, corespunzător, se afla amenajată câte o groapă. Cuptoarele, ca și gropile, nu au funcționat simultan. Inițial a fost amenajat cuptorul nr. 2 și groapa nr. 38 dinspre SV, aceste complexe fiind abandonate ca rezultat al unui accident (deteriorarea cuptorului sau incendiu) căci resturile ceramicii deteriorate, împreună cu fragmentele a două amfore de Chersones (cu urme puternice de ardere secundară), inclusiv rămășițele vetrei portative, printre care au nimerit un lingou de bronz și furca de fier (cu coarnele frânte) pentru punerea pe foc a creuzetelor, au fost aruncate în groapă. Alături de cuptorul astupat, spre NV, a fost amenajat altul (nr. 3), care a funcționat o perioadă mai îndelungată de timp, dovadă servind grosimea mai mare a stratului de arsură pe pereții lui.

Aproape identică – amplasare, parametri metrici și tehnologici, precum și arhitectură internă (cuptor în sectorul de NV și groapă dinspre SV), este *construcția de suprafață nr. 4* din jumătatea de SE a incintei. Unica deosebire este faptul că aceasta din urmă mai avea amenajată pe centru și o vatră de foc staționară, aplicată pe un așternut din cioburi de ceramică [56, p. 92-93]. Luând în considerație vatra portativă deteriorată (diametrul 1 m) din construcția nr. 9, precum și unele piese descoperite în perimetrul lor și al gropilor (fusaiole, tub pentru ace, mărgelile), putem face concluzia că aceste construcții erau utilizate și ca locuințe de suprafață, periodic activând ca ateliere de prelucrat metale. Ba mai mult, putem presupune că în construcția nr. 4 a activat fierarul, în preajma gropii de acces a cuptorului fiind descoperită o bucată de lupă de fier (7,8x4,5x4 cm) cu greutatea de 0,205 kg, iar în construcția nr. 9 – meșterul orfevrier, fapt despre care ne vorbește lingoul de bronz în formă de bară (16,6x0,95x0,8 cm) cu greutatea de 0,085 kg și cele două fragmente de creuzete de lut cu pereții zgurificați din acest complex.

Din punct de vedere al unor detalii constructive cuptorul nr. 4, construcția de suprafață a căruia nu a putut fi surprinsă, dar care avea și el amenajată o groapă în preajmă, se deosebește puțin de cele precedente. Acesta nu avea scobită acea nișă în amonte de vatră, însuși vatra este de formă trapezoidală cu colțurile puternic rotunjite și îngustată spre canalul de acces, cu lungimea de 1,1 m și lățimea maximă de 0,9 m. Canalul de tiraj amenajat în pantă și surprins pe lungimea de 1,2 m, avea 0,55 m lățime la gura vetrei, lărgindu-se brusc până la 1,6 m. Lângă gura vetrei, de o parte și alta a canalului, s-a păstrat un strat subțire de cenușă și cărbuni de lemn. Luând în considerație nivelul de surprindere al gropii (nr. 46) alăturate cuptorului și cleștele de fier din perimetrul ei, vatra lui a fost adâncită la circa 0,7 m sub nivelul antic de călcare, sau al podelei construcției de suprafață, în care el era încadrat.

Am insistat în detalii asupra acestor complexe deoarece sunt, pentru moment, unicele construcții legate sigur de practicarea meșteșugului prelucrării metalelor în cadrul unor comunități ale geților. Cu toate că mărturiile ale practicării acestui meșteșug apar deseori în procesul săpăturilor arheologice efectuate în așezările fortificate și nefortificate, construcțiile de acest fel lipsesc.

Cât privește faptul că construcțiile analizate mai sus aveau funcționalitate dublă – locuințe și ateliere de prelucrare a metalelor, acest lucru ar presupune că meșterii lucrau, probabil, mai mult pentru asigurarea necesităților comunității, cu toate că nu este exclus să fi lucrat și la comanda membrilor unor comunități învecinate din așezările nefortificate. Însăși prezența atelierelor mărturisește practicarea specializată a acestui meșteșug. În acest context nu apare ca neverosimilă și presupunerea existenței specializate a meșteșugului olăritului, pentru care ar trebui să existe, cel puțin, instalații speciale pentru arderea ceramicii. Lipsa unor astfel de complexe vorbește doar de cercetarea insuficientă și în spații limitate a siturilor getice căci

numărul mare de vase deteriorate (circa 25) din contextul locuinței de suprafață nr. 5, din așezarea Saharna „La Revechin”, ar presupune prezența în ea a unui stoc destinat realizării.

Complexe de cult.

Prezența unor spații sacre în cadrul așezărilor getice este presupusă de unii cercetători, drept exemplu fiind adus complexul documentat între cea de a doua și a treia linii defensive a sitului de pe promontoriul Butuceni [188, p. 73-75; 3, p. 43-44]. El reprezintă o aglomerație din circa 25 gropi cioplite în stâncă, ce se înscriu într-un cerc cu diametrul de peste 8 m, pe centrul căreia, asimetric, a fost descoperită o platformă de formă ovală amenajată din pietre de calcar ajustate una față de alta, cu dimensiunile 1,3x2 m, orientată pe direcția nord-vest spre sud-est. Suprafața platformei, prin culoarea sa roșiatică, probabil, purta urme de ardere. Gropile, de formă circulară sau ovală în plan, cu diametrul de la 24-30 și până la 30-48 cm, iar adâncimea de la 40-50 până la 60-65 cm – probabil, erau de pari [188, p. 73-74, рис. 8]. În opinia autorului săpăturilor, existența unui anumit sistem în amplasarea gropilor de pari în raport cu platforma din pietre servește drept dovadă că ele constituie un totîntreg, și reprezintă rămășițele antice ale unui sanctuar păgân, dedicat cultului astrelor cerești, îndeosebi soarelui [188, p. 75]. Prin asociere cu binecunoscutul complex Stonehenge I. Niculiță consideră că acest sanctuar era inzestrat și cu funcții de calendar agricol, având multe similitudini cu cel egiptean. În afară de aceasta el are multe asemănări cu sanctuarele circulare dacice din munții Orăștiei, edificate câteva secole mai târziu [188, p. 75-77].

Analiza publicației acestui complex a impus unii cercetători să pună la îndoială atât reconstrucția și funcția propusă pentru el, cât și încadrarea cronologică sau atribuirea lui culturii geților [96, p. 223]. Observațiile enunțate de către M. Tkaciuk sunt clar vizibile pe planul publicat de I. Niculiță și, eliminând de pe acest plan toate liniile punctate adăugate de cercetător, în jurul platformei ovale (și nu circulare cum ar fi logic să fie) constatăm o concentrație de gropi de pari, dispuse fără nici un sistem bine definit (a. 5, fig. 16). Argumentările aduse ulterior privind sistemul de asocieri între atelierele de meșteșugărit și unele amenajări cu caracter sacru, consemnate în alte zone ale arealului nord-tracic [3, p. 43-44], nu par deloc convingătoare, căci un loc sacru de așa dimensiuni (circa 8 m) nu putea fi amenajat sub peretele (1,5 m, nord) unei construcții (2,3x6,3 m) cu două încăperi și la 2 m (dinspre sud) de un atelier de meșteșuguri. Orice construcție cu caracter sacru trebuie să fie prevăzută cu suficient spațiu liber în jur. În contextul celor expuse rămân mari rezerve privind reconstrucția și funcția acestei zone de pe promontoriul Butuceni, precum și datarea și atribuire culturală.

Anexa 3. Tipologia ceramicii lucrate cu mâna

În conformitate cu specificările menționate, pentru o mai bună percepere a clasificării, întregul set ceramic îl divizăm în două părți: în prima includem toate tipurile de bază și frecvent întâlnite, a doua va însuma formele specifice, originale, atestate în număr redus sau prezente prin exemplare singulare.

Tipul I. Vase cu corp bombat, gâtul în formă de pâlnie, buza dreaptă sau arcuită spre exterior și fundul relativ îngust. Tipul de vase, după cum constată E. Moscalu, apare încă în hallstattul timpuriu, dar evoluția lui în sec. VIII-V a. Chr. rămâne incertă [68, p. 31]. Cu toate acestea forma este foarte frecventă în cadrul setului ceramic al culturii getice din interfluviul Nistru-Prut și printre tipurile din complexele nominalizate ale așezării „La Revechin” ponderea lor constituie circa 12% din totalul vaselor uzuale. Mai mult de trei pătrimi dintre ele sunt de mari dimensiuni. Conform criteriului morfologic, dar și stilistic, în cadrul acestui tip putem deosebi câteva variante.

Varianta I A. Vase-chiup de mari dimensiuni cu corpul tronconic în partea inferioară și bombat în partea superioară, ușor aplatizat, având gâtul aproape cilindric și gura ușor răsfrântă spre exterior. Pe linia diametrului maxim sau sub ea au patru mânere-suporturi plate de configurație semicirculară sau trapezoidală, iar pe umeri, în spațiul dintre mânerile-suporturi, de obicei, sunt aplicate diverse figuri ornamentale în relief – în formă de riton stilizat sau virgulă, acoladă, butoane cilindrice sau mamelonare etc. (a. 5, tab. 1;1-2). Prin caracteristicile sale ornamentale piesele de acest fel sunt cunoscute numai în spațiul est-carpatic și, prin analogiile de la Berezani, T. Arnăuț le datează în sec. VI a. Chr. [3, p. 69]. În situl „La Revechin” această variantă apare numai în contexte mai timpurii, decât cel cu lekaniș grecesc datat circa 500-480 a. Chr. [242, 321/1217]. Varianta este cunoscută și în celelalte situri din zona Saharnei [81, fig. 18/9, 20/4, 139/2, 171/6], găsim această formă la Alcedar [(Kašuba, Haheu, Levički 2000, pl. XXIX/9)], Tarasova [132, fig. 5/3], un exemplar întregit provine de la Butuceni [148, рис. 17/1], de unde sunt cunoscute și fragmente [80, fig. 80/4,6: 82-84] și apare în necropola Hansca „Lutărie” [183, рис. 6/a].

Varianta I B. Vase-chiup care se deosebesc de cele precedente prin proporțiile mai zvelte ale corpului clar bombat, diametrul maxim fiind deplasat în jumătatea superioară, iar gâtul în formă de pâlnie, mai scund sau alungit, arcuit spre exterior. De obicei, sub linia diametrului maxim al corpului sau în jumătatea inferioară, vasele de acest fel au câte patru mânere-suporturi plate, iar pe partea superioară, sub gât, în spațiul dintre mânere, butoane cilindrice ornamentale sau, mai rar, câte o virgulă ori acoladă. Fragmente ale vaselor de acest fel, bine recunoscute după profilul buzei, persistă în toate cele șapte complexe (a. 5, tab. 1;3-17), exemplarele întregite (a. 5, tab. 1;3,6,14,17) demonstrând că varianta practic nu a suferit schimbări pe întreaga durată de

existență a așezării. Și această variantă, prin particularitățile sale morfologice și stilistice, o găsim numai în cadrul siturilor din spațiul est-carpatic, similare exemplarelor noastre fiind cele de la Răcățiu și Țifu [68, p. 32, pl. X/3, XI/2]. Foarte frecventă această variantă de chiup este în siturile getice din silvostepa interfluviului – în zona Saharnei [81, fig. 18/6: 101/5,7: 114/6: 171/3], pe Răut, la Butuceni, atât exemplare întregi, cât și fragmente [3, fig. 8/1-2: 9/2-3; 80, fig. 80/1-3, 5], le găsim și la Potârca [76, fig. 5], apar la Ofatinți [34, pl. 22/4] și Holercani [140, p. 345], precum și la Stolniceni [90, fig. 5/8].

Varianta I C. Vase-chiup, corpul bombat și alungit al căruia trece într-un gât îngust, având profilul buzei ușor înclinat în exterior. Vasele de acest fel au pe linia diametrului maxim, sau sub ea, patru mânere-suporturi plate, iar la baza gâtului, în spațiul dintre mânere – patru butoane ornamentale în relief. În situl „La Revechin” avem doar un exemplar fragmentat în complexul nr. 5/2000 (a. 5, tab. 1;18), datat în limitele sfertului trei al sec. IV a.Chr. Pentru variantă similară de vase E. Moscalu aduce analogii din tot arealul carpato-balcanic, mai apropiat putând fi vasul de la Orbeasca de Sus (Teleorman) [68, p. 28, pl. IX/1]. Păstrată doar parțial piesa nu permite a face alte precizări, iar în spațiul discutat un vas asemănător poate fi cel din situl Saharna La Șanț [81, fig. 162/3].

Varianta I D. Particularități comune cu vasele-chiup au și exemplarele atribuite acestei variante – corp bombat, aproape globular, gât în formă de pâlnie și marginea arcuită spre exterior. Pe linia diametrului maxim au câte patru mânere-suporturi și patru butoane ornamentale în relief, dispuse în spațiul dintre mânere, în partea superioară a corpului. Vasele au proporții puțin mai modeste ca variantele precedente, gâtul puțin mai îngust și ornamentul în brâu alveolat aplicat pe gât (a. 5, tab. 1; 19-20) sau șir de alveole în spațiul dintre butoane mai jos de gât (a. 5, tab. 1; 21). Prezența încă a unei piese fragmentate în complexul nr. 5/2000 datat nu mai târziu de sfertul trei al sec. IV a. Chr. ne impune să considerăm că această variantă se include în setul ceramic al așezării în etapa ei târzie sau finală de funcționare. Prin ornamentul cu brâu alveolat pe gât, tipul de vase nu apare ca unul caracteristic culturii getice. Această particularitate stilistică este caracteristică doar uneia din variantele de vase lucrate cu mâna de primul tip, frecventă printre materialele așezărilor antice (barbare) din nord-vestul Mării Negre, pe care o găsim la Kutsurub I și Kozyrka II din hora Olbiei [166, p. 84-85, p. 123, рис. 66/2, 104/4], analogii apropiate ar putea fi și profilurile din categoria de vase scitice lucrate cu mâna din așezarea Nadlimanskoe de pe malul stâng al limanului Nistrului [129, p. 94, рис. 50/1,6]. Se pare că în toate aceste așezări forma de vas apare doar în nivelul antic de funcționare (ultima treime sec. V-începutul sec. III, cu întrerupere la mijlocul sec. IV a. Chr.) [129, p. 22; 166, p. 59, 113]. Cu toate acestea încă nu putem fi siguri dacă analogiile menționate corespund stilistic totalmente pieselor noastre, căci avem reconstituit doar gâtul cu ornament alveolat și nu vedem prezența

butoanelor și a mânerelor. Pentru siturile getice din spațiul discutat de noi această variantă o atestăm doar la Saharna Mare [(79, fig. 115/5)] și la Butuceni [80, fig. 89/1].

Varianta I E. Vase de dimensiuni medii și mai mici cu corpul zvelt și bombat, gâtul bine pronunțat și buza arcuită spre exterior. Forma este clar definită și prin cele două exemplare întregite din așezarea „La Revechin” (a. 5, tab. 1; 21-24). Caracteristic este că aceste vase nu sunt lustruite și nu sunt ornamentate. Forma este cunoscută în majoritatea așezărilor cercetate din spațiul Nistru-Prut. Vasele de acest fel predomină printre descoperirile ceramice din complexele adâncite ale incintei fortificate Rudi „La Șanțuri” [97, fig. 1/9-11,23-24,26,29-31: 2/12-18,22, 29], apar la Glingeni [34, pl. XI/9], sunt în număr mare în celelalte situri de la Saharna [34, pl. L/3; 81, fig. 12/9-11: 18/5: 20/4: 27/7: 28/7-8: 36/6, 8: 85/10: 89/7: 94/7-9: 96/8: 97/13-14: 110/8, 11: 120/3-7: 122/4: 164/14], predomină printre vasele întregi și cele fragmentate din așezarea fortificată Potârca [76, fig. 10: 11/1-2: 12/1-2: 18/3-6, 8-10], sunt la Butuceni [3, fig. 8/6: 10/1, 6, 8; 80, fig. 81/1, 3: 86/3, 5], Horodiște [92, fig. 4/5] și Stolniceni [90, fig. 6/12].

Tipul II. Vase cu corp globular. Sunt recipiente, la care diametrul maxim al corpului este aproape egal sau poate depăși înălțimea lui, iar diametrul fundului depășește diametrul gurii. În așezarea Saharna „La Revechin” tipul este bine definit prin vase cu profilul aproape complet. Ponderea lor în setul ceramic al complexelor discutate este puțin peste 1% din total. În cazul sitului Saharna „La Revechin” acest tip de recipiente este documentat în complexele din faza finală a așezării, nr. 5/2000 și I/2001, primul fiind datat până în ultimul sfert al sec. IV a. Chr.

Varianta II A. Aceasta este forma de bază a tipului fiind reprezentată prin recipiente cu corpul globular, gâtul cilindric îngust și alungit, accentuat la bază cu un prag ornamental, având gura cu marginea ușor evazată sau îngroșată spre exterior. Judecând după cele două exemplare cu profil aproape complet (a. 5, tab. 1; 25-26), diametrul buzei este mai mic decât cel al fundului, pentru piesa din complexul nr. 5/2000 raportul între înălțimea vasului și diametrul maxim fiind de 34 și 31 cm – adică face parte din categoria de vase mai mari decât cele medii. Particularitățile tehnologice ale piesei din complexul nr. I/2001, cu suprafața foarte minuțios lustruită până la luciu metalic cenușiu închis, ne-a sugerat că prototipuri ar putea fi unele vase grecești cenușii de uz cotidian lucrate la roată(?). Particularități morfologice pentru forma corpului pieselor noastre au, spre exemplu, ulcioarele de tipul 1614 sau amforele de uz cotidian de tipul 1480 sau 1485 din Grecia continentală [242, pl. 62-63,73] sau alte vase similare lipsite de toarte. Astfel, originea sau prototipurile încă rămân neclare. În siturile getice din interfluviul Nistru-Prut forma este destul de rar întâlnită. O găsim în așezarea fortificată Saharna Mare [81, fig. 126/2] și în săpăturile lui Gh.D. Smirnov la Butuceni [3, fig. 8/3].

Tipul III. Vase în formă de clopot. Pentru unele variante s-a preferat denumirea de „vase în formă de sac”, iar pentru altele – „cu profilul aproape drept” [68, p. 37,57]. Acest tip se

individualizează prin profilul curbat al corpului, când diametrul maxim este plasat în partea superioară a vasului. Recipientele de acest fel sunt complet lipsite de gât, marginea vasului, dreaptă sau în curbă, fiind puternic sau ușor înclinată spre interior. Diametrul gurii întotdeauna depășește diametrul fundului, iar diametrul maxim deseori este mai mare decât înălțimea vasului. Forma este frecventă în siturile getice din silvostepa interfluviului Nistru-Prut și în așezarea Saharna „La Revechin” ea a fost utilizată pe parcursul întregii perioade de existență a așezării. 34 % de vase din setul ceramic lucrat cu mâna al complexelor analizate sunt de acest tip. Din punct de vedere stilistic și, posibil, funcțional în cadrul acestei forme deosebim câteva variante.

Varianta III A. Acest tip de recipiente, pe lângă caracteristicile morfologice generale – profil curbat și lipsa gâtului, sub linia diametrului maxim sau în jumătatea inferioară are amplasate câte patru suporturi-apucători semiovale, trapezoidale sau dreptunghiulare destul de mari (a. 5, tab. 1; 28-43). În afară de acesta, în partea superioară a corpului, sub margine, vasele au câte patru butoni mamelonari sau cilindrici nu prea mari, dispuși de obicei în spațiile dintre cele patru mânere. Într-un singur caz în locul butonilor este aplicat un suport în relief în formă de potcoavă (a. 5, tab. 1; 41). După cum menționează E. Moscalu acest tip de vas apare gata format în sec. VI a. Chr. la sud de Dunăre, în necropola Ravna [68, p. 66]. Exemplarele, considerate a fi din cele mai timpurii, sunt mai zvelte și au profilul în partea superioară doar ușor curbat spre interior și doar cele din sec. IV au marginea mult curbată spre interior și se consideră a fi caracteristice numai zonei est-carpatică [68, p. 66]. Utilizarea frecventă a acestei forme în calitate de urne funerare, atât în necropola de la Ravna, cât și în cele de la Canlia, Hansca etc. a dus la faptul că în literatură ele să fie numite și „vase-urne” [3, p. 65]. Cu toate acestea tipul este frecvent și în cadrul așezărilor, în complexele discutate ale sitului „La Revechin” această variantă constituind circa o pătrime din formele tipului. Varianta nu apare în complexele cele mai timpurii, dar găsim o formă întreagă în setul complexului nr. 6/2000, datat nu mai târziu de începutul sec. V a. Chr., având profilul zvelt și partea superioară ușor curbată spre interior (a. 5, tab. 1; 28), ca la piesele din complexele timpurii după E. Moscalu. În complexele din faza finală de existență a așezării recipientele au caracteristicile morfologice și stilistice clasice – formă bombată și profil puternic arcuit. Această variantă de vase este frecventă și în celelalte așezări getice din silvostepa interfluviului, fiind întâlnită la Tarasova [132, fig. 4/2], Alcedar [34, pl. XXVIII/7, 12: XXIX/4], Solonceni [34, pl. XVII/3] și în așezările fortificate de la Mateuți [34, pl. XLV/4] și Ofatinți [34, pl. XXIII/8], sunt nelipsite în celelalte situri din zona Saharnei [81, fig. 25/4: 35/10: 124/7-8: 125/2: 127/8: 170/10-11]. Le găsim pe Răut, la Potârca [76, fig. 6/4] și Butuceni [80, fig. 86/4: 88/1-2], precum și în Codri, la Horodiște [92, fig. 4/8], Stolniceni [90, fig. 5/1, 3] și în necropola Hansca „Lutărie” [148, fig. 17/4-5,7,9]. Un exemplar fragmentat cu

suport în relief în formă de potcoavă este menționat printre vasele tracice de la Nadlimanskoe [129, fig. 53/5].

Varianta III B. Cu mici excepții, vasele din această variantă sunt de dimensiuni mai mici decât cele precedente, dar deosebirile, probabil, sunt de ordin funcțional, căci au doar cele patru mânere-suporturi plate, dar care sunt dispuse diametral în partea superioară a recipientelor, sub margine, sau, mai rar, pe linia diametrului maxim deplasat în partea superioară a vasului. Mânerele sunt mai mici ca la varianta precedentă (a. 5, tab. 1; 44-52), iar la unul din exemplare, pe fragmentul păstrat, a fost modelat un orificiu circular (a. 5, tab. 1; 52). Cu toate că prototipuri sunt în hallstattul timpuriu și mediu [68, p. 60-61], particularitățile morfologico-stilistice ale variantei discutate le găsim doar în seturile ceramice ale așezărilor getice din răsăritul Carpaților la Grădiștea-Călărași și Poiana, datate în sec. IV a. Chr. [68, pl. XXXI/6: XXXVII/4-5]. Acest din urmă fapt ne impune să păstrăm rezerve pentru exemplarul reconstituit din complexul nr. 1/1998 al așezării Saharna „La Revechin” (a. 5, tab. 1; 44), care ar putea fi o piesă din variantele ulterioare, căci forma clasică este frecventă doar în complexe din faza finală a așezării – nr. 9/2001, 5/2000, 4/1999 și I/2001, toate datate nu mai târziu de sfertul trei a sec. IV a. Chr. Constituind circa a opta parte din formele tipului din complexe analizate ale așezării, vasele de acest fel sunt frecvente și în majoritatea siturilor din silvostepa Nistru-Prut, piese similare fiind la Tarasova [132, fig. 4/7: 7/6-7], Alcedar [34, pl. XXXII/5,7], Mateuți [34, pl. XLVI/13,15], Glingeni [34, pl. VIII/6], Solonceni [34, pl. XVII/5], în siturile de la Saharna [34, pl. LV/3; 81, fig. 14/1: 25/3: 99/9: 108/8: 114/12: 127/2-5: 161/4] și la Ofatinți [34, pl. XIX/5, 9: XXII/7-8: XXIII/3]. Sunt pe Răut la Potârca [76, fig. 24/5], Butuceni [80, fig. 87/4,9], Mașcăuți [104, fig. 18/2] și în zona apropiată la Hârtopul Mare [17, pl. 8/9] și Holercani [140, fig. 4/1, 6-7], precum și la Horodiște [92, fig. 4/7], Hansca [187, fig. 5], inclusiv în necropola „Limbari” [3, fig. 46/2].

Varianta III C. Această variantă, cu profil identic celor descrise, este individualizată de varianta precedentă doar pe criteriu stilistic, ca dimensiuni incluzând vase mari, medii și sub medii. Specific acestei variante, în afară de cele patru apucători-suporturi nu prea mari orizontale sau ușor ridicate în sus, dispuse diametral în partea superioară a vasului, sub marginea lui, este brâul alveolat în relief sau șirul de alveole aplicate în spațiul dintre apucători, amplasate orizontal sau arcuit în formă de ghirlandă (a. 5, tab. 1; 53-93). Această variantă de vase-clopot este una definitorie pentru întregul areal al culturii getice din vastul spațiu carpato-balcanic, încât nu este cazul să nominalizăm analogii concrete. În situl Saharna „La Revechin” ele sunt cele mai preferate forme de vase, pe care le găsim în toate complexe discutate aici, de la cele mai timpurii și până în cele mai târzii, în cadrul tipului ponderea lor ajungând la două treimi din vase. Este cazul să precizăm că exemplarele cu decor alveolat prevalează, printre acestea fiind depistate vase, la care mânerele-suporturi plate sunt aplicate pe verticală (a. 5, tab. 1; 82,87),

acestea provenind din complexele târzii nr. 9/2001 și 4/1999. Referitor la exemplarele cu brâu alveolat menționăm că în complexele cele mai timpurii mai frecventă este dispunerea lui arcuită în formă de ghirlandă (a. 5, tab. 1; 54-56), dar brâul arcuit, sporadic, apare și în complexele târzii (a. 5, tab. 1; 63,65). Tot în această variantă am inclus și unica piesă cu brâu nealveolat în relief, dispus arcuit în spațiul dintre suporturi (a. 5, tab. 1; 70), descoperit în complexul nr. I/2001 din faza finală a sitului. Această variantă de vas clopot este una din cele mai frecvent întâlnită în majoritatea siturilor getice, decorul cu brâu alveolat fiind predominant. Pe Nistru forma este documentată la Tarasova [132, fig. 4/1, 3-5], Alcedar [34, pl. XXVII/2-4, 6-11], în așezarea Mateuți „La Bașne” [34, pl. XXXIX/4-6, 8] și în situl fortificat Mateuți [34, pl. XLVI/9, 15-16], la Glingeni [34, pl. XI/5, 8] și Ofatinți [34, pl. XIX/7: XXII/2-3], în siturile de la Saharna [34, pl. LV/4; 81, fig. 12/13: 13/10-13: 14/2-4, 6: 18/4: 21/15: 35/5-7, 9: 103/7, 11, 14: 115/3: 127/6-7: 139/6, 13-14: 163/4, 6, 13: 164/15: 170/7]. Sunt pe Răut, la Potârca [76, fig. 15/7-8: 19/5, 11], Butuceni [3, fig. 9/4: 10/9; 80, fig. 81/5: 87/2: 89/3, 7, 9], Mașcăuți [104, fig. 19/1-3], Hârtopul Mare [17, pl. 6/1, 6-8: 7/1-2: 8/1-5] și Holercani [140, fig. 5/16]. Le menționăm la Horodiște [92, fig. 4/1-2, 9-11], Stolniceni [90, fig. 5/2, 6-7, 9-17: 6/1-3, 6-7, 9-10: 7/18] și Hansca [187, fig. 4/10-12, 14-16: 5/4; 209, fig. 1/3], inclusiv în necropolele „Limbari” [3, fig. 46/1, 3] și „Lutărie” [183, fig. 6/b]. Această variantă, cu brâu alveolat, este frecventă printre vasele lucrate cu mâna din așezarea getică Novo-Nekrasovka II la Dunărea de Jos, datată în sec. V a. Chr. [114, fig. 10/3-9] și în necropola getică de la Giurgiulești [2, fig. 2/1]. Sunt astfel de vase și printre formele ceramice tracice cu brâu alveolat lucrate cu mâna din așezarea Nadlimanskoe de pe malul stâng al limanului Nistrului [129, fig. 51/5-6: 52/1-3].

Tipul IV. Vase cu profil arcuit. Am optat pentru această denumire în cazul formelor de vase, unele din care sunt numite „vase borcan”, iar altele și „vase în formă de clopot” [68, p. 53, 55]. Atât o denumire, cât și alta, scot în evidență unele particularități specifice ale formei, căci majoritatea vaselor de acest tip au particularitățile specifice ale corpului identice cu cele ale vaselor în formă de clopot – arcuit și bombat, cu diametrul maxim în jumătatea superioară, dar spre deosebire de ele marginea vasului are gât scurt, cu buza îndreptată prin arcuire, sau arcuită scurt spre exterior, marginea trasă scurt în sus sau spre exterior. În cadrul tipului sunt serii bine definite, dar și exemplare singulare, care prin caracteristicile sale generale se înscriu în acest tip. Ca și vasele în formă de clopot aceste forme au prototipuri începând cu hallstattul timpuriu și până în cel târziu din zona balcano-dunăreană [68, p. 53,55]. Forma este frecvent întâlnită în cadrul siturilor din întregul areal getic, iar în așezarea Saharna „La Revechin” ea a fost utilizată pe parcursul întregii perioade de existență a așezării și constituie în complexele analizate 14% din total. Din punct de vedere stilistic și, posibil, funcțional acest tip repetă în multe privințe particularitățile variantelor tipului precedent.

Varianta IV A. Această variantă cu corpul bombat și marginea arcuită scurt sau trasă spre exterior este bine definită prin două profiluri aproape complete din cadrul complexelor discutate ale sitului Saharna „La Revechin”. Aceste vase de mari dimensiuni au câte patru mânere-apucători plate dispuse diametral pe mijloc sau în jumătatea inferioară a corpului, de obicei, sub linia diametrului maxim, iar în partea superioară uneori, sub gât, în spațiul dintre mânere, patru butoni ornamentali (a. 5, tab. 1; 94-99). După E. Moscalu, această variantă este specifică atât complexelor datate în sec. VI a. Chr, cum e cazul exemplarului de la Ciurel-București cu marginea arcuită [68, p. 55, pl. XXVIII/1], cât și celor din sec. V-IV a. Chr. În complexul nr. 1/1998 din cele mai timpurii al așezării „La Revechin” este prezent un vas similar celui de la Ciurel-București (a. 5, tab. 1; 94), dar piese similare pot fi depistate și ulterior, un profil complet fiind printre materialele complexului nr. 5/2001 (a. 5, tab. 1; 98), datat prin fragmentele unui kantharos grecesc cu firnis negru între anii 350-325 a. Chr. Această variantă este frecventă și în seturile ceramice ale majorității așezărilor getice cercetate, fiind documentată la Alcedar [34, pl. XXIX/7], Tarasova [132, fig. 5/1,11], Hligeni [34, pl. XII/4-7], Mateuți [34, pl. XXXIX/9] și Solonceni [34, pl. XVIII/8], în siturile învecinate de la Saharna [81, fig. 17/9: 124/2-3: 139/1: 169/2-3] și în stânga Nistrului, la Ofatiți [34, pl. XXIII/10]. Sunt pe Răut, la Potârca [76, fig. 6/5] și Butuceni [80, fig. 86/6: 87], precum și în zona Codrilor de Sud, în așezările de la Hansca [209, fig. 5/1, 5] și necropola „Lutărie” [148, fig. 17/8]. De acest tip este și o piesă din așezarea getică Novo-Nekrasovka II de la Dunărea de Jos, datată în sec. V a. Chr. [114, fig. 12/11].

Varianta IV B. Vasele de acest tip includ aproape toate caracteristicile morfologice și stilistice ale recipientelor în formă de clopot de tip III C, unica deosebire fiind marginea vasului ușor îndreptată în sus sau trasă scurt spre exterior. Corpul bombat are diametrul maxim deplasat în jumătatea superioară, diametrul la gură este mai mare decât cel de la fund, din punct de vedere metric, uneori, diametrul maxim este mai mare decât înălțimea vasului. În partea superioară, pe umeri, sunt aplicate patru apucători-suporturi nu prea mari orizontale sau ușor ridicate în sus, dispuse diametral, iar în spațiul dintre ele este șirul de alveole sau brâul alveolat în relief amplasat orizontal sau, rareori, arcuit în formă de ghirlandă (a. 5, tab. 1; 100-112). Forma nu este din cele mai frecvente în cadrul arealului getic, iar unele exemplare pot fi lesne confundate cu cele de tip III C. Ca și acestea din urmă, în așezarea „La Revechin” le găsim pe parcursul întregii perioade de existență a sitului. Printre piesele cu profil întregit este exemplarul de mici dimensiuni, cu două suporturi și brâu alveolat, din complexul nr. 6/2000 (a. 5, tab. 1; 104), datat la începutul sec. VI a. Chr., și piesa de dimensiuni mari, unica din cadrul sitului care are și brâuri alveolate coborând oblic pe corp de la suporturi, din complexul nr. 4/1999 (a. 5, tab. 1; 111). Și în celelalte așezări din silvostepă forma este mai rar întâlnită, dar o găsim la Tarasova [132, fig. 4/6], Solonceni [34, pl. XVII/6, 9], Ofatiți [34, pl. XIX/2], este frecventă în siturile învecinate

de la Saharna [34, pl. L/7-8; 81, fig. 35/8: 101/8: 115/2: 163/8: 167/8: 170/2] , apare la Mașcăuți [104, fig. 18/3], Hârtopul Mare [17, pl. 6/2, 4: 7/3-4, 6-7], Horodiște [92, fig. 3/5], Stolniceni [90, fig. 7/18-19] și în necropola Hansca „Limbari” [3, fig. 46/4]. Profil asemănător au și unele recipiente de mari dimensiuni din grupul ceramic geto-tracic al așezării Nadlimanskoe de la gurile Nistrului [129, fig. 51/1-4, 52/4], sunt și la Bugul de Jos, în așezarea Kuțurub 1 [166, fig. 66/13-14].

Varianta IV C. Am delimitat într-o variantă aparte recipientele cu profil arcuit ce au corpul bombat, dar mai zvelt, gâtul bine pronunțat și buza arcuită spre exterior. Particularitățile nominalizate fac ca diametrul maxim, deseori, să fie amplasat la jumătatea înălțimii (a. 5, tab. 1; 113-120). Acest grup de vase apare destul de variat prin anumite detalii de profil sau proporții ale corpului, precum și prin elementele stilistice, lucru clar vizibil și din analiza efectuată de E. Moscalu [68, p. 53, pl. XXII: XXIV-XXV]. În complexele analizate ale așezării tipul este prezent începând cu complexul nr. 6/2000, datat nu mai târziu de începutul sec. V a. Chr. și recipiente din acest grup sunt în complexele târzii. În calitate de ornament, cel mai des, sunt cele patru apucători-suporturi nu prea mari orizontale sau ușor ridicate în sus, dispuse diametral mai jos de gât, în spațiul dintre ele fiind aplicat, cel mai des, un șir orizontal de alveole (a. 5, tab. 1; 113, 115-116, 120). Unele din aceste piese manifestă particularități apropiate de ale variantei precedente. În acest grup, însă, am inclus piesa fragmentată cu brâu alveolat sub gât din complexul timpuriu nr. 6/2000 (a. 5, tab. 1; 114) și exemplarul cu marginea puternic arcuită, cu șir orizontal de alveole pe gât, dar fără apucători-suporturi, din complexele nr. 5/2000 (a. 5, tab. 1; 117), precum și cele două piese din complexul nr. 4/1999 (a. 5, tab. 1; 118-119), una având pe umeri un șir de butoni mici în relief și alta un șir de adâncituri triunghiulare aplicate cu o ștanță. Cea din urmă piesă este de dimensiuni reduse și cele mai apropiate analogii, inclusiv decor, le găsim printre formele scitice de vase lucrate cu mâna din așezarea Nadlimanskoe [129, fig. 45/3]. Pentru celelalte piese din acest grup găsim analogii recipiente la Tarasova [132, fig. 5/5-6, 9], Alcedar [34, pl. XXVIII/6, 9-10: XXIX/8], Glingeni [34, pl. XI/4, 7], Ofatinți [34, pl. XIX/1-2: XXII/1] și siturile getice de la Saharna [81, fig. 24/6: 100/6: 108/11: 111/16: 120/1-2: 122/3: 123/8: 161/1: 166/3], precum și la Potârca [76, fig. 4/2: 15/6], Butuceni [3, fig. 10/10; 80, fig. 86/1-2: 89/1-2, 4-5, 8, 10-11], Mașcăuți [104, fig. 16/1-2] și Holercani [140, fig. 4/2-3]. Un vas cu alveole pe gât a servit drept urnă funerară în mormântul nr. 5 al necropolei getice Giurgiulești de la Dunărea de Jos [2, fig. 4/1].

Tipul V. Străchini. Sunt vase din cele mai frecvente și reprezentative pentru toate siturile getice din întreg arealul carpato-balcanic, în așezări ele constituind circa o treime din forme, iar în necropole ele se utilizau drept capace pentru urnele funerare, uneori însoțind înmormântările. Particularitățile specifice ale acestui tip de vase este că diametrul la gură este de două-trei ori mai

mare decât la fund, iar înălțimea este aproape egală sau ușor depășește diametrul fundului. Ca dimensiuni, străchinile sunt foarte diferite – de la piese mici cu diametrul la gură nu mai mare de 15 cm și până la exemplare ce au diametrul la gură de circa 45 cm. În baza profilului vaselor întregi sau întregite distingem două variante.

Varianta V A. Străchini deschise, de formă tronconică (a. 5, tab. 1; 121-136), corpul fiind uneori rotunjit spre gură, cu fundul relativ îngust, neprofilat. Marginea vasului este dreaptă, tăiată oblic sau îngroșată oblic spre interior, mai rar – ușor evazată și subțiată. Diametrul gurii, în majoritatea cazurilor, este de 24-28 cm, iar înălțimea 10-14 cm. Cu toate acestea sunt și exemplare mici, cu diametrul de 10-15 cm și înălțime de până la 10 cm, precum și piese de mari dimensiuni, diametrul cărora ajunge la 35 cm. În arealul getic străchinile tronconice nu sunt atât de numeroase, iar în complexele analizate ale sitului „La Revechin” ele predomină în complexele nr. 1/1998 și 3/1999 datate mai timpuriu de anii 480 a. Chr. Majoritatea exemplarelor au amplasate sub margine două sau patru mânere-suporturi nu prea mari, deseori, spațiul dintre ele fiind ornamentat cu un șir orizontal de alveole (a. 5, tab. 1; 130-133, 135). Străchini neornamentate de această formă sunt cunoscute în unele situri de la sud de Dunăre [68, p. 73, pl. L/5, 10]. În stare fragmentară piese de acest fel sunt documentate, îndeosebi, în siturile de pe Nistru, la Tarasova [132, fig. 7/6-7], Alcedar [34, pl. XXXI/9: XXXII/2, 6, 10], Glingeni [34, pl. IX/2-3], Solonceni [34, pl. XVI/17] și Ofatinți [34, pl. XX/5: XXIII/6], precum și la Butuceni [80, fig. 94/6]. Vase de acest tip sunt în așezarea getică Novo-Nekrasovka II din stânga Dunării de Jos, datată în sec. V a. Chr. [114, fig. 10/1-2], unul din exemplare având ca decor acolade în relief și încă o străchină a servit drept capac pentru urna mormântului nr. 3 din necropola Giurgiulești [2, fig. 3/2].

Varianta V B. Străchini de formă generală tronconică (a. 5, tab. 1; 137-188), dar care au partea superioară modelată vertical, curbată sau îndoită unghiular spre interior, cu marginea rotunjită, aplatizată oblic, trasă spre interior sau exterior. Fundul îngust, de obicei, este ușor profilat. În majoritatea cazurilor diametrul maxim al corpului este mai mare decât diametrul gurii, care variază între 26-34 cm, mai rare sunt piesele cu diametru 16-20 cm, dar se întâlnesc și exemplare cu diametrul de peste 40 cm. Înălțimea medie a străchinilor este de 10-13 cm. Acest tip de străchini este unul definitoriu pentru cultura geților din întregul areal, în așezarea Saharna „La Revechin” ele fiind frecvente în toate complexele discutate. Multe exemplare întregi sau întregite (a. 5, tab. 1; 142, 145-146, 161, 171, 178-180) ne ilustrează întreaga gamă de varietăți a profilului. De obicei, străchinile nu sunt ornamentate, dar printre ele deosebim un grup de vase ce au aplicate pe în partea superioară câte două sau patru mânere-suporturi (a. 5, tab. 1; 174-175), câte un suport perforat vertical sau orizontal (a. 5, tab. 1; 178, 180), mânere orizontale de formă diferită (a. 5, tab. 1; 176, 179, 184-185, 187) sau grupuri de brâuri duble scurte dispuse

vertical (a. 5, tab. 1; 177, 183). Vase cu acest profil sunt cele mai frecvente și în siturile investigate din silvostepa spațiului discutat. Sunt la Rudi [97, fig. 1/16, 27-28: 2/11, 28], Tarasova [132, fig. 7/1-5], Alcedar [34, pl. XXXI/1, 8, 10: XXXII/1-5, 7-9, 11-12], Mateuți „La Bașne” [34, pl. XXXIX/10-11], Glingeni [34, pl. VIII/2, 7: IX/4, 8, 12-14: XIII/1, 5-8], Solonceni [34, pl. XV/2-3, 6, 10, 15: XVI/8-10, 14: XVIII/5], Ofatinți [34, pl. XX/7: XXIII/5-6], Saharna [34, pl. LI/2, 4-5: LII/1, 6-7: LVI/7-8, 10; 81, fig. 13/9: 18/2: 20/1-2: 22/2: 23/4: 26/13: 37/1-4: 38/1-5: 93/1: 95/12: 99/16: 134/1-6: 135/1-5, 136/1-6: 137/1-6: 172/7-10, 12], Potârca [76, fig. 17/11: 20/5-6: 21/3: 22/2: 24/1: 25/7, 10], Butuceni [3, fig. 8/8: 9/8, 10-11; 80, fig. 90/1-5: 92/2, 4: 93/1-10: 94/1-3], Mașcăuți [104, fig. 22/2-5, 8: 23/2], Hârtopul Mare [17, pl. 9/1-2, 5, 7-8, 10], Horodiște [92, fig. 5/1-2, 6: 6/1-4], Stolniceni [90, fig. 7/1-2, 4-9, 12], la Hansca [187, fig. 5/1-3], inclusiv în necropolele „Limbari” [3, fig. 46/5-6] și „Lutărie” [182, tab. 1/3: 3/a-6; 148, fig. 17/10-11]. În stânga Dunării de Jos străchini similare sunt la Novo-Nekrasovka II [114, fig. 11/8-12] și în calitate de capac au fost folosite pentru urnele mormintelor nr. 2 și 5 din necropola Giurgiulești [2, fig. 2/2: 4/2].

Varianta V C. Am detașat într-o variantă aparte străchinile, numite și „fructiere”, cu profil de formă generală tronconică cu partea superioară modelată vertical, curbată sau îndoită unghiular spre interior, întru totul similar variantei precedente, unica deosebire fiind fundul vasului pe picior înalt, gol pe dinăuntru, de formă tronconică sau cilindrică, îngroșat la bază sau tras spre exterior. În așezarea Saharna „La Revechin avem o singură piesă de acest fel (a. 5, tab. 2; 2), descoperită în stratul cultural, care are aplicate în partea superioară patru mânere-suporturi, dar sunt cunoscute trei exemplare în necropola getică Hansca „Lutărie”, două din ele având câte patru mânere orizontale, aplicate în semicerc sub margine [188, fig. 40/2]. Încă un exemplar, fără mânere, este menționat la Cucorâni [68, p. 90, pl. LXVI/14], cu acea ocazie E. Moscalu mai amintind de vasele de la Băiceni și Botoșana.

Tipul VI. Căni. Forma aceasta de vase este frecventă în cadrul siturilor getice din întregul areal, în setul ceramic al așezării „La Revechin” ele constituind circa 4% din formele reconstituite. Particularitățile lor specifice sunt dimensiunile mici și toarta ușor supraînălțată marginii, ovală sau circulară în secțiune, prinsă de buză și de linia diametrului maxim al corpului. Ca formă generală, printre ele deosebim două variante.

Varianta VI A. Cănilor cu profil arcuit sunt cele mai caracteristice (a. 5, tab. 1; 188-194) și au corpul bombat alungit sau mai aplatizat, diametrul căruia, deseori, este egal cu înălțimea vasului, gâtul scurt sau alungit, cu marginea verticală sau curbată spre exterior și fundul plat, neevidențiat. Toarta, de obicei, aplatizată, este trasă din buza vasului, fiind ușor supraînălțată, și este prinsă pe linia sau deasupra liniei diametrului maxim al corpului, care de obicei, este mai mare decât diametrul la gură. Fragmente mici au fost documentate în toate complexele discutate

ale sitului „La Revechin”, dar exemplarele întregite sau cu profil aproape complet, lipsite de orice motive ornamentale, ne ilustrează variațiile formei în profil, printre piesele din complexul nr. I/2001 fiind și o căniță ce are la baza torții praguri laterale în relief (a. 5, tab. 1; 192). Se pare că în varianta dată cănițele cu profil similar sunt caracteristice mai mult pentru siturile getice din răsăritul Carpaților, unde o găsim la Curteni [36, pl. XIII/2] și Bunești [9, fig. 4/1: 7/1]. În silvostepa interfluviului Nistru-Prut, exemplare întregi sau mai întregite menționăm în situl Rudi „La Șanțuri” [97, fig. 1/13, 25: 2/27], Solonceni „Hlinaia” [34, pl. XVI/16], în așezările Mateuți „La Bașne” și Mateuți [34, pl. XL/21: XLV/3], Ofatinți [34, pl. XX/3: XXIII/9], Saharna Mică și Saharna Mare [81, fig. 39/1-2: 110/9: 138/4-5, 7: 141/1], Potârca [76, fig. 3/2: 4/1], Butuceni [3, fig. 10/2-3, 5; 80, fig. 95: 96/1-2] precum și în așezarea Hansca „Pidașcă” [184, fig. 2/4-5, 12] și necropola „Lutărie” [182, таб. 2/1].

Varianta VI B. Căni cu profil identic vasului în formă de clopot, cu profil globular și fără gât, marginea curbată spre interior și fundul plat. Diametrul maxim al corpului depășește înălțimea vasului, toarta ușor supraînălțată este trasă din buză și prinsă mai jos de mijlocul corpului. Piesele de acest fel sunt destul de rar întâlnite în așezările getice, în situl „La Revechin” fiind doar un singur exemplar întregit (a. 5, tab. 1; 195) în complexul nr. 9/2001 găsit împreună cu fragmentele unei amfore de Heraclea Pontică din sfertul trei al sec. IV a. Chr. Pe partea superioară a corpului sunt aplicați trei butoni mici mamelonari, dispuși diametral toartei. O piesă identică ca formă și decor este în setul ceramic al așezării fortificate Poiana din dreapta Prutului [68, pl. LVIII/14], iar exemplare similare fără decor sunt la Butuceni [80, fig. 96/3], Holercani [140, fig. 5/12] și în necropola Hansca „Lutărie” [183, fig. 5].

Tipul VII. Capace. Aceste piese sunt o categorie ceramică puțin numeroasă, dar frecvent întâlnită în cadrul așezărilor getice, în seturile complexelor discutate ale sitului Saharna „La Revechin” ponderea lor fiind în jur de 1%. Capacele sunt în formă de disc cu marginile ușor rotunjite, având grosimea cuprinsă între 1-1,6 cm și diametrul de 20-30 cm. Evident, ele au avut funcție de capac pentru vasele de bucătărie sau de provizii. După detalii ale formei deosebim două variante.

Varianta VII A. Capace de formă plată, cu marginea dreaptă, oblică sau rotunjită, alteori, trasă ușor în sus (a. 5, tab. 1; 196-197). Este forma caracteristică pentru majoritatea absolută a așezărilor cercetate, în așezarea Saharna „La Revechin” ele fiind întâlnite în fragmente bine definite în toate complexele discutate. Grație exemplarelor mai întregite din acest sit putem constata că capacele, de obicei, sunt lipsite de elemente stilistice suplimentare, perforările constatate la piesa din cel din urmă complex (a. 5, tab. 1; 197) având un specific funcțional. Capace plate sunt cunoscute la Alcedar [34, pl. XXVIII/1-3, 8], Mateuți „La Bașne” [34, pl. XXXIX/1, 7], Mateuți [34, pl. XLV/6], Glingeni [34, p. 30], Ofatinți [34, pl. XXII/5], Saharna

[34, p. 82, 87, pl. LIV/6; 81, fig. 24/2-4: 25/14-15: 39/5-7: 141/6-12: 173/8-15]. Astfel de forme sunt la Potârca [76, fig. 22/3-4], Butuceni [80, fig. 100/1-6], apar capacele la Hârtopul Mare [17, pl. 9/a] și Holercani [140, fig. 5/15], le găsim și în Codri, la Horodiște [92, fig. 5/3-5]. Forma este frecventă în siturile de la Dunărea de Jos, la Novo-Nekrasovka II [114, fig. 12/1-3], spre exemplu, și în alte așezări ale arealului getic. În opinia lui E. Moscalu cele mai timpurii capace apar în arealul nord-tracic în Ha B1-B2 din Slovacia și în aspectele culturale netracice, din sec. VIII-VI a. Chr. din zona Prutului și Nistrului superior [68, p. 89]. Cercetări mai recente au scos la iveală astfel de piese într-un nivel anterior mijlocului sec. VI a. Chr. din așezarea pluristratigrafică Buzduganii de Jos din partea de sud a Prutului de Mijloc [94, p. 251, fig. 4/12].

Varianta VII B. Capacele circulare cu mâner le delimităm ca variantă aparte. Specificul lor, în afară de prezența mânerului de formă cilindrică, conică sau în bandă, este diametrul mai mic ca la varianta precedentă, fiind cuprins între 12 și 22 cm. Și forma în profil este mai variată, printre ele fiind exemplare plate, concave și cu marginea ridicată în sus, muchia fiind modelată oblic sau rotunjit. În spațiul discutat astfel de piese sunt cunoscute doar în situl de la Butuceni [80, fig. 99: 101]. Pentru ele sunt caracteristice și anumite motive ornamentale – decor incizat în formă de crenguță de brad, gropițe dispuse în triunghiuri sau șiruri, alveole pe margine etc. În arealul getic astfel de capace de asemenea sunt rar întâlnite, dar le găsim în setul ceramic al așezării Nadlimanskoe din stânga Nistrului de Jos [129, p. 111, fig. 61].

Tipul VIII. Strecurători. Tipul de recipient ceramic este unul caracteristic pentru cultura geților, indiferent de faptul că apare destul de rar în procesul de săpături arheologice, chiar mai rar, decât cele ale capacelor. Drept exemplu, printre materialele din stratul cultural al incintei fortificate Saharna „La Revechin”, campania anului 2002, din cele 10 547 fragmente de vase ceramice doar 5 sunt de capace și 1 de strecurătoare. Din stratul cultural (campania 1998) deținem și unicul fragment de buză, în baza căruia am putut stabili că ele erau de formă tronconică cu gura largă (a. 5, tab. 2; 5). Tot strecurătoare pare să fie și fragmentul de vas tronconic din setul ceramic al complexului 4/1999, care are aplicat sub margine un orificiu cu tub cilindric, la baza tubului fiind făcute mai multe găuri de scurgere (a. 5, tab. 2; 6). Unicul profil întreg de strecurătoare este descoperit în stratul cultural al așezării Saharna Mare – tronconic, cu marginea dreaptă [81, 135, fig. 138/10]. De formă tronconică sunt și piesele fragmentate din așezările Alcedar [34, pl. XXVIII/4], Saharna Mică [81, fig. 23/14] și Stolniceni [90, fig. 7/17].

Tipul IX. Vase miniaturale. Am considerat rațional să delimităm acest grup de recipiente doar ca tip aparte de vase ceramice, cu toate că printre ele pot fi scoase în evidență, ca și printre vasele mari, forme bine definite cu tipuri și variante respective. Pentru moment însă ne vom limita la detașarea din cadrul acestor forme a unui grup de vase cu evidente particularități

funcționale, restul pieselor – de mărimi fi forme variate, lucrate minuțios sau neglijent, urmând a le nominaliza doar ca formă generală.

Varianta IX A. Am evidențiat din cadrul pieselor ceramice în miniatură din așezarea Saharna „La Revechin”, vasele cu gura largă de formă tronconică sau cu profil curbat spre interior, cu un diametru cuprins între 4-6 cm, și înălțimea de 3-5 cm, lucrate destul de minuțios și lipsite de orice elemente stilistice. Forma și modul lor de prelucrare vorbesc de faptul că aceste recipiente erau confecționate în scopuri utilitare, probabil, pentru sare. Această funcționalitate am acordat-o pieselor de formă tronconică (a. 5, tab. 2;4), bitronconică (a. 5, tab. 2;7) și în formă de clopot (a. 5, tab. 2;10, 12) din cadrul așezării. Vase în miniatură de acest tip par a fi piesele de la Tarasova [132, fig. 5/14-16], câteva din cele 34 exemplare din așezarea Alcedar „La Cordon” [34, pl. XXXIII/16, 21-22, 27] și una de la Mateuți „La Bașne” [34, pl. XL/17], cele cinci piese de la Glingeni [34, pl. X/8-9, 11, 15-16], precum și cea de la Ofatiți [34, pl. XXIII/7]. Acestui tip pot fi atribuite, cel puțin, două din vasele descoperite de Gh.D. Smirnov în așezarea Saharna Mare și unul la Saharna Mică [34, pl. LIII/7, 13: LVI/2], precum și unele recipiente din săpăturile mai recente [81, fig. 12/15: 85/5-6: 138/3]. De acest fel sunt și unele din vasele-cești de la Butuceni [80, fig. 98/3-8], din așezările Hansca „Pidașcă” [187, fig. 2/1, 6] și „Toloacă” [209, fig. 1/4].

Varianta IX B. În această variantă, pentru moment, am grupat restul recipientelor în miniatură care, deseori, repetă unele tipuri mari la dimensiuni foarte mici. Din punct de vedere morfologic și aici distingem forme de vase clar definite, cum ar fi cea tronconică (a. 5, tab. 2;2-3), în formă de clopot (a. 5, tab. 2;8-9, 11), sunt exemplare în formă de vase-suporturi cu profil bitronconic (a. 5, tab. 2;5) sau tronconic (a. 5, tab. 2;6), precum și o căniță modelată foarte realist și minuțios, de formă tronconică (a. 5, tab. 2;1). Piese de acest fel, cu profil variat, sunt la Alcedar [34, pl. XXXIII/1-15, 17-20, 23-26, 28], Mateuți „La Bașne” [34, pl. XL/7] și Mateuți [34, pl. XLVI/8], la Saharna Mică și Saharna Mare [81, fig. 39/4: 93/1: 95/12], Hârtoful Mare [17, pl. 5/1, 8] și Hansca „Toloacă”, două exemplare fiind și în depozitul cu piese votive [187, fig. 5/6].

Forme ceramice singulare. Le scoatem în evidență ca grup aparte deoarece, deseori, ele pot fi recipiente de tipuri cunoscute, care, însă, au anumite modificări, ce le deosebesc de ele, sau fragmentarea lor nu ne dă posibilitate de a le include în unul din grupurile bine definite. În cazul nostru concret, în situl Saharna „La Revechin”, sunt două piese fragmentate din setul ceramic al complexului nr. 9/2001.

Una din ele are, probabil, corpul bombat cu partea superioară de formă tronconică, gura îngustă (diametrul 6 cm) și marginea buzei trasă spre exterior (a. 5, tab. 2;6). Sub buză a fost aplicat un suport-mâner perforat pe verticală. Suprafața este bine lustruită. Nu avem, deocamdată, analogii pentru ea în cadrul ceramicii getice.

A doua piesă este tot un vas de formă tronconică, dar cu gura largă (diametrul 32 cm), îngustându-se spre fund, având aplicate sub margine patru mânere-suporturi, în spațiul dintre ele fiind plasat un brâu ornamental în relief (a. 5, tab. 2;). Acest vas ar putea fi inclus printre vasele în formă de clopot de tip II, căci forme apropiate, cu profil aproape drept, sunt printre cele atribuite de E. Moscalu tipului III [68, p. 44-47, pl. XVII/5: XVIII/5], care au ca decor, în afară de mânere-suporturi, brâul alveolat între ele. Totuși piesa în discuție este una singulară în cadrul sitului „La Revechin” și nu avem pentru ea analogii printre formele întregi din spațiul discutat.

Acesta ar fi, în linii generale, repertoriul formelor ceramice din așezarea fortificată Saharna „La Revechin” și, lucrând asupra ei, la un moment, am conștientizat că este încă prematur de conceput o tipologie universală a ceramicii din vastul areal locuit de geți. Acest lucru nu este încă salutar nici pentru regiuni aparte, cum ar fi spațiul dintre Nistru și Prut, în care avem vestigii getice, atât în zona de stepă – în stânga Dunării de Jos, cât și în zonele împădurite ale silvostepii. Și în cadrul așezărilor getice din silvostepă lucrurile nu sunt tocmai clare, dacă luăm drept exemplu două situri – Saharna „La Revechin” și Rudi „La Șanțuri”, în care au fost efectuate săpături consecvente în suprafață mare, și în care au fost cercetate complexe sincrone. Avem o gama variată de forme ceramice din complexele fazei finale a primei așezări (9/2001, 5/2000, 4/1999, I/2001) și cele 5 complexe publicate de la Rudi [97, fig. 1-2], în care documentăm, îndeosebi, vase cu corp bombat de tip I D, lipsite de orice elemente stilistice, și câteva forme singulare. Doar străchinile de tip V B, cu profil apropiat de cel bitronconic, unele având și cele patru mânere-suporturi pe linia diametrului maxim, mai amintesc de o tradiție getică în setul ceramic de la Rudi.

Anexa 4. Tipologia descoperirilor de amfore grecești

În calitate de elemente tipologic definitorii sunt utilizate doar fragmentele de buză și de picior cu talpă. Centrele-exportatoare le vom prezenta în succesiunea apariției lor în cadrul așezărilor getice din silvostepă dintre Nistru și Prut.

Amforele de Samos de tip arhaic sunt cele mai timpurii ambalaje ceramice grecești semnalate în cadrul unor situri getice din zona menționată. Cunoaștem sigur foarte puține descoperiri de acest fel, printre ele fiind talpa unui picioruș de amforă (a. 5, tab. 3a/1) din stratul cultural al așezării Saharna „La Revechin” [56, p. 66-67)] și gâtul unei alte piese din așezarea Mileștii Mici „La Șipot” [(15, p. 102)]. Încă un fragment de picioruș (a. 5, tab. 3a/2) este dat ca provenind din săpăturile în situl fortificat de pe promontoriul Butuceni [63, p. 64].

Aceste descoperiri sunt fragmente ale unor amfore cu corpul în formă de pară, gâtul scurt, tronconic, iar piciorul este puternic lărgit la bază. Particularitățile morfologice, dar și metrice (piciorușul cu diametrul de 7,5 cm) denotă prezența celei de-a doua serii de ambalaje arhaice ale insulei Samos (3a/3), conform schemei evolutive elaborate de către P. Dupont [287, p. 146-148], sau varianta I-B (cerveteri) a amforelor de tip arhaic din tipologia lui S. Monachov [179, p. 27], care, la acest compartiment, a păstrat neschimbate elaborările colegului său.

Amforele de Chios sunt următorul grup de ambalaje, fixat în unele așezări getice din zona împădurită a silvostepii dintre Nistru și Prut, printre ele figurând mai multe tipuri. În primul rând, menționăm fragmentele unor recipiente de tip „cu gâtul umflat”, dintre care două buze și un picior la Butuceni [62, p. 186, fig. 1/1,2,8], un fragment de buză la Hîrtopul Mare [17, p. 219, fig. 11/5] și încă un fragment de buză a fost colectat de pe suprafața așezării Seliște „La Burhuta” (r-l Orhei). Tot acestui grup alăturăm și un picior de amforă documentat recent la Saharna Mare [81, fig. 143/2].

Din punct de vedere morfologic, în cazul celor două fragmente de buză de la Butuceni, cu marginea aplatizată oblic spre interior (a. 5, tab. 3a/4-5) avem *recipiente cu gâtul umflat din varianta evoluată, III-B – Monachov* (apar prin anii 80-70 ai sec. V a. Chr.), care către sfârșitul sfertului doi al sec. V a. Chr., capătă proporții mai zvelte, la ele devine mai accentuată baza umflăturii, și piciorul, aproape întotdeauna, are muchie la bază, iar buza vasului, ca regulă, este aplatizată deasupra (a. 5, tab. 3a/6), uneori, cu înclinație spre interior [179, p. 18], cum e cazul discutat.

Celelalte două fragmente de buză, de la Seliște și Hîrtopul Mare (a. 5, tab. 3a/7-8), aparțin unor *recipiente cu gâtul umflat din faza timpurie a variantei târzii (III-C-1, Monachov)*, și tot acestei variante atribuim cele două piciorușe de amfore, unul de la Butuceni și celălalt de la Saharna Mare (a. 5, tab. 3a/9-10). Amforele de acest fel (a. 5, tab. 3a/11-12) au început să fie produse pe la mijlocul sec. V a. Chr., coexistând un timp cu cele din varianta precedentă, iar cele

mai târzii exemplare cu gâtul umflat (III-C-2) marchează limita anilor 30-20 ai aceluiași secol [179, p. 18-19].

În acest lot de ambalaje am inclus și cele câteva fragmente de *amfore de Chios cu gâtul cilindric de tip nimfeyan (IV-A, Monachov)*, sau „de stil nou” (a. 5, tab. 3b/1-2), cu cavitate adâncă în talpa piciorului scurt (a. 5, tab. 3b/3), cunoscute numai la Butuceni [62, p. 186, fig. 1/3-7]. Este important de reținut că la începutul sfertului trei al sec. V a. Chr. amforele de acest fel erau, deja, în circuit, fiind utilizate laolaltă cu cele cu gâtul umflat. Cel târziu, în anii 40-30, ele sunt substituie de următoarea serie (a. 5, tab. 3b/4-5), „de tip botros” [179, p. 19-20].

Un alt lot de amfore de Chios cu gâtul cilindric este reprezentat de un grup nu mare de descoperiri din varianta *cu piciorușul „în formă de protomanșon” (tip V-A, Monachov)*. Piese de acest fel sunt cunoscute: în așezarea Saharna „La Revechin”, unde au fost documentate două fragmente de gât [50, p. 24, fig. 20/6-7] și un picior de amforă [53, p. 14, fig. 20/4]; la Potârca, printre descoperirile căruia figurează partea inferioară a unei piese [76, p. 331, fig. 13/4]; tot acestui grup pot fi alăturate majoritatea pieselor fragmentate de Chios descoperite la Butuceni [80, fig. 102/2-5].

Atât în cazul pieselor de la Saharna (a. 5, tab. 3b/6-7, 11), cât și a celor de la Potârca (a. 5, tab. 3b/12) și Butuceni (a. 5, tab. 3b/8-10), avem piese fracționare ale acestui tip (a. 5, tab. 3b/13-15), cu volum mai mic de jumătate de amforă (8-9 litri), cu analogii în complexele necropolei Elizavetovka de la gurile Donului [179, p. 21].

Următorul lot de amfore de Chios în așezările geților este reprezentat prin *piese de formă conică cu piciorușul în formă de manșon (tip V-B, Monachov)*, cunoscute prin descoperirea unei piese păstrate incomplet, în așezarea Saharna „La Revechin” [43, p. 267], și încă două piese fragmentate – la Saharna Mare [81, p. 137-138, fig. 143/4 și 143/1]. După cum putem vedea din profilurile păstrate ale recipientelor din situl „La Revechin” (a. 5, tab. 3c/1-2) și Saharna Mare (a. 5, tab. 3c/3-4), în cazul lor nu mai putem discuta de piese timpurii ale acestui tip, ci mai degrabă, de exemplare târzii (a. 5, tab. 3c/5) din această serie [179, p. 22].

Cu o singură piesă, pentru moment, este reprezentată următoarea variantă de ambalaje de Chios – tip V-C, Monachov, numite *cu fundul ascuțit și picior neevidențiat*, una din caracteristici fiind gâtul cilindric alungit și toartele prinse la 5-10 cm sub nivelul buzei [179, p. 23]. Este cazul fragmentelor de ambalaj din așezarea Saharna „La Revechin” [41, p. 49-52], cu toartele prinse la 4,5 cm sub nivelul buzei (a. 5, tab. 3c/6), tot acestui recipient aparținând și fragmentul de picioruș cu cavitate cilindrică adâncă în talpă (a. 5, tab. 3c/7). Discuțiile asupra acestei amfore [162, p. 248] au permis să constatăm prezența unei piese, ce constituie capul de serie al tipului de amfore târzii de Chios, ce constituind veriga de legătură între amforele cu picioruș în formă de manșon și cele cu fundul ascuțit.

Importuri de Mende, în arealul de silvostepă locuit de geți, sunt cunoscute extrem de puține și în toate cazurile sunt amfore de tip II-B – Monachov, numite și *variantea „porticello”*. Printre descoperirile sigure nominalizăm un picior de amforă la Butuceni [63, p. 88, fig. 34/8] și, tot acestui centru, este atribuit un fragment de buză de amforă descoperit la Saharna Mare [81, p. 138, fig. 143/5]. Ambele piese – buza de vas de la Saharna (a. 5, tab. 3c/8) și piciorul de amforă de la Butuceni (a. 5, tab. 3c/9), morfologic, aparțin uneia și aceleiași variante de ambalaje ceramice (a. 5, tab. 3c/10), cu un volum în jur de 20 litri [179, p. 91-92, табл. 62/3].

Importurilor de Cnidos, în ultimul timp, sunt atribuite ambalajele ceramice de formă „pithos” cu gâtul aproape cilindric și buza masivă cu secțiune „diedru”, cunoscute în literatură ca „tip Soloha I”. Printre descoperirile din așezările getice sunt fragmente ce pot fi atribuite ambelor tipuri principale de amfore ale acestui centru.

Mai numeroase sunt fragmentele de amfore a uneia sau alteia din cele patru variante a tipului I – Monachov, *cu gâtul cilindric și buza în secțiune „diedru” („зрибовидный”)*. Printre descoperiri enumerăm piesa din așezarea Saharna „La Revechin” [43, p. 269], două fragmente de buze de la Saharna Mare [81, p. 139], două descoperiri la Potârca [63, p. 96] și o bună parte din cele de la Butuceni [62, p. 180]. Doar în baza profilului buzei am putea spune că în cazul pieselor din așezările Saharna „La Revechin” (a. 5, tab. 3d/1), Saharna Mare (a. 5, tab. 3d/2-3) și Potârca (a. 5, tab. 3d/4-5) sunt ambalaje atribuite *variantei Elizavetovka (I-A)* și *variantei Ghelengik (I-B)*, însă o determinare mai exactă poate fi făcută doar în baza pieselor întregi. Cu toate acestea, conform elaborărilor lui S. Monachov, toate variantele de recipiente de tip I (a. 5, tab. 3d/5), cu capacitate sporită de până la 45 litri, s-au aflat în circuit simultan [179, p. 102-104].

Amforelor de Cnidos de tip II – Monachov, numite *cu gâtul conic și picioruș tronconic*, bine evidențiat, atribuim doar două descoperiri de la Saharna Mare [81, p. 139, fig. 144/14-15] și o parte din cele de tip Soloha sau Usti-Laba de la Butuceni [62, 180]. Dacă în cazul pieselor din acest ultim sit determinarea este problematică, atunci în cazul celor de la Saharna Mare – un fragment de buză, cu marginea numită „în formă de cioc” (a. 5, tab. 3d/7), și un picior scurt de formă tronconică, cu cavitate în talpă (a. 5, tab. 3d/8), ele pot fi atribuite amforelor de Cnidos cu gâtul conic și piciorul cu talie și cavitate cilindrică în talpă (a. 5, tab. 3d/9), din seria timpurie, de tip II-B-1 [179, p. 106-106].

Importurile de Thasos, spre deosebire de cele de Cnidos și Mende, sunt menționate aproape în toate siturile getice, în care au fost efectuate săpături, fragmente ale ambalajelor acestui centru fiind colectate, uneori, și în procesul cercetărilor de suprafață [162, p. 251]. Practic, ele apar în tot arealul zonei împădurite a silvostepii, locuite de geți, excepție făcând doar microzona izolată Rudi. În afară de aceasta în arealul de silvostepă lipsesc tipurile timpurii (pithoidale, tip I) și cele

târzii (fusiforme, tip III) de amfore, iar din cele conico-biconice (tip II, Monachov) lipsesc seriile timpurii.

Cele mai timpurii ambalaje de Thasos, sigur documentate în așezările getice, sunt cele de tip II – Monachov, seria *biconică dezvoltată* (II-B-2), fiind vorba de jumătatea superioară a amforei din așezarea Hansca „Toloacă” [209, p. 122, рис. 2/2 и 3), de fragmentele din așezările Stolniceni [90, p. 382, fig. 8/1], Horodiște, r-ul Călărași [92, p. 276, fig. 7/2-3], Hîrtopul Mare [17, p. 218, pl. 11/1], precum și de fragmentele de picioruș de la Potârca [63, p. 71, fig. 14/13,16] și unele din cele de la Butuceni [62, fig. 1/14]. Luând ca bază recipientul din așezarea Hansca „Toloacă” (a. 5, tab. 3d/10), cu buza de profil trapezoidal, vedem că particularități aproape identice are piesa de la Stolniceni (a. 5, tab. 3d/11), apropiate ca formă fiind fragmentele de la Horodiște și cel de la Hîrtopul Mare (a. 5, tab. 3d/12). Amforele de acest fel au piciorușul înalt, lărgit la bază (a. 5, tab. 3d/15), aceste particularități fiind exprimate în două din piesele de la Potârca (a. 5, tab. 3d/13-14).

Un alt grup nu mare de importuri de Thasos, tot de tip conico-biconic, este reprezentat prin fragmente de amfore de formă conică, particularitățile morfologice ale cărora se înscriu în seria celor *conice târzii* (II-C-3, Monachov). Sunt piesele din așezările fortificate Saharna „La Revechin” [43, p. 270, fig. 2/6] și Saharna Mare [34, p. 80, pl. XLIX/2; 81, p. 138, fig. 143/6-9: 111/10], tot importurilor de Thasos am atribuit unica piesă amforistică, nedeterminată, din situl Saharna Mică [81, p. 46, fig. 39/9]. În această serie se înscrie și partea inferioară a unei amfore de la Potârca [63, p. 71, fig. 15/5]. Spre deosebire de seria biconică, acestea au buza cu profil în formă de valț proeminent, cum e cazul pieselor din așezările Saharna „La Revechin” (a. 5, tab. 3e/1-2), Saharna Mică (a. 5, tab. 3e/4) și Saharna Mare (a. 5, tab. 3e/3), iar piciorușul scurt este evidențiat printr-un prag sau „gâtuitură”, în talpă având o mică adâncitură, așa cum vedem la o piesă din cele de la Saharna Mare (a. 5, tab. 3e/5) și la alta de la Potârca (a. 5, tab. 3e/6). Tot în comparație cu seria biconică, descrisă anterior, amforele de acest fel (a. 5, tab. 3e/7) au și capacitatea de două ori mai mare – 17-19 litri.

Heraclea Pontică este considerată principalul exportator al vinului grecesc în Pont în epoca clasică târzie și elenismului timpuriu. Fragmente de amfore ale Heracleei Pontice, ca și cele de Thasos, sunt amintite printre descoperirile din, aproape, toate siturile getice din interfluviul Nistru-Prut, supuse săpăturilor, ele fiind prezente și în cadrul seturilor ceramice colectate în procesul cercetărilor de suprafață [162, p. 254]. Excepție sunt siturile din microzona Rudi, unde încă nu au fost documentate descoperiri de acest fel. Cu foarte puține excepții, în arealul discutat sunt prezente ambalaje de Heraclea Pontică de tip conic și, mai rar, de tip biconic, diferențierea cărora pe variante ține de parametrii metrici ai vaselor întregi. Dată fiind fragmentarea puternică a multor piese, în majoritatea cazurilor, este imposibilă divizarea lor fracționară în cadrul unui

tip sau altul. De altă parte, în cele ce urmează, vom revizui, parțial, analiza pieselor acestui centru-exportator, prezentată în cadrul studiului recent apărut [162, p. 254-256].

Printre cele mai timpurii apariții a importurilor de Heraclea Pontică în arealul geților din zona împădurită a silvostepii Nistru-Prut sunt amforele de tip I-A, care, după capacitate, sunt divizate în patru variante. În cadrul lor putem deosebi fragmente de ambalaje din *varianta I-A-2*, mai zvelte ca cele pithoidale, care le preced, cum e cazul piciorușului de amforă de la Potârca [76, p. 325, fig. 7/3]. Apartenența la această variantă este determinată de profilul specific al cavității de la baza piciorului – cu margine evidențiată (a. 5, tab. 3e/8), o particularitate morfologică caracteristică doar pentru unele exemplare ale acestei variante de ambalaje, poate, chiar, meșterului, care le producea. Forma vaselor de acest fel este apropiată de cea conică, cu gâtul alungit-tronconic și buza trasă spre exterior sau în formă de valț aplatizat (a. 5, tab. 3e/9). Nu este exclus că părți superioare ale unor recipiente de acest fel să fie și printre mulțimea de profiluri de la Butuceni [63, fig. 19/3-10, 20, 36], dar ilustrarea este foarte schematică și lipsită de informațiile necesare. De obicei, volumul acestei fracții variază între 8,1 – 9,6 litri.

Un alt standard de fracție a tipului în discuție este *varianta I-A-3*, de capacitate mai mică (între 7,2 – 8,0 litri), cu gâtul mai mult cilindric, decât tronconic, alungit, și piciorul mai zvelt, lățit la bază, și cavitare adâncă în talpă. Astfel de particularități manifestă două piciorușe de amforă de la Stolniceni [63, fig. 21/2, 5], tot acestei variante, probabil, putând fi atribuită și o piesă de la Butuceni [80, fig. 106/10]. Mai puțin specificate în literatură sunt particularitățile morfologice ale buzelor de vase, fapt ce nu ne permite să le diferențiem printre fragmentele de ambalaje de acest fel.

Printre cele mai des întâlnite ambalaje de Heraclea Pontică, în așezările geților, sunt cele de tip II – conice. Luând ca bază piesa întregită din așezarea Saharna „La Revechin” [43, p. 267, fig. 2/12], putem vorbi de *varianta II-2*, din schema lui S. Monachov. Acestei variante, sau acestei fracții de standard, atribuim și celelalte fragmente de buze de amfore din așezarea nominalizată [56, p. 99, fig. 8/14; 39, p. 18, fig. 14/14; 43, p. 264-267, fig. 2/3, 5], piese similare fiind printre descoperirile de la Saharna Mare [81, p. 138, fig. 144/1-4, 7], Hîrtopul Mare [17, p. 219, fig. 11/4], fără a face excepție și multe alte puncte. Amfora din situl Saharna „La Revechin” (a. 5, tab. 3e/19) are corpul de formă strict conică, gâtul cilindric și alungit, buza trasă spre exterior cu aplatizare orizontală la bază, cilindric și înalt fiind și piciorul vasului, cu o ușoară lărgire spre bază și adâncitură în talpă. Particularități similare de modelare a buzei au și celelalte fragmente de amfore ale acestui centru, descoperite în acest sit (a. 5, tab. 5/10-12), precum și cele din așezarea din vecinătate, Saharna Mare (a. 5, tab. 3e/14-17), caracteristici asemănătoare fiind specifice și pentru piciorul de amforă din acest din urmă sit (a. 5, tab. 3e/18). Puțin diferit, fără aplatizare la bază, apare fragmentul de buză de amforă din așezarea Hîrtopul Mare (a. 5, tab.

3e/13), fapt ce ar putea fi pus și pe seama reprezentării grafice insuficient de meticuloase, cu toate că el se înscrie în limita tipului. Calculele matematice efectuate în baza parametrilor metrici ai amforei de la Saharna „La Revechin” (a. 5, tab. 3e/19) ne permit să determinăm că ea a avut o capacitate de peste 7 litri. Accentuăm că, doar, pentru această variantă a tipului este specific diametrul la gură destul de mare, între 9 – 11 cm, caracteristic și pieselor enumerate mai sus.

Încă o fracție a ambalajelor de formă conică este delimitată în baza parametrilor metrici ai piciorușului, fiind vorba de *varianta II-4*, din schema lui S. Monachov, cu o capacitate de 4,3 – 5,1 litri. Am atribuit acestei variante piesa din așezarea Potârca, cu diametrul la bază de 4 cm [63, p. 83, fig. 21/1], similară piesei întregi din mormântul 3, tumulul 4, al necropolei Niconion, cu o capacitate de 5 litri. Ambalaje de această fracție sunt cunoscute în număr limitat [179, p. 136, табл. 95/1].

Nu putem exclude și prezența în așezările getice a amfore de *tip III (biconice)*, un tip aparte, produs de Heraclea Pontică o perioadă destul de îndelungată de timp, în limitele sec. IV a. Chr.. Cel puțin, astfel de atribuție ne sugerează reprezentarea profilului părții superioare a piesei din așezarea Potârca [63, fig. 22/4], dar diametrul mare la gură (10-11 cm) o face excepție printre ambalajele de acest tip cu diametrul la gură în jur de 7 cm [179, p. 223].

Amforele de tip „pseudo-Chersones” – ambalaje de mari dimensiuni, produse în unul din centrele doriene de pe coasta de răsărit a Mării Mediterane [(177, p. 148-161)], sunt cunoscute la Butuceni [(62, p. 179-180, fig. 5-6; 80, p. 57-58, fig. 109-110)] și Potârca [(63, p. 93, fig. 27/18: 28/4-5)] pe Răut, precum și pe Nistru, în așezarea Saharna Mare [(79, p. 139, fig. 144/9-10)].

În cazul acestor descoperiri este vorba de-a doua *grupă morfologică* de ambalaje, considerate a fi de Chersones, și produse în Bizanț sau Calcedon [(177, p. 159-160)]. Vasele de acest fel sunt de tip pithos cu corpul ovoidal alungit și gâtul destul de înalt, buza în formă de valț aplatizat, sau mai pronunțat, și carenat la bază, piciorul fiind nu prea înalt și destul de masiv, foarte variat ca profil, cu cavitate în talpă. Comun pentru ele este prezența în componența pastei a particulelor de calcar și, deseori, de mică, în cantități mici sau mai mari. Printre piesele cunoscute din așezările geților deosebim amfore cu capacitate deplină, de 23-27 litri, cum ar fi cazul cu cele două piese întregibile de la Butuceni (a. 5, tab. 3f/5-6), fragmentele de la Saharna (a. 5, tab. 3f/1) și două din cele trei piciorușe de la Potârca (a. 5, tab. 3f/2-3). Dar sunt și piese fracționare cu o capacitate de, circa, 6 litri, ca în cazul celei de-a treia piese întregibile de la Butuceni (a. 5, tab. 3f/7) și a piciorușului al treilea de la Potârca (a. 5, tab. 3f/4), acestea din urmă având multe tangențe, spre exemplu, cu piesa de la Karagadeuășh [181, табл. 1 и 6/5].

Importurile de Peparethos, în arealul getic din silvostepă, sunt documentate, ca și cele precedente, doar pe Nistru, la Saharna Mare [81, p. 115-116, fig. 111/7], și pe Răut, la Butuceni [63, p. 87, fig. 30/11-12].

Din punct de vedere morfologic, aceste puține descoperiri de piese fragmentate sunt atribuite amforelor de tip I-B, Monachov, *varianta „Certomlyk”*, în cazul cărora este vorba de ambalaje de proporții alungite, având gâtul înalt cilindric cu buza îngroșată în „triunghi” spre exterior (a. 5, tab. 3f/11), ca în cazul piesei de la Saharna Mare (a. 5, tab. 3f/8), corpul alungit de formă strict conică fiind susținut de piciorul înalt, uneori, puternic lățit la bază și cu adâncitură în talpă, ca în cazul celor două piese de la Butuceni (a. 5, tab. 3f/9-10).

Importuri de Sinope, în așezările geților, sunt cunoscute puține, dar ele sunt semnalate, cu excepția microzonei Rudi, în tot arealul de silvostepă, începând cu zona Codrilor de Sud, în așezarea Hansca „Toloacă” [63, p. 104], pe Răut – la Butuceni [62, p. 179, fig. 3/11-14: 4/1-16; 80, p. 56-57, fig. 107-108], pe Nistru – la Saharna Mare [143, p. 190; 81, p. 139, fig. 89/9: 143/10-12] și Alcedar „La Cordon” [26, fig. 8/10; 63, p. 89].

Din punct de vedere morfologic, dacă luăm particularitățile de modelare a piciorului, printre descoperiri delimităm două variante de ambalaje. În primul rând este vorba de amforele de tip conic, *varianta I-B*, cu gâtul cilindric, lărgit în partea inferioară, iar piciorul – năltuț, lărgit la bază și carenat, cu adâncitură în talpă (a. 5, tab. 3f/14). Astfel de particularități prezintă unul din piciorușele de la Saharna (a. 5, tab. 3f/12) și unul de la Butuceni (a. 5, tab. 3f/13). De obicei, profilul buzei acestor vase este trapezoidal, asemănător cu profilul buzei amforelor de Thasos. Ambalajele de acest tip au o capacitate în jur de 15 litri [179, p. 147, табл. 100/6].

Mai numeroase sunt fragmentele de amfore de tip conic, *varianta I-D și I-E* din schema lui S. Monachov, printre particularitățile morfologice ale cărora, specificăm că buza în secțiune, din trapezoidală, capătă formă de valț, deseori, puternic profilat, iar piciorul pierde specifica adâncitura în talpă [179, p. 147]. Gâtul acestor vase, deseori, în partea superioară, la nivelul prinderii toartelor, are o umflătură destul de sesizabilă (a. 5, tab. 3g/17-18). Astfel de trăsături manifestă fragmentele de buze de amfore descoperite, atât la Saharna Mare (a. 5, tab. 3g/1), cât și cele circa 10 exemplare de la Butuceni (a. 5, tab. 3g/3-13). Caracteristici similare pentru forma piciorușului se manifestă la descoperirile de la Saharna Mare (a. 5, tab. 3g/2) și Butuceni (a. 5, tab. 3g/14-16). În cazul acestor două variante de ambalaje specificăm că sunt vase fracționare cu standard mai mic, decât al celor de tip I-C, adică, circa 17 litri pentru seria I-D-1 și 13 litri pentru seria I-D-2, iar pentru varianta I-E volumul variază între 8,7 – 9,85 litri [179, p. 147-148].

Importurile de Cos (și/sau pseudo-Cos) sunt cunoscute într-un număr redus de așezări getice, plasate pe malurile cursurilor mari de apă – Nistru și Răut. Acestea sunt unicele ambalaje grecești amintite în situl fortificat Rudi „La Șanțuri” [97, p. 107], piese fragmentare sunt menționate în așezările Saharna „La Revechin” [52, p. 45, fig. 2] și Saharna Mare [81, p. 140, fig. 144/16]. Pe Răut, importuri de Cos, sunt menționate la Butuceni [62, p. 180; 80, p. 59] și,

partea superioară a unei amfore cu toarta bifidă din așezarea Potârca [76, p. 288, fig. 9], tot a fost atribuită importurilor din acest centru [52, p. 45-46].

Elaborări mai recente asupra amforelor de Cos lipsesc, cauza fiind numărul extrem de mic al descoperirilor. Și printre piesele enumerate din așezările geților din silvostepă puține exemplare pot fi determinate tipologic. Cu toate acestea, se pare că sunt prezente cele mai timpurii amfore biconice, de diametru mare (a. 5, tab. 3h/3), din tabela dezvoltării diacronice a amforelor de Cos, elaborată de I. Brasinskiy [112, p. 241, табл. XXXII], variantă, ce am numit-o „tip Demostene” [43, p. 269]. Printre particularitățile morfologice distinctive I. Zeest specifică buza în formă de semivalț, aplatizat deasupra, și gâtul ușor umflat în partea superioară, accentuat la bază cu un prag în profil. Toartele bifide, prinse sub buză, sunt rotunjite în curbura, dar nu în unghi, ca la piesele târzii [133, p. 105]. Forma piciorușului nu este cunoscută.

În afară de toartele bifide, particularități similare de modelare a buzei și formă a gâtului manifestă piesele descoperite în așezările Saharna „La Revechin” (a. 5, tab. 3h/1) și Potârca (a. 5, tab. 3h/2), un profil asemănător fiind și printre piesele neidentificate de la Butuceni. Ambalajele de acest fel, cu diametrul la gură în jur de 12 cm, aveau capacitatea de, circa, 40-45 litri.

Importurile de Rhodos sunt și ele amintite printre vestigiile din unele așezări getice, dar piese concrete, considerate amfore de Rhodos, sunt menționate doar la Butuceni, fără a fi detaliate din punct de vedere tipologic [62, p. 180, fig. 8/9-15; 80, p. 58-59, fig. 114].

Ca piesă atribuită acestui centru este amfora reconstituită grafic (a. 5, tab. 3h/6), particularitățile morfologice ale căreia nu permit a-i găsi un etalon printre recipientele cunoscute ale acestui centru-exportator. Este un vas de formă ovoidal-conică, puternic lărgit pe linia diametrului maxim. Gâtul este înalt și cilindric, cu profilul buzei în formă de valț în relief extern, toartele sunt ovale în secțiune, iar piciorul este de formă tronconică, scurt, lățit la bază, cu muchia profilată și cu cavitate în talpă. Conform desenului publicat [80, fig. 114/1], am stabilit că înălțimea amforei este în jur de 64 cm, iar diametrul maxim – în jur de 34 cm. Particularități morfologice similare au și o parte din fragmentele de buze de amfore descoperite la Butuceni și atribuite importurilor de Rhodos [62, fig. 8/9-11, 13-15; 80, fig. 114/2-7].

Analiza în detaliu ne-a permis să facem concluzia că este vorba de o formă de ambalaj –cap de serie al tipului I-C, *variantea myrmekia*, din schema tipologică a lui S. Monachov [162, p. 264-266].

Tot ambalajelor de Rhodos, recent, au fost atribuite partea superioară a unui gât de amforă [63, p. 95, fig. 35/5] de tipul celor cu profilul buzei de formă diedru și diametrul la gură 10 – 17 cm, precum și două piciorușe de amforă cu adâncitură concavă în talpă – unul, de formă protomanșon sau manșon, cu muchia bine conturată, și celălalt – foarte scurt, lățit, de formă

tronconică [80, fig. 113/7-8]. Tehnologic, amforele de acest fel sunt confecționate din pastă cu impurități de mică, culoarea după ardere fiind cafenie deschisă [80, p. 58]. Această particularitate tehnologică a importurilor de Rhodos este specifică celor produse pe teritoriul Pereii – partea continentală a Rhodosului [179, p. 117].

Din punct de vedere morfologic, dacă luăm în considerație particularitățile de modelare a piciorușului, la Butuceni presupunem prezența încă a unei variante de amfore cu gâtul înalt (tip I) – cele mai timpurii serii ale *variantei koroni* (I-B, Monachov), cu profilul buzei de formă diedru sau triunghi și piciorușul de formă protomanșon (a. 5, tab. 3h/4). Tot în baza formei piciorușului (a. 5, tab. 3h/5) presupunem și prezența amforelor cu gâtul scurt, fiind vorba de cele mai timpurii ambalaje de *tip II* sau *benaki*, după S.Monachov, cu aceeași formă a profilului buzei și piciorușul scurt, de formă tronconică aplatizată [162, p. 266-268].

Import din Akanth este considerată piesa descoperită în situl fortificat Glingeni „La Șanț”, fiind vorba de un fragment de toartă de formă oval-alungită în secțiune, cu ștampilă în formă de cerc divizat în patru sectoare, având imprimate literele grecești „O” și „E” în sectoarele din dreapta (privite dinspre gât), și, posibil, litera „M”, în stânga sus, și, ceva ilizibil, jos [126, p. 41, табл. XCI/1].

Ambalaje de tip Murighiol, centrul de producție al cărora încă nu este cunoscut, sunt identificate printre materialele de la Potârca și Horodiște Călărași [63, p. 98)]. Sunt fragmente ale unor amfore cu capacitatea de 5-6 litri, cu corpul alungit, bitronconic sau fusiform, gâtul înalt, cilindric, și buza în formă de valț, cu prag la bază. Piciorul destul de înalt și lărgit spre bază are adâncitură concavă în talpă. S. Monachov le consideră ambalaje din cercul celor de Thasos [179, p. 79-80].

Importuri din Amastris sunt considerate două fragmente de amfore de la Butuceni, cu două rânduri de brâie sub buză [62, p. 180, tab. 1].

Anexa 5. Material ilustrativ.

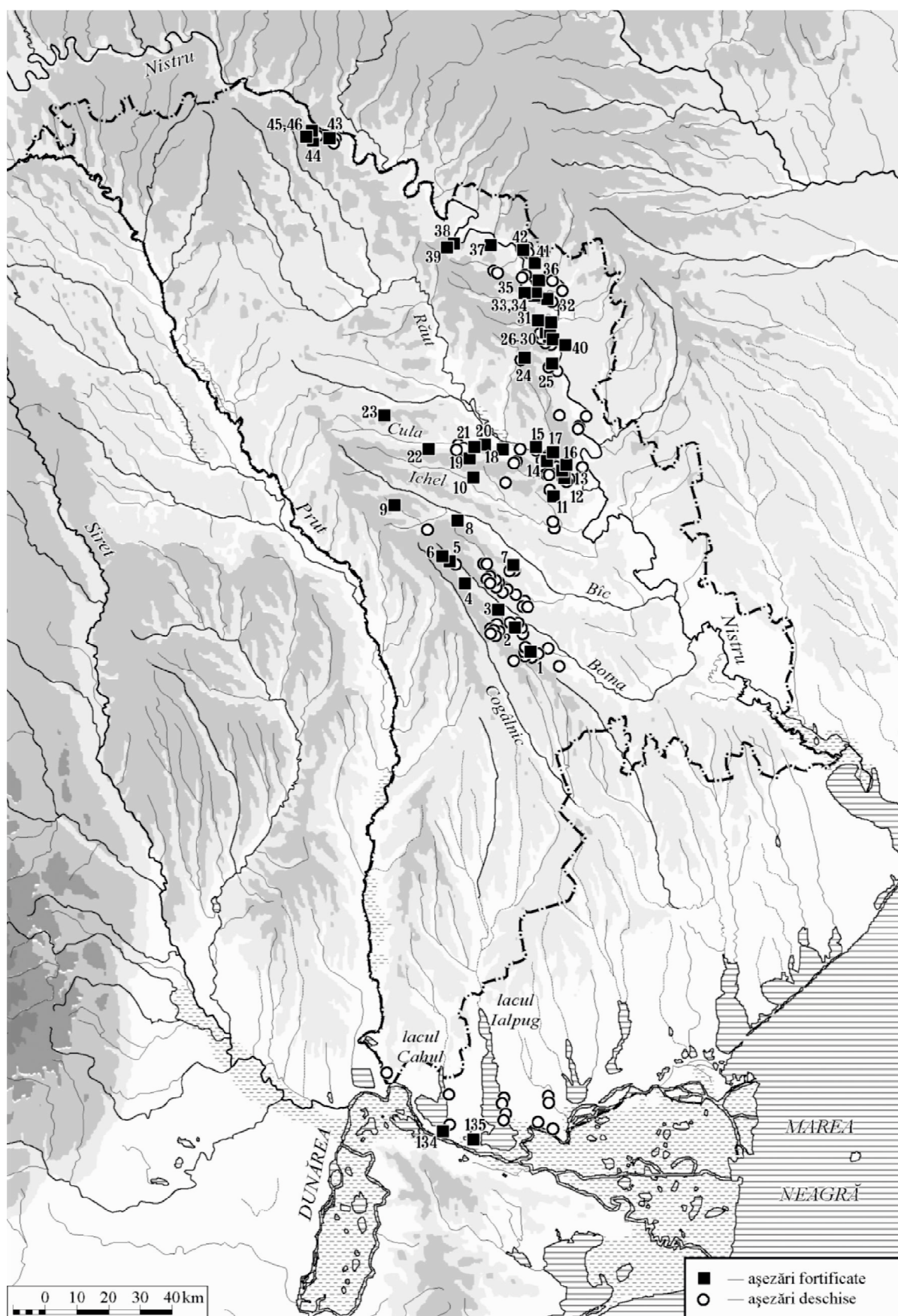

Fig. 1. Zonele locuite de geți în limitele spațiului pruto-nistrean.

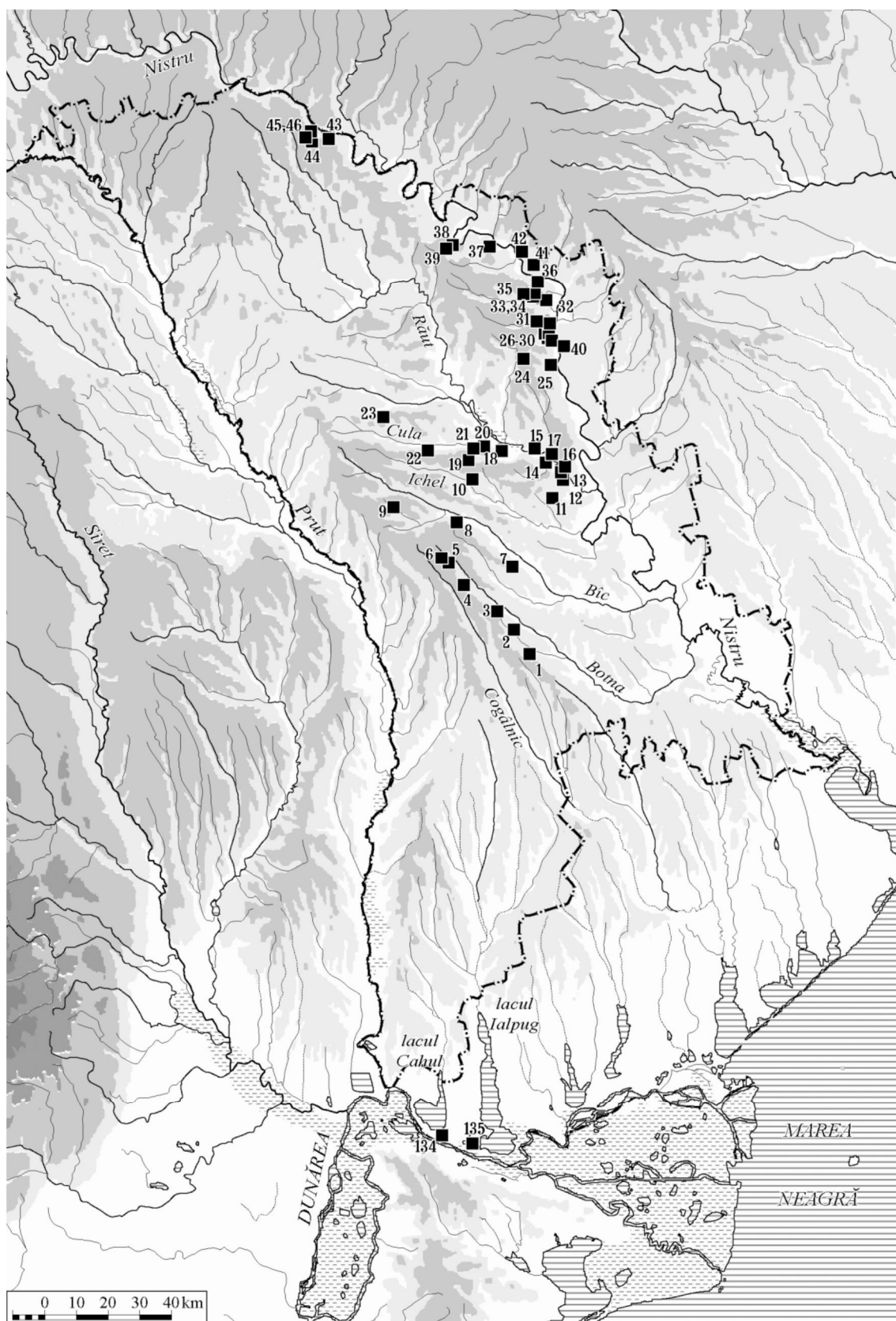

Fig. 2. Amplasarea așezărilor fortificate în silvostepă.

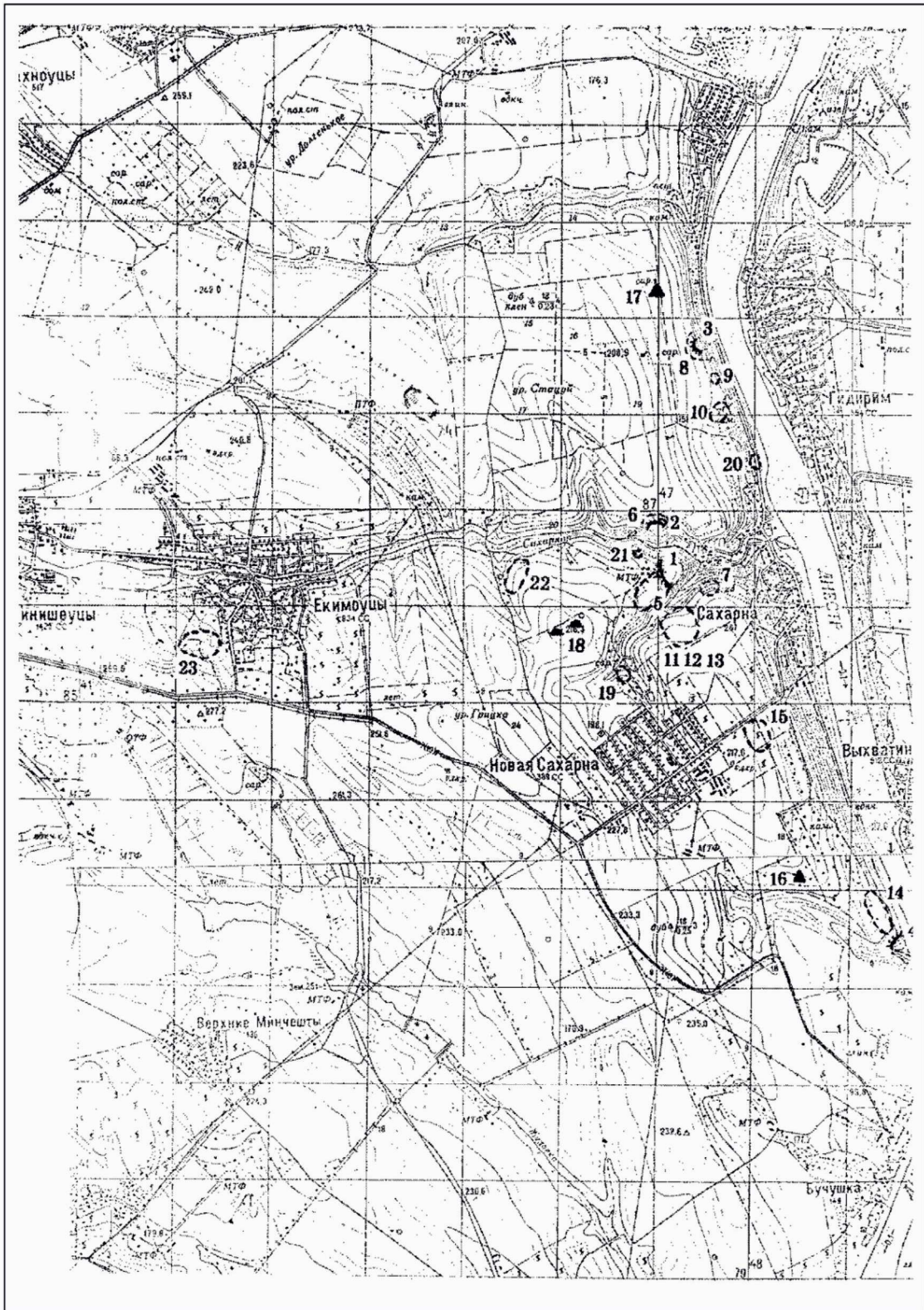

Fig. 3. Microzona Saharna – formele de relief ocupate de aşezările getice (1-4, 7-9, 14-15).

Fig. 4. Microzona Saharna – aşezările getice și sursele de apă (după: Левинский 2010).

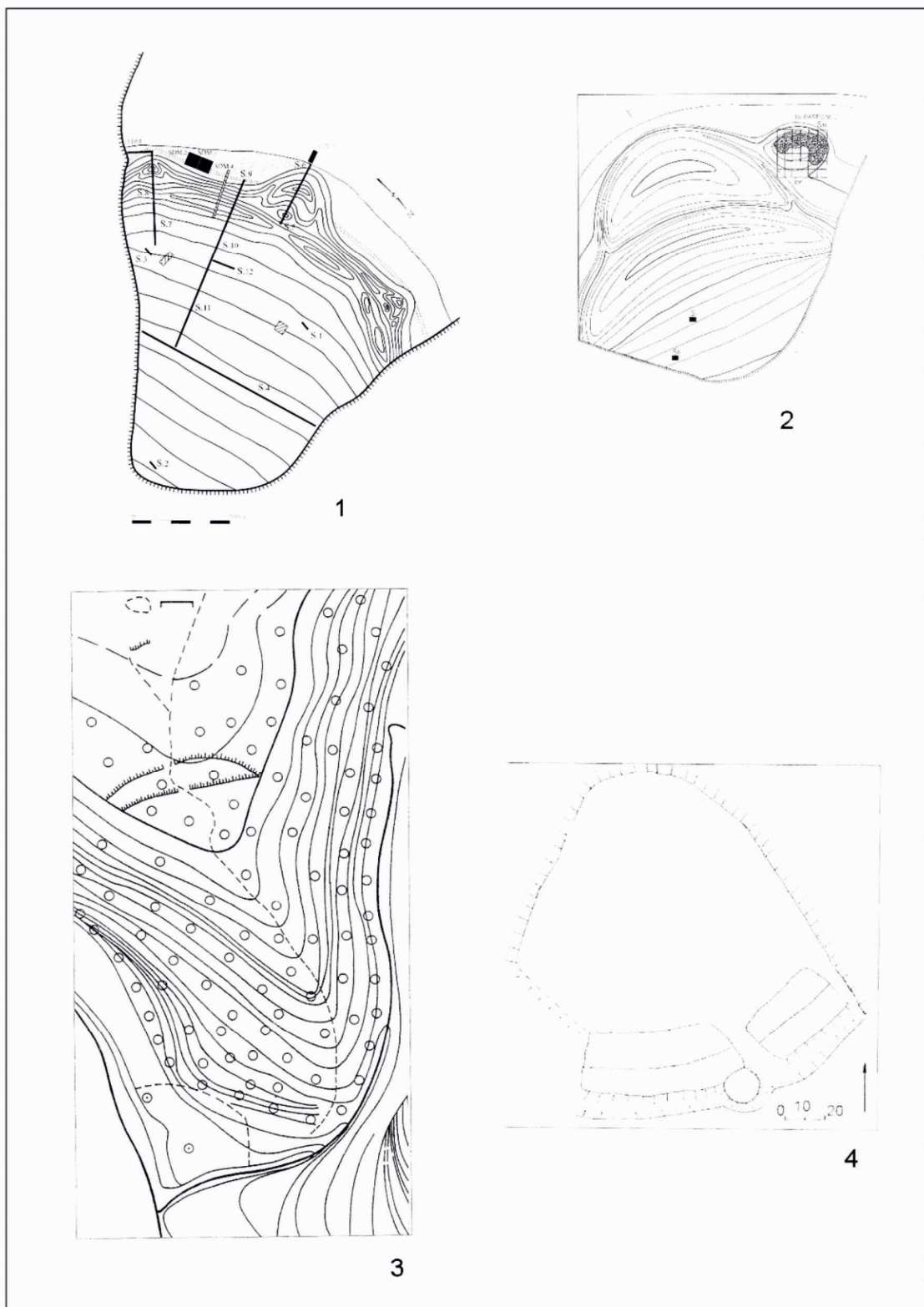
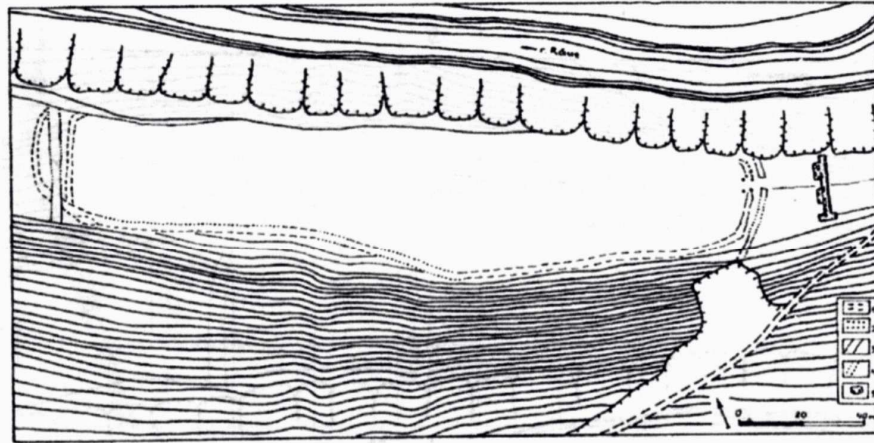
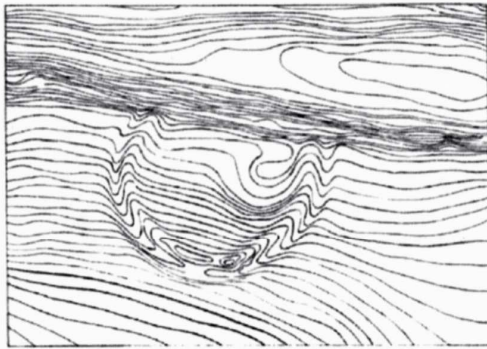

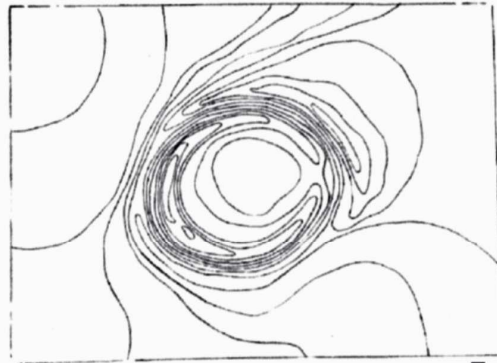
Fig. 5. Tipuri de așezări fortificate: 1 – Saharna Mare; 2 – Saharna Mică; 3 – Potârca;
 4 – Horodca Mică; 5 – Butuceni; 6 – Curățuri; 7 – Mateuți; 8 – Hîrtopul Mare;
 9 – Pojăreni (1, 2 – după Niculiță ș.a. 2008; 3 – după Niculuță ș.a. 1999;
 4 – după Munteanu, Iarmulschi 2007; 5 – după Niculiță ș.a. 2002; 6 – după Златковская,
 Полевой 1969; 7 – după Златковская 1966; 8 – după Cebotarenco 1997; 9 – după
 Arnăut 2003).

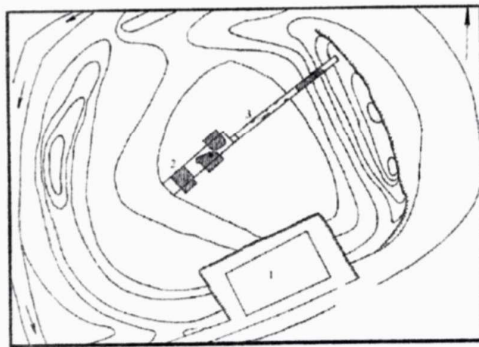
5

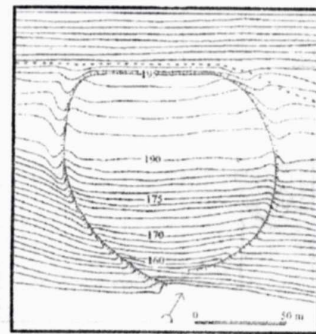
6

7

8

9

Fig. 5 (continuare).

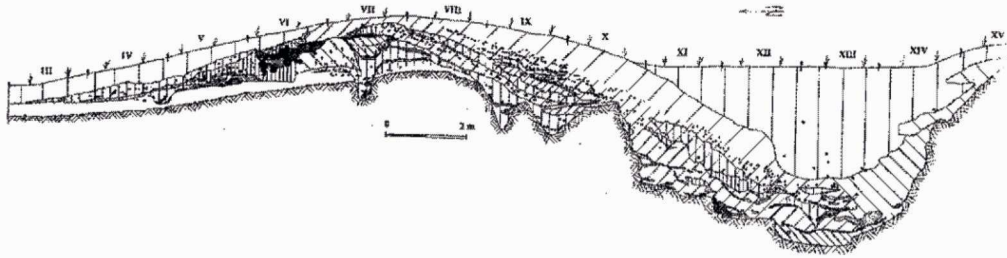

Fig. 6. Așezarea Saharna „La Revechin” – secțiune a sistemului defensiv (după Levinschi ș.a. 2002).

Fig. 7. Reconstituirea zidului de incintă în baza secțiunii sistemului defensiv (după Левинский 2010).

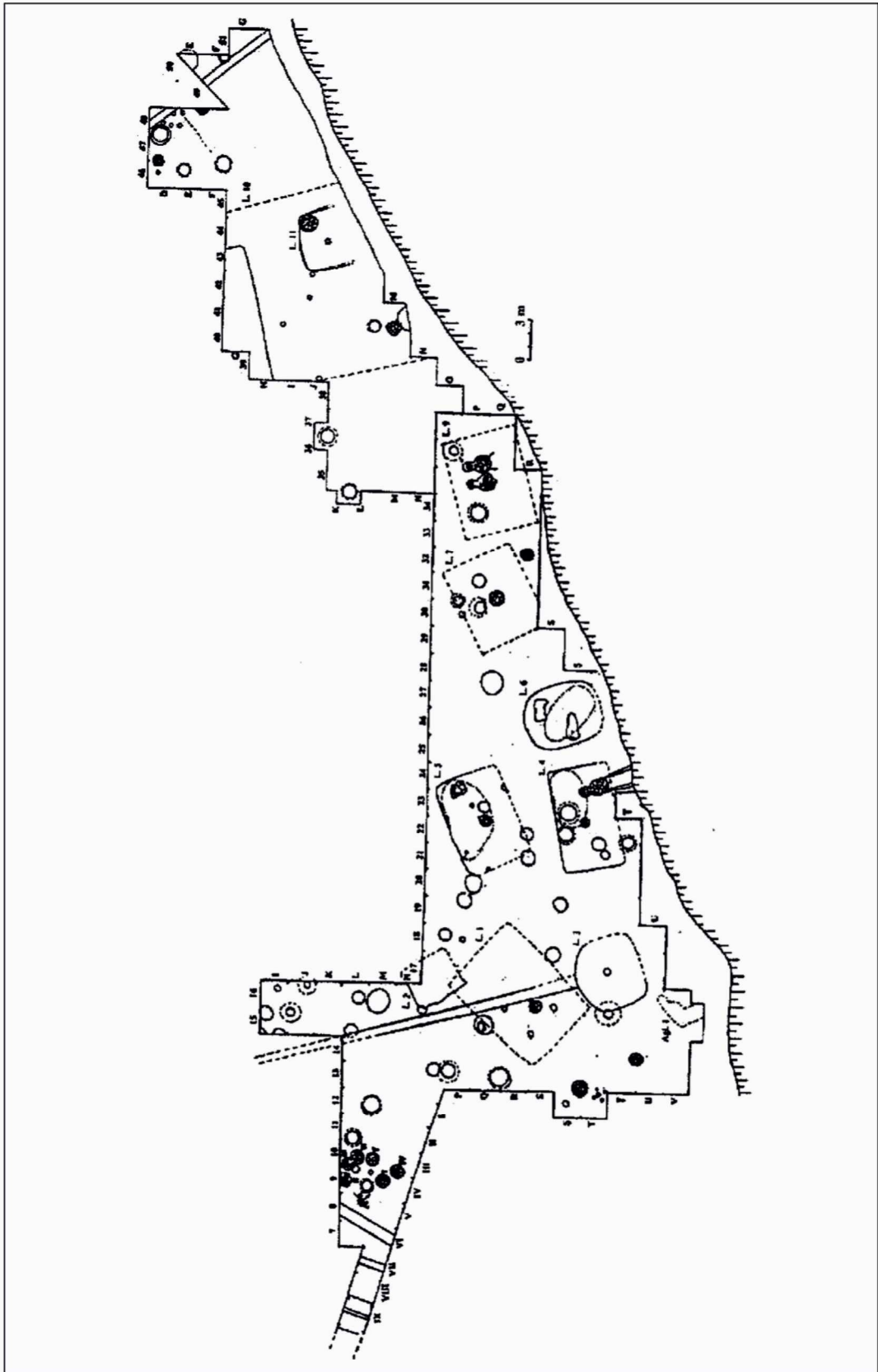

Fig. 8. Așezarea Saharna „La Revechin” – planul suprafeței cercetate (după Levinschi 2004).

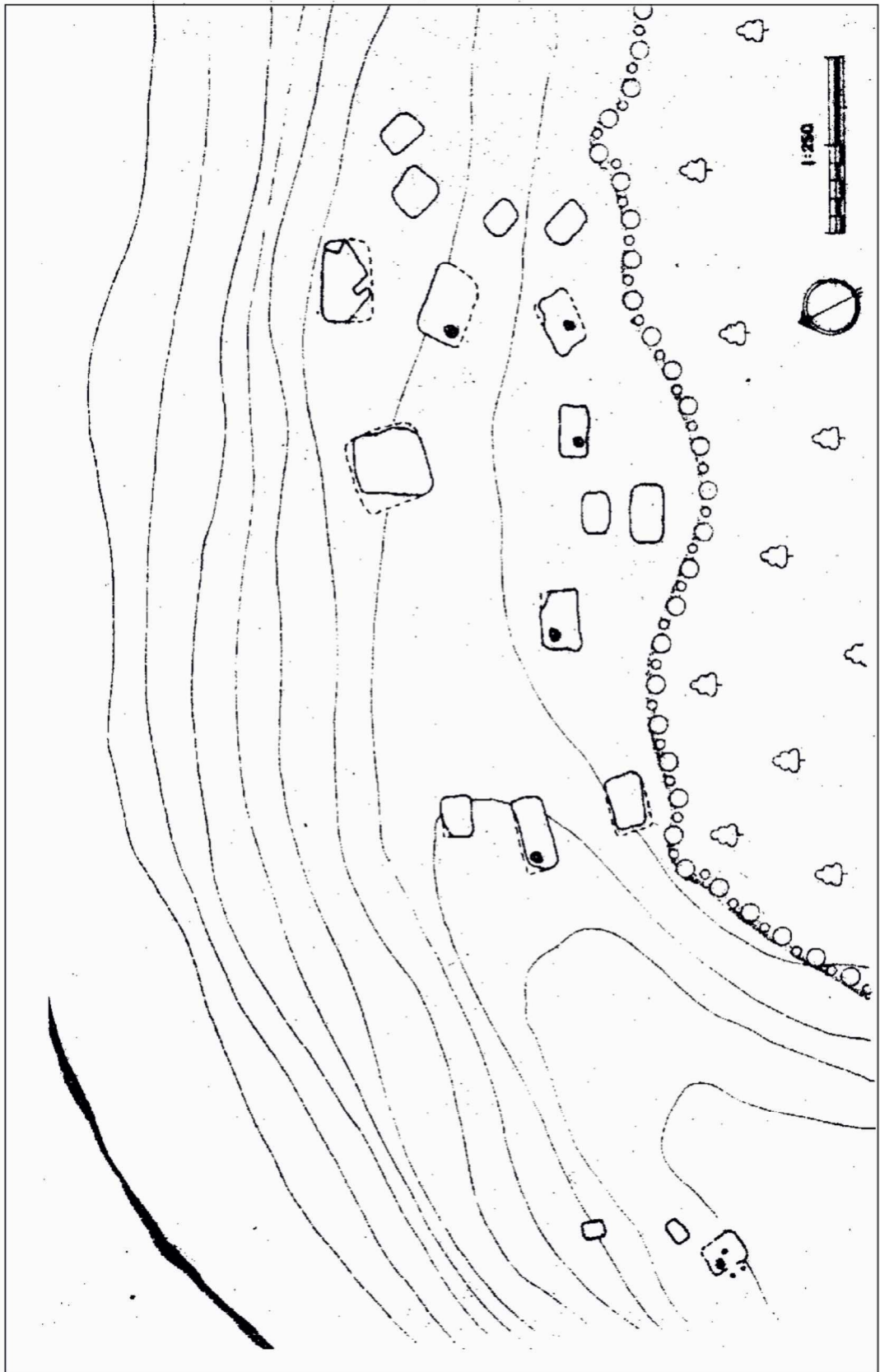

Fig. 9. Așezarea Hansa „Limbari” – planul suprafeței cercetate (după Nicuțiu 1987).

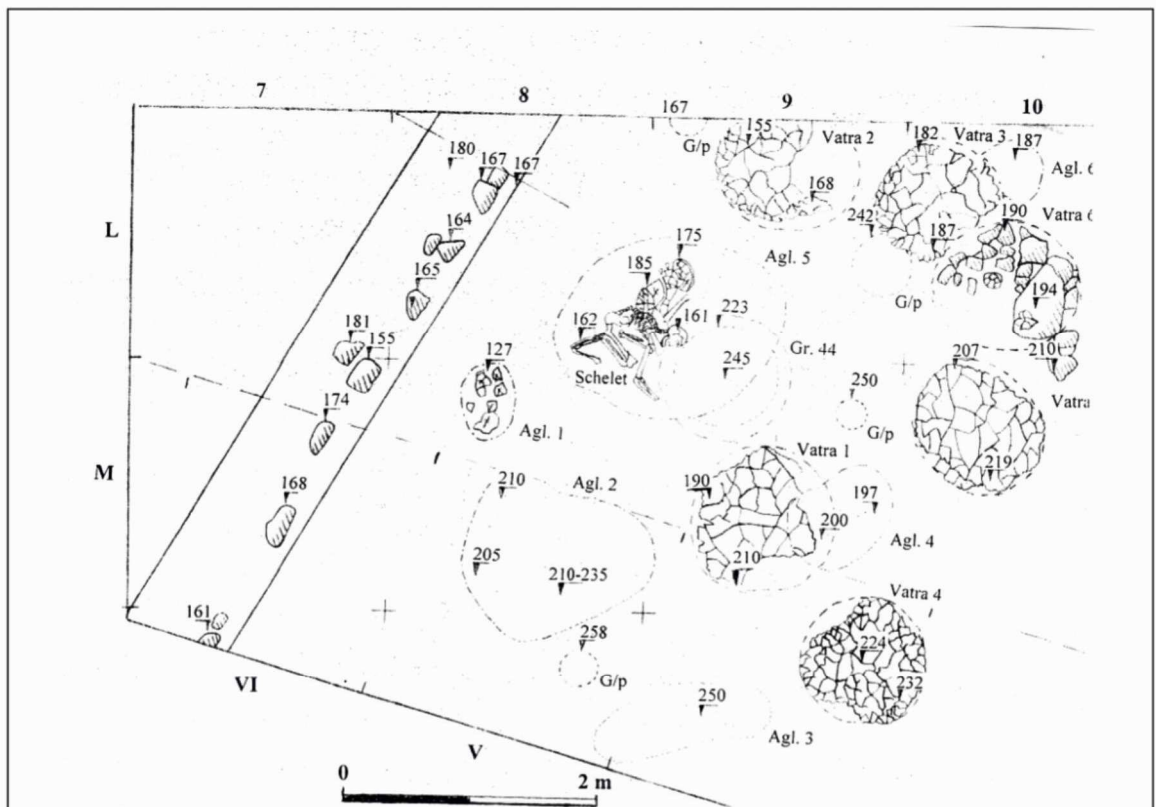

Fig. 10. Așezarea Saharna „La Revechin” – amplasarea și structura locuințelor alipite peretelui intern al zidului de incintă (după Levinschi, Covalenco 2002).

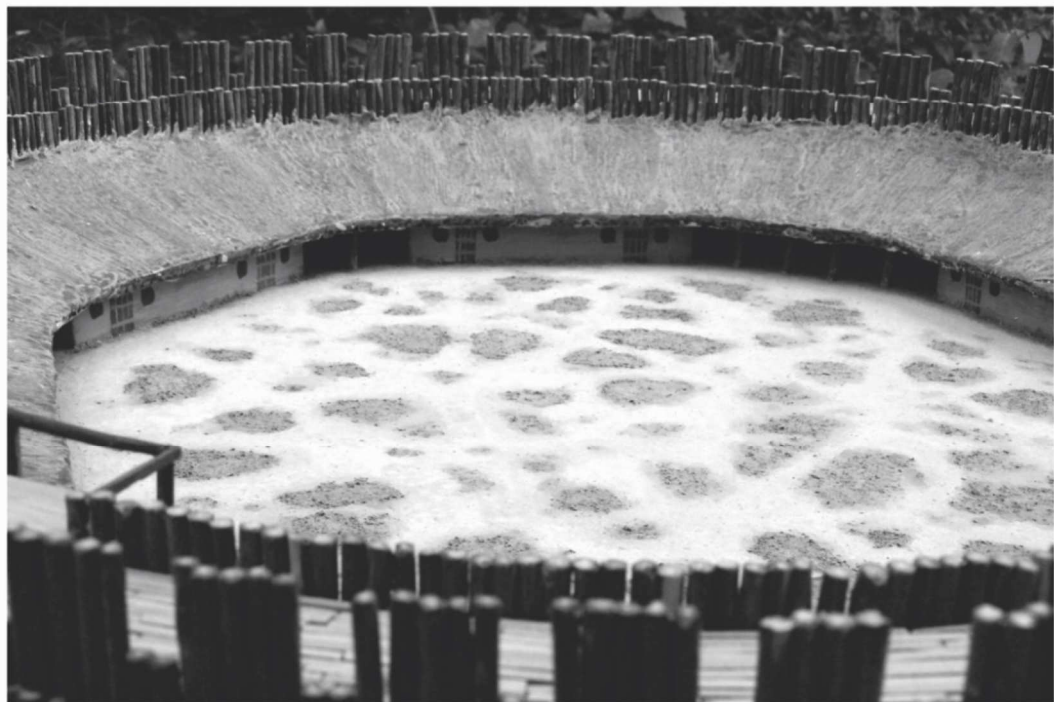

Fig. 11. Reconstituirea amplasării locuințelor alipite peretelui intern al zidului de incintă.

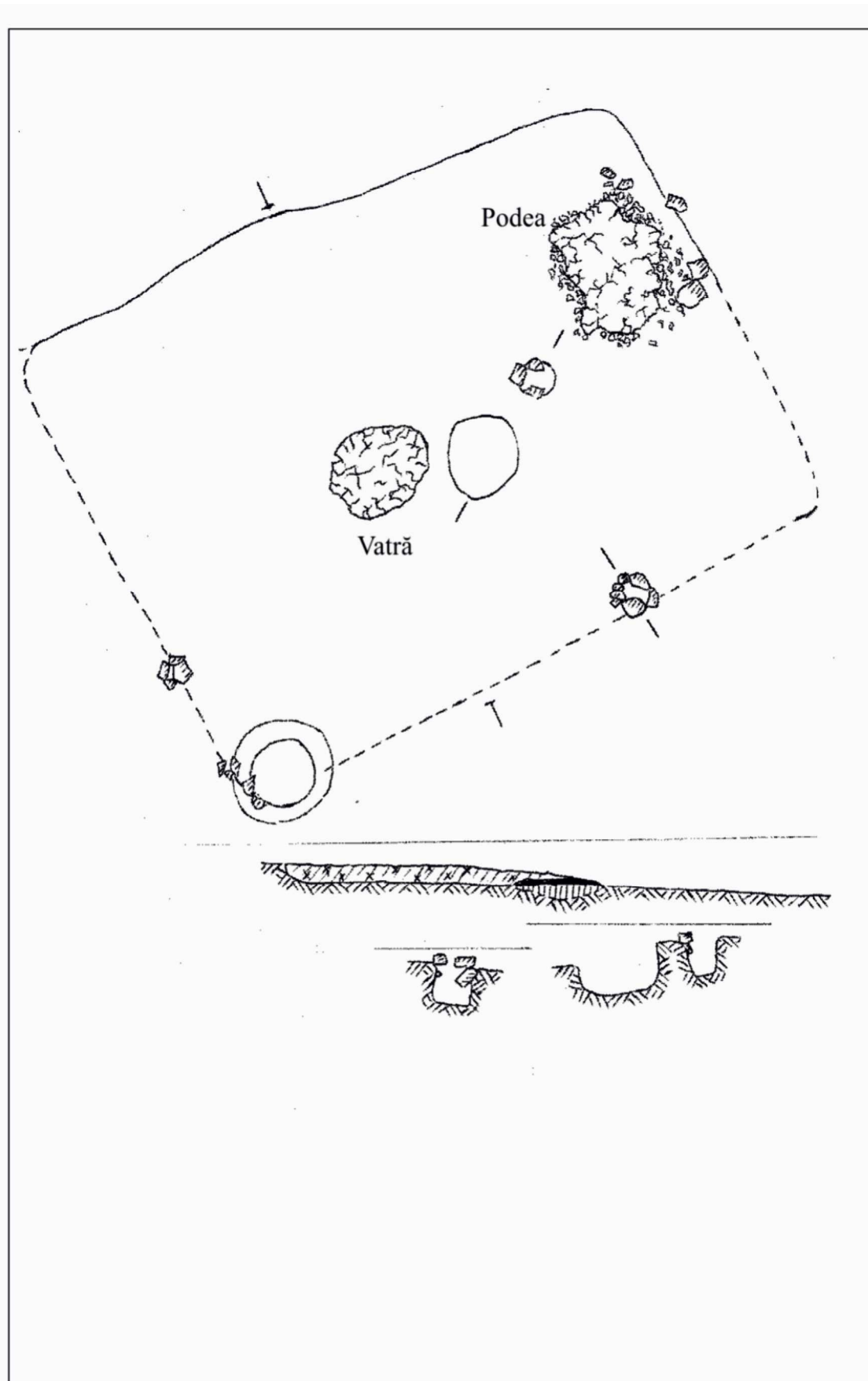

Fig. 12. Structura locuințelor autonome (Saharna „La Revechin”, complexul nr. 5/2000; după Levinschi, Covalenco 2001).

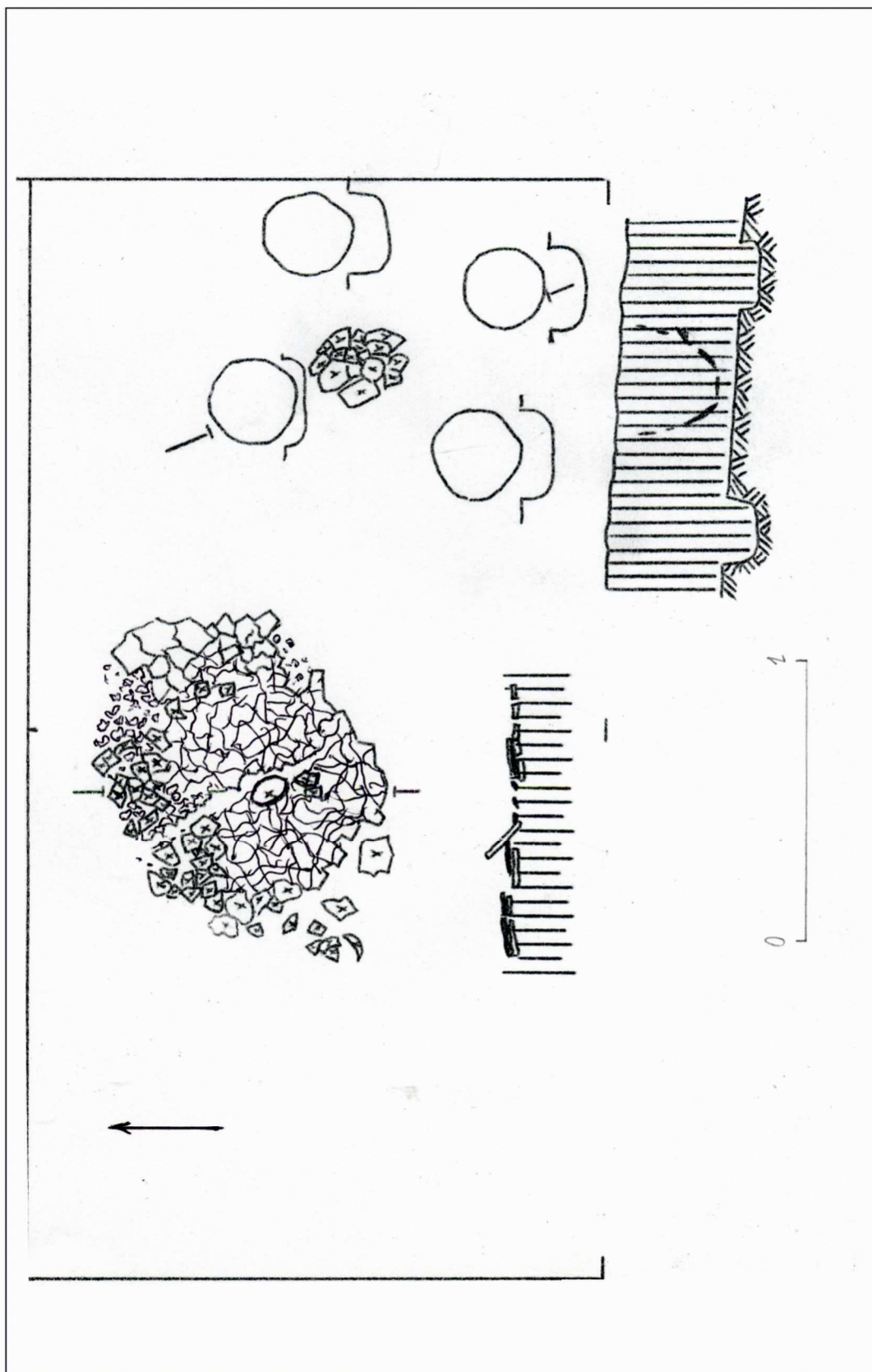

Fig. 13. Complex-bucătărie de vară (Saharna „La Revechin”, vatra nr. 1/1998; după Levinschi ș.a. 1999).

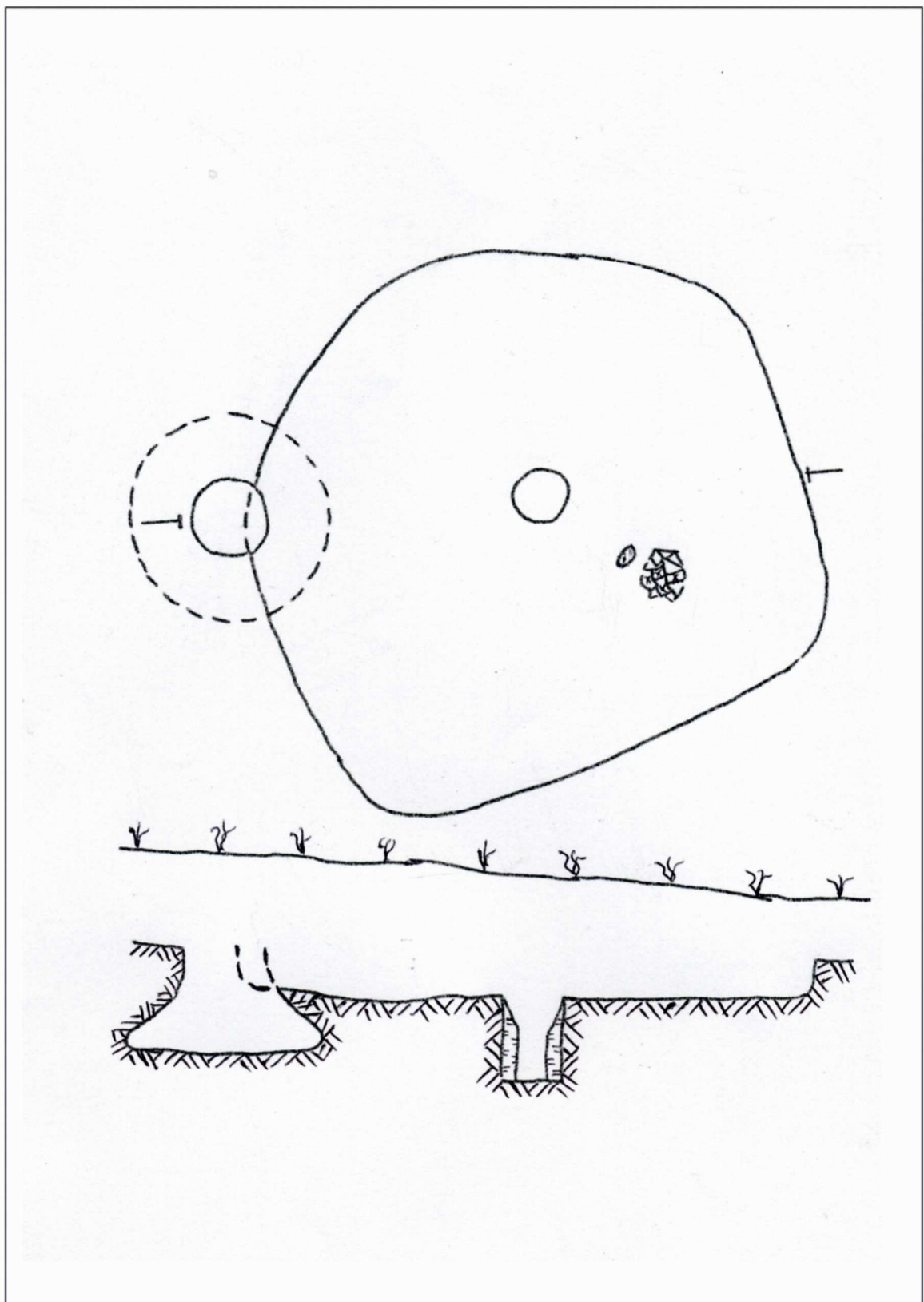

Fig. 14. Complex menajer adâncit (Saharna „La Revechin”, nr. 3/1999; după Levinschi 2000).

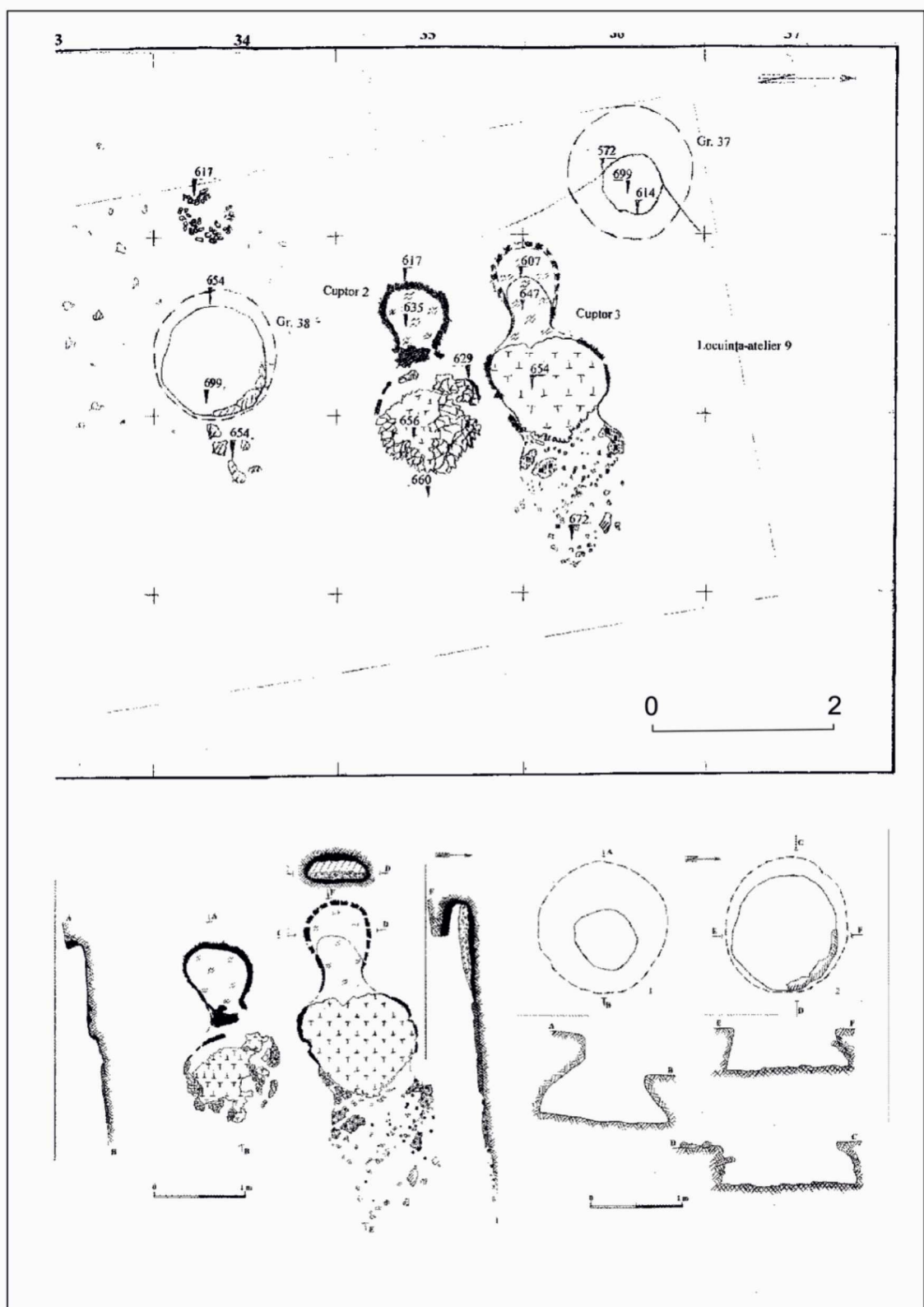

Fig. 15. Complex-atelier metalurgic (Saharna „La Revechin”, nr. 9/2001; după Levinschi, Covalenco 2002).

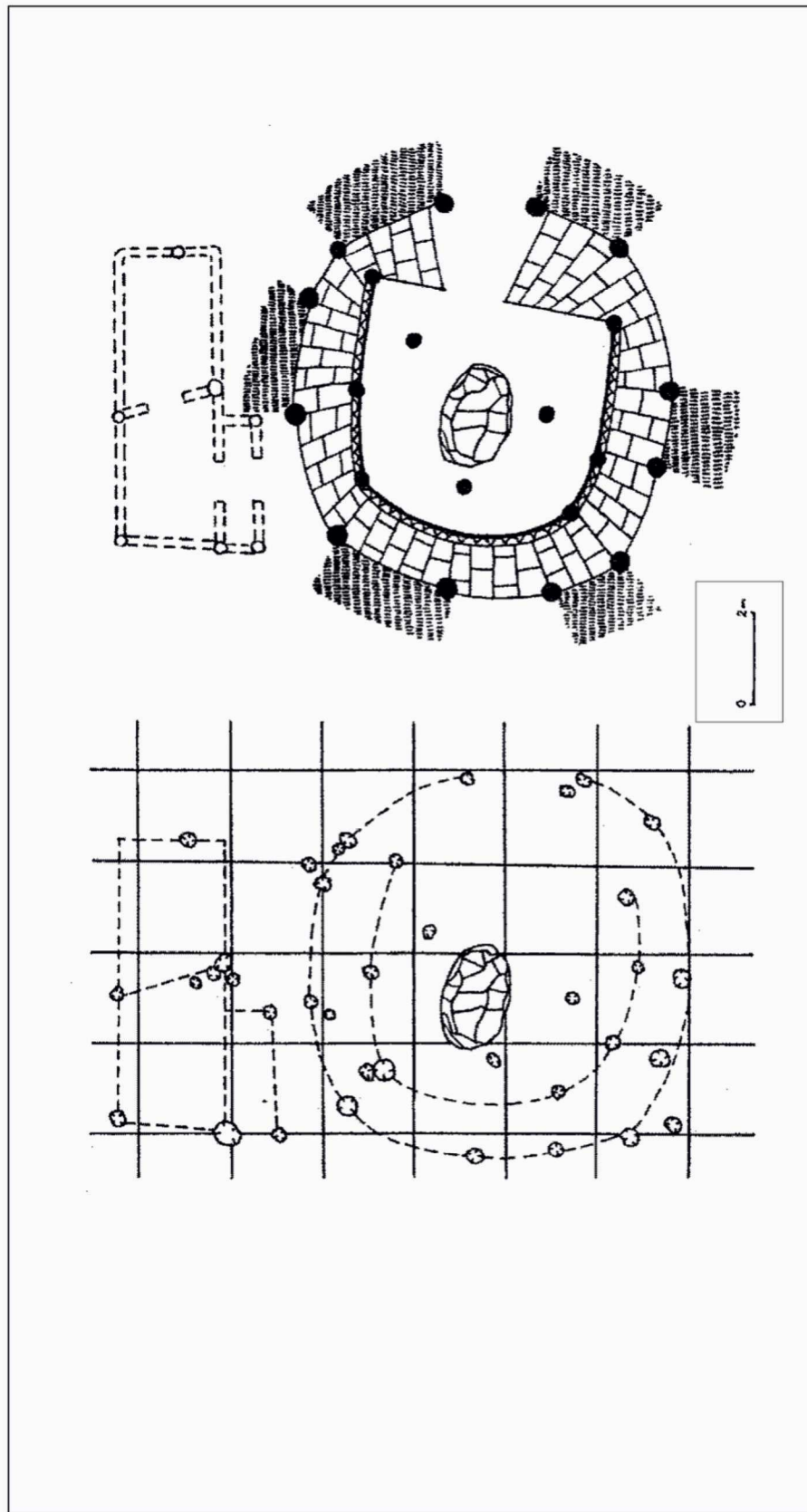

Fig. 16. Complex de cult, aşezarea Butuceni (după Niculiț 1987).

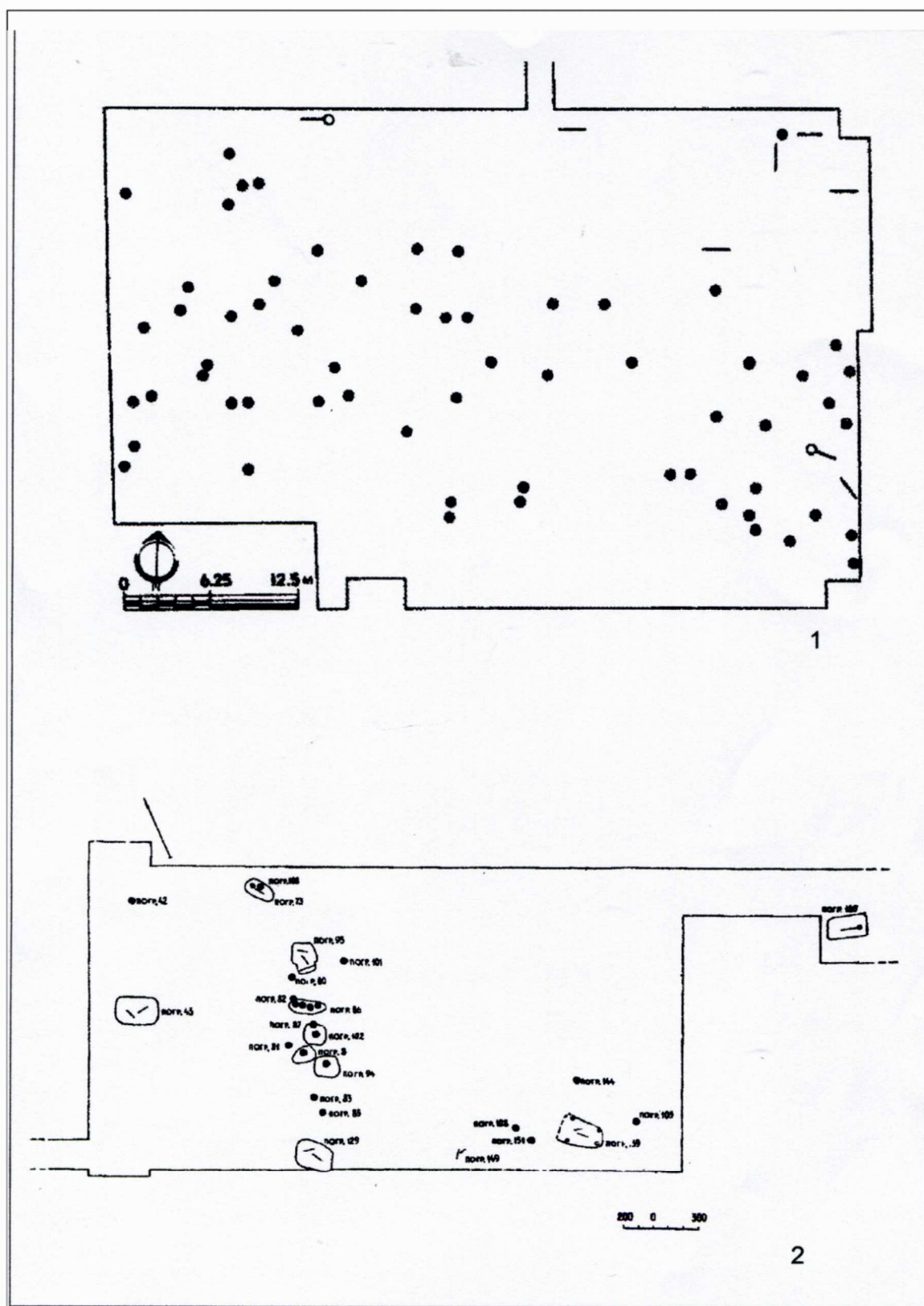

Fig. 17. Planul necropolelor: 1 – Hansca „Lutărie”; 2 – Dănceni (1 – după Никулицэ 1987; 2 – după Лапушнеан 1979).

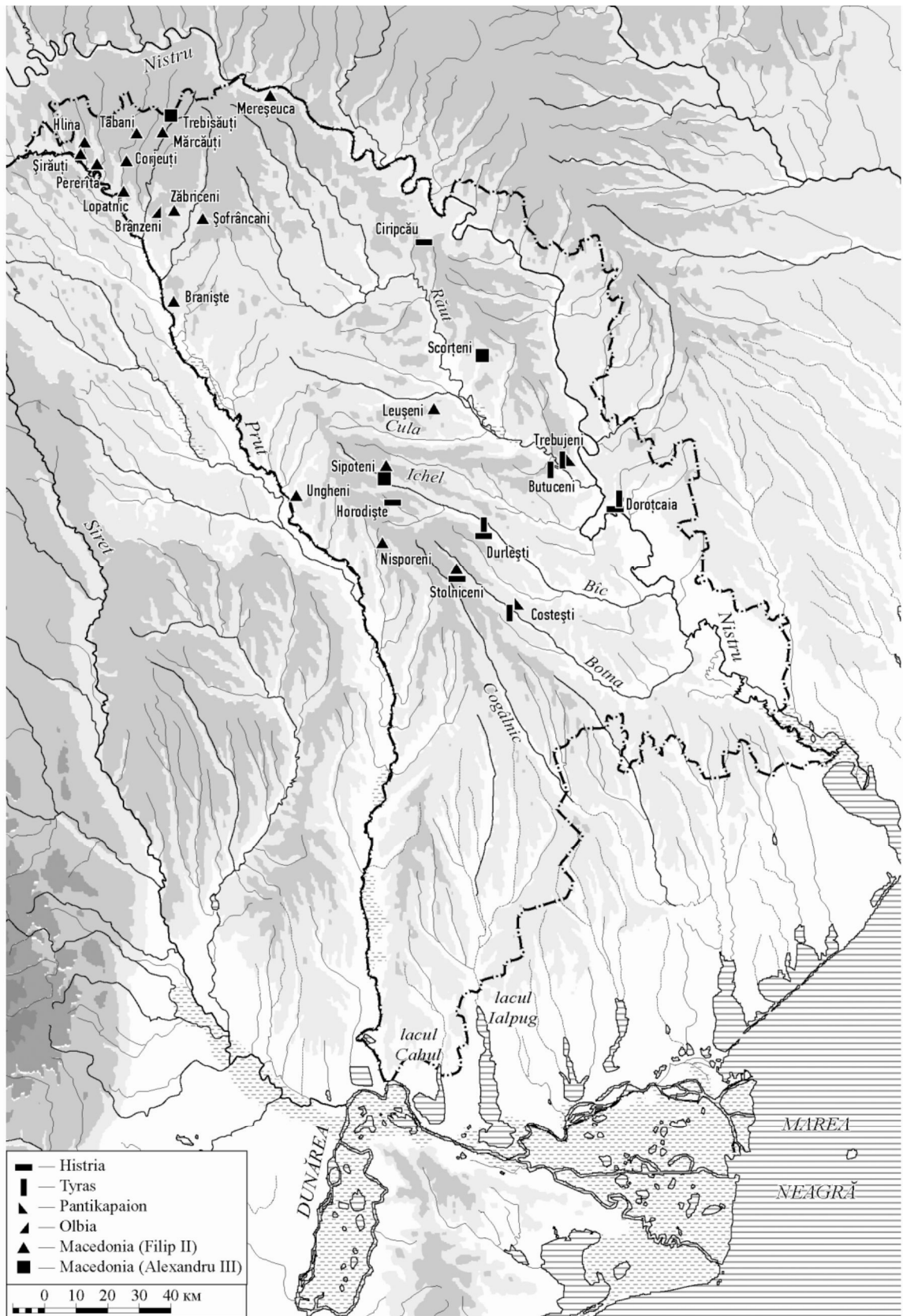
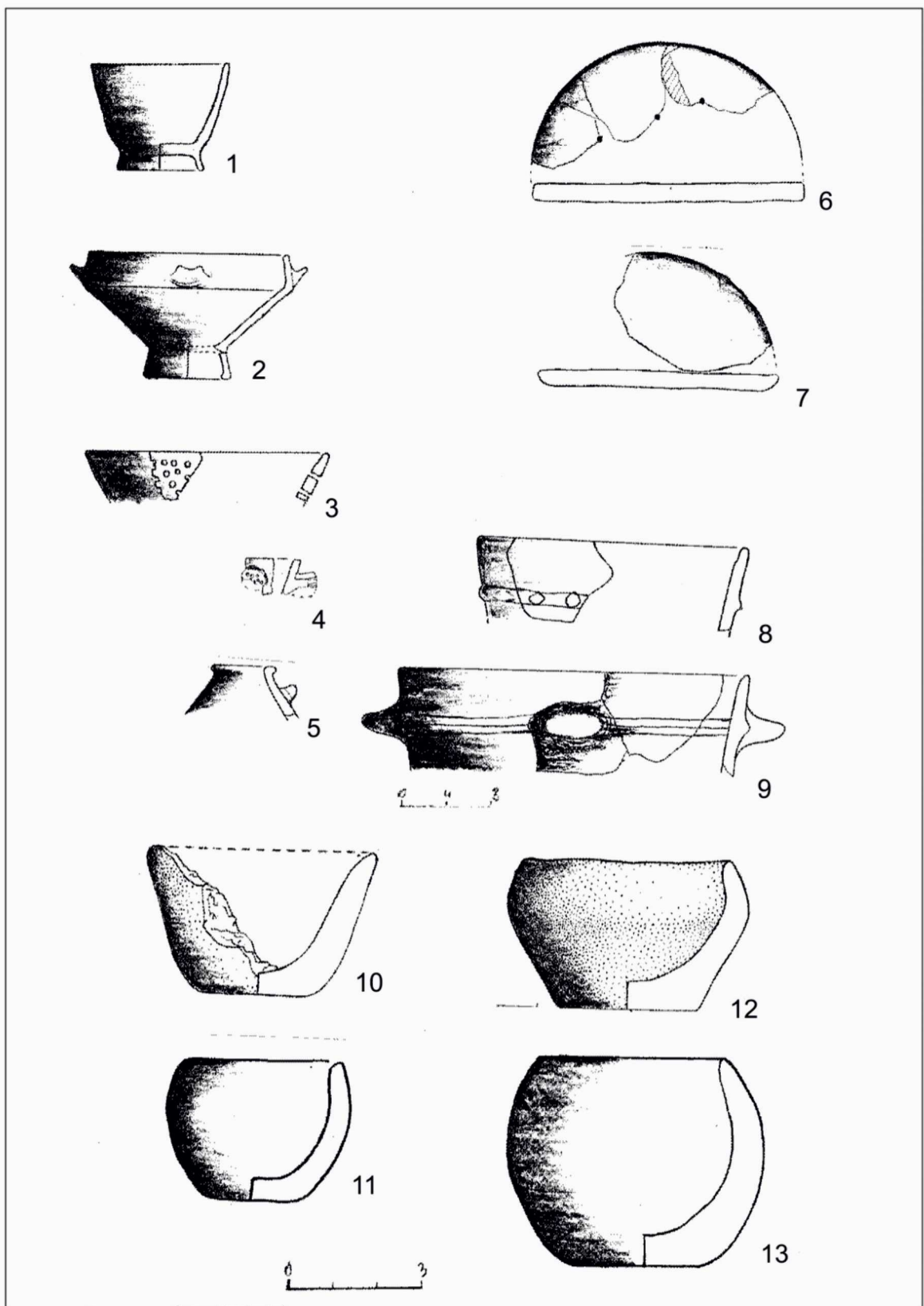

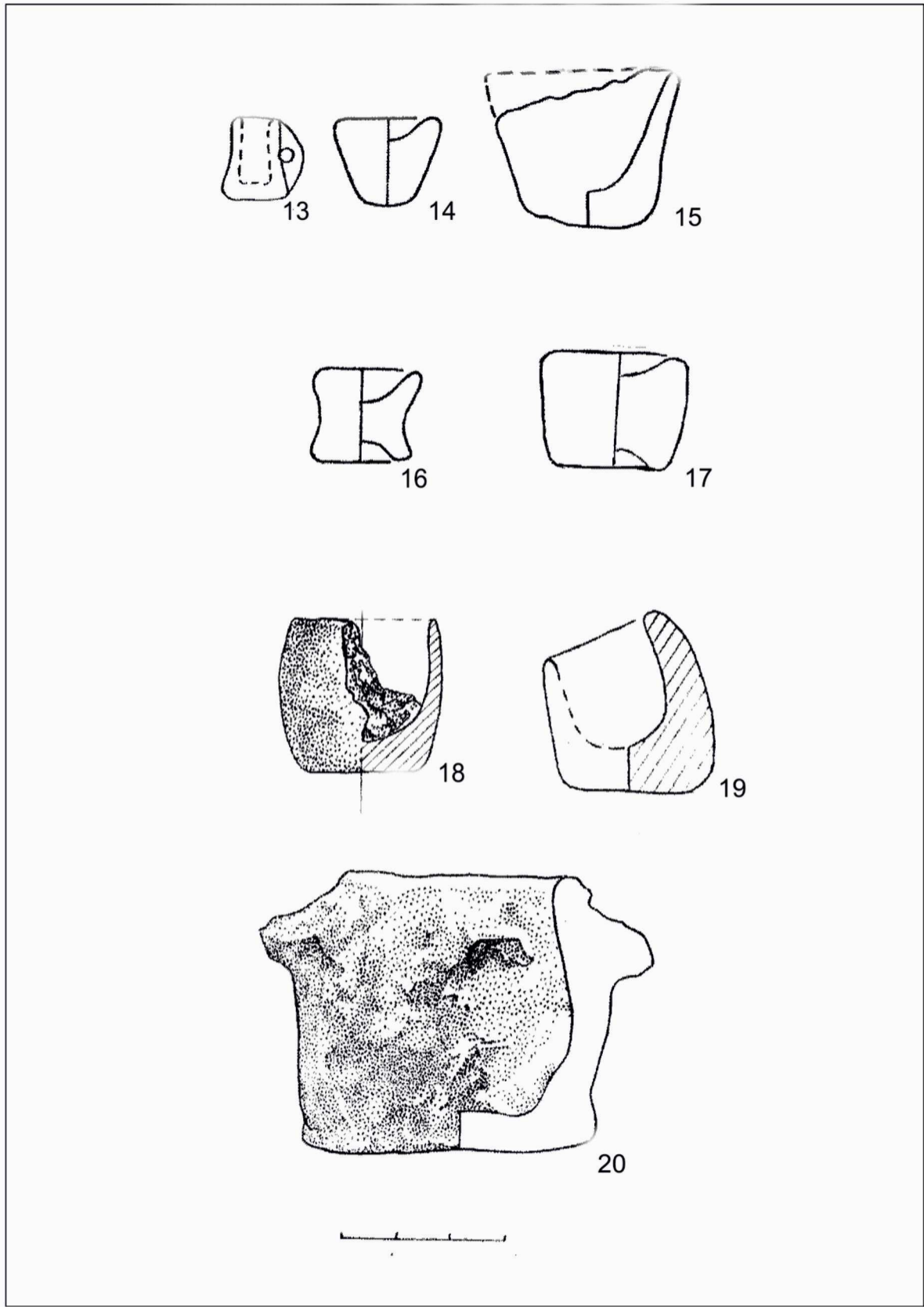
Fig. 18. Monede din sec. IV a. Chr. în silvostera spațiului pruto-nistrean (după Левинский 2005).

	I-A	I-B	I-C	I-D	I-E	II-A	III-A	III-B	III-C	IV-A	IV-B	IV-C	V-A	V-B	VI
Nr.1-1998															
Nr.3-1999															
Nr.6-2000															
Nr.9-2001															
Nr.5-2000															
Nr.4-1999															
Nr.1-2001															

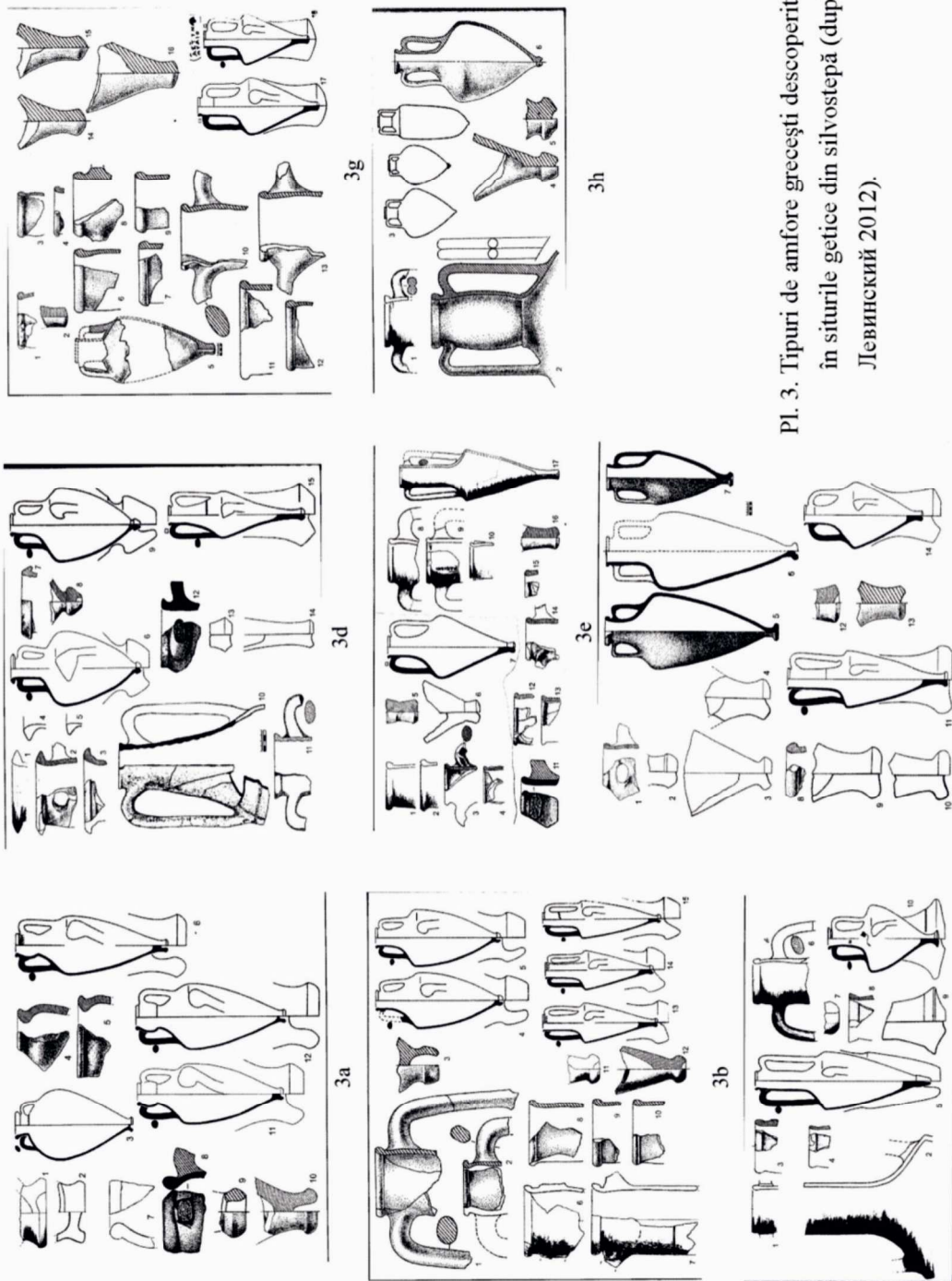
Pl. 1. Tipologia ceramicii getice lucrate cu mâna din complexele așezării Saharna „La Revechin”.

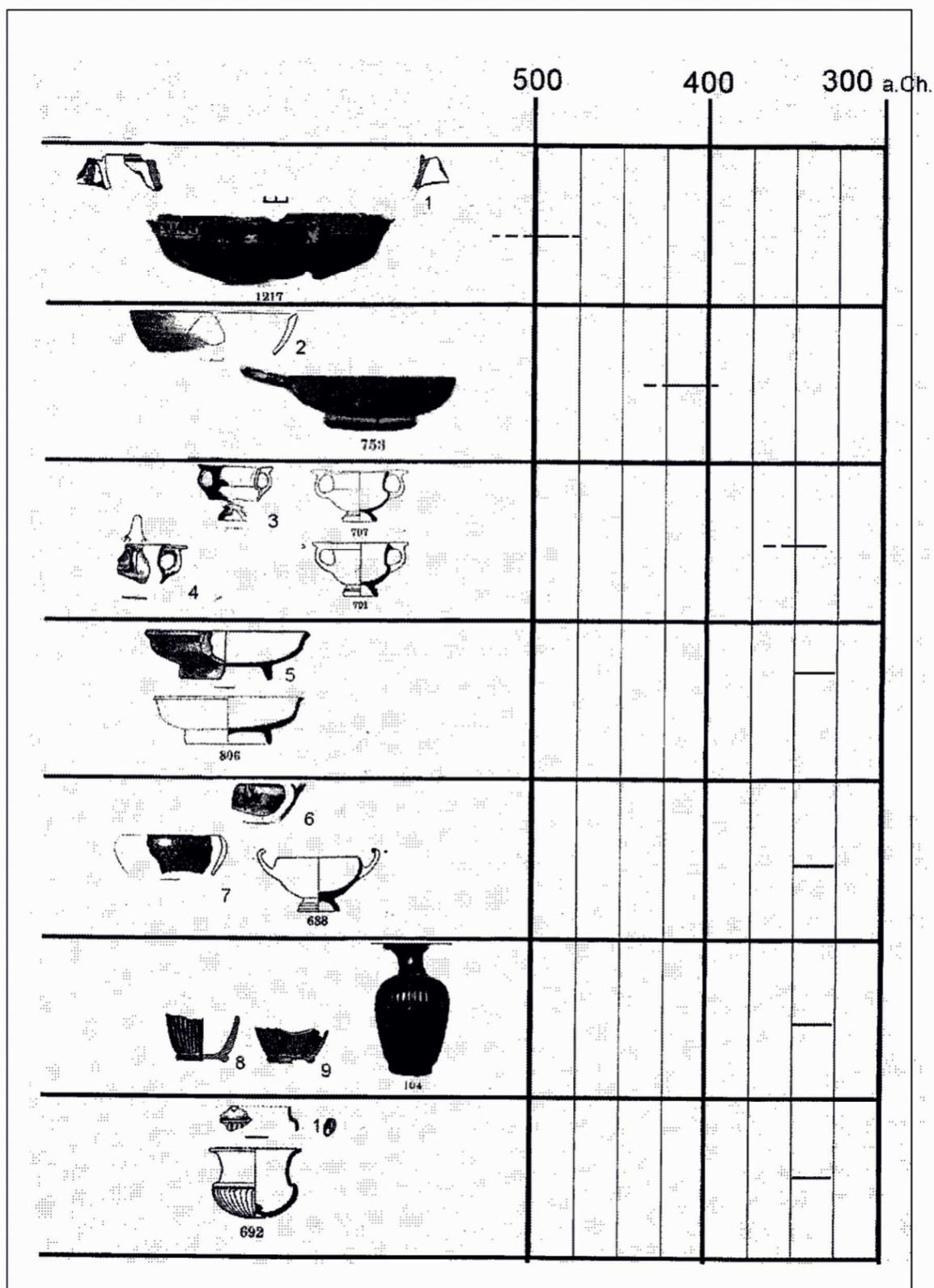
Pl. 2. Ceramică getică din aşezarea Saharna „La Revechin”: 1-5, 8-9 – forme individuale; 6-7 –capace-tipsii; 10-20 – vase miniaturale.

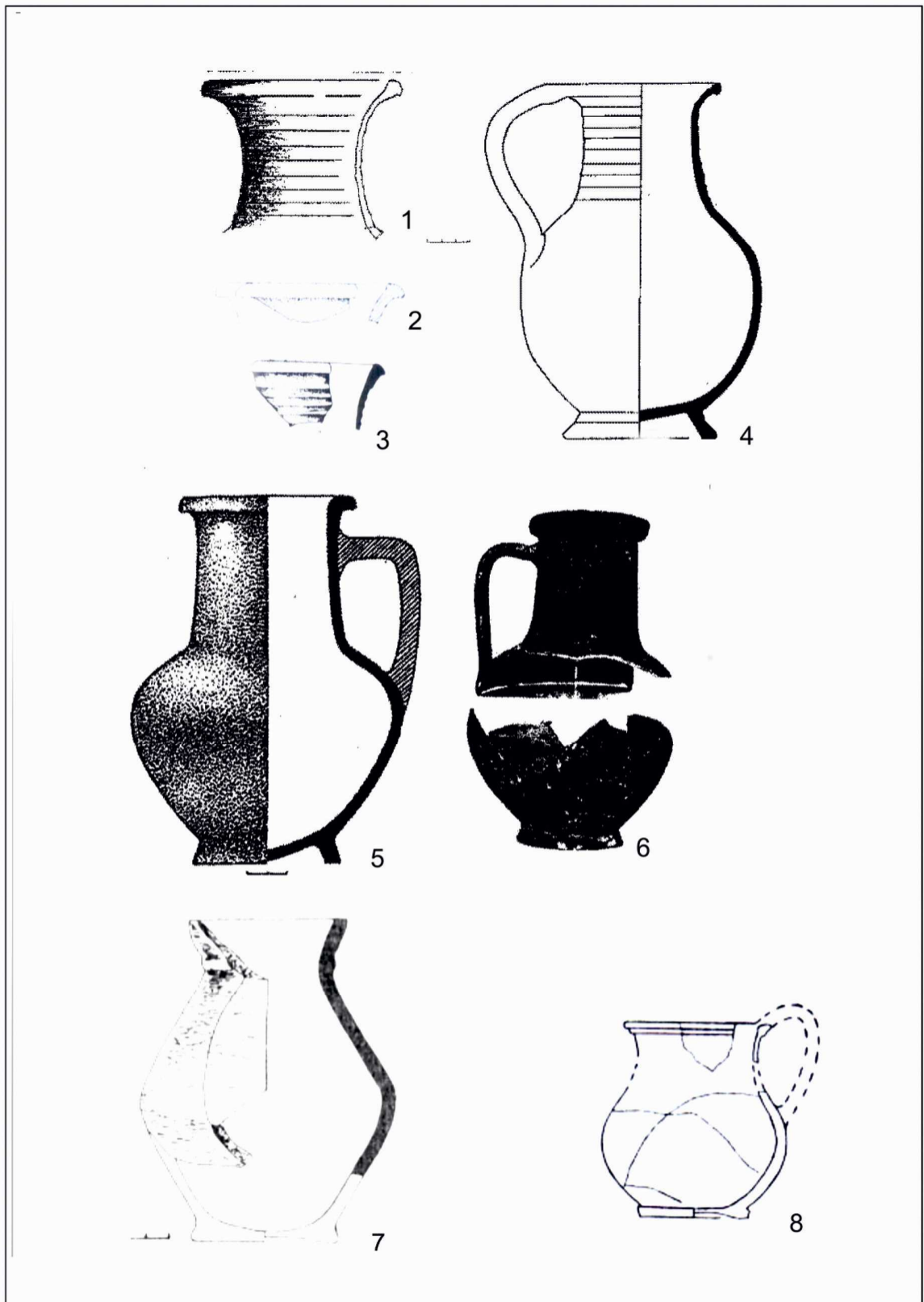
Pl. 2. (continuare).

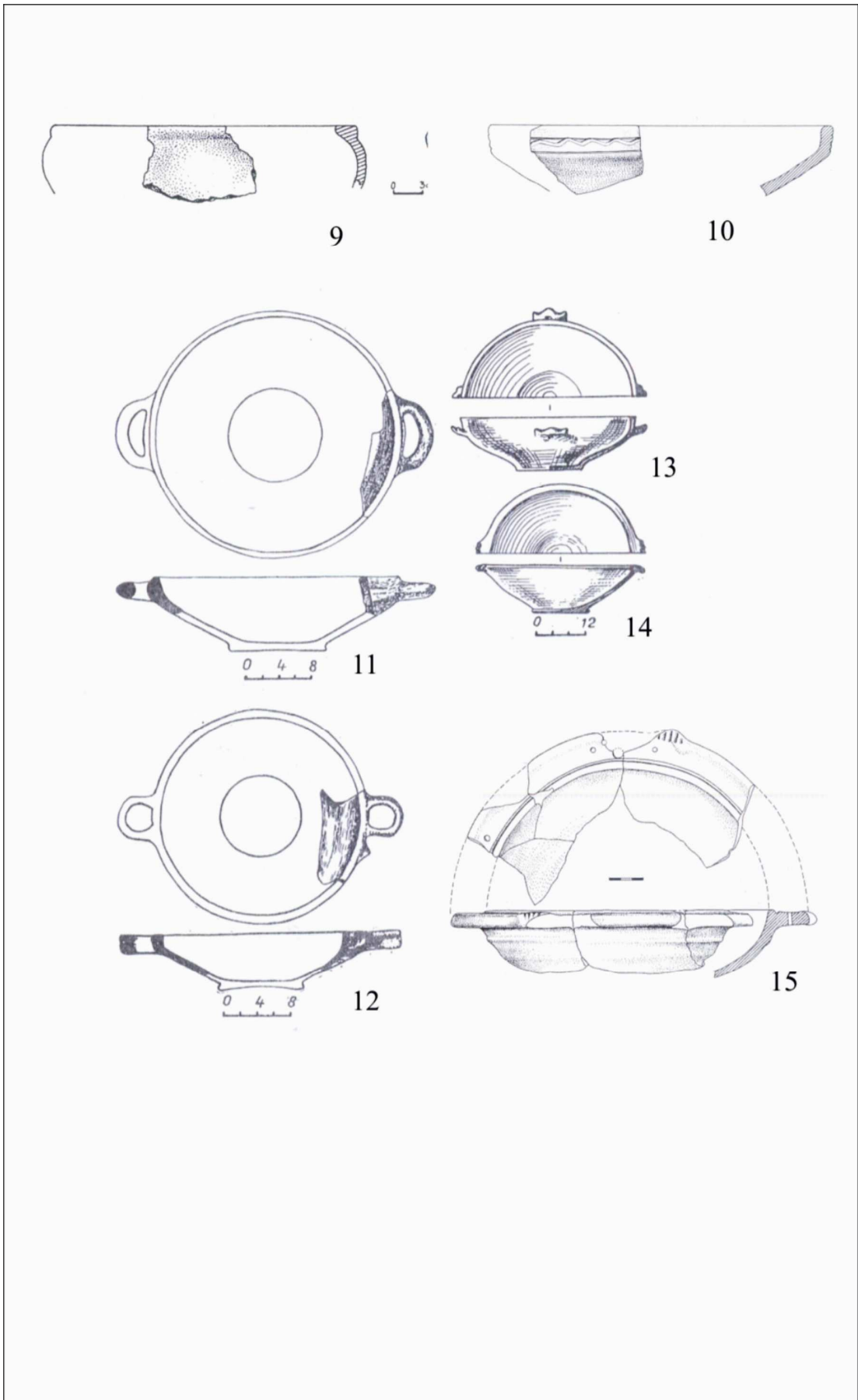
Pl. 3. Tipuri de amfore grecești descoperite în siturile getice din silvestra (după Левинский 2012).

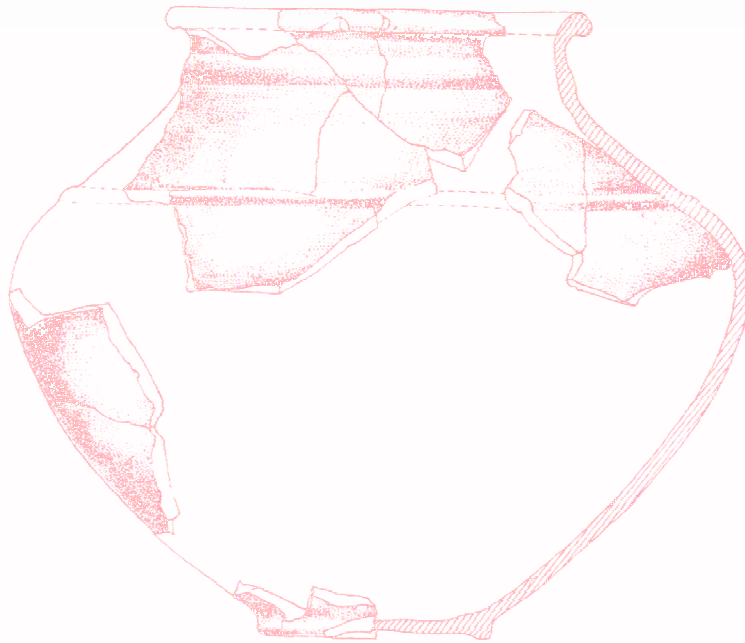
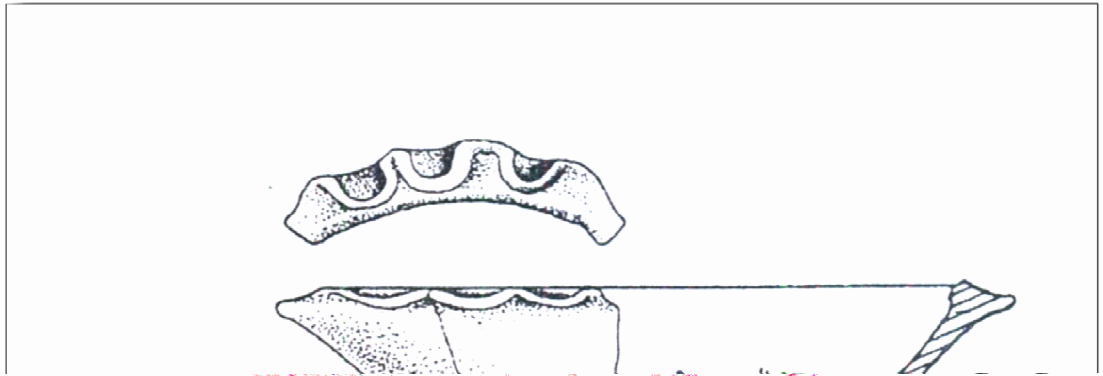
Pl. 4. Tipuri de ceramică grecească cu firnis negru în siturile getice din silvestepă (după Levinschi 2014).

Pl. 5. Tipuri de ceramică grecească cenușie lucrată la roată în siturile getice din silvostepă. 1, 8 – Saharna „La Revechin”; 2 – Glingeni „La Șanț”; 3, 7, 11, 12 – Hansca „Toloacă”; 4, 6 – Agora Ateniană; 5, 15, 17 – Saharna Mare; 9, 13, 14, 16 – Butuceni; 10 – Saharna Mică (1, 8 – materialele autorului; 2 – după Гольцева, Камуба 1995; 3, 7, 12 – după Рикман, Никулицэ 1985; 4, 6 – după Sparkes, Talkott 1970; 5 – după Kašuba ș.a. 2000; 9, 16 – după Niculiță ș.a. 2002; 10, 15, 17 – după Niculiță ș.a. 2008; 11, 13-14 – după Лапушнян ș.a. 1974).

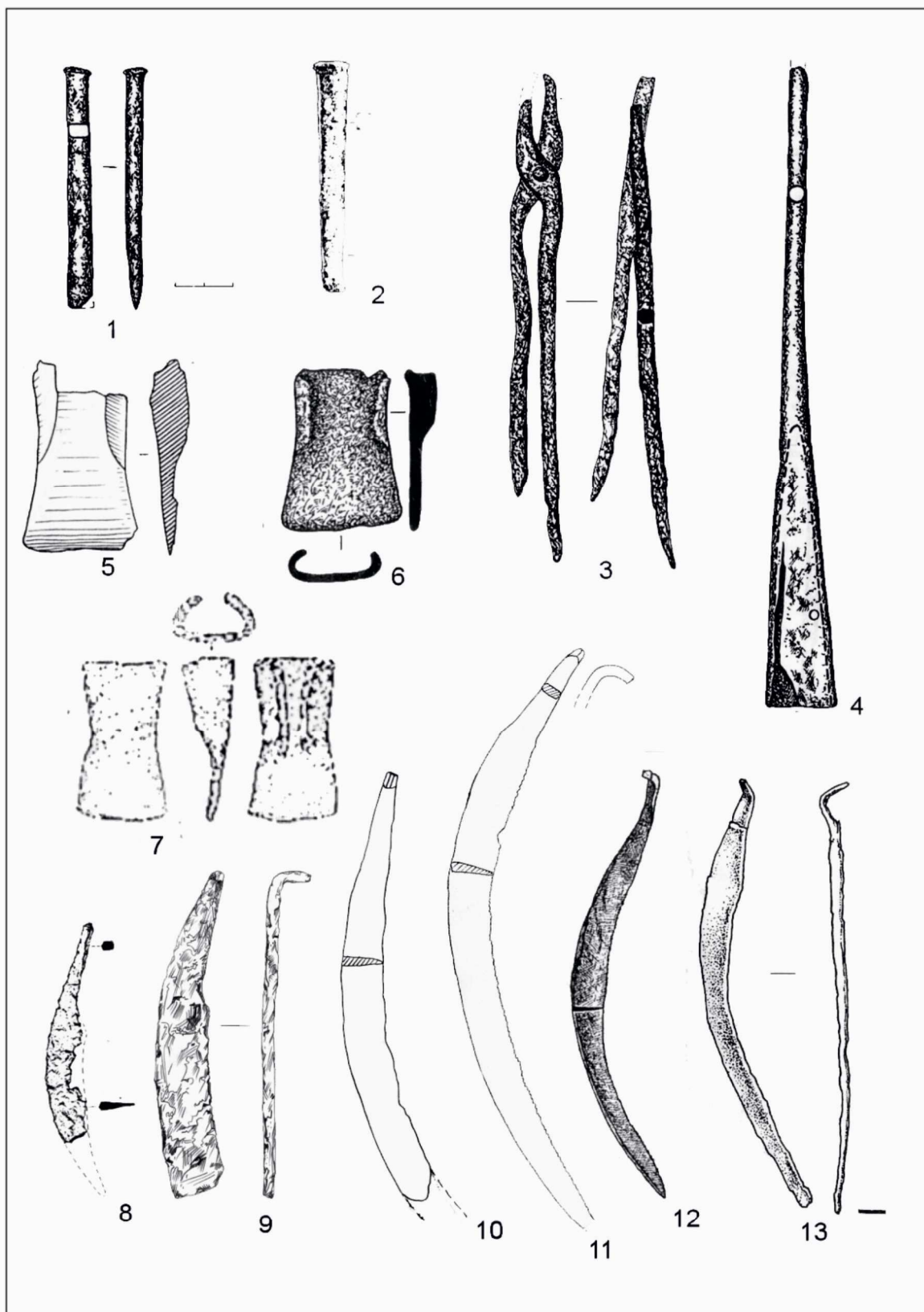

Pl. 5. (continuare).

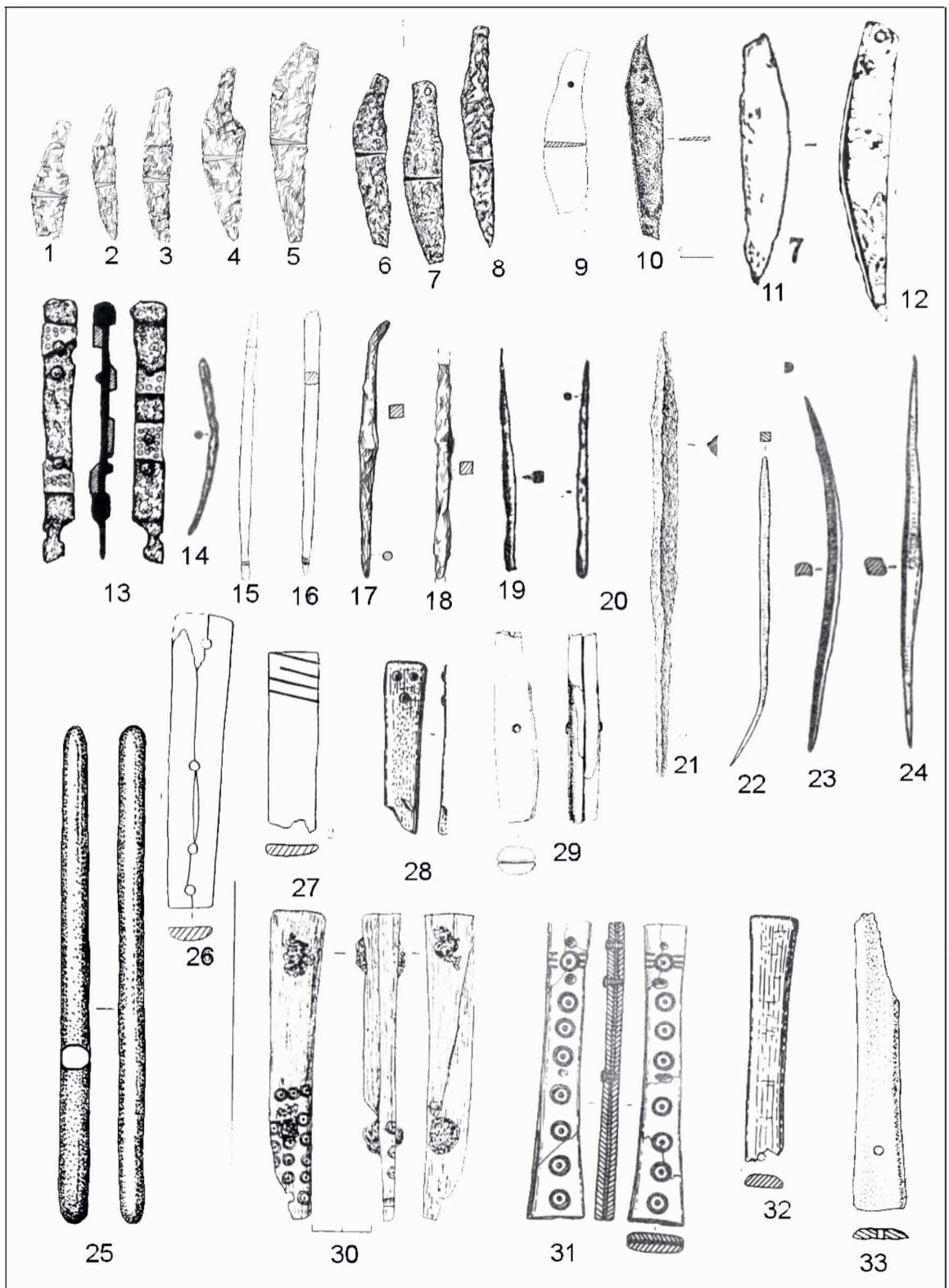

b. 5. (continuare).

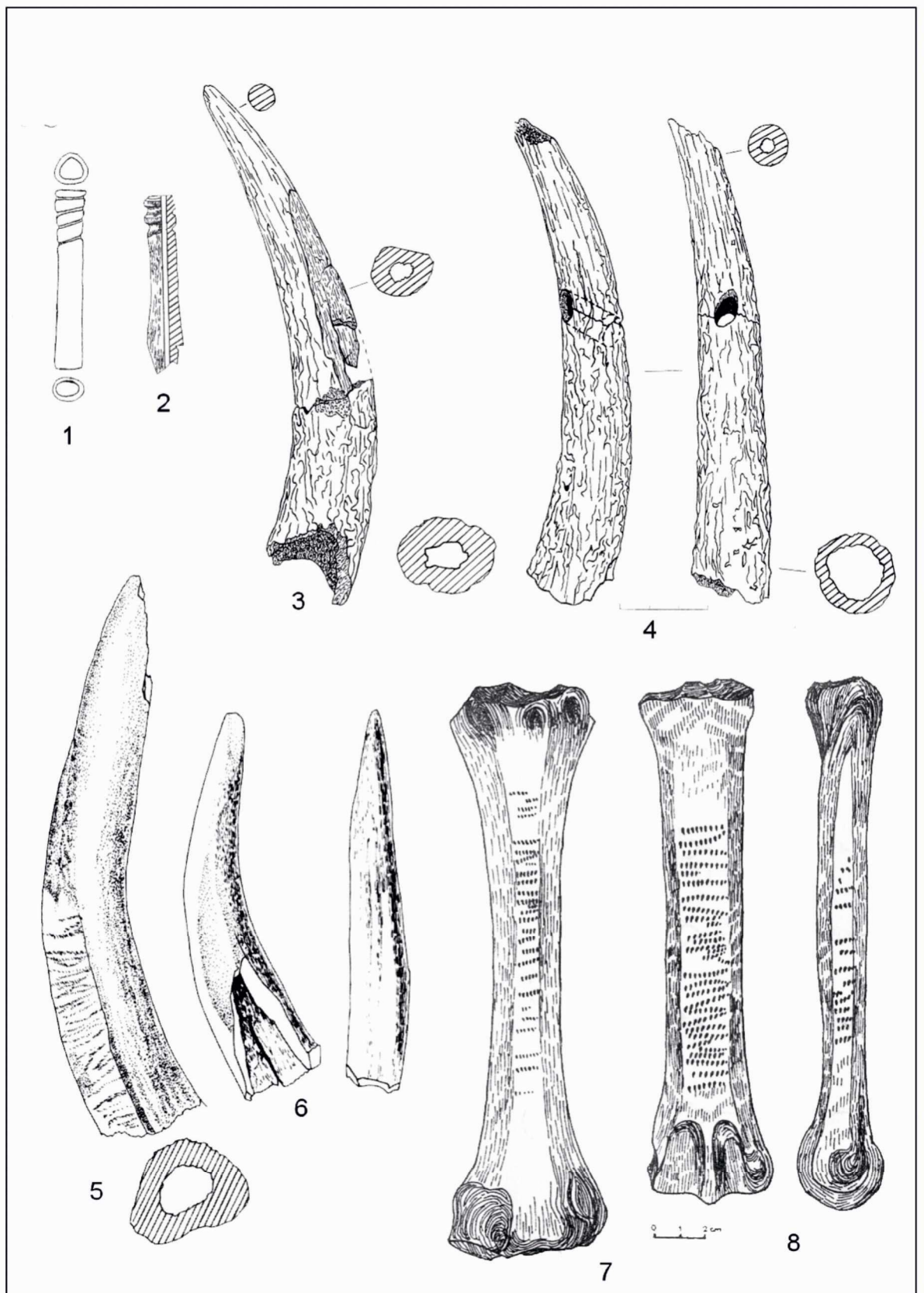
Ta

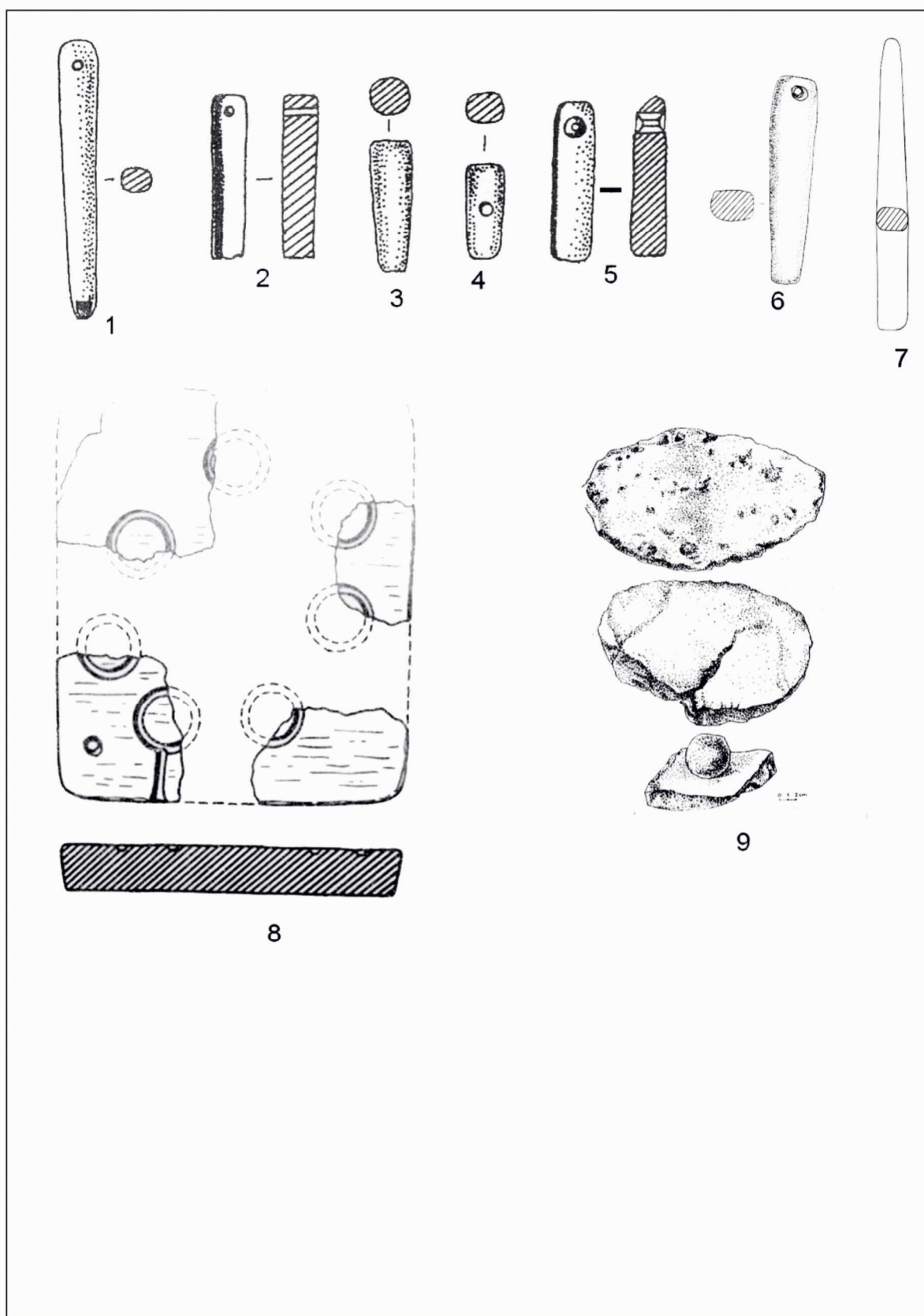
Pl. 6. Unelte de muncă din fier în siturile getice din silvostepă. 1, 3, 4, 9, 10, 11 – Saharna „La Revechin”; 2 – Saharna Mare; 5 – Ofatiți; 6 – Solonceni „Hlinaia”; 7, 13 – Mașcăuți; 8 – Hansca „Pidașca”; 12 – Alcedar „La Cordon” (1, 3, 9, 10, 11 – materialele autorului; 2 – după Niculiță ș.a. 2008; 5, 8 – după Лапушнян ș.a. 1974; 6 – după Каšуба ș.a. 2000; 7 – după Арнэут, Матвеев 2001; 12 – după Наheu 1998).

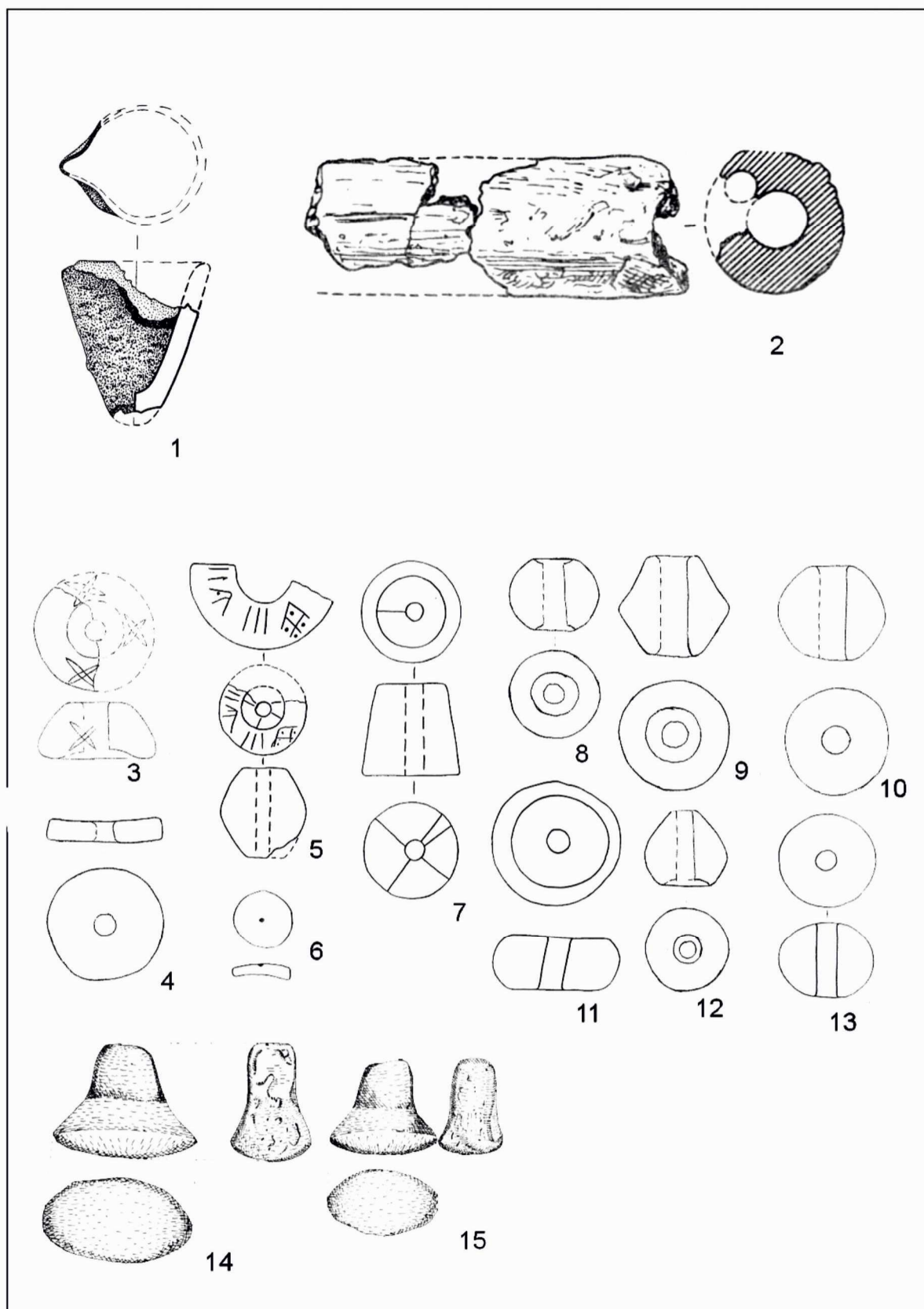
Pl. 7. Unelte de muncă din fier (1-21), bronz (22-25) și os (26-33) în siturile getice din silvostepă. 1-5, 9, 15-18, 25-27 – Saharna „La Revechin”; 6-8 – Alcedar „La Cordon”; 10 – Butuceni; 11, 19 – Hansca „Pidașca”; 12, 20 – Hansca „Toloacă”; 13, 21, 33 – Saharna Mare; 14, 23, 24, 28, 31-32 – Hansca „Limbari”; 22 – Hansca „Lutărie”; 29 – Saharna Mică; 30 – Glingeni „La Șanț” (1-5, 9, 15-18, 25-27 – materialele autorului; 6-8 – după Naheu 1998; 10 – după Niculiță ș.a. 2002; 11, 19-20 – după Никулицэ 1985; 12 – după Рикман, Никулицэ 1985; 13 – după Каșуба ș.a. 2000; 14, 23, 24, 28, 31-32 – după Никулицэ 1987; 21 – după Усагая, Левинский 1994; 22 – după Никулицэ 1969; 29, 33 – după Niculiță ș.a. 2008; 30 – după Гольцева, Каșуба 1995).

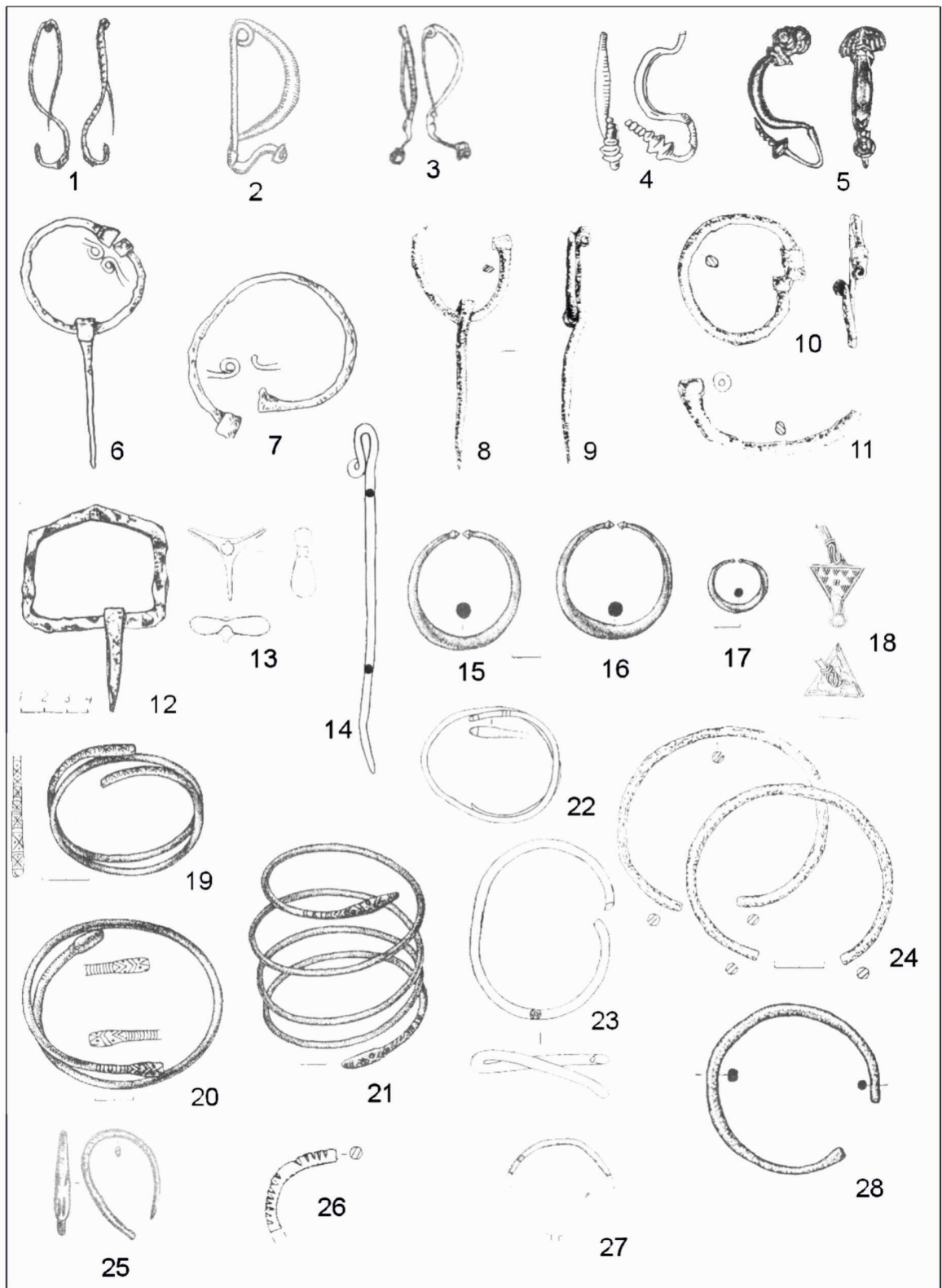
Pl. 8. Unelte de muncă din os în siturile getice din silvostepă. 1, 3-4 – Saharna „La Revechin”; 2 – Alcedar „La Cordon”; 5-6 – Saharna Mare; 7-8 – Butuceni (1, 3-4 – materialele autorului; 2 – după Haheu 1998; 5-6 – după Niculiță ș.a. 2008; 7-8 – după Niculiță ș.a. 2002).

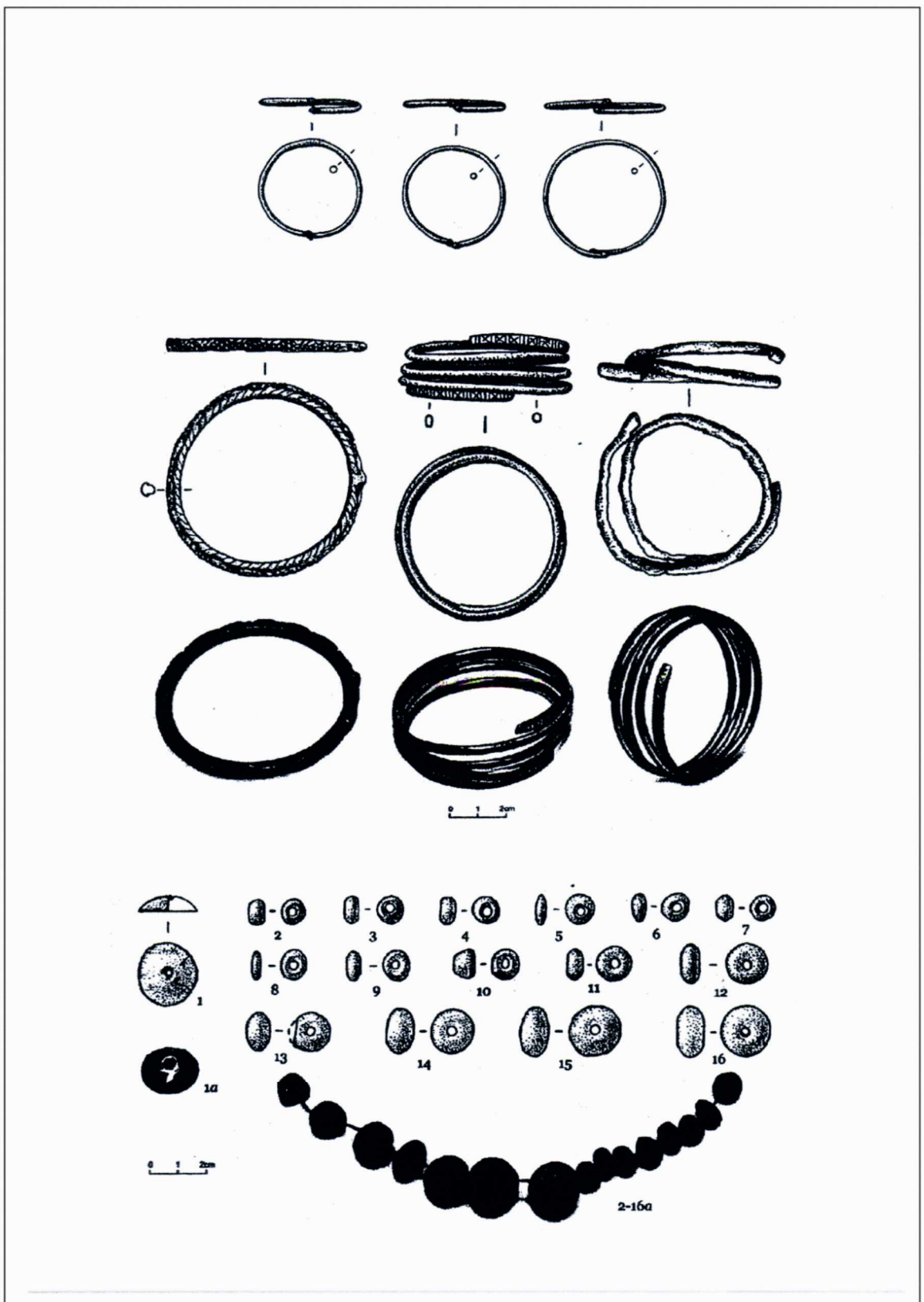
Pl. 9. Unelte de muncă din piatră în siturile getice din silvostepă. 1-5, 9 – Butuceni; 6 – Saharna Mare; 7 – Saharna „La Revechin”; 8 – Hansca „Limbari” (1-5, 9 – după Niculiță ș.a. 2002; 6 – după Niculiță ș.a. 2008; 7 – materialul autorului; 8 – după Никулицэ 1987).

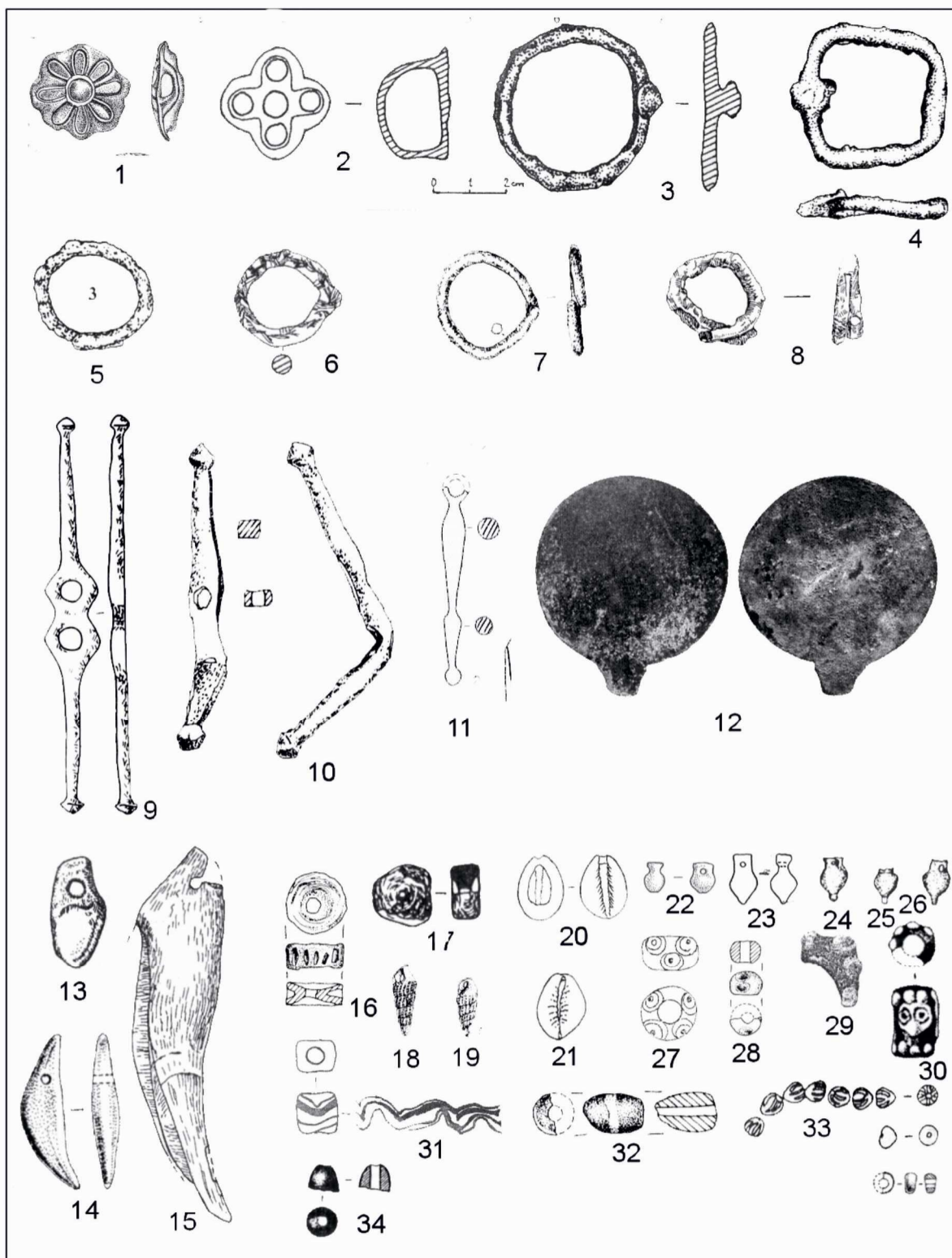
Pl. 10. Unelte de muncă din lut în siturile getice din silvostepă. 1,3-13 – Saharna „La Revechin”;
 2 – Hansca „Limbari”; 14-15 – Hansca „Toloacă” (1, 3-13 – materialele autorului; 2 –
 după Никулицэ 1987; 14-15 – după Sîrbu 1993).

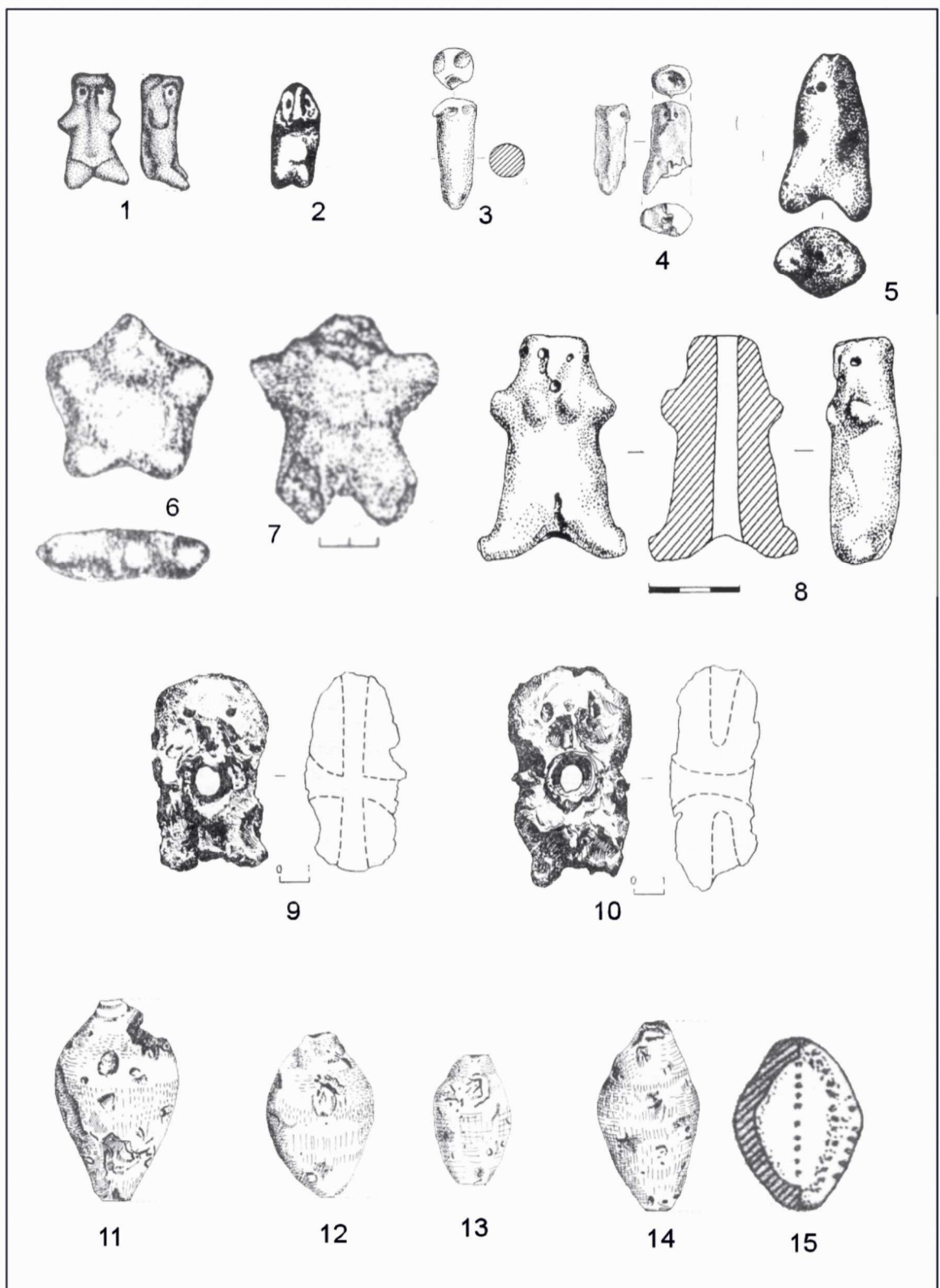
Pl. 11. Accesoriile vestimentare și de podoabă în siturile getice din silvostepă. 1 – Hansca „Pidașca”; 2 – Butuceni; 3 – Mașcăuți; 4, 6-7, 24, 26 – Rudi „La Șanturi”; 5 – Saharna Mică; 8-11 – Saharna Mare; 12 – Hansca „Toloacă”; 13-14, 23 – Saharna „La Revechin”; 15-17, 19-21 – Mateuți; 18 – Hansca „Lutărie”; 22 – Stolniceni; 25 – Hansca „Limbari”; 27 – Mașcăuți (1 – după Никулицэ 1985; 2 – după Niculiță ș.a. 2002; 3 – după Никулицэ 1987; 4, 6-7 – după Лапушнян ș.a. 1974; 5 – după Каșуба ș.a. 2000; 8-11 – după Niculiță ș.a. 2008; 12 – după Рикман, Никулицэ 1985; 13-14, 23 – materialele autorului; 15-17, 19-21 – după Нудельман, Рикман 1956; 18 – după Никулицэ 1972; 22 – după Левинский 1999; 24, 26 – după Теасиус, Zsárpchin 2000; 25, 27 – după Никулицэ 1987; 28 – după Cebotarenco 1997).

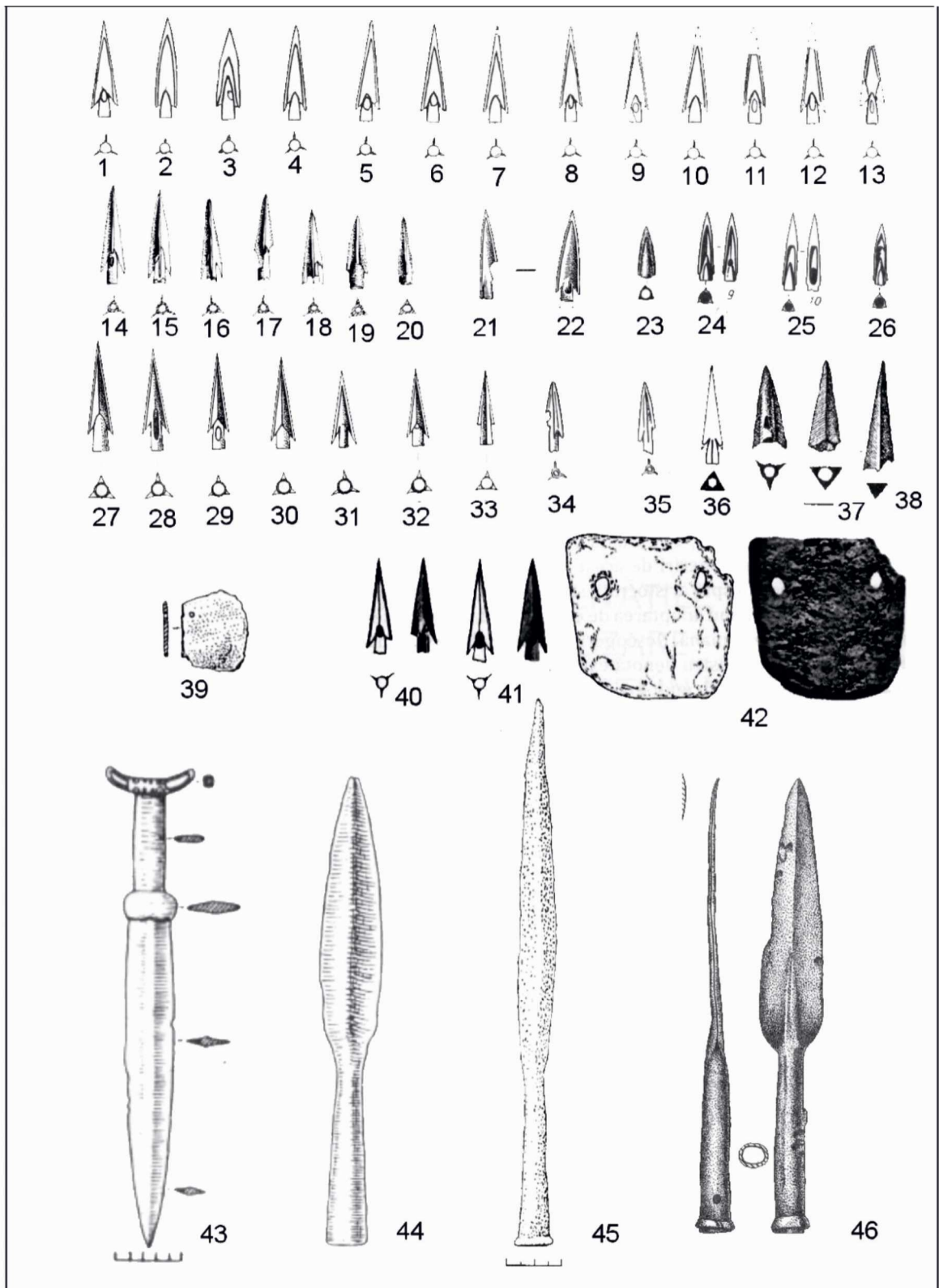
Pl. 12. Accesorii vestimentare și de podoabă (depozitul Saharna Mare, după Niculiță ș.a. 2011).

Pl. 13. Piese de harnașament, accesorii vestimentare și de podoabă în siturile getice din silvostepă. 1, 6, 13, 15 – Alcedar „La Cordon”; 2-3, 31 – Butuceni; 4 – Saharna Mică; 5, 9, 21, 33 – Rudi „La Santuri”; 7, 10, 12, 14, 16, 18-19, 28, 30, 32, 34 – Saharna Mare; 8 – Mateuți; 11, 20, 22-23, 27 – Saharna „La Revechin”; 17 – Hârtopul Mare; 29 – Horodiște (1, 6, 13, 15 – după Haheu 1998; 2-3, 31 – după Niculiță ș.a. 2002; 4, 7, 10, 14, 16, 18-19, 28, 30, 32, 34 – după Niculiță ș.a. 2008; 5, 21 – după Teaciuc, Zasăpchin 2000; 8 – după Златковская 1966; 11, 20, 22-23, 27 – materialele autorului; 12 – după Levinschi 2007; 17 – după Cebotarenco 1997; 29 – după Telnov, Belotcaci 2005).

Pl. 14. Obiecte de cult în siturile getice din silvostepă. 1-2, 5-6, 11-14 – Hansca „Toloacă”; 3, 8 – Saharna Mare; 4 – Saharna Mică; 7 – Glingeni „La Șanț”; 9-10 – Mateuți „La Bașne”; 15 – Hansca „Pidașca” (1, 11-14 – după Sirbu 1993; 2, 5 – după Рикман, Никулицэ 1985; 3-4, 8 – după Niculiță ș.a. 2008; 6 – după Никулицэ 1987; 7 – după Гольцева, Кашуба 1995; 9-10 – după Кашуба 1989; 15 – după Никулицэ 1985).

Pl. 15. Arme și echipament defensiv în siturile getice din silvostepă. 1-13 – Saharna „La Revechin”; 14-20,37-39 – Saharna Mare; 22 – Mateuți; 23 – Solonceni „Hlinaia”; 24-26 – Dănceni; 27-33 – Butuceni; 34-35,45 – Rudi „La Șanțuri”; 36 – Saharna „Dealul Mănăstirii”; 40-42 – Buteni; 43-44 – Palanca; 46 – Speia (1-13, 36 – materialele autorului; 14-20 – după Niculiță ș.a. 2008; 22 – după Златковская 1966; 23, 37-38 – după Kašuba ș.a. 2000; 24-26, 43-44 – după Лапушнян 1979; 27-33 – după Niculiță ș.a. 2002; 34-35 după Лапушнян ș.a. 1974; 40-42 – după Matveev, Arnăut 2009; 46 – după Хахей 1992).

Subsemnatul, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientiez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Levinschi Alexandru

Semnătura

15.07.2015

CURRICULUM VITAE

Numele și prenumele: LEVINSCHI Alexandru

Data nașterii: 6 aprilie 1957

Cetățenia: REPUBLICA MOLDOVA

Activitatea de muncă: 1974-1975 – muncitor în sovhoz;
1975-1977 – serviciul militar;
1977-1982 – studii superioare, USM – facultatea de istorie;
1982-1992 – AȘM, Secția de Etnografie și Studiu al Artelor, cercetător sectorul arheologie;
1992-2006 – Muzeul Național de Istorie a Moldovei, șef secție Arheologie;
2006 - prezent – AȘM, director al “Muzeului Științei”.

Studii: 1977-1982 – USM, facultatea de istorie – istoric;
2008-2012 – studii de doctorat la Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM

Domeniul de activitate științifică: arheologie și numismatică antică – Procese cultural-istorice în Sud-Estul Europei (mil. I î.e.n. – I e.n.). Temă de doctorat: Cultura geților în spațiul pruto-nistean (sec. VI-IV î.e.n.).

Calificări specifice domeniului, perfecționări:

Institutul de Istorie a Culturii Materiale, Sankt Peterburg, Rusia – martie-mai 1986, „Perioada migrației popoarelor în răsăritul Carpaților (sec. II-V e.n.)”.

Institutul de Arheologie, Berlin, Germania – octombrie 1995.

Muzeul Național Ungar, Budapesta, Ungaria – noiembrie 1998.

Facultatea de Arheologie a Universității din Cairo, Egipt – 12-23 februarie 2005, „Curs de arheologie și restaurare pentru țările CSI”.

Stagieri, experiență profesională: participare la circa 35 expediții arheologice, inclusiv, în România și Polonia. La 20 de campanii arheologice am fost conducător de expediție. Obiective de cercetare au fost: de la stațiuni din paleolitic până la așezări medievale moldovenești, tumuli cu vestigii din eneolitic până în evul mediu, necropole plane cu incinerări și înhumări din epoca romană târzie și medievale nomade prin înhumare, așezări fortificate din a doua epocă a fierului, locul taberei lui Carol XII la Varnița.

Date statistice privind numărul total de publicații științifice și metodico-didactice publicate: Sunt publicate 85 titluri de lucrări științifice asupra problemelor de arheologie,

numismatică antică, a surselor scrise antice. Printre ele se numără: studiul monografic „История гетов в лесостепи Юго-Восточной Европы (конец VI – вторая половина IV вв. до н.э.)”, în: *Stratum*, 2010, № 3, p. 15-127; articole de sinteză – „Limita cronologică superioară a fortificațiilor getice din zona Saharna – Rezina” în: *Interferențe cultural-cronologice în spațiul nord-pontic* (redactor șef E. Sava), Chișinău, 2003, p. 261-284; „Monedele de tip Huși-Vovriești”, în: *Studii de istorie veche și medievală. Omagiu Profesorului Gh. Postică*. Chișinău: Pontos, 2004, p. 131-136; „Considerații asupra începuturilor de locuire a geților în silvostepa Moldovei (sec. VI î.e.n.)”, în: *Тырагетия*, 2005, XIV, p. 63-70; „Греческие амфоры на гетских памятниках лесостепи Днестровско-Прутского междуречья – центры и ритмы поступления”, în: *Stratum*, 2012, № 3, p. 243-274 etc.

Participări în activități de expertiză, consultanță, activități editoriale: Sunt redactor științific a două monografii – arheologică și istorie a arheologiei Moldovei, autor N. Chetragaru.

Autor al expoziției permanente de arheologie preistorică – medievală timpurie în Muzeul Național de Istorie a Moldovei, autor a circa 10 expoziții arheologice tematice temporare în sălile muzeului și peste hotarele Republicii.

În anii 2006-2007 am organizat “Muzeul Științei” în incinta AȘM.

Din anul 2007 sunt membru al ICOM (Organizație Internațională a Muzeelor), din 2010 – membru al Biroului ICOM Moldova.

Limbi cunoscute – limba română și rusă – bine;

Limba franceză – mediu.

Adresa, datele de contact, e-mail: Str. ZELINSKI 38/2, ap. 40, Chișinău, Republica Moldova; tel./serviciu – 022-274-262, t/m 069387813; e-mail – levinschi.alex@gmail.com